

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ І МЕНЕДЖМЕНТУ

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія:
ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Випуск 15

Частина 3

Херсон
2015

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Шапошников Костянтин Сергійович, доктор економічних наук, професор (декан факультету економіки і менеджменту, професор кафедри економічної теорії Херсонського державного університету).

Заступник головного редактора:

Соловійова Ніна Ігорівна, доктор економічних наук (професор кафедри менеджменту і адміністрування Херсонського державного університету).

Відповідальний секретар:

Станкевич Юлія Юрївна, кандидат економічних наук (доцент кафедри економічної теорії Херсонського державного університету).

Члени редакційної колегії:

Мохненко Андрій Сергійович, доктор економічних наук, професор (завідувач кафедри економіки підприємства Херсонського державного університету).

Мармуль Лариса Олександрівна, доктор економічних наук, професор (завідувач кафедри економіки підприємства Державного університету телекомунікацій).

Стратонов Василь Миколайович, доктор юридичних наук, професор (ректор Херсонського державного університету).

Іртищева Інна Олександрівна, доктор економічних наук, професор (професор кафедри міжнародної економіки та економічної теорії Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського).

Сарапіна Ольга Андріївна, доктор економічних наук, професор (завідувач кафедри обліку та аудиту Херсонського національного технічного університету).

Хрущ Ніла Анатоліївна, доктор економічних наук, професор (завідувач кафедри фінансів та банківської справи Хмельницького національного університету).

Князева Олена Альбертівна, доктор економічних наук, професор (професор кафедри економіки підприємства та корпоративного управління Одеської національної академії зв'язку імені О.С. Попова).

Скидан Олег Васильович, доктор економічних наук, доцент (проректор з наукової роботи та інноваційного розвитку Житомирського національного агроекологічного університету).

Лозова Тамара Іллівна, доктор економічних наук, професор (завідувач кафедри бухгалтерського обліку Бориспільського інституту муніципального менеджменту Міжрегіональної академії управління персоналом).

Грегори Гарднер, Ph.D, професор економіки Державного університету штату Нью-Йорк у Потсдамі, США.

Едвін Португал, Ph.D, професор економіки Державного університету штату Нью-Йорк у Потсдамі, США.

Римантас Сташис, Ph.D, професор економіки, завідувач кафедри менеджменту Клайпедського університету, Литва.

Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»

включено до переліку наукових фахових видань України з економіки
на підставі Наказу МОН України від 14 лютого 2014 року № 153

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet

Херсонським державним університетом
на підставі Протоколу № 3 від 14.12.2015 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації серія KB № 19747-9547P,
видане Державною реєстраційною службою України 15.03.2013 р.

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

Поченчук Г.М.

РОЗВИТОК БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: ОБМЕЖЕННЯ ТА МОЖЛИВОСТІ.....9

СЕКЦІЯ 2

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО

І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Пахомова О.А.

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ СВІТОВОГО ВАЛЮТНОГО РИНКУ.....13

Устименко М.В.

ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ МІЖНАРОДНИХ ІННОВАЦІЙНИХ КЛАСТЕРІВ.....16

Федорова Г.Ю.

СТАН ПЛАТІЖНОГО БАЛАНСУ КРАЇН ЄВРОЗОНИ

В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ.....21

СЕКЦІЯ 3

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Плотнікова М.Ф.

ПЛАНІМІРНИЙ РОЗВИТОК МЕРЕЖИ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ

НА СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЯХ – ОСНОВА ПРОДОВОЛЬЧОЇ

ТА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ.....24

Романюк І.А.

СИСТЕМНО-СТРУКТУРНІ ДЕФІНІЦІЇ КАТЕГОРІЙ У ГАЛУЗІ СІЛЬСЬКОГО

ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ: УЗАГАЛЬНЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ.....29

Руснак А.В.

ВИЗНАЧЕННЯ ДИСПРОПОРЦІЙ ТА ПОДОЛАННЯ АСИМЕТРІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО

РИНКУ ПРАЦІ В УМОВАХ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ.....32

Сабадош Г.О., Постоєнко К.І.

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ЗАЙНЯТОСТІ НА РИНКУ ПРОДОВОЛЬЧИХ ТОВАРІВ.....35

Самойленко Т.Г.

РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СТАЛОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ.....39

Смерічевський С.Ф., Іовчева Л.І.

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО МЕХАНІЗМУ РОЗВИТКУ МАШИНОБУДУВАННЯ

В УМОВАХ ВИРОБНИЧО-ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ.....42

Солодовнік О.О.

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІ ІНТЕРЕСИ СТОРІН

ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА ЯК ОБ'ЄКТ ЗАХИСТУ.....46

Срібна Є.В.

УКРАЇНСЬКА АТОМНА ГЕНЕРАЦІЯ ЯК ЧИННИК СТАБІЛЬНОСТІ

НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ.....50

Стадницька О.М.

НАУКОВЕ УЗАГАЛЬНЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ

ЦІННИХ ПАПЕРІВ У ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ ЯК ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ.....54

Сугак Т.М.

ДОГОВІР КОНЦЕСІЇ У СФЕРІ ЦЕНТРАЛІЗОВАНОГО

ПИТНОГО ВОДОПОСТАЧАННЯ.....56

Татарульєва А.О.

ВИКОРИСТАННЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ЩОДО ЗАЛУЧЕННЯ

ПРЯМИХ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ.....59

Фаріон Л.В.

АЛГОРИТМ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ.....63

СЕКЦІЯ 4 ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Папенко Л.М. ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «КЛІЄНТООРІЄНТОВАНІСТЬ» У КОНТЕКСТІ УПРАВЛІННЯ СЕРВІСНИМ ПІДПРИЄМСТВОМ.....	67
Пілець Н.І. ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ОКУПНОСТІ ВИТРАТ НА ВИРОБНИЦТВО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ.....	71
Пісковець О.В. ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	74
Прохорова В.В. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗМІНИ ЯК ОСНОВА АКТИВІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	78
Рибалко Л.П. ЗАСТОСУВАННЯ СУЧАСНИХ КОРПОРАТИВНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ В УПРАВЛІННІ ПІДПРИЄМСТВАМИ.....	82
Рогатіна Л.П. ФОРМУВАННЯ ТА УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ.....	86
Рогоза М.Є., Тронь С.П. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСНО-ОРІЄНТОВАНОГО УПРАВЛІННЯ ТОРГОВЕЛЬНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ.....	89
Ромашова Я.В. ЕКСПРЕС-ДІАГНОСТИКА ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ Й ІМОВІРНОСТІ БАНКРУТСТВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	93
Сабецька Т.І. СФЕРИ ТА НАПРЯМИ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА.....	97
Сабліна Н.В. МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА.....	102
Сахно А.А. ОЦІНКА ПОТРЕБ ТА МОЖЛИВОСТЕЙ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ РУЙНУВАННЯ ЇХНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	106
Седікова І.О., Бондар В.А. СУЧАСНИЙ СТАН ТА СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВ М'ЯСОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ.....	109
Смолякова О.М. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ТА ЙОГО ПРОГНОЗУВАННЯ.....	113
Ступіна Ю.Ю., Ус Ю.В. ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ МЕТОДІВ УПРАВЛІННЯ ЗМІНАМИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ МАШИНОБУДУВАННЯ.....	118
Ткаченко К.Г., Мохонько Г.А. МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ НА ПІДПРИЄМСТВІ.....	122
Ткаченко О.С. НЕПЛАТОСПРОМОЖНІСТЬ ЯК ОЗНАКА ФІНАНСОВОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	126
Тюха І.В., Музичук Д.В. КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПРОДУКЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ МОЛОКОПЕРЕРОВНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ.....	129

СЕКЦІЯ 5 РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Коломицева О.В. ЕНЕРГОЕФЕКТИВНІСТЬ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ЯК ФАКТОР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇЇ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ.....	133
--	-----

**СЕКЦІЯ 6
ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ,
СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА**

Пожидаєв А.Є., Блюм С.О.
СПЕЦИФІКА ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....137

**СЕКЦІЯ 7
ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ**

Петрова Т.С.
ІНСТИТУЦІЙНА СКЛАДОВА ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ
ЯК ІНСТРУМЕНТ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ.....141

Полуляхова О.О.
НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТАРИФНОЇ СТАВКИ
У СТРАХУВАННІ ПОСЛУГ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ТУРИСТИЧНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ.....145

Сисоєнко І.А., Карлюка Д.О.
ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ НЕПРЯМОГО ОПОДАТКУВАННЯ В УКРАЇНІ.....148

Ткачик Ф.П.
ТРАНСФЕРТНЕ ЦІНОУТВОРЕННЯ
ЯК ОБ'ЄКТ МОНІТОРИНГУ ПОДАТКОВИХ КОНСУЛЬТАНТІВ.....152

**СЕКЦІЯ 8
БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ**

Осадча Г.Г., Ялигіна М.С.
УПРАВЛІНСЬКИЙ ОБЛІК В ОБЛІКОВІЙ ПОЛІТИЦІ ПІДПРИЄМСТВА.....156

Степаненко О.І., Чернишенко Я.Г.
ТЕОРЕТИЧНО-ПРАКТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРОЦЕСУ ДОКУМЕНТУВАННЯ
ОБЛІКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ОСНОВНІ ЗАСОБИ ПІДПРИЄМСТВА:
СУЧАСНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ.....159

Рибаківа Л.П.
КОНТРОЛЬ ТА ОЦІНКА ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРІВ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.....165

CONTENTS

SECTION 1

ECONOMIC THEORY AND HISTORY OF ECONOMIC THOUGHT

Pochenchuk G.M.

DEVELOPMENT OF THE BANKING SYSTEM OF UKRAINE:
LIMITATIONS AND OPPORTUNITIES..... 9

SECTION 2

WORLD ECONOMY AND INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

Pahomova O.A.

MODERN TRENDS OF THE GLOBAL CURRENCY MARKET..... 13

Ustymenko M.V.

PREREQUISITES FOR INTERNATIONAL INNOVATION CLUSER FORMATION..... 16

Fedorova H.Yu.

THE BALANCE OF PAYMENTS OF EUROZONE IN TERMS OF FINANCIAL INSTABILITY..... 21

SECTION 3

ECONOMY AND OPERATION OF NATIONAL ECONOMY

Plotnikova M.F.

SYSTEMATIC DEVELOPMENT OF THE RURAL SETTLEMENT NETWORK –
THE BASIS OF FOOD AND ECONOMIC SECURITY OF THE STATE..... 24

Romaniuk I.A.

SYSTEMIC-STRUCTURAL DEFINITIONS OF CATEGORIES IN THE SPHERE
OF RURAL GREEN TOURISM: A SYNTHESIS AND USE..... 29

Rusnak A.V.

DEFINITIONS IMBALANCES AND OVERCOMING ASYMMETRIES NATIONAL
LABOR MARKET IN TERMS OF MACROECONOMIC INSTABILITY..... 32

Sabadosh A.A., Postoienko K.I.

GOVERNMENT EMPLOYMENT POLICY IN THE FOOD MARKET..... 35

Samoilenko T.G.

RESOURCE POTENTIAL AS A FACTOR FOR SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT
OF RURAL AREAS..... 39

Smerichevskiy S.F., Iovcheva L.I.

CONCEPTUAL APPROACH TO THE MECHANISM OF ENGINEERING
UNDER INDUSTRIAL AND ECONOMIC CRISIS..... 42

Solodovnik O.O.

FINANCIAL AND ECONOMIC INTERESTS OF THE PARTIES
IN PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP AS OBJECT OF PROTECTION..... 46

Sribna E.V.

UKRAINIAN NUCLEAR GENERATION AS A FACTOR OF STABILITY
OF NATIONAL ENERGY..... 50

Stadnytska O.M.

SCIENTIFIC SUMMARY OF REGULATION SECURITIES MARKET
IN FOREIGN COUNTRIES AS EXPERIENCE FOR UKRAINE..... 54

Suhak T.M.

CONCESSION AGREEMENT IN CENTRALIZED DRINKING WATER SUPPLY..... 56

Tatarulyeva A.O.

FORIGN EXPERIENCE USAGE IN ATTRACTING FOREIGN DIRECT INVESTMENT
IN CONTEXTS OF STATE ECONOMIC SECURITY ENFORCEMENT..... 59

Farion L.V.

THE ALGORITHM OF FORMATION OF STRATEGY OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT
OF RURAL TERRITORIES..... 63

SECTION 4

ECONOMY AND ENTERPRISE MANAGEMENT

Papenko L.M.

APPROACHES TO THE DEFINITION OF «CLIENT-ORIENTATION»
IN THE CONTEXT MANAGEMENT OF SERVICE ENTERPRISE..... 67

Pilets N.I. CONCEPT AND NATURE OF FORMATION OF ECONOMIC MECHANISMS PAYBACK ON AGRICULTURAL	71
Piskovets O.V. ECONOMIC ASPECTS OF FORMING OF SYSTEM PROVIDING THE RATIONAL USE OF EARTH IN AGRICULTURAL ENTERPRISES OF THE KYIV REGION.....	74
Prokhorova V.V. ORGANIZATIONALLY-ECONOMIC CHANGES AS BASIS OF ACTIVATION OF ENTREPRENEURIAL ACTIVITY OF INDUSTRIAL ENTERPRISES.....	78
Rybalko L.P. USING OF MODERN CORPORATE INFORMATION SYSTEMS IN MANAGEMENT ENTERPRISES.....	82
Rogatina L.P. FORMATION AND MANAGEMENT OF DEVELOPMENT FINANCE AND ECONOMIC SECURITY OF ENTERPRISES.....	86
Rogoza M.E., Tron' S.P. FEATURES OF FORMING AND PERFECTION OF THE INFORMATIVE PROVIDING FOR THE ACTIVITY-BASED TRADING ENTERPRISES MANAGEMENT	89
Romashova Ya.V. EXPRESS DIAGNOSTICS OF FINANCIAL CRISIS AND THE PROBABILITY OF BANKRUPTCY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES.....	93
Sabets'ka T.I. SPHERES AND DIRECTIONS OF REALIZATION SOCIAL RESPONSIBILITY OF ENTERPRISE.....	97
Sablina N.V. METHODOLOGICAL APPROACH TO THE MANAGEMENT OF INVESTMENT POTENTIAL OF THE ENTERPRISE.....	102
Sakhno A.A. ASSESSMENT OF THE NEEDS AND CAPABILITIES OF MACHINE BUILDING ENTERPRISES IN THE CONDITIONS OF THE DESTRUCTION OF THEIR ACTIVITIES.....	106
Sedikova I.A., Bondar V.A. CURRENT STATUS AND CONTROL SYSTEM OF MEAT AND GROCERY SUBCOMPLEX.....	109
Smoliakova O.N. METHODICAL MAINTENANCE ASSESSMENT LEVEL OF ECONOMIC STABILITY OF THE ENTERPRISE AND ITS PREDICTION.....	113
Stupina Y.Y. THE USE OF MODERN METHODS OF CHANGE MANAGEMENT IN THE ENGINEERING ENTERPRISES.....	118
Mohonko A.A., Tkachenko K.G. INTERNATIONAL EXPERIENCE OF FORMATION OF THE SYSTEM OF INNOVATION MANAGEMENT IN THE ENTERPRISE.....	122
Tkachenko A.S. INSOLVENCY AS A SIGN OF FINANCIAL INSTABILITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES.....	126
Tykha I.V., Muzichuk D.V. COMPETITIVENESS OF PRODUCTS OF ENTERPRISES OF MILK INDUSTRY.....	129
SECTION 5	
DEVELOPMENT OF PRODUCTIVE POTENTIAL AND REGIONAL ECONOMY	
Kolomytseva O.V. EFFICIENCY OF REGIONAL ECONOMY AS A FACTOR IN THE MAINTENANCE OF ITS INNOVATIVE DEVELOPMENT.....	133
SECTION 6	
DEMOGRAPHY, LABOR ECONOMY, SOCIAL ECONOMY AND POLITICS	
Pozhidajew A.E., Blium S.O. SPECIFICITY OF LABOUR MARKET OF UKRAINE IN MODERN CONDITIONS.....	137

**SECTION 7
MONEY, FINANCES AND CREDIT**

Petrova T.S. THE UKRAINIAN FINANCIAL SYSTEMS INSTITUTIONAL COMPONENT AS A TOOL FOR ECONOMIC DEVELOPMENT.....	141
Polulyakhova O.O. SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF FORMING TARIFF RATES IN INSURANCE SERVICES RELATED TO TOURISM ACTIVITIES.....	145
Sisoenko I.A., Karlyka D.O. AN ESTIMATION OF EFFICIENCY OF INDIRECT TAXATION IN UKRAINE.....	148
Tkachyk F.P. TRANSFER PRICING AS TAX CONSULTANT MONITORED.....	152

**SECTION 8
ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT**

Yalyhina M.S., Osadcha H.G. MANAGEMENT ACCOUNTING IN ACCOUNTING POLICIES OF ENTERPRISE	156
Stepanenko O.I., Chernyshenko Y.G. THEORETICAL AND PRACTICAL APPROACHES TO THE PROCESS OF DOCUMENTING ACCOUNTING INFORMATION ON FIXED ASSETS OF THE ENTERPRISE: MODERNITY AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT.....	159
Rybakova L.P. CONTROL AND EVALUATION OF RESPONSIBILITY CENTERS.....	165

СЕКЦІЯ 1 ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 330.3:336.7

Поченчук Г.М.
кандидат економічних наук, доцент,
докторант
Державної навчально-наукової установи
«Академія фінансового управління»

РОЗВИТОК БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: ОБМЕЖЕННЯ ТА МОЖЛИВОСТІ

У статті розглянуто основні принципи функціонування ефективної банківської системи. Проаналізовано сучасні проблеми банківської системи України в розрізі принципів її функціонування. На основі дослідження розглянуто напрямки реформування та перспективи розвитку банківського сектора.

Ключові слова: банківська система, функції банківської системи, криза, принципи функціонування банківської системи, кептивні банки.

Поченчук Г.М. РАЗВИТИЕ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ: ОГРАНИЧЕНИЯ И ВОЗМОЖНОСТИ

В статье рассмотрены основные принципы функционирования банковской системы. Проанализированы современные проблемы банковской системы Украины в аспекте реализации обозначенных принципов. В результате исследования рассмотрены основные направления и перспективы развития банковской системы.

Ключевые слова: банковская система, функции банковской системы, кризис, принципы функционирования банковской системы, кэптивные банки.

Pochenchuk G.M. DEVELOPMENT OF THE BANKING SYSTEM OF UKRAINE: LIMITATIONS AND OPPORTUNITIES

The main principles of effective banking system are considered in this article. The author analyzes the current problems of the banking system of Ukraine in terms of its principles of functioning. The directions of reforming and development prospects of the banking sector are examined basing on the research.

Keywords: banking system, the functions of the banking system, crisis, the principles of the banking system, captive banks.

Постановка проблеми. Банківська система має важливе значення для економіки будь-якої країни, оскільки зростання і, на цих засадах, підвищення добробуту не може бути досягнуте, якщо заощадження не будуть ефективно спрямовуватись на інвестиції. Відсутність повноцінної банківської системи визначалась однією з основних вад та слабостей централізованої планованої економіки. Таким чином, реформування банківського сектора в колишніх комуністичних країнах, у тому числі й Україні, і створення нової культури довіри і впевненості було найважливішим завданням у процесі переходу до ринкової економіки.

Протягом 90-х років було сформовано банківську систему ринкового типу з великою кількістю універсальних комерційних банків та відповідною регуляторною системою. Однак формальне створення та кількісне розширення банківської системи не забезпечило якісного виконання всього спектру послуг, необхідних у ринковій економіці для її нормального розвитку. Накопичені протягом усього періоду після отримання незалежності суперечності функціонування банківської системи України, підсилені кризою 2008–2009 рр. та сучасною системною кризою, зумовили цілий ряд проблем. Зважаючи на значимість банківської системи в економіці взагалі та банкоцентричну модель фінансового ринку України, дослідження цієї сфери економіки, її якісного вдосконалення є вкрай актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розробку питань теорії і практики функціонування банківської системи здійснили зарубіжні вчені: Дж.М. Кейнс, Й. Шумпетер, А. Пігу,

Дж. Герлі, Е. Коен, Е. Шоу, М. Фрідмен, Ф. Мишкін, П. Роуз, Дж. Сінкі, А. Грязнова, Е. Жуков, В. Колесніков, Л. Красавіна, О. Лаврушин, Ю.А. Львов. Серед вітчизняних науковців можна виділити цілий ряд вчених, роботи яких присвячені зазначеній проблематиці. Основна тематика досліджень присвячена проблемам: становлення та розвитку банківської системи України – Б. Адамик, [1], О. Дзюблюк [7], Б. Луців [13], П. Матвієнко [16], І. Лютий [14]; складу, особливостям надання та широти спектру банківських послуг – А. Мороз [3], В. Міщенко [4]; участі іноземного капіталу в банківській системі України – В. Геєць [6], В. Корнилюк [12]; грошово-кредитної політики та банківського нагляду – М. Савлук, А. Мороз, М. Пуховкіна [20], В. Козюк [8], В. Стельмах [18], С. Науменкова [17]; ролі банківського сектора у макроекономічних процесах (забезпеченні економічного зростання, спричиненні кризових явищ) – А. Чухно [21], А. Гальчинський [5], І. Лютий [15] та ін. Віддаючи належне попереднім науковим напрацюванням, потрібно зауважити, що в умовах сучасної кризової ситуації в Україні необхідно розширювати та поглиблювати дослідження в даній галузі.

Мета статті полягає у систематизації основних проблем банківської системи України на сучасному етапі розвитку, характеристикі заходів реформування та перспектив з позицій забезпечення економічного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасну банківську систему необхідно розглядати як велику динамічну цілеспрямовану відкриту систему, яка характеризується наявністю значної кількості

елементів, що виконують різні функції і мають багаторівневу ієрархічну структуру; динамічністю поведінки елементів, підсистем і системи в цілому; наявністю складних взаємозв'язків, включаючи зворотні; нерегулярністю впливу зовнішнього середовища та стохастичністю в поведінці системи, наявністю визначеної процедури прийняття рішень [2, с. 5].

Банківська система постійно розвивається, навіть якщо даний процес переривається тимчасовими спадами і регресом, що в першу чергу пов'язано із відповідними змінами в економічній системі. Рівень розвитку банківської системи безпосередньо залежить від рівня розвитку економічних відносин у країні. Зворотній зв'язок реалізується через функції, які виконує банківська система. До таких функцій належать:

- трансформаційна. Банківська система забезпечує перерозподіл тимчасово вільних грошових ресурсів у суспільстві в часі та просторі. За допомогою банків відбувається перелив тимчасово вільного капіталу від їх власників, вкладників, власників рахунків і власників боргових цінних паперів до позичальників, емітентів цінних паперів, утримуваних банками. Очевидно, що самостійний пошук один одного зазначеними категоріями осіб та ведення переговорів супроводжувався б значними труднощами, які б привели до колосального зростання трансакційних витрат. З великою ймовірністю саме перерозподілу тимчасово вільних ресурсів не відбулося б;

- інформаційна. Банківська система, як і будь-який інший інститут, сприяє зменшенню невизначеності шляхом встановлення стійкої структури взаємодії між окремими індивідами, визначення та обмеження набору альтернатив, які є у кожного індивіда;

- стабілізаційна функція передбачає забезпечення стабільності банківської діяльності та грошового ринку (банки на відміну від інших економічних суб'єктів містять у собі підвищену загрозу дестабілізації власної діяльності, розладу всього грошового ринку, провокування загальноекономічної кризи).

Банківська система України з 1991 р. пройшла кілька етапів становлення. Протягом цього періоду було створено центральний банк – Національний банк України (НБУ) та значну кількість комерційних банків, у результаті сформовано дворівневу систему; реалізовано грошову реформу та запроваджено національну грошову одиницю; імплементовано національну платіжну систему; розроблено та впроваджено через відповідне законодавство та інші нормативно-правові акти правила банківської діяльності, упроваджено міжнародні стандарти банківської діяльності; створено саморегулювну організацію (Асоціація українських банків).

Попри це, як показала практика останніх років, в Україні не було досягнуто основного завдання – розбудови банківської системи, здатної ефективно та адекватно діяти в умовах ринкової економіки. Забезпечення цього завдання вимагає врахування ряду принципів функціонування банківської системи, серед яких: принцип керованості (розвиток на основі прогнозування, планування та програмування); принцип адекватності (відповідність діяльності потребам реального сектору економіки); принцип функціональної повноти (наявність усіх необхідних елементів системи у відповідних пропорціях); принцип саморозвитку (здатність протистояти загрозам стабільності та здатність удосконалення); принцип відкритості (свобода входу-виходу на банківський ринок, інформаційна прозорість дій банків); прин-

цип ефективності (ефективність як для клієнтів, так і для економіки в цілому); принцип забезпечення відповідного правового середовища. Жоден із зазначених принципів не реалізовувався повною мірою. Недооцінка з боку влади значимості банківської системи у функціонуванні економіки країни проявилась у відсутності концепції розвитку банківського сектору. Після здобуття незалежності та початку створення власної банківської системи перша комплексна програма розвитку банківської системи з'явилася аж за 12 років – Комплексна програма розвитку банківської системи України на 2003–2005 рр. [10], а наступна – прийнята лише у 2014 р. Що стосується принципу адекватності, то банківська діяльність в Україні тривалий період була спрямована на спекулятивні прибуткові операції, а не на кредитування реального сектору. У структурі наданих суб'єктам господарювання кредитів значна частка припадала на підприємства з швидким оборотом капіталу (торгівля, послуги), а не підприємствам з високою доданою вартістю створюваного продукту. Так звані кештивні банки (банки, які видають кредити тільки компаніям, пов'язаним з власником банку, або компаніям, що залежать від власника банку), кредитували афілійовані структури, часто не витримуючи критерії ефективності. Значні обсяги зовнішніх зобов'язань та накопичені валютні ризики сформували високу залежність від ситуації на міжнародних ринках капіталу, знизили здатність протистояти зовнішнім шокам. Проблеми відповідності правового середовища в першу чергу стосуються слабого судового забезпечення фінансово-кредитної діяльності та захисту прав кредиторів, відчуження заставного майна.

Ситуація, яка слалась у банківській системі сьогодні, багатьма економістами визначається як системна криза. Це підтверджують основні тенденції розвитку банківської системи України протягом 2014–2015 рр. [19]:

- банкрутство великої кількості банків. Кількість банків, які мають ліцензію, станом на 01.01.2014 р. складала 180, а станом на 01.11.2015 р. – 120;

- зростання обсягів збитків. Збиток по системі банків станом на 1 грудня 2015 р. становив 57,3 млрд. грн.;

- зростання рівня простроченої заборгованості – погіршення якості активів. Частка простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів станом на 01.01.2014 р. складала 7,7%, а станом на 01.11.2015 р. – 20,4%;

- падіння показників рентабельності. Так, рентабельність активів у вказані періоди, відповідно, становила – 4,07% і – 5,55%, а рентабельність капіталу – -30,46% і – 51,34%;

- відтік депозитів фізичних осіб. Зобов'язання банків за коштами фізичних осіб у відповідний період зменшились з 433 726 млн. грн. до 364 352 млн. грн.

Негативні тенденції банківського сектору наростали на тлі постійного погіршення макроекономічної ситуації. У 2014 р. відбулося значне прискорення темпів падіння промислового виробництва, яке за підсумками року становило 10,2%. Падіння реального ВВП у 2014 р. склало 6,8%, у першому півріччі 2015 р. – 16,7%. Дефлятор ВВП України, за оцінками Міжнародного валютного фонду, за підсумками 2014 р. позначений на рівні 47,4% [9]. Однією з найвагомійших макроекономічних проблем є утворення механізму поєднання і взаємного підсилення процесів інфляції і падіння виробництва. Тобто падіння ВВП стимулює прискорення інфляції,

а швидкі темпи зростання цін, у свою чергу, стимулюють ще більші обсяги падіння виробництва. Найбільшою проблемою для банківського ринку стала девальвація. Панічні настрої, загальна напруженість у країні, а також бурхливий розвиток «чорного» або навіть швидше вторинного валютного ринку поряд з твердою позицією НБУ щодо плаваючого валютного курсу не давали гривні зміцнитися. Ефективно використати потенціал девальвації національної валюти для нарощування експорту та досягнення позитивного сальдо за поточним рахунком платіжного балансу (що необхідно для відновлення зовнішньої рівноваги) Україна не змогла через втрату контролю над частиною території, де розташовані багато експорторієнтованих підприємств, та порушення виробничих зв'язків і скорочення постачань енергоносіїв.

Такі умови далекі від нормальних і, звісно, не сприяють ні економічному зростанню, ні привабливості банківського сектора. Узагальнюючи вищесказане, причини кризового стану в банківській системі можна умовно об'єднати в три групи: внутрішні проблеми становлення банківської системи (аналіз зазначених принципів); проблеми, пов'язані із наслідками світової фінансової кризи, які до сих пір повністю не були подолані; проблеми сучасних внутрішніх кризових явищ у соціально-економічній системі країни.

Перспективи розвитку банківської системи України залежать від того, наскільки вчасно та ефективно будуть розв'язуватись зазначені проблеми. Відповідно, заходи, спрямовані на стабілізацію та забезпечення подальшого ефективного розвитку банківської системи, також мають розглядатись у трьох аспектах: заходи, спрямовані на забезпечення функціональної ефективності банківської системи; заходи, спрямовані на упередження та зменшення впливу зовнішніх шоків; заходи, спрямовані на стабілізацію суспільно-політичної та економічної ситуації.

Заходи щодо реформування банківської системи з метою забезпечення її стабільності та функціональної ефективності, здатності протистояти зовнішнім викликам розроблені та реалізуються згідно з Концепцією реформи банківської системи України до 2020 р. та Комплексною програмою розвитку фінансового сектору до 2020 р. Згадані програмні документи визначають основні напрямки реформування, такі як забезпечення фінансової стабільності та динамічного розвитку фінансового сектору; розбудова інституційної спроможності регуляторів фінансового сектору; захист прав споживачів та інвесторів фінансового сектору. Серед значної кількості розроблених заходів та проєктів щодо їх запровадження найбільш вагомими є:

- підвищення вимог до капіталу банків (НБУ планує збільшити норматив мінімального регулятивного капіталу з 120 до 500 млн. грн. до 2018 р. та 750 млн. до 2020 р. До 2018 р. планується завершити впровадження вимог Базель III), запровадження стрес-тестування банків (у 2014 р. вже проводились такі заходи, але для обмеженого кола банків). У результаті очікуваної на цьому тлі консолідації банківського сектору України передбачається, що в країні в 2016 р. залишиться 100 банків;

- радикальне зниження відсоткових ставок за кредитами і депозитами, скорочення можливостей щодо дострокового вилучення депозитів, сприяння дедоларизації вкладів;

- визначення пріоритетних напрямів кредитування (інвестиційні кредити, кредитування малого і середнього бізнесу та іпотечне кредитування);

- запровадження особливого режиму регулювання, моніторингу і підтримки системно-важливих банків;

- забезпечення розкриття інформації про власників. Досвід останніх банкрутств банків в Україні показує, що найчастіше фінансові установи страждають від власників, які «вносять» банк задовго до вкладників;

- нарощування частки іноземного капіталу. Присутність іноземних банків має як позитивні, так і деструктивні моменти. За умови правильного інституціонального забезпечення їх функціонування переваги є вагомішими, що підтверджує досвід європейських країн;

- створення системного банку «поганих активів». Реалізація цієї мети планується у розвиток загального підходу до підвищення ефективності діяльності банків. Створений банк буде акумулювати проблемні активи на балансі створеного фінансового інституту (можливо, КУА), а джерелами фінансування банків розглядаються і держава, і міжнародні інститути, і приватні інвестори. У результаті на середньостроковий період прогнозування очікується зниження обсягу проблемної заборгованості до максимум 8%.

- формування мегарегулятора для усього фінансового ринку [11].

Більшість із зазначених заходів позитивно оцінюються професійним та експертним середовищем. Однак визначено достатньо дискусійні моменти. Це стосується формування санаційного банку, або банку «поганих активів». Такий досвід в Україні вже є. Починаючи з 15 червня 2012 р. «Родовід Банк» розпочав здійснювати свою діяльність як санаційний банк на підставі Ліцензії санаційного банку № 1, яка видана НБУ, проте поки він працює тільки зі своїми активами. Для розширення його функцій треба було змінювати законодавство, чого не було зроблено. Власником банку є Міністерство фінансів України, але майбутня доля установи повністю залежить від НБУ. Не тільки тому, що саме регулятор приймає рішення про неплатоспроможність банків і передає їх до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО) для тимчасового адміністрування та/або ліквідації. Національний банк досі залишається найбільшим кредитором «Родовід Банку». Відповідно, зусилля декількох урядів щодо створення в Україні санаційного банку, який міг би займатися проблемними активами інших кредитних установ, виявилися провальними.

У світі багато країн мають напрацьований досвід щодо роботи з проблемними активами банків. Перша з європейських країн, хто почав роботу на державному рівні з проблемними активами банків ще на початку 90-х років минулого століття, – Швеція. З цією метою були створені дві фінансові компанії з необмеженим державним фінансуванням. Активи банків були умовно розділені на «хороші», «проблемні» і «безнадійні». Перша група активів залишалася в управлінні банків, друга – купувалася фінансовими компаніями, а третя – підлягала списанню. Фінансові компанії викупували у банків проблемні активи за рахунок держави, якій частково переходили акції банків (по суті, часткова націоналізація). Фінансові компанії працювали з проблемними активами – здійснювали функції санаційного банку.

Ретельно вирішенням проблеми «поганих активів» займалися уряди Великої Британії, Німеччини, Франції, Кореї, Аргентини та інших країн. Але, незважаючи на використання різних інструментів, усе зводилося до необхідності очищення банківської

сфери від баласту у вигляді проблемних активів, що тягнули всю систему вниз.

Також дискусійним моментом є створення на основі НБУ мегарегулятора. Поєднання функцій емісії, нагляду та кредитора останньої інстанції для усього фінансового ринку закладає суттєві ризики. Інструменти регулювання банківського та небанківського сегментів фінансового ринку базуються на різних принципах, і їх узагальнення може значно знизити ефективність. Окрім того, пруденційний нагляд, необхідність посилення якого зараз дуже активно обговорюють, залишає багато питань. Як можна буде вдосконалити методи пруденційного нагляду, щоб вони, з одного боку, були єдиними (загальними), а з іншого – підходили всім учасникам фінансового ринку? Адаже у банків одні показники і розрахунки, у небанківських установ – зовсім інші. У США відмовились від ідеї створення єдиного регулятора, а в 2013 р. мегарегулятор Великобританії – Управління з фінансового регулювання і нагляду (FSA) – був розділений на дві структури: FCA (Financial Conduct Authority), що регулює проведення фінансових операцій, і PRA (Prudential Regulation Authority), контролюючий капіталізацію.

Висновки. Однією із основних передумов розвитку суб'єктів господарювання зокрема, та економіки в Україні загалом є активне та ефективне кредитування реального сектора економіки, а проблема розвитку національного виробництва тісно пов'язана з кредитуванням, оскільки, особливо у сучасних умовах, товаровиробники не мають достатньо фінансових ресурсів для здійснення господарської діяльності. Банківська система в Україні складає 85% фінансового ринку. Отже, можливим джерелом зовнішніх ресурсів для реального сектору є саме банки. Для досягнення позитивного результату в реформуванні банківської системи необхідно швидко, послідовно й ефективно реалізовувати передбачені заходи з урахуванням динаміки ситуації. Основними з них є вдосконалення нормативно-правової бази щодо належного захисту прав кредиторів та споживачів послуг, фундаментальні зміни в системі банківського нагляду, які будуть передбачати диференціацію нагляду, забезпечення прозорості рефінансування банків, кардинальне вирішення питання розкриття реальних власників банків і вдосконалення валютного законодавства, необхідність вибудувати ефективну систему оповіщення про проблеми в роботі банків.

Реформи банківської системи мають відбуватись разом із широкомасштабними економічними реформами, реформами системи правосуддя. За висловом видатного українця, члену Римського клубу і одного з тих, хто заснував всесвітній форум у Давосі, в ефективній країні людина має повну політичну свободу, певний рівень економічного добробуту. Там є багаті, але немає злидарів, є соціальна справедливість – в освіті, охороні здоров'я, пенсійному забезпеченні, зайнятості і, що дуже важливо, симбіоз з біосферою – екологічне виховання. Такі характеристики ефективних країн. Чому вони є ефективними – то інша історія. Україні необхідно правильно вибудувати свою історію.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Банківська система України: становлення і розвиток в умовах глобалізації економічних процесів : [монографія] / О.В. Дзюблюк, Б.П. Адамик, Г.Р. Балянт [та ін.] ; за ред. О.В. Дзюблюка. – Тернопіль : Астон, 2012. – 358 с.
2. Банківська система України : [монографія] / В.В. Коваленко, О.Г. Коренева, К.Ф. Черкашина, О.В. Крухмаль. – Суми : УАБС НБУ, 2010. – 187 с.
3. Банківські операції : [підручник] / Ред. А.М. Мороз ; КНЕУ. – К. : КНЕУ, 2000. – 384 с.
4. Банківські операції : [підручник] / Ред. В.І. Міщенко. – К. : Знання, 2006. – 727 с.
5. Гальчинський А. Гривня: хто винен і що робити? / А. Гальчинський // Дзеркало тижня. Україна. – 2015. – № 7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gazeta.dt.ua/internal/grivnyahto-vinen-i-scho-robiti-konsilium-_.html.
6. Гесць В.В. Іноземний капітал у банківській системі України / В.В. Гесць // Дзеркало тижня. Україна. – 2006. – № 26 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gazeta.dt.ua/ECONOMICS/inozemniy_kapital_u_bankivskiy_sistemi_ukrayini.html.
7. Дзюблюк О.В. Проблеми забезпечення ефективного функціонування банківської системи в перехідній економіці / О.В. Дзюблюк // Вісник Національного банку України. – 2005. – № 3. – С. 30–35.
8. Козюк В.В. Незалежність центральних банків / В.В. Козюк. – Тернопіль : Карт-бланш, 2003. – 244 с.
9. Комплексна оцінка економічної ситуації в Україні у 2014–2015 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://iac.org.ua/kompleksna-otsinka-ekonomichnoyi-situatsiyi-v-ukrayini-u-2014-2015-r-chastina-1-zagalna-otsinka-makroekonomichnoyi-situatsiyi/>.
10. Комплексна програма розвитку банківської системи України на 2003–2005 рр. – К. : Національний банк України, 2003. – 25 с.
11. Комплексна програми розвитку фінансового сектору до 2020 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=18563297>.
12. Корнилюк Р.В. Ретроспективний аналіз діяльності іноземних банків в Україні / Р.В. Корнилюк // Економіка і регіон. – 2010. – № 3(26). – С. 146–152.
13. Луців Б.Л. Банківський потенціал економіки України : [монографія] / Б.Л. Луців [та ін.] ; ред. Б.Л. Луців ; Терноп. нац. екон. ун-т. – Т., 2012. – 447 с.
14. Лютий І.О. Банківські інститути в умовах глобалізації ринку фінансових послуг : [монографія] / І.О. Лютий, О.М. Юрчук. – К. : Знання, 2011. – 357 с.
15. Лютий І.О. Суперечності процесів фінансiалiзацiї та їх вплив на економічне зростання в Україні / І.О. Лютий, П.А. Мороз // Економіка України. – 2014. – № 4.
16. Матвієнко П.В. Становлення банківської системи незалежної України / П.В. Матвієнко // Економіка та держава. – 2007. – № 5. – С. 53–57.
17. Міщенко В.І., Науменкова С.В. Банківський нагляд : [підручник] / В.І. Міщенко, С.В. Науменкова. – К. : Центр наук. дослідж. НБУ, 2010. – 497 с.
18. Стельмах В.С. Монетарна політика Національного банку України: сучасний стан та перспективи змін / В.С. Стельмах [та ін.] ; за ред. В.С. Стельмаха. – К. : Центр наукових досліджень Національного банку України, УБС НБУ, 2009. – 404 с.
19. Показники банківської системи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=17867471&cat_id=17823459.
20. Мроз А.М. Центральний банк та грошово-кредитна політика : [підручник] / А.М. Мроз [та ін.] ; за ред. А.М. Мороза і М.Ф. Пуховкіної. – К. : КНЕУ, 2005. – 556 с.
21. Чухно А. Сучасна фінансово-економічна криза: природа, шляхи і методи її подолання / А. Чухно // Економіка України. – 2010. – № 1. – С. 4–18.

СЕКЦІЯ 2 СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 336.01

Пахомова О.А.*аспірант кафедри «Міжнародна економіка»
Донецького національного університету (м. Вінниця)*

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ СВІТОВОГО ВАЛЮТНОГО РИНКУ

У статті проаналізовано вплив валютного ринку на національну економіку країни. Охарактеризовано основні показники розвитку світового валютного ринку. Описано основні тенденції світового валютного ринку. Оцінено участь окремих валют країн світу в процесі.

Ключові слова: FOREX-ринок, золотий стандарт, базова валюта, валютна пара, кросс-курс.

Пахомова О.А. СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ МИРОВОГО ВАЛЮТНОГО РЫНКА

В статье проанализировано влияние валютного рынка на национальную экономику страны. Охарактеризованы основные показатели развития мирового валютного рынка. Описаны основные тенденции мирового валютного рынка. Оценено участие отдельных валют стран мира в процессе.

Ключевые слова: FOREX-ринок, золотой стандарт, базовая валюта, валютная пара, кросс-курс.

Pahomova O.A. MODERN TRENDS OF THE GLOBAL CURRENCY MARKET

The article analyzed the currency market influence on the national economy of the country. It described the main indicators of the global currency market development. The research outlined the main trends of the global currency market. It estimated participation of individual currency in the process.

Keywords: FOREX market, gold standard, base currency, currency pair, cross rate.

Постановка проблеми. Сучасні процеси зближення національних економік є дуже актуальними у світовій економіці. Однією з важливіших форм міжнародної економіки є фінансовий ринок, невід'ємною ланкою якого виступає валютний ринок. Сучасний валютний ринок являє собою певну систему стійких економічних і організаційних відносин між учасниками міжнародних розрахунків з приводу не тільки валютних операцій, а й зовнішньої торгівлі, надання послуг, здійснення інвестицій та інших видів діяльності, які потребують обміну і використання різних іноземних валют. Участь кожної країни на світовому валютному ринку є актуальною, оскільки це зумовлює зріст національної економіки країни за визначає її місце на світовій арені.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічною основою роботи є праці відомих вітчизняних вчених, таких як В.Д. Базилевич, Ю.Г. Білоус, М.Д. Дмитренко, Ю.Г. Козак, Д.Г. Лук'яненко, Ю.В. Макогон, С.В. Мочерний, С.В. Онишко, Н.В. Стукало та ін. Щодо зарубіжної наукової школи, то це праці таких науковців, як З. Бжезинський, А.Б. Вебер, Г.Г. Дилигенський, Гж. В. Колодко, А.С. Филипенко.

Виділення невирішених раніше часин загальної проблеми. Однак незважаючи на поширеність наукової думки в галузі валютного ринку, у науковій літературі недостатньо уваги приділено оцінці розвитку світового валютного ринку. Оскільки із року в рік спостерігається тенденція до швидкого розвитку ринку, а дані та позиції кожної з країн постійно змінюються на світовій валютній арені, це зумовлює необхідність подальшого дослідження світового валютного ринку.

Мета статті полягає у визначенні основних показників розвитку світового валютного ринку та сучасних сталих ознак і тенденцій процесу.

Комплексний підхід до реалізації поставленої мети окреслив коло завдань, які передбачалося вирішити при підготовці роботи:

- розкрити понятійно-категорійний апарат валютного ринку;
- оцінити та проаналізувати основні показники світового валютного ринку;
- окреслити основні тенденції сучасного світового валютного ринку.

Об'єктом роботи виступають операції на світовому валютному ринку.

Предметом – сучасні тенденції світового валютного ринку.

Методологічною базою дослідження є роботи відомих вітчизняних і зарубіжних вчених з питань фінансової діяльності, нормативно-правові акти та статистичні дані офіційних сайтів. Методологічний апарат дослідження складають: загальнонаукові методи дослідження (діалектичний метод пізнання, наукова індукція та дедукція, системний, метод порівняння і синтезу) та спеціальні економічні методи (структурний, дисперсійний, факторний аналіз).

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливу ланку в розвитку фінансового ринку займає валютний ринок. Операції з обміну валют існували ще в стародавньому світі та Середньовіччя. Однак сучасні валютні ринки було створено у XIX ст. Так, у 1944 р. було проведено зустріч у Бреттон-Вудсі. Завдяки тому, що наслідки Другої світової війни найменше уразили економіку США, країна виявилася практично монополістом на ринку золота, її

валюта – долар поряд із золотом стала використовуватися в якості резервної валюти (золотий запас США становив 3/4 запасу усіх ринкових економік світу станом на 1948 р.). Нова система переслідувала мету відновлення світової еко номіки після війни та створення міжнародної грошової системи, яка б упоралася з нерівновагою платіжних балансів європейських країн.

На жаль, у 50–60-х роках платіжний баланс США все частіше і частіше виявлявся негативним, необхідність обмінювати долари на золото поступово проявилася в підриві золотого запасу країни. У 1971 р. президент США Річард Ніксон вимушений був скасувати золотий стандарт, а межа коливань номінальної вартості валют проти долара встановилася на рівні 2,25%. Валютні ринки захлеснула потужна хвиля нестабільності. А трошки згодом США оголосили про девальвацію долара на 10%.

У 1973 р. про змінний курс національної валюти оголосили Японія, Європейський Союз. А в м. Кінгстон (Ямайка) нова валютна система була створена офіційно, і вільне коливання курсів валют було узаконено. Однак низка країн продовжили традицію прив'язки національних валют до інших валют.

У 1978 р. дев'ятьма учасниками Європейського співтовариства була створена окрема європейська валютна система, основою якої була «сітка курсів» із граничними значеннями. У середині європейської валютної системи (ЄВС) була введена нова розрахункова одиниця – екю, заснована на кошику валют країн – учасниць угоди. У 1999 р. був уведений євро (замість екю). В угоді брали участь 11 держав, що відповідали певним параметрам по інфляції та дефіциту державного бюджету. У 2002 р. євро був введений у наявний оборот, що, у свою чергу, значною мірою відбилося на валютному ринку.

Становлення системи плаваючих курсів привело до істотних підсумків, а саме: імпортери, експортери і обслуговуючі їх банківські структури були вимушені бути регулярними учасниками валютного ринку, оскільки зміни курсів валют значно впливають на фінансові результати їх роботи; центральні банки отримали можливість впливати на курси національних валют не лише адміністративними, а ще й за допомогою ринкових методів; курси найбільш ліквідних національних валют формуються на основі пошуку ринком точки рівноваги між поточним попитом і наявною пропозицією, а зміна попиту і пропозиції на ринку викликає зміну валютного курсу. Тож валютний ринок має глибокі корні та пройшов довгий шлях становлення.

Ринок Форекс (з англійської Forex від FOReign EXchange перекладається як обмін іноземної валюти) – міжбанківський міжнародний валютний ринок. Здебільшого використовують словосполучення «ринок Форекс». У суспільстві термін «Форекс» прийнято використовувати для позначення взаємного обміну валют, а не усієї сукупності валютних операцій.

У англійськомовному середовищі Форексом зазвичай називають валютний ринок, а також торгівлю валютою. В українській науковій думці термін «Форекс» зазвичай використовується у більш вузькому сенсі, тобто мається на увазі винятково спекулятивна торгівля валютою через комерційні банки або дилінгові центри, яка ведеться з використанням «кредитного плеча», тобто маржинальна торгівля валютою.

На сучасному етапі валютний ринок носить глобальний характер та охоплює всі країни світу.

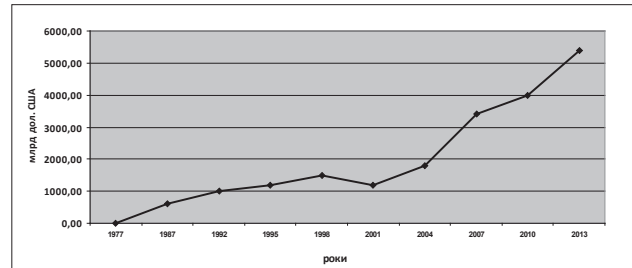

Рис. 1. Динаміка загального щодобового обороту FOREX-ринку, млрд. дол. США, 1977–2013 рр. [10]

За сучасними статистичними даними, сукупний обсяг розрахунків та операцій країн світу на валютному ринку досяг безпрецедентного рівня. Так, за даними Банку міжнародних розрахунків, станом на квітень 2013 р. щодобовий оборот Forex-ринку становив 5,4 трлн. дол. США (рис. 1).

З огляду на динаміку майже за 40 років щодобовий оборот FOREX-ринку збільшився у тисячі разів.

На сучасному етапі операції на міжнародному валютному ринку, де долар – базова або розрахункова валюта і становить 87%, євро на третину менше – 33%, японська єна – 23%, англійський фунт стерлінгів – 12% та австралійський долар – 9%. Відмітимо, що відсотковий показник розраховується із 200%, оскільки кожна конверсійна операція включає дві валюти (рис. 2).

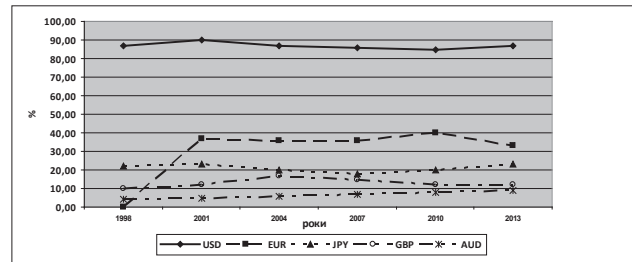

Рис. 2. Динаміка ранжування основних валют FOREX-ринку у % щодобового обороту, 1998–2013 рр. [10]

Досить прикметним для сучасного розвитку валютного ринку є інформатизація ринку та доступність. На жаль, це активізувало наявність спекулятивного капіталу, оскільки цей капітал досить швидко переміщується до ринків, що демонструють зростаючу динаміку, та виходить з ринків з низькими трендами. Звичайно, іноземні інвестори намагаються вкладати капітал у дохідні активи, а саме у валюти, що її забезпечують (рис. 3).

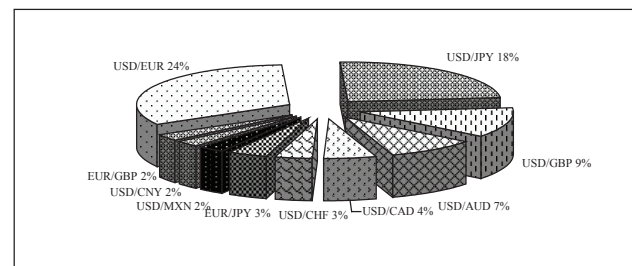

Рис. 3. Частка валютних пар у загальному обороті FOREX-ринку у %, 2013 р. [8; 10]

Упродовж 2008–2013рр. спостерігалось вирівнювання валютних курсів таких найпопулярніших

валютних пар, як USD/JPY, EUR/USD, GBP/USD. Причиною є конвергенція відповідних облігаційних спредів (рис. 4).

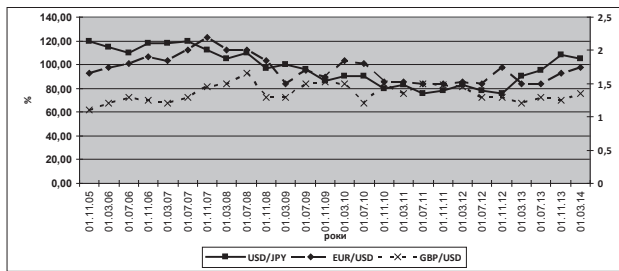

Рис. 4. Динаміка курсу USD/JPY (ліва шкала), EUR/USD та GBP/USD (права шкала), %, 2005–2013 рр. [5; 10]

З огляду на динаміку яскраво простежується конвергенція відсоткового диференціалу ставок LIBOR за короткостроковими кредитами в основних світових валютах з 2009 р. і до сьогоднішнього часу. Це є реакція світових монетарних регуляторів на фінансово-економічну дестабілізацію. Як наслідок, спостерігаються різноманітні програми кредитної експансії у розвинутих країнах світу. Конвергенція довгострокового і короткострокового відсоткового диференціалу країн – емітентів основних валют викликає підстави для прогнозування встановлення рівноваги на міжнародному валютному ринку на середньострокову перспективу за незмінних умов.

Висновки. Таким чином, сучасні тенденції світового валютного ринку характеризуються сталою тенденцією до розвитку, свідченням чого є динаміка загального щодобового обороту FOREX-ринку та динаміка курсів валют.

Важливо зазначити, що у XXI ст. спостерігаються певні особливості розвитку валютного ринку, а саме: інтернаціональний характер валютних ринків через поглиблення глобалізації, широке використання електронних засобів зв'язку; волатильність курсів валют; безперервний характер валютних операцій цілодобово в усіх країнах світу; активний ріст спекулятивних операцій, що включають не тільки банки,

фінансово-промислові групи, ТНК та ін.; використання хеджування ризиків; уніфікований характер валютних операцій.

Одночасно, у більш практичному плані, кожна країна світу має орієнтуватись на поживавлення власного валютного ринку, урахувавши національні особливості та з використанням зарубіжного досвіду управління та розвитку валютного ринку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Базилевич В.Д. Розвиток фінансового ринку в сучасних умовах / В.Д. Базилевич // Фінанси України. – 2009. – № 12. – С. 5–12.
2. Макогон Ю.В. Глобальна економічна криза 2008–2010 років: світовий досвід та шляхи подолання в Україні: [монографія] / Ю.В. Макогон [та ін.] ; під заг. ред В.І. Ляшенка. – Донецьк : Юго-Восток, 2010. – 414 с.
3. Мочерний С.В. Світове господарство в умовах глобалізації: [монографія] / С.В. Мочерний, Я.С. Ларіна, С.В. Фомішин. – К.: Ніка-центр, 2006. – 200 с.
4. Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws>.
5. Офіційний сайт Міжнародного валютного фонду [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imf.org>.
6. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>.
7. Официальный сайт Совета по финансовой стабильности [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.financialstabilityboard.org>.
8. Офіційний сайт Світового банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.data.worldbank.org>.
9. Офіційний сайт компанії Pricewaterhouse Coopers Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pwc.com/ua/ru/capital-markets>.
10. ФОРЕКС / FOREX – что это такое? Самое точное определение рынка Форекс. Ежедневный оборот рынка Форекс [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://finance.sitcity.ru/ltxt_1511052025.phtml?p_ident=ltxt_1511052025_p_1711025524.
11. Domestic market capitalization // World Federation of Exchanges [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.world-exchanges.org>.
12. The Global Financial Centres Index15 // Global Financial Centres Index [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.finance-montreal.com/sites/default/files/publications/gfci17_23march2015.pdf.
13. The World's Largest Companies 2015 // Forbes [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.forbes.com/sites/liyanchen/2015/05/06/the-worlds-largest-companies>.

УДК 339.9.012.23

Устименко М.В.

аспірант кафедри міжнародної економіки та маркетингу
Київського національного університету імені Тараса Шевченка**ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ МІЖНАРОДНИХ ІННОВАЦІЙНИХ КЛАСТЕРІВ**

Стаття присвячена виявленню передумов формування міжнародних інноваційних кластерів, аналізу підходів до визначення поняття ядра кластера, окресленню критеріїв, що можуть бути застосовані до оцінки потенціалу ядра як пускового механізму кластеризації.

Ключові слова: кластер, міжнародний інноваційний кластер, агломерація підприємств, «критична маса».

Устименко М.В. ПРЕДПОСЫЛКИ ФОРМИРОВАНИЯ МЕЖДУНАРОДНЫХ ИННОВАЦИОННЫХ КЛАСТЕРОВ

Статья посвящена выявлению предпосылок формирования международных инновационных кластеров, анализа подходов к определению понятия ядра кластера, характеристике критериев, которые могут быть применены к оценке потенциала ядра как пускового механизма кластеризации.

Ключевые слова: кластер, международный инновационный кластер, агломерация предприятий, «критическая масса».

Ustyimenko M.V. PREREQUISITES FOR INTERNATIONAL INNOVATION CLUSER FORMATION

The paper is devoted to revealing prerequisites of international innovation cluster formation and analysis of approaches to the definition of cluster's core. Criteria for assessment the potential of nucleus as cluster triggering mechanism are explored in the paper.

Keywords: cluster, international innovation cluster, agglomeration of enterprises, «critical mass».

Постановка проблеми. Кластери, які успішно функціонують у низці розвинених країн світу і на міжнародній арені, практично не знайшли свого відображення у господарській діяльності українських суб'єктів підприємництва, незначними також є успіхи у напрямі інтеграції українських підприємств до міжнародних кластерних мереж. Це ставить необхідність перегляду теоретичних підходів до визначення передумов формування кластерів і потенціалу розвитку їхніх міжнародних зв'язків з метою визначення можливості використання кластерної концепції як засобу підвищення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання України в умовах міжнародного бізнес-середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості формування і функціонування кластерів описані в роботах В. Прайса, А. Ругмана, П. Самуельсона, Ю. Уеннопа, Д. Якобса, Л. Янга та інших, а також у роботах вітчизняних авторів І. Бакушевич, З. Варналія, М. Войнаренка, Д. Лук'яненко, В. Новицького, Ю. Павленка, В. Савченка, М. Портера, А. Філіпенка, О. Шниркова. Зокрема, серед праць, присвячених власне передумовам формування кластера, потрібно відзначити роботи С. Камаса, Дж. Німінена, М. Портера, С. Соколенка. Так, М. Портер пропонує модель, що враховує наступні складові [1]: фактори виробництва, умови попиту, супутні і підтримуючі галузі, стратегію фірм і конкуренцію. С. Камас зазначає, що модель М. Портера може бути неповною у тлумаченні успіху кластера, для подолання обмеженості якої пропонує власну модель оцінки перспектив формування кластерів і тестування їх на стійкість, що поряд з елементами ромбу М. Портера додатково розглядає [2]: бізнес-клімат, якірний ефект, промислові мережі, концентрація фірм, інноваційний потенціал, історичні фактори. Ці чинники, поряд із «випадком» і «урядовою політикою», впливають на ромб М. Портера.

Дж. Німінен зазначає, що на успішність функціонування кластеру впливають такі елементи [3]: загальноекономічні умови, що склалися для даної галузі промисловості; потенціал для розвитку нових продуктивних можливостей; наявність компетентних досвідчених підприємців; наявність інвесторів, готових вкладати кошти в нові підприємства.

Провідний вітчизняний дослідник кластеризації в Україні та країнах СНД С. Соколенко визначив передумовами для формування кластерів на рівні окремих територій можуть виступати такі елементи [4]: наявність конкурентоспроможних підприємств або тих, які мають потенційні можливості щодо розвитку; географічна близькість підприємств, наявність «критичної маси» підприємств або потенціал для її створення; наявність зв'язків та взаємодії між потенційними учасниками кластерів та наявність конкурентних переваг території в цілому.

З наведеного вище видно, що існує низка підходів до визначення передумов формування кластерів, які оцінюють потенційні можливості кластеризації з різних аспектів і рівнів, однак невизначеними залишаються специфічні умови, що сприяють розвитку власне міжнародних кластерів, що ставить необхідність систематизації теоретичних підходів до визначення передумов формування кластерів з позиції розвитку їхніх міжнародних зв'язків.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати мету дослідження, що полягає в узагальненні теоретичних підходів до визначення передумов формування кластерів та виявленні специфічних передумов, необхідних для формування міжнародних інноваційних кластерів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Передумови кластеризації окремих галузей або регіонів у міжнародному масштабі можуть бути поділені на загальноекономічні умови господарської діяльності та специфічні мікроекономічні умови, що відображають особливості функціонування і розвитку на рівні окремих економічних суб'єктів в межах галузей та регіонів.

Розглядаючи передумови формування кластера на мікроекономічному рівні, потрібно відзначити, що формування і розвиток кластера є комплексним процесом, в який залучено широке коло учасників, але зазвичай у якості двигуна такого розвитку виступає окрема група економічних суб'єктів, які часто ідентифікують як «ключові підприємства» [4], «центри розвитку» [5], «ядро» [6]. Такі ядра відіграють визначальну роль у даному процесі розвитку кластера і його подальшого функціонування, стимулюючи подальший розвиток зв'язків у кластері.

Характеризуючи поняття ядра кластеру у найбільш загальному вигляді, можна погодитися з О.М. Трофімовою, що «ядро» – це об’єкти, навколо яких групується кластер, виконують основний вид діяльності, що позиціонують кластер, що випускають кінцеву продукцію [7]. Ядром кластера, згідно з описаною «моделлю перлини» [8], є ключові фірми, які мають вузьку спеціалізацію, географічно близькі одна до одної, між ними існує взаємодія, вони мають налагоджені зв’язки на зовнішніх ринках. На думку Т.В. Карліної, ядром кластера може виступати підприємство або група підприємств, які виробляють конкурентоспроможну на зовнішньому і внутрішньому ринку продукцію і здатне створювати нові робочі місця і приймати участь у формуванні бюджетів різних рівнів. Згідно з твердженням Н.М. Внукової, ядром кластера може виступати як окреме підприємство, лідер своєї галузі, продукція якого користується попитом і є конкурентоспроможною, так і об’єднання малих і середніх підприємств, які випускають продукцію з аналогічними характеристиками. М.П. Войнаренко зазначає, що ядром кластеру може виступати як власне підприємство, навколо яких групуються інші підприємства, так і суспільні організації, які виконують функції «бізнес-інкубаторів» для формування мережових форм організації виробництва [6]. М.А. Бородіна зазначає, що до ядра кластера також мають бути віднесені такі суб’єкти як організації системи освіти та наукові організації, додаючи, що потенційно ядром кластера можуть стати: компанії, що виробляють аналогічні або схожі за споживчими властивостями товари; ринки робочої сили з певними професійними навичками; ключові технології і природні ресурси [9].

Для виявлення типів ядер кластера необхідно проаналізувати підходи до класифікації кластерів з точки зору основи формування взаємозв’язків між учасниками вже сформованих кластерів (див. табл. 1).

Більшість учених, що акцентують увагу на визначальній ролі ядра у стимулюванні кластеризації в регіоні, посилаються на приклади кластерів, які спеціалізуються у конкретному секторі і локалізовані у конкретному регіоні, у такому разі ядро може бути легко ідентифіковано.

Однак існує низка кластерів, щодо яких може бути складно виявити ядро, це стосується таких типів кластерів, як «територіально локалізовані форми економічної активності в середині споріднених секторів», а також кластерів, що функціонують в галузях економіки, поєднані на більш високому рівні агрегації (хімічний кластер, агропромисловий кластер) [5, с. 81]. Поєднання декількох галузей, або секторів у кластері ускладнюють процес визначення єдиного ядра, у даних випадках мова йде скоріше про можливість наявності декількох ядер, фактично декількох центрів розвитку кластера.

Вивчення явища наявності декількох ядер кластера особливо актуальне при формуванні міжнародних кластерів. Формування міжнародного кластеру з одним ядром, як зазначає Н.А. Мікула, зазвичай відбувається коли регіони з різних країн суттєво відрізняються за рівнями економічного розвитку чи впро-

Рис. 1. Самопідтримувана ланцюгова реакція кластероутворення

Джерело: розроблено автором

Таблиця 1

Класифікації кластерів, виходячи з відмінностей в основі взаємозв’язків

	Характеристика
Типи побудови кластерів (згідно з кол. авторів за ред. д.е.н., проф. Н.А. Мікули)	1) географічна (просторових кластерів економічної активності); 2) горизонтальна (декілька галузей/секторів можуть входити у більший кластер); 3) латеральна (сектори, які можуть забезпечити економію за рахунок ефекту масштабу); 4) вертикальна (суміжні етапи виробничого процесу); 5) технологічна (однією і тією ж технологією); 6) фокусна (навколо одного центра-підприємства); 7) якісна (зосереджені на якісній співпраці).
Види кластерів за типом зв’язків (згідно з кол. авторів за ред. д.е.н., проф. В.І. Дубницьким)	1) регіонально обмежена форма економічної діяльності в середині споріднених секторів, прив’язані до наукових установ; 2) кластери з вертикальними виробничими зв’язками у вузьких сферах діяльності, утворені навколо головних фірм або мережі основних підприємств; 3) галузеві кластери в різних видах виробництва з високим рівнем агрегації (наприклад, «хімічний кластер», «аерокосмічний кластер»).
Напрямки генезису кластерів (за Д. Стеченком)	1) горизонтальна (внутрішньогалузева) міжгосподарська кооперація підприємств; 2) багатопрофільна вертикальна міжгосподарська інтеграція, яка будується за принципом єдиного технологічного ланцюжка; 3) багатопрофільні кластерні утворення, що об’єднують, як правило, підприємства різних галузей у межах компактної території.

Джерело: складено автором на основі даних [5; 10; 11]

вадження кластерних підходів, або інституційними системами. Багатоядерний або поліполярний міжнародний кластер базується на «існуванні регіональних мереж/кластерів, як засновницьких елементів» [10], у межах чого будується транскордонна мережа.

Коли потенційне ядро кластера виявлено, воно має бути оцінено з позиції здатності до кластероутворення. Оцінка ядра агломерації підприємств у галузі чи регіоні як передумови кластеризації може бути здійснена з позиції наявності «критичної маси» потенційних учасників або можливості її створення. Поняття «критичної маси», в найбільш широкому сенсі, означає достатню кількість учасників, необхідну для виникнення кластера, тобто мінімальну кількість і якість підприємств, яка потрібна для початку самопідтримуваної ланцюгової реакції, що передбачає започаткування взаємодії підприємств на принципах функціонування кластера: територіальної (просторової) концентрації, спеціалізації, стійкості взаємозв'язків, конкурентності, юридичної і організаційної самостійності учасників, що веде до синергетичності діяльності. Запуск такої самопідтримуваної ланцюгової реакції кластероутворення при наявності достатньої кількості підприємств, є можливий, якщо існує наявність попиту на продукцію кластера, доступність ресурсів для забезпечення діяльності, можливість встановлення зв'язків та взаємодії між учасниками кластерів (див. рис. 1).

На початкових стадіях формування кластера «критична маса» підприємств може не бути присутня, важливим у даному контексті є визначення можливості створення «критичної маси» та необхідних умов для її започаткування.

Оцінка потенціалу ядра кластеру включає у себе визначення таких складових як: агломерація підприємств та інших суб'єктів у галузі/решіоні, наявність ресурсів у галузі/решіоні, стан господарських зв'язків, параметри попиту (див. табл. 2). Такі складові перебувають у взаємозв'язку і взаємодії між собою і в цілому.

1. Агломерація підприємств у галузі чи регіоні

Визначення передумов щодо потенціалу розвитку виробничої кластерної агломерації передбачає необ-

хідність виявлення таких трьох складових, як: географічна близькість, наявність критичної маси, збалансованість складу учасників потенційного ядра.

Оскільки потенційно в кластері має бути сформована мережа, що містить якісний і збалансований склад комерційного, державного та освітнього секторів, наявність суцільних і підтримуючих галузей [8], на початку формування кластера важливим є визначення перспектив формування такого складу учасників, що відкриватиме можливості для розвитку зв'язків між ними і в кінцевому рахунку, зробить формування і розвиток кластера більш стійким.

Як зазначає С. Соколенко, потенціалом для розвитку кластерів може виступати як географічна концентрація суб'єктів господарювання, коли ключові учасники кластерів знаходяться в географічній близькості один до одного, що відкриває можливості для активної взаємодії, так і можливість збільшити кількість контактів і зв'язків за рахунок сучасних засобів комунікації, транспортних умов [4], що в цілому може бути охарактеризовано як просторова близькість.

Важливою передумовою формування кластера, як зазначає С. Камас, є можливість створення якірного ефекту [2], що сприятиме розвитку агломерації і залучатиме компанії до регіону. А. Маршаллом було визначено, що підприємці намагаються розміщати своє виробництво, при інших рівних умовах, поряд з ринком збуту, а також поряд з основними постачальниками, що призводить до концентрації виробництва, а така концентрація, у свою чергу, залучає все нових і нових виробників.

Підприємницький сектор у кластері може бути сформований внутрішніми економічними суб'єктами, або із залученням іноземних учасників. Іноземні учасники розміщують свою діяльність в тих регіонах, де існує можливість отримати доступ до дешевших капітальних ресурсів, маркетинговий досвід, отримати пільги входження на ринки, доступ до запатентованих технологій або тих технологій, що не торгуються, підвищити управлінської ефективності та ефекту масштабу. В цілому чинники, що впливають на вибір місця розташування або перелока-

Таблиця 2

Критерії до оцінки потенціалу ядра кластеризації в умовах міжнародного бізнес-середовища

Група	Критерії	Рівень достатності
Агломерація підприємств та інших суб'єктів у галузі/решіоні	<ul style="list-style-type: none"> територіальна (просторова) близькість підприємств; концентрації фірм; спеціалізація, компліментарність діяльності учасників; наявність збалансованого складу учасників агломерації (виробників, постачальників, дистриб'юторів, навчальних закладів, науково-дослідних організацій, фінансових посередників) 	наявність «критичної маси» спеціалізованих підприємств або потенціал для її створення, можливість створення якірного ефекту для формування і залучення нових підприємств з урахуванням стадії життєвого циклу продукції/галузі
Доступність ресурсів у галузі/решіоні	наявність і доступність ресурсів: <ul style="list-style-type: none"> природних; трудова; капітальних; інфраструктурних; підприємницьких; технологічних і ноу-хау; некомерційних тощо 	наявність ресурсів або можливість їх компенсації. При цьому, недостатність природних, капітальних, технологічних ресурсів може бути компенсована разі високої прибутковості запланованої діяльності, однак компенсація матеріального капіталу потребуватиме час
Стан господарських зв'язків	<ul style="list-style-type: none"> стан розвитку міжнародних господарських зв'язків галузі/решіону; сутність взаємозв'язків (співробітництво, конкуренція); широта взаємозв'язків (налагодженість внутрішньогалузевих, міжгалузевих зв'язків, орієнтація зв'язків); якість взаємозв'язків (системність, періодичність, інтенсивність взаємозв'язків) 	наявність або можливість налагодження зв'язків між учасниками, однак мають бути враховані можливості і обмеження налагодження структурної взаємодії між учасниками в підприємницькому секторі, з державними органами влади, з науково-дослідними організаціями

Джерело: розроблено автором

ції зарубіжних фірм може бути пояснений на основі еkleктичної парадигми Даннінга (OLI) як результат отримання переваг володіння, розміщення та інтерналізації [12]. Якщо регіон надаватиме такі переваги суб'єктам підприємництва, відповідно, вони будуть робити вибір на користь розміщення в регіоні і промислова агломерація буде зростати.

2. Наявність ресурсів

Забезпеченість регіону ресурсами, природними ресурсами, трудовими, капітальними, технологічними, може виступати передумовою розвитку ділової активності в ньому, приваблюючи суб'єктів підприємництва до регіону і відкриваючи перспективи для формування кластера.

Розглядаючи проблему забезпеченості регіонів ресурсами у міжнародному масштабі, потрібно відзначити, що в сучасних умовах зростає мобільність факторів виробництва, у зв'язку з чим у разі дефіциту факторів виробництва підприємства можуть легко отримати доступ до потрібних ресурсів за допомогою здійснення глобальної стратегії або ж компенсувати їх відсутність шляхом застосування більш досконалих технологій. Окремі регіони і країни досягають успіху в тих галузях економіки, в яких вони особливо вдало створюють фактори виробництва і забезпеченість факторами виробництва в конкретний момент часу, має менше значення, ніж швидкість і ефективність створення цих факторів [1]. При цьому необхідно виокремити, дефіцит яких ресурсів потенційно може бути компенсований у процесі міжнародної кластеризації.

Так, природні ресурси, кліматичні умови, географічне положення, що належать до основних факторів, тобто тих, які країна отримує за спадщину або при незначних капіталовкладеннях, мають найбільш важливе значення у видобувних галузях і в галузях, пов'язаних з сільським господарством. Для розвитку інших галузей такі переваги не мають особливого значення, оскільки їх нестача може бути компенсована в результаті переведення діяльності закордон або здійснення закупівель за кордоном.

Оцінка забезпеченості регіону трудовими ресурсами зазвичай орієнтована на внутрішні трудові ресурси регіону, хоча й існують приклади масового переміщення населення для роботи в окремих регіонах, однак таке переміщення доцільне лише у разі неосвоєності регіону і дефіциту робочої сили в цілому, мобільність робочої сили, зокрема міжнародна мобільність, обмежена, крім руху управлінських кадрів і окремих висококваліфікованих спеціалістів.

Наявність технологічних ресурсів у даному контексті означає наявність формалізованих технічних ресурсів: наукових винаходів та інновацій, які можуть бути оцінені у розрізі патентів та прав інтелектуальної власності, статистики доходів від ліцензування, науково-технологічних праць та неявних ресурсів. При цьому, незважаючи на сучасні можливості транспорту і комунікацій, передача знань і технологій в міжнародному середовищі має обмежені можливості щодо передачі неявних знань, основою яких є регулярні неформальні зв'язки, можливі лише в умовах територіальної близькості, оскільки процес передачі знань у міжнародному масштабі між окремими країнами більш структурований і плано-мірний, відповідає більш формалізованам або кодифікованим формам передачі знань і технологій, порівняно з локалізованими процесами поширення знань і технологій. Важливою відмінністю між локальною передачею та міжнародним трансфером знань і тех-

нологій є регулярні неформальні зв'язки, можливі лише в умовах територіальної близькості, тому, незважаючи на сучасні можливості транспорту і комунікацій, передача знань і технологій у міжнародному середовищі має обмежені можливості щодо передачі неявних знань, у зв'язку з цим, необхідним є визначення наявності специфічних знань у рамках окремої території як конкурентної переваги даної території для формування кластера в умовах міжнародного бізнес-середовища.

Наявність капітальних ресурсів як у фізичному, так і грошовому виразі є важливою передумовою до формування кластерів. Відсутність фінансових ресурсів, інвестиційних, кредитних, може бути компенсована шляхом залучення інших джерел фінансування на міжнародних ринках. При цьому, як зазначає М. Портер, джерелом конкурентної переваги, а отже і передумовою для формування кластерів, є не доступ до інвестиційних ресурсів, а здатність компаній використовувати дані інвестиційні ресурси найбільш ефективним чином. Наявність фізичного капіталу має найбільше значення з позиції часового періоду. Сучасні виробничі потужності і науково-дослідні лабораторії, наявність розвинутої інфраструктури – фізичної, логістичної, інноваційної – дозволяють досягти конкурентної переваги більш високого рівня, однак потребують значних витрат часу і коштів на їх створення і розвитку.

3. Стан існуючих взаємозв'язків

Однією із ключових ознак успішних кластерів є наявність стійких зв'язків, технічних, соціальних, когнітивних, адміністративних, легальних, економічних між суб'єктами підприємництва в кластері. Такі зв'язки формуються за двома напрямками: зв'язки між різними учасниками всередині країни – підприємствами, підприємствами і науково-дослідними центрами, підприємствами і державними органами влади, та зовнішньоекономічні зв'язки.

Передумовами формування внутрішніх зв'язків можуть виступати наявність промислових мереж або окремих зв'язків та взаємодії між суб'єктами підприємництва на території регіону, наприклад, взаємозв'язок між провідними підприємствами та постачальниками, між самими постачальниками, наявність окремих стійких або періодичних господарських зв'язків між підприємствами, вищими навчальними закладами, науково-дослідними інститутами в рамках реалізації сумісних проектів та програм або здійснення спільних заходів між підприємствами, зокрема заходи щодо колективного просування продуктів та послуг на вже існуючі та нові ринки [4].

Розглядаючи територію з позиції потенціалу формування міжнародних кластерів, необхідно відзначити, що наявність окремих міжнародних зв'язків у компаній, що функціонують в рамках регіону, може надавати передумови для подальшої інтенсифікації міжнародних зв'язків іншим учасників регіону у даному напрямі. Компанії отримують доступ до зовнішніх ресурсів через їхні позиції і відносини у мережі; при цьому мережа, що склалася всередині країни, може виходити далеко за межі кордонів країни, відносини у мережі можуть бути використані в якості містків до інших мереж у інші країни [13]. Однак для того, щоб вступити до мережі, ззовні необхідно, щоб інші учасники були вмотивовані вступити у взаємовідносини.

На шляху до успішної кластерної взаємодії та сприяння розвитку інноваційної діяльності можуть стояти п'ять внутрішніх прірв всередині кластера,

які необхідно подолати для успішної взаємодії в рамках кластера, а саме [14]: розрив у доступі до досліджень (обмеження взаємодії між фірмами та науково-дослідними організаціями); розрив у доступі до освіти (обмеження взаємодії між фірмами та організаціями освіти); розрив у доступі до капіталу, обмеження взаємодії між фірмами та фінансовими організаціями; розрив у зв'язку з урядом (обмеження взаємодії між підприємствами та державними органами); розрив у зв'язку фірма-фірма (обмеження взаємодії між фірмами).

Подолання цих прірв і налагодження «мостів взаємодії між суб'єктами» формує передумови для створення успішних кластерів і підвищенню рівня інноваційної діяльності.

У результатах досліджень, проведених Г. Коке-ром, щодо інтернаціоналізації мереж зазначається, що основними проблемами в процесі встановлення мережових взаємозв'язків є такі [15]: відсутність довіри між партнерами (23%), партнери виступають конкурентами, тому виникають конфлікти інтересів (22%), що було визначено в якості основних перешкод на шляху транснаціонального співробітництва, нестача фінансування (16%), брак часу або виробничих потужностей (14,5%). При цьому мовні бар'єри (6%) і географічні відстані (5%) є досить незначними факторами, що стримують міжнародну співпрацю.

4. Сприятливість умов попиту

Важливим аспектом визначення передумов є виявлення потенційного попиту на кінцеву продукцію. Зміна умов попиту на кінцеву продукцію одних підприємств буде визначати попит на продукцію постачальників цих підприємств і змінювати попит на продукцію у всьому ланцюгу створення вартості. При цьому необхідно розділяти внутрішній попит і попит на зарубіжних ринках.

Подібні нововведення послуг на подібних ринках можуть призводити до принципово різних результатів, що на прикладі результатів дослідження, проведених Дж. Німінен щодо впровадження кластерами інновацій з потенціальним масовим попитом, може бути пояснене часом впровадження інновацій та їхньою якістю, тому на етапі формування кластеру важливим є виявлення потенційних ринків і пропонування їхніх товарів чи послуг, які затребувані ринком і матимуть потенціал для дифузії [3]. У даному випадку необхідно розглянути перспективні ринки щодо інтернаціоналізації підприємств, оцінюючи насамперед ємність попиту, динаміку його розвитку, диференціацію за видами продукту, вимогливість покупців до якості товарів і послуг. Наступним кроком є визначення цільових ринків шляхом проведення ранжування потенціальних ринків збуту за критеріями: платоспроможність, віддаленість від регіону, чутливість до змін, насиченість конкурентного середовища, рівень потенційної прибутковості роботи, наявності специфічних вимог.

Висновки. Таким чином, формування і розвиток кластера є комплексним процесом, в який залучено широке коло учасників, однак рушійною силою його розвитку виступає ядро від якого залежить подальший розвиток кластера.

Визначено, що оцінка потенціалу ядра кластера може бути здійснена на основі характеристики таких

складових, як: агломерація підприємств та інших суб'єктів у галузі/регіоні, наявність ресурсів у галузі/регіоні, стан господарських зв'язків, попит, які перебувають у взаємозв'язку і взаємодії між собою. При розгляді таких компонентів формування кластера доцільним є визначення параметрів їхньої достатності, наявності, можливості формування або можливості компенсації за рахунок залучення іноземних учасників і розвитку міжнародної діяльності.

Виявлено, що наявність зв'язків між підприємствами, науково-дослідними установами, державними органами може надавати підприємствам конкурентну перевагу і виступає передумовою формування кластера, відсутність таких зв'язків на початку формування кластера може бути компенсована наявністю можливостей їх сформувати у разі наявності інших конкурентних переваг.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- Porter M. The Competitive Advantage of Nations, New York : Free Press, 1990. – P. 152.
- Kamath S., Agrawal J., Chase K. Explaining geographic cluster Success–The GEMS model // American Journal of Economics and Sociology. – 2012. – Т. 71. – № 1. – С. 184-214.
- Nieminen J. The Emergence Of Innovation-Based Wireless Clusters: Quality And Timing Matter // International Journal of Innovation Management. – 2011. – Т. 15. – № 06. – С. 1271-1295.
- Соколенко С.І. Кластери в глобальній економіці / С.І. Соколенко. – К. : Логос, 2004. – С. 250-320.
- Трансграничное украинно-российское сотрудничество: формы, методы, перспективы / монография / под общ. ред. В.И. Дубницкого, В.И. Ляшенко. – Донецк : Юго-Восток, 2010. – 419 с.
- Войнаренко М. Формирование инвестиционной политики на основе инновационных региональных кластеров / М. Войнаренко // Бизнес-партнер. – 2008. – № 2(101). – С. 9-10.
- Трофимова О.М. Теоретические аспекты формирования инновационных кластеров в старопромышленных регионах // Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия экономика и менеджмент. – 2011. – Выпуск № 17. № 8(225).
- Руководство по развитию кластеров: Проект «Развитие кластеров и интернационализация предприятий приграничных регионов России и Эстонии» – 2009.
- Бородин М.А. Формирование экономических кластеров в регионе // Вестник Пермского университета. Сер. Экономика. – 2010. – № 2. – С. 37-44.
- Рекомендації щодо впровадження нових форм транскордонного співробітництва / Кол. авторів за ред. д.е.н., проф. Мікули Н.А. / НАН України. Ін-т регіональних досліджень. – Львів, 2010. – 150 с.
- Стеченко Д.М. Наукова сутність процесу кластеризації у сфері туризму [Електронний ресурс] / Д.М. Стеченко // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – С. 376-380. – Режим доступу : <http://www.univer.km.ua/visnyk/684.pdf>.
- Dunning J.H. The eclectic (OLI) paradigm of international production: past, present and future // International journal of the economics of business. – 2001. – Т. 8. – № 2. – С. 173-190.
- Johanson J., Vahlne J.E. The mechanism of internationalisation // International marketing review. – 1990. – Т. 7. – № 4.
- Ketels C. Cluster Initiatives in Developing and Transition Economies / C. Ketels, G. Lindqvist, Ö. Sölvell, Center for Strategy and Competitiveness. – Stockholm, 2006. – 38 p.
- Kocker G.M. Internationalisation of Networks – Barriers and Enablers: empirical analysis of selected European Networks / Kocker G.M and Buhl C.M. // Kompetenznetze Deutschland, Federal Ministry of Economics and Technology Germany. – 2007.

УДК 339.747

Федорова Г.Ю.

аспірант,

Харківський національний університет
імені В.Н. Каразіна

СТАН ПЛАТІЖНОГО БАЛАНСУ КРАЇН ЄВРОЗОНИ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Стаття присвячена актуальній проблемі визначення асиметрій платіжного балансу Єврозони. Значний вплив світової фінансово-економічної кризи послабив європейську економіку, призвівши до певних структурних зрушень, що відображається в рахунках платіжного балансу Єврозони. За допомогою моделі векторної авто регресії (VAR) виявлено вплив статей платіжного балансу Єврозони-18 на зростання ВВП Єврозони, який показав загрозливу тенденцію щодо негативного впливу фінансового рахунку на ВВП у довгостроковій перспективі.

Ключові слова: Єврозона, платіжний баланс, поточний рахунок, волатильність ринків, рецесія.

Федорова А.Ю. СОСТОЯНИЕ ПЛАТЕЖНОГО БАЛАНСА СТРАН ЕВРОЗОНЫ В УСЛОВИЯХ ФИНАНСОВОЙ НЕСТАБИЛЬНОСТИ

Статья посвящена актуальной проблеме определения асимметрий платежного баланса Еврозоны. Значительное влияние мирового финансово-экономического кризиса ослабило европейскую экономику, приведя к определенным структурным сдвигам, которые отражаются в счетах платежного баланса Еврозоны. С помощью модели векторной авторегрессии (VAR) выявлено влияние статей платежного баланса Еврозоны-18 на рост ВВП Еврозоны, который показал угрожающую тенденцию негативного влияния финансового счета на ВВП в долгосрочной перспективе.

Ключевые слова: еврозона, платежный баланс, текущий счет, волатильность рынков, рецессия.

Fedorova H.Yu. THE BALANCE OF PAYMENTS OF EUROZONE IN TERMS OF FINANCIAL INSTABILITY

The article is devoted to the actual problem of the definition of the euro area balance of payments asymmetries. The significant impact of the global financial and economic crisis has weakened the European economy, leading to certain structural changes, which are reflected in the accounts of the euro area balance of payments. The model of vector autoregression (VAR) showed a trend of the negative impact of the financial account to GDP in the long run.

Keywords: euro area balance of payments, current account, volatility of the markets, recession.

Постановка проблеми. Макроекономічні процеси, які відбуваються в Євросоюзі в останні роки, викликає особливий інтерес як дослідників, так і експертів-практиків, і зацікавлення пов'язане переважно з кризою та її впливом на стан економічних систем «ядра» європейської економіки – країни Єврозони. Саме досвід макроекономічної політики ЄС у період 2009–2015 рр. є цікавим для аналізу і корисним для застосування в інших країнах, зокрема в Україні через евроінтеграційне спрямування української держави.

Платіжний баланс у цій ситуації є найважливіший макроекономічний індикатор та наукова категорія, яка дозволяє проводити діагностику відхилень розвитку національного господарства.

Натепер платіжний баланс всебічно вивчається фахівцями у сфері міжнародних економічних відносин як джерело найважливішої інформації, яке розкриває особливості участі країни в міжнародному обміні товарами, послугами, капіталами.

Невід'ємною частиною відображення платіжного балансу є міжнародні розрахунки суб'єктів міжнародних економічних відносин. Будь-яка зовнішньоекономічна операція потребує злагодженого функціонування системи міжнародних розрахунків, а вибір її форми визначається низкою чинників, враховуючи позиції економічних контрагентів, ступінь довіри ділових партнерів, політичну ситуацію та економічну кон'юнктуру

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на велику кількість робіт з тематики впливу кризи на європейську економіку, й досі актуальними залишаються питання щодо причин флуктуацій європейського ВВП та платіжного балансу в посткризовий період.

Крім того, трагічні події в Парижі 13 листопада 2015 р. стали ще одним фактором, який буде визна-

чити і економічні перспективи розвитку Європейського Союзу.

Питанням регулювання платіжних балансів та економіко-математичного аналізу світогосподарських зв'язків ЄС присвячені роботи вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких варто виділити таких авторів: С. Александер, Дж. Бхагваті, М. Васерман, Р. Дорнбуш, М. Енг, Г. Клейнер, В. Кругов, П. Кругман, К. Кулкарні, І. Лук'яненко, Н. Макаркин, Дж. Мід, Д. Начан, Д. Сальваторе, П. Самуельсон, та інші.

Постановка завдання. Метою статті є оцінка впливу флуктуацій статей платіжного балансу Єврозони на зростання ВВП у країнах Єврозони через побудову макроеконометричних моделей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Останні три роки пройшли в Європейському Союзі в напруженій боротьбі з кризою Єврозони. Початком цієї кризи послужило різке зростання суверенних боргів в Греції та Ірландії («периферійних» країнах Євросоюзу) в 2010 році. Надалі боргова криза охопила Іспанію і Португалію. В активну стадію системної фінансової кризи Єврозона увійшла у 2011 р, коли Італія, третя за розмірами економіка Єврозони, зіткнулася з проблемою дефіциту держбюджету (близько 4,0% ВВП), який вона не могла обслуговувати самостійно, без зовнішньої допомоги.

Виникнення боргової кризи було обумовлено в першу чергу не дотриманням бюджетної дисципліни в зоні євро. Єдиним механізмом протидії надмірному дефіциту держбюджету був Пакт стабільності і зростання (підписаний в Амстердамі у 1997 році), який встановлював жорсткі правила, обов'язкові для всіх членів Євросоюзу: річний дефіцит бюджету не більше 3% валового внутрішнього продукту; національний борг менше 60% валового внутрішнього продукту або наближається до цієї величини [3].

Однак у 2003 р. Пакт був серйозно дискредитований тим, що Німеччина і Франція при дефіциті держбюджету понад 3% були звільнені від санкцій за рішенням Ради ЕКОФІН. Порухнення правил пакту і пом'якшення його вимог не дозволили вчасно розпізнати небезпечні кризові тенденції в зоні євро і, відповідно, запобігти їхньому розвитку.

Очевидним є і той факт, що порушення бюджетної дисципліни було не єдиною причиною глибокої кризи Єврозони. Ланцюгове поширення кризових явищ у зоні євро вказує на відсутність інструментарію з антикризового управління, який повинен був бути закладений ще на стадії створення Економічного і валютного союзу при підписанні Пакту.

Завдяки зусиллям органів ЄС та допомоги МВФ вдалося уникнути розпаду Єврозони. У 2012 р. намітилися перші ознаки поліпшення макроекономічних показників в «проблемних» країнах (рис. 1).

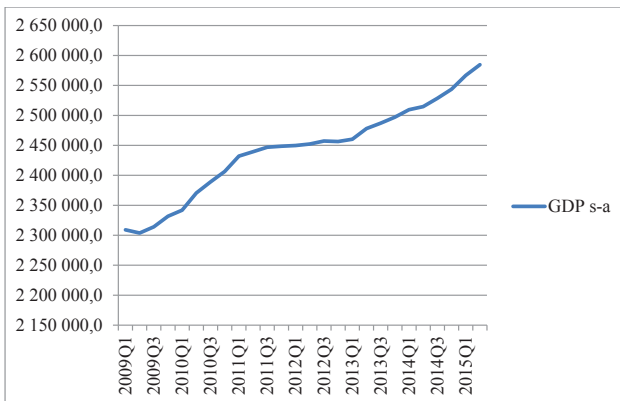

Рис. 1. Динаміка ВВП країн Єврозони (Євро-18), млн євро [5]

Як видно з рисунка 1, ВВП 19 країн Єврозони у І кварталі 2015 р. виріс на 0,3%, порівняно з попереднім кварталом [5]. Порівняно з останнім кварталом 2014 року зростання в Єврозоні виявився ще більш значним: 0,9 і 1,3% відповідно. Таким чином, європейська економіка вийшла з рецесії, що тривала три квартали поспіль, ще в квітні-червні 2013 року, і зростання тривало чотири квартали поспіль.

Хоча платіжні баланси за своєю природою не можуть бути постійно пасивні або активні, поляризація їхнього стану посилює нестабільність валютних курсів, переливи капіталу, особливо «гарячих грошей», негативно впливає на грошовий обіг і в результаті – на економіку. При цьому стихійний механізм вирівнювання платіжного балансу через автоматичний процес цінового регулювання діє вкрай слабо. Тому відновлення рівноваги міжнародних розрахунків вимагає цілеспрямованих державних заходів. Врівноважування балансу міжнародних розрахунків входить до числа головних цілей економічної політики держави поряд із забезпеченням темпів економічного зростання, боротьбою з інфляцією і безробіттям [1].

Існує різноманітний арсенал методів регулювання платіжного балансу, спрямованих на стимулювання або на обмеження зовнішньої торгівлі на основі грошово-кредитної та економічної ситуації в країні.

О.М. Колодізев [2] пов'язує регулювання платіжного балансу з механізмами валютного регулювання. Ця особливість полягає в тому, що саме через них реалізується внутрішній зв'язок стану валютного ринку країни зі станом її національної економіки та забезпечується суто економічне регулювання валютної сфери.

Нами досліджено стан рахунків платіжного балансу Єврозони та графічно зображено на рисунках 2 і 3.

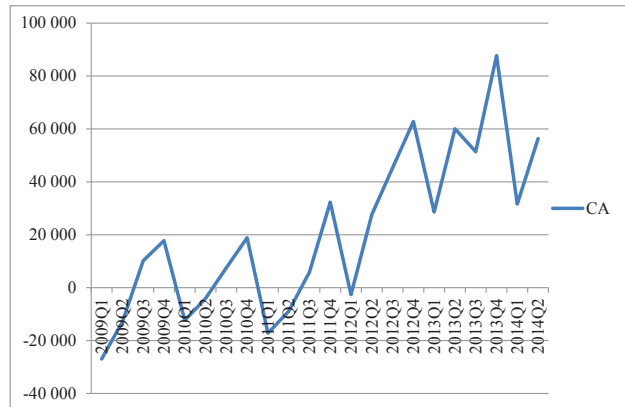

Рис. 2 Динаміка сальдо поточного рахунку країн Єврозони [5]

Профіцит поточного рахунку платіжного балансу почався з II кварталу 2012 р., що сигналізує про те, що зростання економіки регіону все ще значною мірою залежить від експорту, незважаючи на деяке відновлення споживчої впевненості.

Незважаючи на те, що в епоху глобалізації низкою виробництв був переведений з розвинених країн у ті, що розвиваються, з їхньою дешевою робочою силою, «ядру» Єврозони на відміну від решти країн ЄС все ж таки вдалося уникнути процесу деіндустріалізації. При цьому збереглася конкурентоспроможність експортної промислової і наукомісткої продукції, і її економіки в цілому.

Оптимізму європейських ринків надає програма кількісного пом'якшення Європейського центрального банку. З березня 2015 р. по вересень 2016-го ЄЦБ планує викуповувати облігації на суму €60 млрд на місяць. Обсяг програми з викупу активів складе більше €1 трлн, що майже вдвічі перевищує очікування ринку [1].

На рисунку 3 відображена динаміка поточного і фінансового рахунку платіжного балансу.

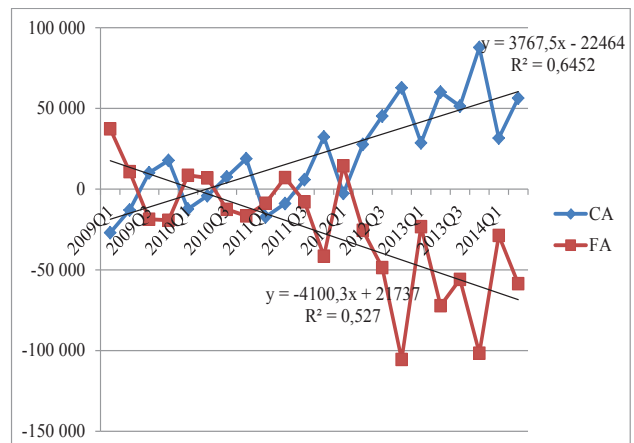

Рис. 3. Порівняння динаміки статей платіжного балансу Єврозони [5]

У період посткризового відновлення європейської економіки спостерігається нова тенденція платіжного балансу Єврозони – профіцит поточного рахунку при дефіциті фінансового рахунку.

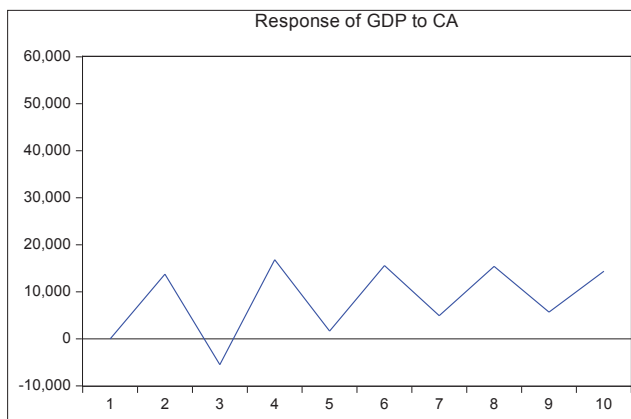

Рис. 4. Функція імпульсного відгуку ВВП на поточний рахунок

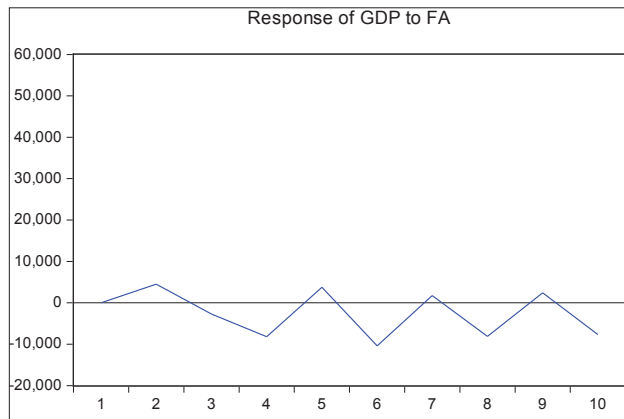

Рис. 5. Функція імпульсного відгуку ВВП на фінансовий рахунок

Незважаючи на загальний сприятливий фон, темпи зростання різних країн ЄС значно відрізняються один від одного. Найбільш високі темпи показали в останньому кварталі 2014 Угорщина – 0,9%, Німеччина та Іспанія – по 0,7%. Аутсайтери: Кіпр з падінням 0,7%, Фінляндія – мінус 0,3%, Греція – мінус 0,2%.

Найбільші економіки ЄС – британська і французька ростуть у межах часток відсотка. Четверта за обсягом економіка Єврозони – італійська виходить з піврічної стагнації.

Також нами запропоноване використання моделі векторної авто регресії для оцінки впливу флуктуацій платіжного балансу на зростання ВВП Єврозони.

Гіпотеза про нестационарність рядів перевірялася з використанням ADF і KPSS-тестів [4]. Оскільки більшість рядів виявилось стаціонарними, оцінювання моделей векторної авторегресії здійснювалося без урахування корекції помилок, а нестационарні змінні розглядалися у відповідних різницях.

Результати проведеного моделювання свідчать про позитивний вплив поточного рахунку на подальше зростання в Єврозоні, тоді як стан фінансового рахунку в довгостроковій перспективі стає фактором ризику для росту ВВП. У цій ситуації монетарні заходи ЄЦБ стають більш зрозумілими та спрямованими саме на вирівнювання сальдо фінансового рахунку.

Висновки. Криза Єврозони посилила вплив економічних факторів на інтеграційні процеси в ЄС.

Подальша стратегія розвитку ЄС визначається сьогодні насамперед завданням створення більш міцного економічного і валютного союзу. Для її вирішення було взято курс на посилення контролю інститутів ЄС над бюджетною та економічною політикою національних урядів. При цьому велика економічна і фінансова координація передбачає поглиблення політичної інтеграції. Події останніх двох років дозволяють зафіксувати такі тенденції:

1) посилення наднаціональних механізмів і федералізація Єврозони;

2) розвиток багаторівневої інтеграції;

3) посилення розриву всередині ЄС – між Єврозоною і рештою держав-членів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Большова Н. Европейский Союз после кризиса: основные вызовы / Н. Большова // Вся Европа, 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://alleuropalux.org/?p=5563>.
2. Колодізов О.М. Гроші та кредит : навч. посіб. / О.М. Колодізов, О.Р. Яременко. Харківський держ. економічний ун-т. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2004. – 156 с.
3. Шевчук В. Макроекономічні ризики прискореної акумуляції зовнішнього боргу в економіці України / В.О. Шевчук // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 2(11). – С. 159-166.
4. Green W.H. Econometric analysis / W.H. Green. – 5th edition. – Bearson education, 2003. – 1056 p.
5. Eurostat. Database [Electronic resource]. – Access mode : <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitModifiedQuery.do>.

СЕКЦІЯ 3

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 338.436

Плотнікова М.Ф.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту інвестиційної діяльності
Житомирського національного агроекологічного університету

ПЛАНІМІРНИЙ РОЗВИТОК МЕРЕЖІ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ НА СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЯХ – ОСНОВА ПРОДОВОЛЬЧОЇ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Розкрито механізми реалізації регіональної аграрної політики на засадах сталого розвитку за умови активізації внутрішнього потенціалу території. Оцінка результатів економічної діяльності ґрунтується на формальній теорії економічних систем, яка відображає застосування системного підходу до моделювання економічних об'єктів. Досліджено умови ефективного і життєздатного розвитку села, використовуючи моделі економічної динаміки. Зазначено особливості регіонального і національного сільського розвитку в Україні. Оцінено пріоритетні напрями активізації суспільно-економічних процесів на сільських територіях (організація агропромислових формувань кооперативного типу, запровадження безвідходного виробництва та життєдіяльності, енергозберігаючих, органічних технологій, пермакультурного дизайну, екологічного будівництва та переробки, ноосферної освіти та виховання, свідомого батьківства, природодоцільного харчування, культури та побуту на основі історико-культурної спадщини народу).

Ключові слова: соціально-економічний розвиток, екологічний розвиток, сільські території, кооперація, організація праці, енергозберігаючі, безвідходні та органічні технології виробництва та життєдіяльності.

Плотнікова М.Ф. ПЛАНІМІРНЕ РОЗВИТТЯ СІТИ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ НА СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЯХ – ОСНОВА ПРОДОВОЛЬСТВЕНОЇ І ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Раскрыты механизмы реализации региональной аграрной политики на принципах устойчивого развития при условии активизации внутреннего потенциала территории. Оценка результатов экономической деятельности основывается на формальной теории экономических систем, которая отражает применение системного подхода к моделированию экономических объектов. Исследованы условия эффективного и жизнеспособного развития села, используя модели экономической динамики. Указаны особенности регионального и национального сельского развития в Украине. Оценены приоритетные направления активизации общественно-экономических процессов на сельских территориях (организация агропромышленных формирований кооперативного типа, внедрение безотходного производства и жизнедеятельности, энергосберегающих, органических технологий, пермакультурного дизайна, экологического строительства и переработки, ноосферного образования и воспитания, осознанного родительства, природосообразного питания, культуры и быта на основе историко-культурного наследия народа).

Ключевые слова: социально-экономическое развитие, экологическое развитие, сельские территории, кооперация, организация труда, энергосберегающие, безотходные и органические технологии производства и жизнедеятельности.

Plotnikova M.F. SYSTEMATIC DEVELOPMENT OF THE RURAL SETTLEMENT NETWORK – THE BASIS OF FOOD AND ECONOMIC SECURITY OF THE STATE

The author investigated the mechanisms for the implementation of regional agricultural policies for sustainable development with the scaling of the internal potential of the territory. The article evaluates the results of economic activity. It is based on the formal theory of economic systems and reflects the application of the system approach to the modeling of economic objects. The article reflects the conditions of effective development of the village using models of economic dynamics. It also demonstrates the peculiarities of regional and national agriculture development in Ukraine. The author presents the priorities of fostering the social and economic processes in rural areas (organization of agricultural cooperatives, the introduction of non-waste production and vitality, energy saving, organic technologies, permaculture design, green building and recycling, noospheric education, conscious parenting, prirodnog food, culture and life on the basis of historical and cultural heritage of the people).

Keywords: socio-economic development, environmental development, rural areas, cooperatives, labor organization, energy saving, waste-free and organic production technologies and livelihoods.

Постановка проблеми. Стійкий характер кризотворюючого світового господарства, посилення негативних процесів та наслідків технократичного способу життя: продовольча, енергетична, фінансова, економічна, екологічна кризи – стають наслідком прояву єдиного процесу лавиноподібного наростання помилки управління на глобальному рівні. Системний характер кризи, її господарські, фінансові, моральні, світоглядні форми прояву змушують шукати механізм її подолання за межами змін збоку лише приватних структур. Суспільний простір вимагає створення формування спільноти на принципово нових підходах до гармонізації, співробітництва та взаємодопомоги його учасників. У той же

час є потреба державного захисту нової системи на законодавчому рівні. У системі «держава – регіони – підприємства – родина» кожен рівень повинен складатися із переважно самодостатніх елементів, що зробить усю систему стійкою до зовнішніх впливів. Основою нової громадської організації повинні стати сімейні господарства у формі Родових помість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Напрями виходу з ситуації, що склалася в селах, вирішення проблем депресивності територій знаходять своє відображення у ряді нормативно-правових актів, прийнятих на вищому рівні в країні. Правові основи взаємодії і вирішення суспільно-економічних питань знаходять своє рішення у ряді нормативно-

правових актів (закони України «Про особисте сільське господарство», «Про фермерське господарство», «Програма розвитку сільського господарства до 2020 р.» та ін.). Питання розвитку сільських територій є на разі одним з широко досліджуваних як вітчизняною, так і зарубіжною економічною школою. Зокрема, проблемам активізації і гармонізації суспільно-економічних стосунків, організації, інвестиційній та інноваційній діяльності з метою розвитку сільських територій присвячено чисельні праці як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. Такими є результати досліджень Н. Зіновчук, В. Зіновчука, М. Маліка, П. Саблука, О. Скидана. Аспекти регіонального розвитку територій, можливості використання європейського і світового досвіду в діяльності національних і наднаціональних формувальників описано в роботах В. Геєця, Т. Зінчук. Теоретичні, методологічні і практичні аспекти розвитку сільських територій, а також перспективи оптимізації національної аграрної політики знаходяться в центрі уваги В. Юрчишина, О. Бородіної, В. Збарського І. Прокопи, Л. Шепотька. Питання ресурсного забезпечення, обумовлене обмеженнями в їх кількості з позицій залучення до виробничого процесу, є темою досліджень Л. Давиденко. У той же час наявність асиметрій і диспропорцій у сільському розвитку вимагають подальших економічних, політичних, соціальних і екологічних перетворень як у світовій економічній системі, так і в Україні зокрема.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не всі аспекти складної і багатогранної проблеми ефективності спільно-економічних та екологічних процесів досліджено, особливо на регіональному рівні. Багато положень мають суперечливий характер і залишаються відкритими для наукової дискусії. Поглибленої розробки потребує питання визначення шляхів та механізмів активізації залучення молоді на сільській території як людського капіталу та інших інвестиційних ресурсів в економіку конкретних регіонів України, зокрема, формування передумов інвестиційно-інноваційних заходів соціально-економічного та екологічного розвитку, поліпшення інвестиційного клімату, забезпечення активізації процесів агробізнесу тощо.

Мета статті полягає у розкритті механізмів реалізації регіональної аграрної політики на засадах сталого розвитку за умови активізації внутрішнього потенціалу територій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ураховуючи творчу господарюючу роль людини, облаштування простору відбувається виходячи з наявного рівня свідомості. Вплив на природу відбувається у формі спрямованої дії щодо покращання цього простору. Господарські відносини та умови життєдіяльності, у тому числі з висадки лісу, саду, ландшафтного дизайну, догляду за територією та існуючими насадженнями, призводять до енергетичної взаємодії людини та природи, що має визначальне значення та спричиняє незворотні наслідки на здоров'я людини. Практика довела потребу розширення меж населених пунктів, які на разі вирішуються на рівні Верховної Ради України. Політика децентралізації влади як інструменту системи управління територіями в якості теоретичної основи для змін можуть використовувати прийняті для реалізації Кабінетом Міністрів України і НААНУ, розроблену спільно з ВГО «Народний рух захисту Землі» та ННЦ ІАЕ УААН Концепцію «Родова садиба», яка базується на ідеї відродження зниклих і організації нових населених пунктів на території України як одного з напрям-

ків відродження депресивних сіл. До інших нормативно-правових документів варто віднести правові основи функціонування рад та адміністрацій відповідних рівнів на основі Положень про їх діяльність, зокрема, у сфері визначення та узгодження планів як самих організацій, так і їх структурних підрозділів, у тому числі у напрямі відновлення виробничої та соціальної інфраструктури (будівництво доріг та інших об'єктів соціальної інфраструктури). Ради відповідних рівнів через механізм прийняття рішень на сесії, бюджетування та інші проводять політику структурних змін діяльності та забезпечення функціонування об'єктів на підвідомчій території. Такі зміни передбачають вирішення соціальних питань населених пунктів; вирішення питань демографічного розвитку територій; створення договірної системи громадського регулювання діяльності на рівні населеного пункту, району, області тощо.

Існуючі інституційно-законодавчі підходи до створення населених пунктів на екологічних засадах розширюють можливості діючої системи доріг та інших об'єктів виробничої та соціальної інфраструктури, зокрема, у напрямі створення системи закладів культури, освіти та виховання, охорони здоров'я тощо. Переважання органічних, безвідходних, енергозберігаючих технологій у виробництві та життєдіяльності створює умови для стійкого розвитку як окремої спільноти, так і суспільства в цілому. Монокультури, які зараз панують у світовому сільському господарстві, є причинами зниження родючості ґрунтів, появи наслідків вітрової та водної ерозії, засміченості ґрунту, водою та повітря хімічними речовинами і, як наслідок, поширення хвороб, у тому числі онкології. Альтернативним підходом до вирішення глобальних проблем при цьому стає самодостатність у виробництві продовольства. Досягнення цієї мети допоможе зрозуміти, що ми можемо досягнути самодостатності на духовному рівні. Розуміння Природи, співпраця та навчання у неї дозволить не купувати продукти, а отримати унікальний досвід – своєю рукою зібрати різноманітні плоди. Родове (екологічне) поселення є формою реалізації суспільного, сімейного та особистісного життя людини. В англійських країнах, у першу чергу в США та Великобританії, є такий термін, як «цільове співтовариство» (unintentional community) – співтовариство з намірами, або альтернативне співтовариство, існує багато співтовариств, що підпадають під цю назву [7–9; 12]. У цьому випадку під цільовим співтовариством розуміється група людей, що проживає разом або на єдиній ділянці землі, їх об'єднує єдина мета, спільне бачення. Екологічне поселення – одна з форм такого цілеспрямованого співіснування групи людей, одна з груп поселень. Екологічне поселення – це цільове співтовариство зі спільними метою, призначенням. Метою, як правило, є «навчитися екологічному, економічному та соціальному стійкому способу життя і по мірі вивчення засвоєння цих тем навчати інших тому, чому навчилися» [7, с. 25]. Різновидом екологічних поселень є Родові поселення. Основною відмінністю останніх є те, що за мету обрано привнесення знань з минулого, свого коріння (спадок предків) за об'єднання з сучасними знаннями, щоб створити здорові та щасливі родини, виховувати дітей та створювати поселення Родових помість. Світовий досвід довів, що лише екологічні підходи в управлінні виробництвом та життєдіяльністю є недостатніми з позицій життя людей. Розвиток останніх головним чином залежить від соціальної складової, комунікацій та морально-виховного

(духовного) розвитку як окремих індивідів, так і суспільства в цілому. Це свідчить про те, що прийнятний спосіб управління (менеджменту) має добре працювати для того, щоб забезпечувати ефективне управління власністю, працею, грошми, проектами тощо, яким чином допомагати людям виконувати прийняті й узгоджені рішення (на противагу можливості порушувати прийняті угоди), а також приєднанням нових членів (яким чином приєднуються нові учасники спільної діяльності, життю в поселенні); визначення видів, обсягів та механізмів забезпечення громадських (для всієї громади) робіт та переконання, що поселенці можуть це виконати. Як інструменти забезпечення вказаних задач можуть застосовуватися Стратегія розвитку Родового поселення (пос. «Простір Любові» Новоград-Волинського району Житомирської області), правила прийому та життєдіяльності в поселенні (пос. Омелянівка Малинського району Житомирської області), кодекс честі поселенця тощо (рис. 1). Указані аспекти є гарантією соціальної стійкості та тривалого функці-

онування поселення як соціально-екологічної та економічної структури.

Аспектами стійкості існування екологічного (Родового) поселення є екологічний, соціальний, у тому числі освітньо-виховний, та економічний. Особливо підвищується роль останнього в сільській місцевості. Перехідний характер (від технократичного до соціального – Золотої раси) суспільства як раз і визначається знатністю до самозабезпеченості, що значною мірою формується під впливом можливості поселенців (окремих родин) чи поселення в цілому виробляти продукти для обміну в кількості, що гарантує продовольчу та економічну безпеку. Можливість отримання дистанційного доходу (заняття програмуванням, редагуванням, іншими словами – збиранням, обробкою та представленням інформації та її подальший продаж за допомогою інформаційних систем) знімають гостроту проблеми, лише висуваючи вимогу до якості зв'язку, аналогічно з іншими видами дистанційного отримання доходу. У протилежному випадку, якщо не передбачається традиційне відвідування роботи через періодичне залишення поселення й занятість за його межами, необхідно передбачати таку діяльність у межах поселення. Найбільш відомі світові екологічні поселення представлені в табл. 1.

Світовий рух екопоселень бере свої витоки з початком виникнення альтернативних поселень. Найбільша їх чисельність з'явилася в 60-ті роки ХХ ст., значна частка з яких на разі зникла, а інша – трансформувалася у поселення за типом стійкого розвитку. Такі поселення об'єднують людей за віротерпимістю, прагненням жити в гармонії один з одним та природою, пошуком нових шляхів самореалізації. Приклади успішних альтернативних поселень наведені в таблиці (табл. 1). У світі налічується понад 2 000 різного роду екологічних поселень, у тому числі понад 420 – у

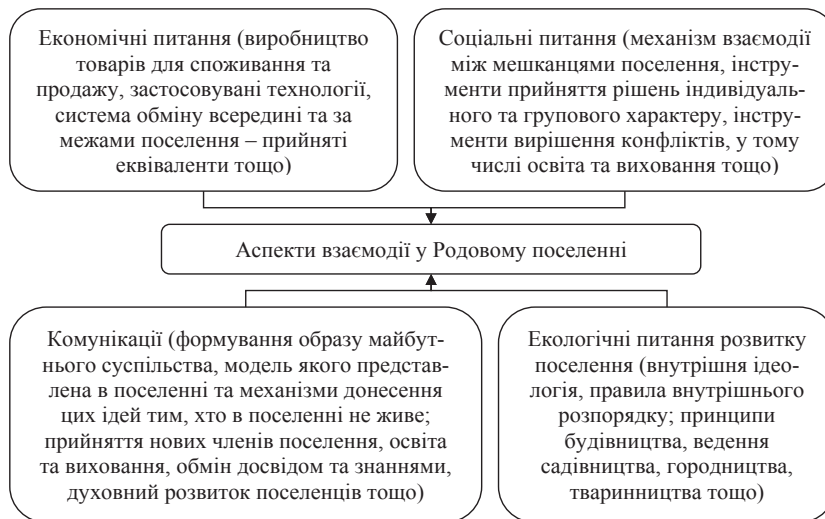

Рис. 1. Аспекти взаємодії (сфери життя) в Родовому поселенні

Джерело: власні дослідження

Світовий рух екопоселень бере свої витоки з початком виникнення альтернативних поселень. Найбільша їх чисельність з'явилася в 60-ті роки ХХ ст., значна частка з яких на разі зникла, а інша – трансформувалася у поселення за типом стійкого розвитку. Такі поселення об'єднують людей за віротерпимістю, прагненням жити в гармонії один з одним та природою, пошуком нових шляхів самореалізації. Приклади успішних альтернативних поселень наведені в таблиці (табл. 1). У світі налічується понад 2 000 різного роду екологічних поселень, у тому числі понад 420 – у

Таблиця 1

Найбільш відомі екологічні поселення світу

Назва	Напрямок	Рік заснування	Кількість учасників	Місце розміщення
Ауровіль	Духовний розвиток – «Розум неостаточна вершина Його творіння»	1968	2000	Індія
Ферма	Сільськогосподарське виробництво, випуск техніки, видавнича діяльність, екобудівництво; фондова діяльність	1971	280 ос. з рівною кількістю чоловіків та жінок	Теннессі, США
Земний рай	Організація та підтримка екопоселень, а також розповсюдження позитивного досвіду для збереження природного середовища для майбутніх поколінь	1994	280	Північна Кароліна, США
Тамера	Створення водоєм за З. Хольцером; розвиток сонячних технологій, виховання дітей	1992	315	Португалія
Кришталеві води	Сільське екологічне пермакультурне поселення	1985	132	Австралія
«Ковчег»	Створення екологічного поселення та облаштування Родових садів; формування сприятливого середовища для дітей, заснованого на Любові та творчості	2001	240	Калужька обл., Російська Федерація
«Добра Земля»	Соціально-культурно-освітній проект з метою розвитку доброго соціального середовища для життя у сільській місцевості через досягнення самодостатності на власній землі	2011	понад 50 ділянками і понад 100 жителів у 6 Родових поселеннях	Володимирська обл., Російська Федерація

Джерело: сформовано на основі [7–9; 12]

Російській Федерації та понад 100 – в Україні. Поява українських екопоселень не в останню чергу завдячує зміні державної адміністративної системи. Термін функціонування найбільш ранніх за часом організацій з них нараховує трохи більше десяти років. Екопоселення «Простір Любові», розташоване у Новоград-Волинському районі Житомирської області на мальовничих берегах річок Тетяни та Теньки, засноване родинами Молодецьких, Матвійчуків, до яких за три роки приєдналося ще десять, а потім ще за два роки – п'ятнадцять родин.

Спільний будиночок, що був викуплений в с. Лагульськ, дозволяє приймати гостей та проводити заходи – свята, віче (як інструмент громадського самоуправління) тощо. Постійно в поселенні проживає 12 родин (25 осіб, 12 з яких – діти). Основна практика господарювання висвітлена в Стратегії розвитку поселення до 2020 р. і полягає у відродженні рідкісних видів рослин і тварин, що мешкають на цій території, народних звичаїв та обрядів, а також ремесел через запровадження ноосферної освіти серед дітей та проведення майстер-класів, лекцій та семінарів для дорослого населення. Досвід понад тисячі українських родин на переважно малородючих та непридатних для обробітку ґрунтах

щоденно своєю працею та самим життям доводить, що це є можливо. Можливим є обробити 1 га, жити на ньому щасливо, народжувати та рости здорових та міцних дітей, що є від початку внутрішньо вільними, самостійними. Серед поселенців дуже багато молоді (середній вік поселенців – 35 років). Уже практично в кожному другому з понад ста Родових поселень є діти, що були народжені в самих Родових гармонійних екологічних поселень формуються на наступних рівнях, причому кожен наступний рівень включає в себе всі попередні (рис. 2). Досягнення цілей та задач екопоселення (досягнення мінімального ефекту з мінімальними витратами) забезпечу-

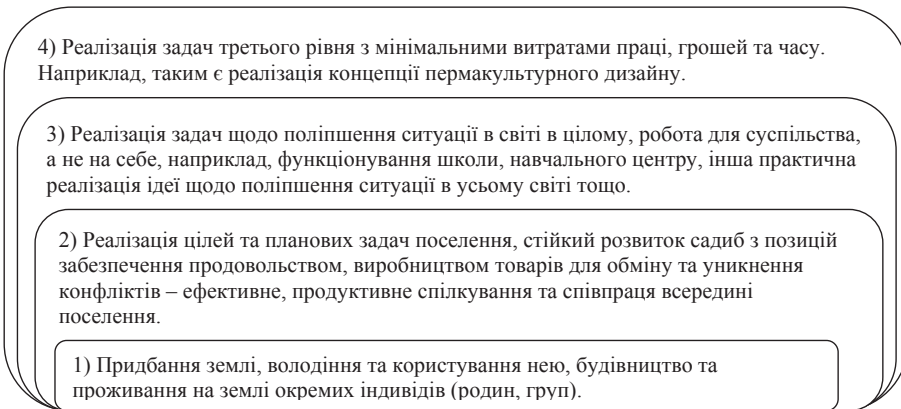

Рис. 2. Рівні розвитку гармонійних та ефективних екологічних поселень
Джерело: адаптовано за даними [7–9; 12]

Таблиця 2

Ознаки успішних та деградуючих екологічних поселення світу

Ознака	Успішні екологічні поселення	Деградуючі поселення
Задачі створення поселення	Покращання існуючого світу (наприклад, створення школи ноосферної біодинамічної освіти, що формує новий світогляд та сприяє гармонійному розвитку, організація профілактичного медичного центру, пермакультурний природодоцільний дизайн тощо)	Мета функціонування чітко не визначена або не підтримується усіма членами поселення
Досягнення цілей створення поселення на основі реалізації задач	Досягнення цілей діяльності поселення забезпечується за рахунок мінімальних витрат праці, грошей, зусиль, часу та інших ресурсів	Відбувається безсистемне вирішення нагальних ситуацій або індивідуальне вирішення проблем
Механізм прийняття рішень щодо діяльності в поселенні	Високий ступінь розуміння учасниками цілей та задач, а також механізмів їх досягнення; наявність односторонніх та бажання співпрацювати; оптимальне управління спільною власністю	Одноосібне або переважаюче управління групою осіб без урахування думки інших; постановка нереальних задач або відсутність спільного бачення напрямів розвитку
Фінансові ресурси	Достатній рівень забезпеченості всіма необхідними ресурсами для успішного ефективного гармонійного та розвиваючого функціонування	Недостатній рівень забезпеченості або ресурси відсутні
Механізм запобігання та вирішення конфліктних ситуацій	Система прийняття рішень на основі створення гармонії в колективі, що діє максимально прозоро та з урахуванням думки всіх членів поселення; напрацювання механізму що сприяє натхненній діяльності людей (вони ведуть себе найкращим чином)	Невідомі способи та спеціальні підходи щодо запобігання або «м'якого розчинення конфліктів»; «дозвіл» членам поселенням вести себе найгіршим чином
Прийняття нових членів поселення	Механізм прийняття нових членів забезпечує приєднання односторонніх, що розширюють потенціал поселення і сприяють ще кращому досягненню його цілей	Механізм прийняття нових членів є неврегульованим, існують відносини деструктивного характеру
Комунікації та взаємозв'язки в поселенні	Налагоджена система взаємодії між поселенцями	Відсутність необхідних механізмів
Співпраця з органами влади та виплати в бюджет, у т. ч. податки	Діяльність у межах чинного міжнародного та національного права, своєчасна сплата податків та недопущення штрафних санкцій	Не в повній мірі або відсутні виплати (не хочемо або недостатньо коштів, щоб платити по рахунках та податки до бюджету); недотримання закону вимагає виплат штрафів та виконання вимог інших санкцій
Забезпечення здорового способу життя	Забезпечення в достатній мірі біологічними корисними продуктами харчування, фізичними та духовними практиками веде до відновлення здоров'я	Неврахування можливостей реалізації бажаного способу життя веде до втрати здоров'я

Джерело: доповнено на основі [7]

ється за рахунок ефективного управління (у тому числі наявними ресурсами й, зокрема, спільним господарством; формуванням кола доброзичливих та налаштованих на співпрацю однодумців), застосовуваних вдалих методів прийняття рішень та забезпечення їх реалізації та позитивного спілкування між усіма мешканцями поселення (табл. 2).

Зокрема, принцип прийняття рішень на основі однаковості виправдав себе в невеличких групах, де всі люди знають та підтримують єдину мету, до якої прямують однозначно визначеним шляхом. Запорукою ефективного управління людськими громадами є:

1) єдина ціль створення спільноти, її єдина місія, яка однозначно розуміється усіма учасниками поселення («що ми робимо в поселенні для майбутнього, яке хочемо бачити»). Поселення розглядається нами як модель майбутнього суспільства, що може бути розповсюджена на всю планету;

2) справедливий спосіб прийняття рішень та управління громадою, що включає думку всіх поселенців;

3) чіткий, зрозумілий, заздалегідь спланований процес включення нових членів до громади поселення;

4) правила функціонування громади є підготовленими письмово;

5) допомога учасникам громади у дотриманні домовленостей (наприклад, ввічливо, спокійно, доброзичливо нагадати особі про те, що така угода є і чому треба її дотримуватися);

6) добрі навички спілкування один з одним, зокрема, вивчення навичок, як спілкуватися ефективно;

7) створення об'єднуючої ідеї (діяльності) для формування відчуття спільноти (громади), зокрема, спільна робота, вирішення проблем, співи, танці, малювання, спільне приготування та/або споживання їжі, вечори ігор, театру, кіно, святкування, заняття спортом, прогулянки, подорожі тощо, тобто спільне виконання дій, що приносять радість, насолоду від спілкування, спільного проведення часу. Така громада не є сукупністю розрізнених індивідів, це щось більше. Члени спільноти з радістю та задоволенням проводять час разом.

Основою розвитку на сільських територіях є власність на землю розміром 1 га, що надається безоплатно кожному повнолітньому громадянину України (проект Закону України «Про Родові садиби та Родові поселення», яким передбачено відсутність оподаткування земельної ділянки та продукції, що на ній вирощена). Земля надається без права продажу та застави, з правом передачі у спадок, коли закрита можливість щодо споживацького корисливого ставлення до Землі, переважає відповідальність людини за своє життя на рішенні. Проблеми міст, такі як забруднені вода, повітря, зниження народжуваності, стану здоров'я, рівня та тривалості життя мешканців, в екопоселенні набувають іншого змісту. Поселення, як правило, знаходяться в мальовничих куточках країни, куди на відпочинок приїжджають відпочиваючі, що привозять спиртне, продукти харчування в пластиківій упакуванні, що залишаються на берегах річок, озер, у лісі. Акції щодо прибирання сміття, що регулярно проводяться поселенцями, сприяє вивезенню тонн сміття. У той же час бажання жити в чистому місті підштовхує відпочиваючих на інші території, що не були засмічені. Систематична робота в напрямі вивезення сміття дозволила поселенцям з часом почати змінювати свідомість при-

їжджих у напрямі відновлення гармонії після свого відпочинку (залишені мішки почали наповнюватися сміттям, яке вже не залишалося на березі чи в лісі). Зміна свідомості – повільний процес формування як особистості, так і соціуму. У спілкуванні з Природою процеси поступових благосних змін відбуваються швидше та безповоротно. Людина стає добрішою, щасливішою, спокійнішою, більш врівноваженою, здоровішою, більш радісною.

Глобалізація світової соціально-економічної системи висуває вимоги щодо принципово інших підходів до розвитку територіальних об'єднань. Виникає системна потреба винайдення конструктивних механізмів удосконалення процесу державно-приватного партнерства на всіх рівнях управління як за галузевотериторіальним підходом, так і з метою соціально-екологічних перетворень національної та світової економіки, господарського механізму агропромислового сектору економіки й територій з сільським способом життя в контексті їх системного соціально-економічного розвитку, а також обґрунтування рушійних сил таких систем. Діяльність Родових поселень як групи однодумців, які забезпечують своє існування та розвиток навколишнього простору, локально вирішує глобальні проблеми людства. Такий досвід дозволяє формувати передумови продовольчої та економічної безпеки, зокрема, забезпечення населення повноцінними екологічно безпечними продуктами харчування, у тому числі з метою продажу. Водночас неможливість організації замкненої екосистеми на ділянці меншій за 1 га визначає необхідність збільшення ділянки, наприклад, присадибної чи для житлової забудови до відповідної площі, що передбачено проектом Закону України «Про Родові садиби та Родові поселення», розробленим Інститутом аграрної економіки УААН спільно з громадською організацією «Народний рух захисту Землі».

Висновки. Концепція Державної цільової програми «Родова садиба» є механізмом забезпечення продовольчої безпеки країни, підвищення економічної самостійності її громадян та запорукою подальшого розвитку здорової, патріотично зорієнтованої та культурної нації. Організація Родових поселень та створення кооперативів при сільських громадах як динамічних соціально-економічних та екологічних систем є основою забезпечення стійкого сільського розвитку, зокрема, у контексті відродження зникаючих та таких, що вже зникли, сіл України. Розповсюдження інформації про реальність облаштування родових помість кожним громадянином України, прийняття спеціального Закону України «Про родові помістя та родові поселення» включає державні механізми активізації господарської діяльності та гармонізації «Людина – Природа», сприятиме відродженню національної культури, самобутності. Достатньо велика гармонізована екосистема родового поселення є досить стійкою до зовнішніх впливів та в значній мірі автономною з позицій ресурсно-енергетичного споживання та потреб зовнішнього врегулювання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Соединенные Штаты Америки. Словарь-справочник / Под общ. ред. А.А. Арзуманяна, Н.В. Мостовец, М.А. Харламова. – США–Москва : Госполитиздат, 1960 – С. 611 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://geography.su/books/item/f00/s00/z0000006/st109.shtml>.
2. Хольцер З. Пермакультура Зеппа Зольцера. Практическое применение для сада, огорода и сельского хозяйства. Ч. 1 / З. Хольцер ; пер. с нем. Э.А. Шеек. – Орел : С.В. Зенина, 2009. – 160 с.

3. Веллер М. Энергоэволюционизм / М. Веллер. – М. : АСТ, 2011. – 650 с.
4. Новости Клуба Органического Земледелия / Информационный портал Subscribe.ru [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://subscribe.ru/archive/home.pets.organic/200707/21131420.html>.
5. Авторитаризм, синергетика руйнувань і позитивних змін: науково-популярне видання / Є.І. Ходаківський, І.Г. Грабар, Ю.С. Цал-Цалко. – Житомир : Рута, 2007. – 206 с.
6. Smith J. R., Tree Crops: A Permanent Agriculture. – Island Press, 1987.
7. Christian D. L. Creating a Life Together: Practical Tools to Grow Ecovillages and Intentional Communities / D. L. Christian. – Paperback: New Society Publishers, 2003. – 273 p. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://archive.org/details/fa_Creating_a_Life_Together-Practical_Tools_to_Grow_Ecovillages_and_Intentional_Com.
8. GEN (Global Ecovillage Network) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://gen.ecovillage.org>.
9. Gilman R. The Eco-village Challenge. The challenge of developing a community living in balanced harmony – with itself as well as nature – is tough, but attainable / R. Gilman // Context Institute. Catalyzing a graceful transition to the Planetary Era [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.context.org/iclib/ic29/gilman1/>.
10. Plotnikova M. Innovative character of rural territories social potential realization / M. Plotnikova // Management Theory And Studies For Rural Business And Infrastructure Development. – 2014. – № 36. – P. 956–958.
11. Кропивко М.Ф. Кластерний підхід до управління сільським розвитком / М.Ф. Кропивко // Економіка АПК. – 2008. – № 5. – С. 55–58.
12. Савицький М.В. Аграрні соціокомплекси в Україні / М.В. Савицький [та ін.]. – Дніпропетровськ : ПДАБА, 2014. – 102 с.

УДК 379.85:63

Романюк І.А.

*кандидат економічних наук,
асистент кафедри економіки та маркетингу
Харківського національного технічного університету
імені Петра Василенка*

СИСТЕМО-СТРУКТУРНІ ДЕФІНІЦІЇ КАТЕГОРІЙ У ГАЛУЗІ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ: УЗАГАЛЬНЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

У статті поставлено завдання виявлення змістовної сутності, співставлення визначень та застосування у теорії і практичній діяльності основних категорій сільського зеленого туризму та їхнє значення для управління і регулювання його розвитку. Обґрунтовано основні функції, які виконує сільський зелений туризм у формуванні та відтворенні господарства сільської громади та її членів. Узагальнено регіональні чинники, що сприяють розвитку сільського зеленого туризму.

Ключові слова: сільський зелений туризм, дестинації, агрооселі, розвиток, агробізнес, управління, регулювання.

Романюк И.А. СИСТЕМО-СТРУКТУРНЫЕ ДЕФИНИЦИИ КАТЕГОРИЙ В СФЕРЕ СЕЛЬСКОГО ЗЕЛЕННОГО ТУРИЗМА: ОБОБЩЕНИЕ И ИСПОЛЬЗОВАНИЕ

В статье поставлена задача выявления содержательной сущности, сопоставления определений и применения в теории и практической деятельности основных категорий сельского зеленого туризма и их значение для управления и регулирования его развития. Обоснованы основные функции, которые выполняет сельский зеленый туризм в формировании и воспроизводстве хозяйства сельской общины и ее членов. Обобщены региональные факторы, способствующие развитию сельского зеленого туризма.

Ключевые слова: сельский зеленый туризм, дестинации, агроусадьбы, развитие, агробизнес, управление, регулирование.

Romaniuk I.A. SYSTEMIC-STRUCTURAL DEFINITIONS OF CATEGORIES IN THE SPHERE OF RURAL GREEN TOURISM: A SYNTHESIS AND USE

The article posed the task of identifying meaningful entities, comparison of definitions and applications in theory and practice major categories of rural tourism and their importance for the management and regulation of its development. The basic functions performed by rural green tourism in the formation and reproduction of the economy of the rural community and its members. Generalized regional factors contributing to the development of rural tourism.

Keywords: rural green tourism, destination, property, development, agribusiness, management, regulation.

Постановка проблеми. Процеси соціально-економічних трансформацій, що відбуваються в аграрному секторі економіки України, зумовлюють пошук нових нетрадиційних організаційно-правових форм підприємництва, спрямованих на забезпечення економічного зростання, підвищення рівня життя населення, розвитку сільських територій. Одним із пріоритетних шляхів подолання кризи, що склалася в аграрному секторі, є активізація сільського населення до підприємницької діяльності у невиробничій сфері, у т.ч. сільського зеленого туризму. Його становлення та розвиток як виду діяльності сприяють системному вирішенню організаційно-економічних проблем, пов'язаних із відтворенням трудового потенціалу в аграрній сфері, формуванням нових напрямів виробництва й реалізації сільськогосподарської продукції, підвищенням зайнятості сільського

населення, зростанням доходів та покращенням його життєвого рівня.

Забезпечення відповідних умов щодо стимулювання розвитку підприємництва в системі становлення сільського зеленого туризму передбачає опрацювання нових концептуальних підходів до створення сприятливого ринкового середовища. Це зумовлює необхідність наукового обґрунтування специфіки формування та визначення змісту соціально-економічних категорій та понять, економічних відносин, бізнес-процесів у системі становлення сільського зеленого туризму як організаційної форми підприємницької діяльності, яка сприяє стабілізації аграрного сектора.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку туризму вже кілька десятиліть перебувають у центрі уваги науковців. Найбільший

інтерес у цьому зв'язку становлять праці Л.Г. Агафонові, В.І. Азара, В.Д. Безносюка, М.Б. Біржакова, М.І. Волошина, І.В. Зоріна, В.К. Євдокименка, В.А. Квартальнова, В.Ф. Кифяка, О.О. Любичевої, В.І. Мацола, Г.А. Папіряна, В.С. Сеніна, І.В. Смаля, Т.Г. Сокол, В.К. Федорченка, А.Д. Чудновського, І.М. Школи та ін. Окремі аспекти сільського зеленого туризму висвітлені у працях Ю. Алексеева, Л. Забуранної, М. Лендела, Липчука, В. Мікловди, М. Пітюлича та інших дослідників. Проте, незважаючи на значущість проведених досліджень, для вітчизняної економічної науки проблема дефініцій основних категорій і понять сільського зеленого туризму є достатньо новою, висвітлюється суперечливо і потребує системного обґрунтування теоретико-прикладних аспектів їх становлення та використання у процесі прийняття управлінських рішень, маркетингових та інших стратегій розвитку.

Метою статті є виявлення змістовної сутності, співставлення визначень та застосування у теорії і практичній діяльності основних категорій сільського зеленого туризму та їх значення для управління й регулювання його розвитку.

Виклад основного матеріалу. Визначенню поняття «сільський туризм» разом з поняттям «туризм» загалом приділяється багато уваги у різних країнах світу, проте єдиного розуміння цих категорій поки не сформовано. Існують суттєві розбіжності у трактуванні даних понять як серед вітчизняних учених, так і серед зарубіжних. Поняття, які ідентифікуються в зарубіжній економічній літературі, можна поділити за ступенем деталізації в аграрній сфері економіки України.

Проте їм були притаманні стрімкий характер, непослідовність та неузгодженість. Отже, сільський туризм (*rural tourism*) визначається як відпочинково-пізнавальний вид туризму, сконцентрований на сільських територіях. Він передбачає розвиток туристичних маршрутів, місць для відпочинку, сільськогосподарських і народних музеїв, інших атракцій, а також центрів з обслуговування туристів з провідниками та екскурсоводами. Також в якості його основної туристичної дестинації розглядається сільська територія.

Як підвид сільського туризму у дослідженнях науковців виділяється агротуризм (*farm tourism*) [1, с. 139]. Це поняття вужче і використовується для означення відпочинку на базі сільського домогосподарства, або окремої ферми, підприємства, агрооселі. Він також характеризується соціально-екологічним спрямуванням. Поняття екологічний туризм, природничий туризм та зелений туризм – тотожні, а сільський туризм відповідає багатьом соціально-екологічним пріоритетам гармонійного розвитку села.

Зокрема, йдеться про збереження природничого та культурного середовища, підтримку добробуту сільських жителів, місцевої громади, постачання туристам органічних харчових продуктів з відповідної вимогам сировини. Крім того, названі поняття постійно переплітаються та утворюють нові: екоагротуризм або агроекотуризм. Також сільський туризм в інтерпретації українських науковців і практиків розуміється найчастіше як відпочинок у будинках селян у сільській місцевості [3, с. 181].

Нині, як уже зазначалося, у практиці господарювання відповідно теоретичним засадам функціонування туристичної сфери, оперують поняттями «сільський», «агро», «фермерський», «екотуризм», проте не вказують чітких видів меж та критеріїв детермінації. Відсутня класифікація сільського туризму

за основними видами. Регіональні особливості розглядаються в аспекті відмінності природно-рекреаційних ресурсів, без практичної трансформації означених особливостей у пріоритети розвитку.

Про важливість та необхідність вирішення вказаних проблем свідчить те, що питання розвитку сільського туризму були включені як до «Державної програми розвитку туризму на 2002–2015 рр.», так і до «Національної програми розвитку агропромислового виробництва і соціального відродження села на період до 2015 р.» [4; 5]; організація Всеукраїнської спілки сприяння розвитку сільського зеленого туризму (1996 р.).

Провівши аналіз основних визначень поняття «сільський туризм», ми спробуємо дати власне його тлумачення. Отже, сільський туризм – це вид непрямой сільськогосподарської діяльності, спрямованої на надання послуг розміщення, харчування, дозвілля, відпочинку та оздоровлення населення на сільських територіях, без значного антропогенного впливу на природне середовище. При цьому сільський туризм виконує важливі функції у формуванні та відтворенні господарства сільської громади та її членів – власників особистих, фермерських, домашніх господарств.

Так, економічна функція – залучення грошових коштів на розвиток домогосподарств, інфраструктури, зростання зайнятості та доходів сільського населення. Ця функція є найважливішою серед усіх, тому що є основою створення туристичного продукту сільського туризму. Соціальна функція свідчить про те, що сільський туризм суттєво впливає на зростання зайнятості на селі, збільшення доходів сільських жителів, забезпечує відпочинок з суттєвою економією коштів міським мешканцям. Загалом, вона формує соціальну відповідальність агробізнесу за результати господарювання.

Екологічна – полягає у раціональному споживанні природних ресурсів. Сільський туризм як вид діяльності здійснює м'який вплив на дозвілля, сприяє сталому розвитку сільських територій. Натеper набагато важливіше використовувати ліси та землі для рекреації, ніж для промисловості та сільського господарства, з метою раціонального ресурсокористування.

Сільським туризмом здійснюється також оздоровча функція. Для здоров'я людини набагато важливішим є відпочинок та відновлення сил у звичних кліматичних умовах, тому що не витрачаються додаткові резерви організму на адаптацію до нових умов. Свіже повітря, заняття фізичною діяльністю, органічна їжа та чиста вода ведуть до відтворення фізичних сил та психічної рівноваги.

У процесі здійснення відпочинку на селі туристи знайомляться з культурним життям сільської громади, беруть безпосередню участь у побутово-обрядових подіях, у святах, пізнають народні звичаї та ремесла. У багатьох європейських країнах під час святкування на селі кількість туристів зростає в рази. Такі заходи допомагають боротися з явищем сезонності у зайнятості сільського населення та знаменують визначну культурну функцію сільського туризму. З нею тісно пов'язана патріотично-світоглядна функція, яка свідчить про сприяння вихованню молоді, навчанню поваги до своєї історії, традицій, праці на селі [2].

Разом з тим для розвитку даного виду туризму необхідно перш за все є наявність реалізації зазначених функцій на сільських територіях – тобто компактних територіях з видами діяльності, пов'язаних

із сільськими підприємствами, із землею, природою, традиційним для села способом життя; можливості участі в житті та діяльності місцевого населення; гнучких контактів із сільським населенням; необхідних житлових будівель, споруд, пам'яток природи, історії та культури, що мають пізнавальне та просвітницьке значення.

До регіональних чинників, що сприяють розвитку сільського зеленого туризму, варто віднести такі положення:

1. Регіони України володіють значним, досі ще малоосвоєним, рекреаційним потенціалом, що потребує пошуку альтернативних ефективних стимулів для його раціонального використання у відпочинково-туристичних цілях.

2. Збережена етнокультурна самобутність історичних країв держави (Буковина, Покуття, Закарпаття, Волинь, Поділля, Слобожанщина тощо) виступає ексклюзивною міжнародно-туристичною конкурентною перевагою, що дозволить нашій країні бути серед основних осередків розвитку сільського туризму на Європейському континенті.

3. Розвиток сільського зеленого туризму стимулює мале підприємництво, важливе для відродження традиційного господарського укладу й оздоровлення економіки аграрних районів нашої держави.

4. Поширення в Україні практики організації агорекреаційного сервісу вирішує низку напружених соціальних проблем розвитку сільських депресивних регіонів, зокрема масового безробіття, закордонного заробітчанства, складного соціального клімату тощо.

5. Практика організації для туристів відпочинку на селі сприяє зміні екологічної свідомості сільського населення, тому здатна відігравати важливу роль у збереженні довкілля. Для оцінки сільського туристичного продукту важливими є житло, натуральне харчування, наявність дозвілленої рекреації та відпочинкових атракцій, екологічної безпеки тощо.

Сільський туризм являє собою особливу форму туризму, відмінну від масового туризму або відпочинку, але водночас він увібрав у себе деякі риси загального туризму. Найбільше це проявляється у так званих сільських готелях, тобто сільських будинках, які приймають водночас досить велику кількість туристів і мають досить високий рівень сервісу. Такі готелі за суттю не є агрооселями, але часто вони трактують свою діяльність як сільський зелений туризм або агротуризм (оскільки знаходяться у суто сільській місцевості, хоча і найчастіше з розвинутою інфраструктурою) [6, с. 136].

У сільському туризмі спостерігається цікава тенденція – а саме те, що досить часто відвідувачів агрооселі не цікавить безпосередньо сільська місцевість. Вони приїхали, наприклад, на конференцію або семінар, або хочуть вивчити певні природні утворення у цій місцевості, тобто тут відбуваються інші види туризму, наприклад, бізнес-туризм або пізнаваль-

ний вид туризму. Класичними прикладом є гірськолижний туризм, коли туристи приїжджають заради спорту і лише ночують та харчуються в агрооселях.

Ідентифікація видів сільського туризму має на меті вдосконалення його організації та управління, підвищення ефективності здійснення. Тому доцільно розділити сільський зелений туризм на підвиди, проте у подальшому дослідженні сільського туризму з цією ж метою ми маємо на меті виділити кластери сільського туризму, та основні атракції, які їх формують.

Важливим питанням розвитку сільського зеленого туризму стає те, наскільки можна розвивати тут цей вид туризму паралельно з іншими видами туризму, щоб не знищити і не «затерти» його основні конкурентні переваги – тобто сільську місцевість і природу, які і притягують туристів. У сільському туризмі загалом діють майже такі самі правила прийому і обслуговування кожного туриста, як і у масовому туризмі, особливо у сфері надання певних послуг та психології відносин.

Висновки. Приймаючи до уваги складне економічне становище у сільських регіонах країни, зростаючу соціалізацію внутрішнього туризму, Уряд України намагається здійснити певні кроки щодо прийняття низки державних програм та нормативних актів, спрямованих на отримання додаткових доходів та розвиток малого підприємництва у сферах діяльності, не пов'язаних з сільськогосподарським виробництвом. Правове регулювання діяльності на ринку сільського туризму підпадає під юрисдикцію двох відомств: Міністерства аграрної політики та продовольства України та Державної туристичної адміністрації України (ДТАУ). Тому документи, які були прийняті ними або за їх сприяння за останні два роки, вже створили певне нормативне поле щодо ведення діяльності з надання послуг сільського туризму.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Биркович В.І. Сільський зелений туризм – пріоритет розвитку туристичної галузі України. Стратегічні пріоритети / В.І. Биркович // Науково-аналітичний щоквартальний збірник. – 2008. – № 1(6). – С. 138-143.
2. Гловацька В.В. Особливості розвитку сільського зеленого туризму як підприємницької діяльності / В.В. Гловацька // Інноваційна економіка. – 2010. – № 16.
3. Дарчук В.Г. Аналіз розвитку сільського (зеленого) туризму в Україні / В.Г. Дарчук // Економіка Криму. – 2013. – Вип. 1. – С. 179-184.
4. Закон України «Про сільський зелений туризм» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://derazhnia-rda.gov.ua/docum/2012/zakon_ukrajini_pro_silskij_turizum.pdf.
5. Закон України «Про туризм» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/Z950324.html.
6. Ткаченко Т.І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу : [монографія] / Т.І. Ткаченко. – К. : Київський національний торговельно-економічний університет, 2006. – 537 с.

УДК 331.5

Руснак А.В.

аспірант кафедри макроекономіки та державного управління
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана**ВИЗНАЧЕННЯ ДИСПРОПОРЦІЙ ТА ПОДОЛАННЯ АСИМЕТРІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО РИНКУ ПРАЦІ В УМОВАХ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ**

Стаття присвячена визначенню диспропорцій, які існують на національному ринку праці. Визначено та охарактеризовано основні види асиметрії ринку праці. Встановлено можливі наслідки, які спричинені диспропорціями, та запропоновано способи їх подолання.

Ключові слова: ринок праці, зайнятість, макроекономічна нестабільність, асиметрія, збалансованість, безробіття.

Руснак А.В. ОПРЕДЕЛЕНИЕ ДИСПРОПОРЦИЙ И ПРЕОДОЛЕНИЕ АСИММЕТРИИ НАЦИОНАЛЬНОГО РЫНКА ТРУДА В УСЛОВИЯХ МАКРОЭКОНОМИЧЕСКОЙ НЕСТАБИЛЬНОСТИ

Статья посвящена определению диспропорций, которые существуют на национальном рынке труда. Определены и охарактеризованы основные виды асимметрии рынка труда. Установлены возможные последствия, вызванные диспропорциями, и предложены способы их преодоления.

Ключевые слова: рынок труда, занятость, макроэкономическая нестабильность, асимметрия, сбалансированность, безработица.

Rusnak A.V. DEFINITIONS IMBALANCES AND OVERCOMING ASYMMETRIES NATIONAL LABOR MARKET IN TERMS OF MACROECONOMIC INSTABILITY

The article is devoted to definition disparities that exist in the labor market. Defined and described the main types of asymmetry in the labor market. Installed possible consequences which caused imbalances and suggests ways to overcome them.

Keywords: labor market, employment, macroeconomic instability, asymmetry, balance, unemployment.

Постановка проблеми. У сучасних умовах ринок праці є одним із найбільш важливих, складних та мінливих елементів економіки. Його специфічність пояснюється не лише тим, що саме тут переплітаються інтереси держави, бізнесу і соціуму, формуються умови праці, рівень зайнятості і заробітної плати, а ще і тим, що ринок праці є узагальненим індикатором широкого кола соціально-економічних явищ та процесів суспільного розвитку. Ці характеристики мають істотні територіальні розбіжності, що зумовлює необхідність поглибленого вивчення асиметричності ринку праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні проблеми ринку праці, державного регулювання зайнятості та безробіття в Україні знайшли відображення у працях О. Бажка, С. Бандура, Л. Безтелесної, В. Васильченка, Т. Головка, О. Ковалю, Г. Кулікова, Л. Ільча, Е. Лібанової, Л. Лісогор, В. Лича, Н. Лук'янченко, О. Новікової, І. Петрової, О. Пищуліна, В. Приймака, В. Стадник та багатьох інших. Серед учених-економістів і практиків в області дослідження саме збалансованості ринку праці можна виокремити А. Колота, Е. Лібанову, Ю. Маршавіна, І. Маслоу. Однак питання національних особливостей асиметричності ринку праці потребують подальших ґрунтовних досліджень. Потрібно враховувати, що окремий сектор національного ринку праці залежно від комплексу різноспрямованих факторів має специфічний комплекс проблем, які потребують прийняття особливих управлінських рішень.

Постановка завдання. У межах дослідження ставилося завдання проаналізувати тенденції розвитку національного ринку праці з позиції оцінки його асиметричності.

Виклад основного матеріалу. Асиметрія, на думку Кройзера і Фрайберга, може визначатися як «співвідношення обміну, який з однієї сторони, є взаємним, але з другої – умови обміну створюють переваги для одного з учасників» [7, с. 30]. Такий стан речей є

характерним саме для ринку праці. Загалом, асиметричність властива розвитку будь-яких соціальних або економічних систем, що проявляється у розбалансованості, порушенні рівноваги, невідповідності між елементами системи [8, с. 16]. Асиметрія національного ринку праці може бути декількох видів. До основних видів асиметрії ринку праці належать: ринкова, структурна, інформаційна, гендерна, територіальна і соціально-демографічна.

Ринкова асиметрія пов'язана з порушенням рівноваги попиту і пропозиції на ринку праці як у площині співвідношення їхніх обсягів, так і у напрямі професійно-кваліфікаційного дисбалансу попиту і пропозиції. На величину пропозиції праці і його структуру (чисельність зайнятих і безробітних) впливають демографічні тенденції та якість трудового потенціалу [3, с. 328]. За даними Держкомстату, попит на робочу силу у 2014 р. в Україні зменшився на 17% порівняно з попереднім роком. Навантаження на одне вільне робоче місце у 2014 році склало 14 осіб, тоді як у 2013 році було 11 осіб. Як і в попередні роки, у 2014 р. перевищення кількості вибухливих працівників порівняно з прийнятими спостерігалось у всіх видах економічної діяльності. Із загальної кількості вибухливих переважна більшість працівників (87,6%) залишили робочі місця за власним бажанням. При цьому частка працівників, звільнених у зв'язку зі скороченням штатів, щодо середньооблікової кількості штатних працівників зменшилася порівняно з 2013 р. на 0,6 в.п. [4, с. 14]. Продовжується тенденція ліквідації робочих місць, через що зменшуються можливості працевлаштування.

Структурні зміни в економіці є передумовою структурного дисбалансу на ринку праці, що обумовлює необхідність дослідження структурної асиметрії на ринку праці. Структурна асиметрія в соціально-економічній сфері пов'язана з поступовим і тривалим наростанням міжгалузевих і професійно-кваліфікаційних диспропорцій та характеризується невідповідністю сформованої структури суспільного вироб-

ництва умовам ефективного використання ресурсів, які (умови) змінилися. Структурна асиметрія проявляється у такому виді безробіття, як структурне, яке запропоновано розглядати як соціально-економічне явище, при якому структура пропозиції робочої сили не відповідає потребам економіки країни за професійними групами, видами економічної діяльності внаслідок структурних та технологічних змін в економіці, недосконалої освітньої системи [1, с. 7-8]. Важливим напрямом подолання дефіциту робітничих кадрів та підвищення професійного рівня працівників є навчання персоналу на виробництві. Але натепер обсяги цього навчання залишаються незначними. Так, у 2014 р. кількість працівників, які проходили професійне навчання та підвищення кваліфікації, зменшилася порівняно з 2013 р. на 210,0 тис. осіб і становила 956,6 тис. осіб, або 11,2% від облікової кількості штатних працівників [4].

Положення агентів ринку праці визначається асиметричністю доступної інформації. Асиметрія інформації призводить до неефективного функціонування ринків, невизначеності і ризиків, обмеження конкуренції, втрат суспільної праці, матеріальних ресурсів, нераціонального розвитку продуктивних сил. Асиметрія інформації на ринку праці проявляється у неповноті та обмеженому доступі до інформації, що зменшує альтернативи пошуку роботи, тобто мобільність робочої сили. Ще одним наслідком асиметрії інформації на ринку праці є поширення неформальних трудових відносин [3, с. 329]. Також дуже великою проблемою на теренах України є повна відсутність або наявність незначної інформації щодо потреби у кваліфікованих працівниках певних галузей або випускників ВНЗ, адже спостерігається така ситуація на ринку праці, при якій є надмірна пропозиція робочої сили, наприклад, надлишок економістів та юристів, при тому, що існує суттєва недостача кваліфікованих інженерів та інших робочих спеціальностей.

Згідно із проведеними науковцями дослідженням, кожна п'ята компанія в Україні вважає недостатні знання та навички існуючих на ринку працівників більш серйозною перешкодою для свого функціонування і розвитку, ніж проблеми, пов'язані з фінансуванням, корупцією та дозволами, необхідними для ведення бізнесу. Цей показник є одним із найвищих серед країн з перехідною економікою Східної Європи і колишнього Радянського Союзу. До того ж заповнення вакантного робочого місця в нашій країні, особливо для кваліфікованих працівників, які займаються фізичною працею, потребує набагато більше часу, ніж у більшості країн (п'ять тижнів замість 2,5). Відсутність потрібного переліку професійних навичок називають основною проблемою 25% компаній в Україні, що збільшили протягом трьох останніх років кількість своїх працівників, і 15% компаній, які не розширювали свого штату. Тобто сучасні компанії, що розвиваються, є більш чутливими до дефіциту знань і навичок. Також дослідження засвідчило, що найбільше «потерпають» від дефіциту потрібних знань і навичок дрібні фірми, компанії з невеликим строком діяльності, а також компанії, що працюють у будівельному і фінансовому секторах. Подібний дефіцит сильніше відчувають приватні компанії, ніж державні [6].

До такого дисбалансу на ринку праці в Україні призвела низка причин, зокрема недостатньо швидке реагування системи освіти на зміни попиту на ринку праці. Тобто навчальні заклади не коригують своїх навчальних планів і програм відповідно до попиту

роботодавців. Сучасні учні та студенти, обираючи майбутню професію, не враховують ситуації на ринку праці, зокрема через брак такої інформації. Також потенційно важливим джерелом дефіциту робочої сили є еміграція кваліфікованих працівників. Дисбаланс викликаний також тим, що скорочення робочих місць найчастіше відбувається на старих підприємствах у промисловості та сільському господарстві, також ліквідуються робочі місця, пов'язані з некваліфікованою працею. Створюються ж робочі місця переважно в нових компаніях, у сфері ринкових послуг і в професіях, які потребують кваліфікованих «синіх комірців» [6]. Особливістю України також є високий і часто незадоволений попит на професійні знання та навички у поєднанні з відносно низькою заробітною платою. Адже відносне підвищення заробітної плати – важливий сигнал ринку праці, що свідчить про збільшення попиту на певні професійні знання, яких бракує на ринку. Інформація про попит на певні знання у роботодавців дасть змогу навчальним закладам формувати навчальні плани та готувати пропозиції щодо підвищення кваліфікації відповідно до них. Дуже важливо заохочувати навчальні заклади до збору та оприлюднення ними інформації про працевлаштування своїх випускників у відсотковому співвідношенні протягом певного періоду, адже це є показником якості здобутих знань.

Наявність гендерної асиметрії у частині асиметрії прав і обов'язків пояснюється стереотипами суспільства щодо ролі жінки і чоловіка та формування уявлень про «чоловічі» і «жіночі» види діяльності. Методологічну цінність для розуміння гендерних відносин становлять погляди К. Хорні про відмінності соціальної поведінки чоловіків і жінок, ідеї Г. Зіммеля про жіночу і чоловічу природу, погляди Н. Смелзера про соціальне підґрунтя диференціації гендерних ролей, етнометодологічні дослідження Г. Гарфінкеля, П. Бергера і Т. Лукмана про гендер як соціальний конструкт тощо. Про посилену увагу до гендерних проблем сучасного суспільства свідчить сформульований у Європейській соціальній хартії принцип заборони дискримінації у трудових відносинах, згідно з якою принцип недискримінації щодо чоловіків і жінок має знайти відображення у чинному законодавстві кожної з договірних сторін. Окрім того, у зазначеному документі зазначається, що усі працівники мають право на однакові можливості та однакове ставлення до них у разі вирішення питань щодо працевлаштування та професії без дискримінації за ознакою статі. Загалом, принцип однакового ставлення – один із найважливіших у міжнародному праві і впливає передусім із загальноправового принципу рівності можливостей і заборони дискримінації. Принцип заборони дискримінації закріплено у міжнародно-правових актах: Загальній декларації прав людини 1948 р., Міжнародному акті про економічні, соціальні і культурні права 1966 року, декількох конвенціях Міжнародної Організації Праці (МОП), Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок [3, с. 329]. Середньо-облікова кількість штатних працівників за статевою ознакою у 2014 р. розподілялася майже порівну. Проте за сферами прикладання праці існують суттєві відмінності. Так, жіноча праця була більш поширена у поштової та кур'єрській діяльності, де питома вага жінок у загальній кількості штатних працівників становила 84,6%, у сфері охорони здоров'я та надання соціальної допомоги (82,0%), освіті (76,5%), функціонуванні бібліотек, архівів, музеїв та інших закладів культури (77,2%), текстильному виробни-

цтві, виробництві одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів (76,2%), сфері творчості, мистецтва та розваг, фінансовій і страховій діяльності (67,1%), тимчасовому розміщенню й харчуванню (65,2%), державному управлінню й обороні, обов'язковому соціальному страхуванню (64,0%). Традиційно чоловічими сферами прикладання праці залишаються будівництво (80,2% у загальній кількості штатних працівників), добувна промисловість і розроблення кар'єрів (75,5%), діяльність у сфері транспорту (71,0%), сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство (70,6%), виробництво меблів, іншої продукції, ремонт і монтаж машин і устаткування (71,7%), металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів (69,6%), виробництво машин і устаткування (69,2%), складське господарство та допоміжна діяльність у сфері транспорту (69,3%), виробництво гумових і пластмасових виробів; іншої неметалевої мінеральної продукції (68,8%). У більшості видів економічної діяльності це спричинено умовами праці, зокрема заборонаю використання праці жінок на особливо важких і шкідливих роботах. Також чоловіки були зайняті переважно на посадах керівників, а праця жінок більше застосовувалася на посадах службовців і технічного персоналу. Внаслідок цього заробітна плата жінок у середньому по економіці країни була на 23,7% нижчою за відповідний показник у чоловіків (у 2013 р. – на 30,6%). Така розбіжність спостерігалася у переважній більшості видів економічної діяльності. Водночас існує певна варіація гендерної нерівності в оплаті праці залежно від сфери діяльності. Найменша різниця у рівні оплати праці за статтю – у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування (1,7%), діяльності транспорту (3,8%), освіти (6,6%), будівництві (9,5%). Найбільш значна різниця середнього розміру заробітної плати жінок і чоловіків спостерігалася у добуванні кам'яного та бурого вугілля (55,1%), у сфері мистецтва, спорту, розваг та відпочинку (49,2%), фінансовій та страховій діяльності (35,6%), поштової та кур'єрській діяльності (34,4%) [5]. З метою усунення гендерної асиметрії на ринку праці та в галузі державної політики зайнятості необхідно: сформулювати цілісну концепцію політики на ринку праці, яка дозволила б уникнути поширеного неефективного використання трудового потенціалу, у тому числі й у гендерному розрізі, та суперечностей поміж відносно високим освітнім і професійно-кваліфікаційним потенціалом жінок і чоловіків та структурою господарства; розробляти та застосовувати запобіжні заходи щодо якості національної робочої сили, спрямовані на усунення інституційних суперечностей вітчизняного ринку праці; вивчити причини існування гендерних розривів у оплаті праці жінок та чоловіків і розробити план дій з їх скорочення; впроваджувати гнучкі форми зайнятості з метою вирішення проблем безробіття жінок та чоловіків, пошуку нових джерел робочої сили та оптимізації її використання з урахуванням гендерного підходу [2].

Формування територіальної асиметрії розміщення трудових ресурсів безпосередньо пов'язане з процесом розселення населення. Розселення населення є невід'ємною складовою територіальної організації продуктивних сил, оскільки його стан характеризується сукупністю взаємозв'язаних і взаємозалежних поселень, які розглядаються як форми територіальної організації виробництва і розселення. Вплив конкретних чинників на розміщення трудових ресурсів обумовлений, по-перше, істотними відмінностями в територіях,

на яких розміщується і розвивається виробництво, і, по-друге, специфікою функціонування самих виробництв, що відносяться до різних галузей. Виходячи з цього, чинники розміщення трудових ресурсів як однієї із становлячих продуктивних сил можна поділити на дві групи. Першу групу створюють умови розміщення продуктивних сил на конкретній території. Виділяють 4 класи умов розміщення:

1) природно-ресурсні чинники – мінерально-сировинні, паливно-енергетичні, водні, лісові, територіально-біологічні, земельні, кліматичні і інші ресурси;

2) економічні чинники – економіко-географічне положення, енергетичні і будівельні бази, основні виробничі і невиробничі фонди, виробнича інфраструктура зокрема транспортна мережа, регіональні потреби, капітальні вкладення, регіональна економічна політика тощо;

3) соціальні чинники – регіональна демографічна політика, зайнятість населення в суспільному виробництві, забезпеченість населення об'єктами соціальної інфраструктури;

4) екологічні чинники – забруднення й охорона водоймищ, атмосфери, загальна екологічна ситуація в регіоні [9].

Вплив цих чинників на розміщення трудових ресурсів з часом може змінюватися під впливом науково-технічного прогресу й умов соціально-економічного розвитку. Друга група чинників розміщення трудових ресурсів охоплює безпосередньо чинники розміщення продуктивних сил, обумовлені техніко-економічними особливостями, своєрідністю технічної організації підприємств і галузей виробництва. До чинників розміщення відносять електро-, тепло-, водо-, трудомісткість продукції, транспортабельну сировину тощо. Територіальні відмінності у соціальному складі трудових ресурсів зводяться здебільшого до співвідношення чисельності робітників і селян в окремих регіонах країни. Це співвідношення визначається господарською спеціалізацією окремих територій. Існуючі форми територіальної організації трудових ресурсів забезпечуються функціонуванням трудового потенціалу з властивими йому якісними і кількісними характеристиками. Характер продуктивних процесів визначає рівень зайнятості і її структуру по галузях, по статі і віку, чинить вплив на усі напрями відтворення трудових ресурсів.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, можна відзначити, що сучасна ситуація на національному ринку праці є достатньо складною і суперечливою, що пов'язано із загальним станом економіки і характером трансформаційних процесів у країні в цілому. Існуюча регіональна нерівномірність у рівнях зайнятості населення пояснюється: недоліками у приватизації, які не дали очікуваних результатів, масштабів вивільнення працівників; збереженням великої кількості нерентабельних підприємств, що акумулюють значні контингенти персоналу у вигляді прихованого безробіття; високими темпами інфляції, особливо на початковому етапі ринкових перетворень; погіршенням життєвого рівня населення, що змусило незайняте населення працювати, а зайнятих – не покидати робочі місця навіть на умовах вимушеної неповної зайнятості. Тому саме аналіз ринку праці у контексті його асиметричності дозволить комплексно оцінити негативні явища у цій сфері та визначити пріоритетність розв'язання тих чи інших проблем. Успішність їх вирішення залежатиме насамперед від формування сприятливого середовища трудової діяльності, внаслідок чого будуть створені необхідні умови для самореалізації населення країни.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Зірко О.В. Регулювання структурного безробіття на ринку праці [Електронний ресурс] : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.07 «Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика» / О.В. Зірко ; Харківський національний економічний університет. – Х., 2013. – 24 с. : іл. – Бібліогр.: с. 19-21. Загол. з екрана.
2. Іващенко О.В. Гендерна сегрегація чи гендерна асиметрія на ринку праці: теоретичні засади та емпіричні прояви при працевлаштуванні в Україні / О.В. Іващенко, О.М. Лободинська // Український соціум. – 2013. – С. 43-62.
3. Міга В.К. Асиметричність положення суб'єктів ринку праці [Електронний ресурс] / В.К. Міга. – 2012. – Режим доступу : <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/23296/1/47-327-331.pdf>.
4. Праця України у 2014 – Київ : «Консультант», 2015. – 281 с. – (Статистичний збірник).
5. Офіційний сайт Державної служби статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
6. Ринки праці: попит та пропозиція [Електронний ресурс] // Ракурс. Суспільство. – 2013. – Режим доступу : <http://ua.racurs.ua/328-rynok-praci-popyt-ta-propozycja>.
7. Семикіна М.В. Мотивація ефективної зайнятості: проблеми, тенденції, вибір стратегії : монографія / М.В. Семикіна, Н.А. Іщенко, М.О. Радіонова. – Кіровоград : КОД, 2009. – 200 с.
8. Федькович Г. Принципи однакового ставлення та заборона дискримінації за ознакою статі в галузі праці [Електронний ресурс] / Г. Федькович, Р. Поцюрко, І. Трохим, М. Чумало // Персонал. – 2007. – № 4. – Режим доступу : <http://www.personal.in.ua/article.php?id=483>.
9. Шубна О.В. Сутність і причини виникнення просторової асиметрії розміщення трудових ресурсів регіонів України [Електронний ресурс] / О.В. Шубна // Економічні науки/13. Регіональна економіка. – 2009. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/27_NNM_2009/Economics/52741.doc.htm.

УДК 331.5/338.2

Сабадош Г.О.*кандидат економічних наук,**доцент кафедри макроекономіки та державного регулювання Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана***Постоєнко К.І.***аспірант кафедри макроекономіки та державного управління Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана***ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ЗАЙНЯТОСТІ НА РИНКУ ПРОДОВОЛЬЧИХ ТОВАРІВ**

У статті розглянуто проблеми професійної зайнятості, які стосуються і ринку продовольчих товарів. Світовий досвід свідчить про необхідність державного регулювання цього виду зайнятості через прогнозування. Проаналізовано досвід Німеччини.

Ключові слова: ринок праці, професійна зайнятість, державне регулювання, прогнозування, безробіття, освіта, робоча сила, попит і пропозиція, модель зайнятості, ринок продовольчих товарів.

Сабадош А.А., Постоєнко Е.И. ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОЛИТИКА ЗАНЯТОСТИ НА РЫНКЕ ПРОДОВОЛЬСТВЕННЫХ ТОВАРОВ

В статье рассмотрены проблемы профессиональной занятости, которые касаются и рынка продовольственных товаров. Мировой опыт свидетельствует о необходимости государственного регулирования этого вида занятости через прогнозирование. Проанализирован опыт Германии.

Ключевые слова: рынок труда, профессиональная занятость, государственное регулирование, прогнозирование, безработица, образование, рабочая сила, спрос и предложение, модель занятости, рынок продовольственных товаров.

Sabadosh A.A., Postoienko K.I. GOVERNMENT EMPLOYMENT POLICY IN THE FOOD MARKET

In the article the problems of professional employment, which affect the market of food products were discovered. International experience proves the necessity of this type of employment government regulation by means of forecasting. The experience of Germany was analyzed.

Keywords: labor market, employment, government regulation, forecasting, unemployment, education, labor force, supply and demand, model of employment, food products market.

Постановка проблеми. Забезпечення населення якісними продуктами харчування здійснює ринок продовольчих товарів, до якого входять аграрна сфера, харчова промисловість, торговельна сфера, сфера логістики складування та транспортування. Ринок продовольчих товарів, як і будь-який інший, не може існувати без кваліфікованих фахівців. Тому проблема зайнятості є актуальною і потребує державного регулювання.

Проблема зайнятості населення є однією з найважливіших соціально-економічних проблем. Зайнятість є головною характеристикою ринку праці і визначає соціально-економічний розвиток країни. У сучасних

умовах питання регулювання зайнятості набуває особливої значущості, оскільки циклічний характер ринкової економіки спричинює безробіття і пов'язані з ним негативні економічні і соціальні наслідки.

Наслідки диспропорцій у сфері зайнятості набувають особливо гострого характеру, оскільки зайнятість має не лише економічне, а і соціальне значення, що надає дослідженню додаткової актуальності. Крім того, вітчизняна економіка перебуває під впливом процесів глобалізації та інформатизації, що створює додаткові чинники використання людських ресурсів у сфері зайнятості, які необхідно враховувати в державному регулюванні.

Обмеження аналізу державного регулювання зайнятості проблемою невідповідності попиту та пропозиції на ринку праці зумовлює недооцінку об'єктивної необхідності змін у підходах до державного регулювання зайнятості, що повинно спрямовуватися не лише на забезпечення повної зайнятості, а й на підвищення рівня продуктивності праці та формування прогресивної галузевої структури зайнятості, задоволення потреб економіки в людських ресурсах, які характеризуються високою якістю й адаптивною здатністю до мінливих економічних умов.

Усі ці проблеми знижують рівень життя більшості населення країни, збільшують кризові явища в економіці, стримують структурні перетворення, перешкоджають створенню умов для стабілізації й економічного зростання, що визначило актуальність дослідження у даному напрямі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи дослідження зайнятості та державного регулювання у цій сфері заклали класики економічної науки: А. Сміт, К. Маркс, Дж. Кейнс, М. Туган-Барановський, М. Фрідман. Різні аспекти використання методів і засобів державного регулювання зайнятості, вплив на зайнятість інноваційних та інституційних чинників розглядаються у працях вітчизняних учених – А. Ачкасова, Л. Безтелесної, Д. Богині, В. Брича, В. Васильченка, О. Грیشнової, М. Долішнього, С. Злупка, Є. Качана, А. Колода, Ю. Краснова, М. Кузьміна, Е. Лібанової, О. Мартин, Ю. Маршавіна, Р. Михайлишина, В. Мортікова, О. Павловської, С. Панчишина, І. Петрової, Т. Петрової, В. Петюха, В. Приймака, В. Соболева, О. Стефанишин, С. Трубича, С. Тютюнникової, А. Чухна, Л. Цимбал та ін.

Постановка завдання. Завдання статті полягає в тому, щоб розкрити проблеми державного регулювання професійної зайнятості і розглянути світовий досвід на прикладі Німеччини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Величезне значення для розвитку будь-якої економічної системи, до якої входить і ринок продовольчих товарів, має зайнятість, яка є індикатором соціально-економічного розвитку суспільства, формує його економічний потенціал, а також рівень і якість життя населення. У країнах, які перебувають у стадії адаптації до ринкових умов господарювання, коли елементи інфраструктури ринку праці ще не діють достатньо ефективно, застосовують державне регулювання зайнятості. Разом з тим, незважаючи на усі заходи, в Україні вже тривалий період залишається високий рівень безробіття. У першу чергу це пов'язано з низькими стандартами праці, відсутністю гнучкої політики зайнятості та неефективним механізмом регулювання, який розрахований лише на поточне регулювання проблем, а не на їх випередження. Як наслідок, маємо високий рівень безробіття у 2014 році, величезні витрати на утримання пасивної політики зайнятості та стримання економічного розвитку в цілому.

В умовах ринкової економіки проблеми регулювання професійної зайнятості населення потребують нових підходів вивчення використання трудового потенціалу і базуються на ринкових регуляторах ефективної зайнятості населення.

Виділяють три основні моделі державної політики зайнятості:

1. Європейська модель передбачає скорочення числа зайнятих при підвищенні продуктивності праці, що призводить до зростання доходу. Така політика передбачає дорогу систему допомог для великої кількості безробітних.

2. Скандинавська модель передбачає забезпечення зайнятості практично всіх трудящих шляхом утворення робочих місць у державному секторі з середніми умовами оплати праці. Така політика проводиться здебільшого на державні кошти, дефіцит яких призводить до спаду виробництва, безробіття.

3. Американська модель орієнтується на утворення робочих місць для значної частини економічно-активного населення, які не потребують високої продуктивності. При такому підході рівень безробіття формально зменшується, але збільшується кількість людей з низькими доходами [1].

Кожна із цих моделей потребує значних затрат бюджетних коштів у вигляді інвестицій як у виробництво для створення нових робочих місць, так і для соціального страхування безробітних. В умовах економічної кризи в Україні нарізла необхідність створення нової моделі зайнятості – моделі професійної зайнятості населення, яка без збільшення бюджетних затрат поєднувала б високопродуктивну професійну зайнятість з низьким рівнем безробіття через підвищення якості робочої сили та збільшення її конкурентоспроможності. Така державна політика впроваджується шляхом створення дієвого механізму регулювання цими процесами.

Фундаментальною складовою організаційно-економічного механізму є важелі регулювання відтворення робочої сили за професійними групами.

Безробіття набуває не стільки масовий, як затяжний характер, стає глибшою сегментація ринку праці та погіршується становище соціально вразливих соціальних груп, частина малого бізнесу йде в тінь, неформальний сектор стає масивнішим, сповільнюється створення додаткових робочих місць. Внаслідок цього загострюються соціальні ризики, які потребують відповідного захисту та страхування. Відповідно до затверджених Кабінетом Міністрів України макропоказників економічного та соціального розвитку рівень безробіття на кінець 2015 року може зрости до 10,2% (у 2009 році він склав 8,8%) (таблиця 1).

Напрями боротьби з безробіттям мають забезпечуватися підвищенням конкурентоспроможності робочої сили за рахунок підвищення її якості, а саме: зростання рівня загальної освіти, підвищення кваліфікації, розширення діапазону оволодіння праців-

Таблиця 1

Показники економічної активності на ринку праці в Україні у 2010–2014 рр.

	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік
Економічно активне населення, (тис. осіб)	20 894,1	20 893,0	20 851,2	20 824,6	19 920,9
Рівень економічної активності населення, (%)	63,6	64,2	64,5	64,9	62,4
Безробітне населення (за методологією МОП), (тис. осіб)	1 713,9	1 661,9	1 589,8	1 510,4	1 847,6
Рівень безробіття населення (за методологією МОП), (%)	8,2	8,0	7,6	7,3	9,3

Джерело: розроблено на основі даних офіційного сайту Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

никами професій і спеціальностей, розвиток таких необхідних складових відтворення якісної робочої сили, як медицина, культура, спорт тощо [2].

Отже, професійно-кваліфікаційний баланс на ринку праці відіграє чималу роль для підтримання збалансованості самого ринку праці та запобігання високого рівня безробіття.

Існує низка причин структурних диспропорцій попиту та пропозиції на ринку праці, серед яких можна виділити кілька основних: модернізація виробництва, розширення та застосування нових наукоємних технологій ведуть до змін професійно-кваліфікаційної структури попиту та пропозиції на ринку праці, підвищення вимог до якості робочої сили. Ще однією з причин є розбіжність структури професійної освіти з потребами ринку праці за кваліфікаційним рівнем та професійною структурою. Також недосконала державна політика щодо регулювання ринку праці є підґрунтям виникнення проблем такого роду. За декілька останніх років в Україні попит на робочу силу має тенденцію до зниження, ідентична тенденція стосується і пропозиції. Пропозиція робочої сили у 2012 році зменшилася на 41,8% щодо попередніх років. Відповідно, попит на робочу силу за останні роки знижується швидшими темпами, що також свідчить про збільшення навантаження на одне робоче місце з 88 осіб на 10 вільних робочих місць у 2010 році до 145 осіб на кінець 2014 року [3]. У 2014 році спостерігається збільшення попиту робочої сили на 8,11% та збільшення незайнятих майже на п'ять відсотків, що свідчить про негативні тенденції на ринку праці України (рис. 1).

Рис. 1. Попит та пропозиція робочої сили у 2010–2014 рр.

Побудовано на основі даних офіційного сайту Державної Служби Статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.org/uk>

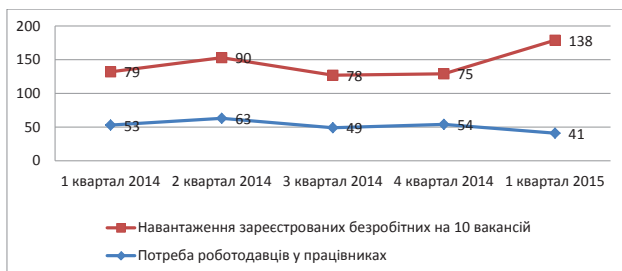

Рис. 2. Попит і пропозиція робочої сили на зареєстрованому ринку праці у 2014–2015 рр.

Побудовано на основі даних офіційного сайту Державної Служби Статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.org/uk>

Наразі ситуація не покращується – дисбаланс попиту і пропозиції на ринку праці продовжує виявлятися. Кількість претендентів на місце значно перевищує потребу в цих працівниках (рис. 2).

Розглядаючи попит робочої сили за видами економічної діяльності, варто зазначити, що значного спаду у 2013 році порівняно з попередніми зазнали усі галузі економіки, окрім державного управління, де зниження складало лише 0,4%. Усі інші галузі економіки зазнали спаду попиту робочої сили більше ніж 10%. Але структура потреби у працівниках за видами економічної діяльності майже не змінилася: сільське господарство, робітники з технологічними інструментами як і були, так і залишилися на першому місці за потребою у працівниках. Найбільше навантаження професійних кадрів припадає на працівників сфери торгівлі і обслуговування, робітників з обслуговування і контролем за роботою технологічного устаткування, кваліфікованих робітників з інструментом. Усе ж перевага пропозиції над потребою залишається яскраво вираженою – пропозиція більша у приблизно 12 разів, ніж реальна потреба у кадрах. Розглядаючи зрушення в структурі попиту на робочу силу за видами економічної діяльності, можна зробити висновок, що з кожним роком потреба і попит коливалися, що є наслідком нестабільності та кризової ситуації в країні, заходи для виправлення якої приймаються недостатньою мірою. Коливання цього показника можна спостерігати на рисунку 3.

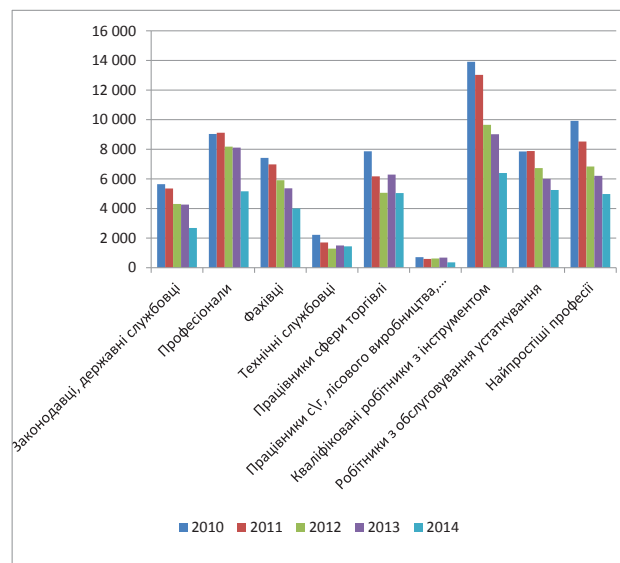

Рис. 3. Попит та пропозиція робочої сили у 2010–2014 рр.

Побудовано на основі даних офіційного сайту Державної Служби Статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.org/uk>

Розробка перспективних оцінок кількісних та якісних характеристик сукупної робочої сили проводиться у тісному зв'язку з політикою в галузі освіти, яка містить у собі розв'язок найрізноманітніших завдань: політичних, техніко-економічних, соціальних, демографічних і педагогічних. Критичне вивчення досвіду розвинених країн у регулюванні руху сукупної робочої сили становить певний інтерес і для нашої країни в умовах розвитку ринкових відносин.

Основні напрями досліджень розвитку кадрового потенціалу пов'язані з визначенням майбутніх потреб у фахівцях. Попит, що підвищується, на кваліфікованих робітників з інструментом.

ліфковані науково-технічні кадри висуває на перше місце проблему прогнозування системи професійної освіти відповідно до мінливих вимог розвитку національної економіки.

У Німеччині питаннями прогнозування робочої сили і розвитку освіти займаються численні комісії, економічні науково-дослідні інститути, а також дослідницькі університети.

Залежно від завдань цих організацій розроблені різні по цілям прогнози: прогноз економічного розвитку (валового національного продукту, продуктивності праці); прогноз розвитку ринку робочої сили; прогноз регіональної політики та інші. Відзначимо, що діяльність різних організацій, які займаються прогнозуванням трудових ресурсів, здійснюється за різними напрямками. Так, Франкфуртський інститут розробив різноманітну імітаційну модель трудових ресурсів і на цій основі склав проект плану підготовки фахівців.

Діяльність Німецького інституту з прогнозування національної економіки концентрується на окремих вимогах до різних галузей економіки. Прогнозування здійснюється на основі використання виробничих функцій. Використання методу «витрати-випуск» є додатковою перевіркою послідовних результатів прогнозу.

Проекти Інституту прогнозування (м. Базель, Німеччина) враховують здебільшого регіональні аспекти прогнозування чисельності робочої сили з врахуванням міського і регіонального розвитку, а також досвіду західноєвропейських країн.

Дослідницький інститут професійної зайнятості (м. Нюрнберг) зосереджує увагу на плануванні зайнятості трудових ресурсів, зокрема – структури кадрів, використання потенційної робочої сили, що також вибуває за віком. Окрім того, в розрахунках враховується зайнятість іноземної робочої сили. Прогнози здійснюються на основі різних пропозицій щодо економічного зростання. Можна відзначити низку дослідницьких інститутів і організацій, що виконують прогнози спеціального призначення. Більшість цих інститутів постійно обмінюються інформацією як у частині вихідних даних, так і методів, які використовуються в розробленні прогнозів.

При прогнозуванні робочої сили можна виділити основні напрями робіт: основне прогнозування трудових ресурсів – великі дослідницькі і федеральні інститути; прогнози в галузі освіти – організації освіти, що займаються плануванням; кваліфікаційні прогнози – інститути, що займаються системним аналізом.

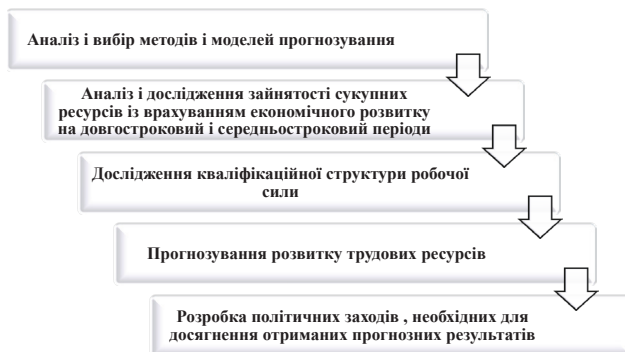

Рис. 4. Алгоритм прогнозування робочої сили зарубіжними науковцями

Розроблено на основі: Мельник А.Ф. Національна економіка / А.Ф. Мельник, А.Ю. Васіна, Т.Л. Желюк, Т.М. Попович – К.: Знання, 2010. – 486 с.

Таким чином, прогнозування робочої сили зарубіжними економістами створює алгоритм (рис. 4).

В останнє десятиліття з'явилися проекти довгострокового і середньострокового розвитку трудових ресурсів, де враховані вимоги до кваліфікації та рівня освіти. Були виявлені економічні та інші фактори, які впливають на попит робочої сили на ринку праці і наступне планування освіти в частині підготовки фахівців, а також факторів, що дозволяють враховувати індивідуальний професійний вибір (попит на конкретну галузь освіти). Виходячи з цього встановлено порушення структурної рівноваги між попитом і пропозицією робочої сили, розраховані циклічні коливання, визначені шляхи розвитку освіти.

При прогнозуванні підготовки робочої сили використовується також виробничо-економічний метод, який припускає прогнозувати освітню діяльність з врахуванням розвитку економіки і зміни продуктивності праці.

У деяких проектах прогнозування трудових ресурсів здійснюється на основі комбінованого підходу (модель Відмайера «пропозиція-попит»). Ця модель складається із трьох частин: прогнозу попиту на робочу силу, прогнозу пропозиції робочої сили і балансу освіти.

При аналізі заходів щодо планування професійної освіти в Німеччині виділяють такі основні напрями (рис. 5).

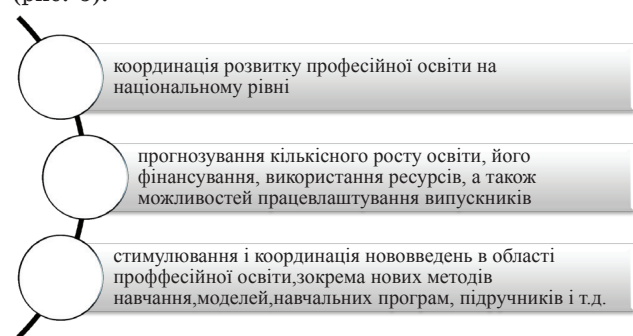

Рис. 5. Напрями при плануванні професійної освіти в Німеччині

Складено на основі: Использование европейского опыта для повышения эффективности социальной политики в Украине [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://experts.in.ua/baza/analytic/index.php?ELEMENT_ID=34566

Таким чином, при плануванні професійної освіти в Німеччині поєднується два підходи: з одного боку, враховувати адаптацію системи освіти до ринкового попиту (як у країні з типово ринковою економікою), з іншого боку – активний вплив державних органів управління на розвиток системи освіти.

Висновки. У ході дослідження, розглянувши різні підходи до категорії «професійна зайнятість населення», було зроблено висновок, що це – система соціально-економічних відносин, що склалася в процесі реалізації професійного потенціалу, котрий сформований у різних сферах діяльності (аграрна сфера, харчова промисловість, торговельна сфера, сфера логістики складування та транспортування) як при цілеспрямованому набутті знань у відповідних навчальних закладах різного рівня акредитації, так і за рахунок набуття професійного досвіду.

Необхідно враховувати оптимальне співвідношення ринкових і державних методів регулювання залежно від фаз відтворювального циклу, в тісному

взаємозв'язку яких не повинно бути витіснення одного агрегату управління іншим, а навпаки, вони мають узгоджуватися і не суперечити одна одній.

Отже, на сучасному етапі, на нашу думку, необхідно докорінно змінити характер впливу політики зайнятості на національний ринок праці, який полягає в переході з пасивної політики, спрямованої на допомогу держави по безробіттю та соціальний захист неконкурентоспроможних верств населення, до активної інвестиційної політики сприяння і розвитку нових робочих місць, самозайнятості та організації перепідготовки незайнятого населення, що була б спрямована не всупереч вимогам часу і структурним змінам в економіці, а базувалася на принципі випередження, тобто на прогнозуванні розвитку процесів на загальнодержавному ринку праці шля-

хом врахування тенденцій формування трудового потенціалу (зокрема, працівників ринку продовольчих товарів) та демографічного розвитку, економічних трансформацій та впливу факторів зовнішнього середовища.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Забута Н. Регулювання зайнятості населення: теорія і зарубіжний досвід / Н. Забута // Економіка. Проблеми економічного становлення. – 2009. – № 5. – С. 76-82.
2. Гальків Л.І. Втрати людського капіталу України: чинник безробіття / Л.І. Гальків // Економіка і регіони. – 2009. – № 2. – С. 110-113.
3. Лисенко О.В. Статистичний аналіз дисбалансу попиту та пропозиції на ринку праці в Україні / О.В. Лисенко // Управління ризиком. – 2014. – № 11(174). – С. 146-150.

УДК 631.1:332.1

Самойленко Т.Г.
аспірант кафедри економіки
Сумського національного аграрного університету

РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СТАЛОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

У статті розглянуто основні проблеми розвитку сільських територій України. Досліджено природно-ресурсний та трудовий потенціал та їхній вплив розвиток сільських територій країни. Визначено роль держави в регулюванні та підтримці відносин на селі.

Ключові слова: аграрний сектор економіки, сільські території, природно-ресурсний потенціал, трудовий потенціал, соціально-економічний розвиток.

Самойленко Т.Г. РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КАК ФАКТОР УСТОЙЧИВОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ

В статье рассмотрены основные проблемы развития сельских территорий Украины. Исследован природно-ресурсный и трудовой потенциал и их влияние на развитие сельских территорий страны. Определена роль государства в регулировании и поддержке отношений на селе.

Ключевые слова: аграрный сектор экономики, сельские территории, природно-ресурсный потенциал, трудовой потенциал, социально-экономическое развитие.

Samoilenko T.G. RESOURCE POTENTIAL AS A FACTOR FOR SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT OF RURAL AREAS

The article considers basic problems of rural Ukraine. Investigated natural resource and employment potential and their influence development of rural areas of the country. The role of the state in regulating and maintaining relationships in the countryside.

Keywords: agricultural sector, rural development, natural resource potential, employment potential, social and economic development.

Постановка проблеми. Сільські території володіють потужним природним, демографічним, економічним та історико-культурним потенціалом, який при більш повному, раціональному та ефективному використанні може забезпечити сталий багатогалузевий розвиток, повну зайнятість, високий рівень і якість життя сільського населення.

Важко не погодитися з Н.І. Прока, який вважає, що «сталлий розвиток сільських територій – це, насамперед, інтенсивно-інноваційний розвиток та ефективне використання наявного тут величезного ресурсного потенціалу» [1].

Природні ресурси та умови є об'єктивною передумовою сільськогосподарського виробництва, впливають на його розвиток, спеціалізацію та ефективність. Визначення перспективних напрямів розвитку сільського господарства вимагає оцінки природного потенціалу та ефективності його використання. Одним із важливих завдань національної політики України є перехід на шлях сталого розвитку. Реалізацію даного завдання держава може здійснити

шляхом раціонального та ефективного використання ресурсного потенціалу сільських територій та створення найсприятливіших умов для їх збереження в країні в цілому. Сучасний стан розвитку економіки України свідчить про позитивні зрушення, які відбулися за останні роки у сільськогосподарському виробництві, про окремі позитивні зміни, які були досягнуті в результаті реформування аграрного сектору економіки, але навіть вони не дали змогу розв'язати проблеми управління соціальним та економічним розвитком сільських територій. Найгострішими проблемами залишаються відсутність економічного інтересу жити і працювати в сільській місцевості, безробіття, трудова міграція селян та руйнування соціальної інфраструктури. Ці та інші факти становлять загрозу продовольчій безпеці країни, демографічному відтворенню селянства, створюють соціальну напругу на селі. Унікальність аграрної сфери полягає в тому, що це не тільки сфера зайнятості населення, а це спосіб життя сільських мешканців. Тому питання, пов'язані з розвитком аграрного сек-

тора, повинні перш за все передбачати заходи економічного та соціального спрямування розвитку сільських територій. Роль держави полягає у сприянні проходженню таких процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз досліджень і публікацій останнього часу показує, що проблеми розвитку села, сільських територій, формування ресурсного потенціалу сільських територій ґрунтовно досліджуються у працях В. Бакуменка, О. Бородіної, В. Князева, М. Кропивко, М. Латиніна, Ю. Лупенка, О. Могильного, О. Онищенко, М. Орлатого, І. Прокопи, О. Павлова, П. Саблука, С. Харчука, В. Юришина та ін.

Разом з тим недостатньо дослідженими залишаються питання щодо проблеми фінансування процесів сільського розвитку, а також розгляду питань, пов'язаних з впливом діяльності холдингових компаній на соціально-економічний розвиток сільських територій. Окрім того, дотепер не сформована чітка державна регіональна політика як цілеспрямований вплив державної влади на сільські території в інтересах комплексного і збалансованого розвитку і самих територій, і держави в цілому.

Постановка завдання. Особливо актуальним є дослідження використання природного потенціалу території з урахуванням наявних соціально-економічних ресурсів як об'єкта державного регулювання та управління, аналіз сучасного стану, формування і використання природно-ресурсного і трудового потенціалу сільських територій. Завдання статті полягає в тому, щоб виявити вплив держави на розвиток сільських територій та запропонувати напрями ефективного використання ресурсного потенціалу, дослідити та проаналізувати нові механізми управління розвитком сільських територій. Адже розвиток сільських територій – це процес стабільного й збалансованого забезпечення розвитку сільської поселенської мережі і сільськогосподарського виробництва на основі реалізації комплексу державного та місцевого рівня економічних, соціальних і екологічних заходів, спрямованих на збереження і збагачення людського потенціалу села – першооснови розвитку сільських територій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аграрний сектор національної економіки України, головним завданням якого є, насамперед, забезпечення продовольчої безпеки країни та забезпечення населення якісними та екологічно чистими продуктами харчування, був і повинен залишатися одним із пріоритетних напрямків розвитку економіки країни.

Як відомо, ресурсний потенціал у сфері аграрного виробництва представляє собою складну, безперервно відтворювальну систему, яка складається з багатьох компонентів (природний, трудовий, фінансовий, підприємницький, інформаційний, матеріально-технічний, технологічний, інституційний ресурси), а зв'язки між ними визначаються соціальними, економічними, політичними, інфраструктурними та іншими чинниками, що зумовлюють функціонування і розвиток аграрної економіки. Провідними складовими аграрного потенціалу є земля, матеріально-технічні засоби, трудові, фінансові і різноманітні нематеріальні ресурси.

Головним засобом виробництва у сфері сільгоспвиробництва, чим, власне, вона і відрізняється від інших галузей, є земля. Саме вона є національним надбанням та гордістю українського народу. Недарма існує вислів: «земля – це наша годувальниця». Саме земля наділена родючістю, чого не має жоден інший засіб виробництва, і нічим іншим її замінити не можна.

Україна має великий потенціал, щоб значно збільшити виробництво сільськогосподарської продукції. Тим не менш нині аграрний сектор України використовує менш ніж половину своєї потужності. З 42 млн га високородючих сільськогосподарських земель менш ніж 3 млн га обробляються з використанням сучасних технологій і більш ніж 7 млн га не обробляються. Зростання аграрного сектора в Україні значно обмежується непередбачуваною і непослідовною сільськогосподарською політикою, відсутністю доступу до фінансових ресурсів і слабозвиненістю ринків і ринкової інфраструктури [2].

Україна займає провідне місце у світі серед країн, на території яких поширені чорноземи. Чорноземи України займають 27,8 млн га, що становить 8,7% від світових площ чорноземів і є основним фондом отримання рослинницької продукції. На цих ґрунтах вирощується більша частина врожаю зернових культур, цукрового буряка, соняшнику, багаторічних плодових, ефіроолійних культур в Україні. Чорноземи становлять основну площу сільськогосподарських угідь України – 67,7%. Вони є найбільш освоєними ґрунтами і потенціальної ресурси розширення орних площ у чорноземній зоні практично вичерпані.

Українські чорноземи є естетичною цінністю, адже зразки чорноземних ґрунтів, взятих на території Добровеличківського району Кіровоградської області, перебувають у лабораторії земельних ресурсів Європи як еталон чорнозему, а моноліти цілинних чорноземів можна побачити лише в деяких природничих музеях України.

Загальна площа сільськогосподарських угідь на початок 2014 р. становила 41,5 млн га (69% території України), з яких 32,5 млн га – площа ріллі. Площа сільськогосподарських угідь, що припадає на сільськогосподарські підприємства складає 49,8%, на громадян – 38,1%, на землі запасу та землі, не надані у власність і постійне користування – 10,6%, на інших користувачів – 1,5% [3]. Земля, природні умови, відповідні економічні відносини, реалізація аграрних технологій (зрошення, знищення бур'янів, внесення поживних речовин, розпушування ґрунту, боротьби зі шкідниками і хворобами рослин і тварин) забезпечують отримання необхідної сільськогосподарської продукції. За попередніми розрахунками, у 2014 р. частка сільського господарства (включаючи мисливство та лісове господарство) у загальному обсязі валової доданої вартості усіх галузей економіки склала 11,8%. Обсяг продукції сільського господарства у всіх категоріях господарств у фактичних цінах становив 370,8 млрд грн.

Фінансовий результат від основної діяльності сільськогосподарських підприємств (окрім малих) у 2014 р. становив 34,5 млрд грн прибутку проти 12,3 млрд грн у 2013 р., рівень рентабельності (без урахування бюджетних дотацій і доплат) у цілому склав 26,3% проти 11,4% у попередньому році. Прибутки від виробництва продукції сільського господарства і надання послуг у рослинництві і тваринництві отримали 81,5% підприємств, у середньому на одне підприємство сума прибутку становила 5,8 млн грн (у 2013 р. – 64,3% і 3,2 млн грн відповідно). Водночас 18,4% підприємств отримали від сільськогосподарського виробництва збитки, сума яких у розрахунку на одне підприємство становила 3,5 млн грн (у 2013 р. – 31,2% і 2,2 млн грн відповідно) [4].

Склалося так, що коли йдеться про аграрний сектор економіки та його провідну галузь – сільське господарство, то одразу виникають асоціації з селом, з

роботою на землі, з селянами, які працюють на ній, з сільськими територіями. Визначальна роль у ресурсному забезпеченні стабільного економічного розвитку сільського господарства, інших сфер агропромислового комплексу, як і національної економіки загалом, належить людському капіталу, який як ресурс аграрного виробництва формується, насамперед, у середовищі сільського населення. Адже трудові ресурси села – це частина населення, яке проживає на даній території, люди, які володіють здібностями до суспільно-корисної праці в усіх сферах буття.

Майже завжди, розглядаючи, аналізуючи та даючи оцінку показникам ефективності роботи підприємств, галузей, ми не замислюємося, що за кожною цифрою, за кожним підвищенням урожайності ц/га в рослинництві, продуктивності в молочному та м'ясному скотарстві стоїть людина, її праця, освіта, здібності, її вміння, талант, прагнення. Для нас це лише економічна категорія «трудові ресурси». Але саме від людей значною мірою залежить зростання всіх економічних показників.

Згідно з офіційними даними, нині в сільському господарстві зайнято понад 3,5 млн осіб – більше 17% від усіх працюючих у народному господарстві України. При цьому частка сільського господарства у ВВП України перебуває на рівні 9-10%.

Основну частку зайнятих у сільському господарстві продовжує формувати пласт самозайнятого населення домогосподарств. А враховуючи той факт, що чисельність найманої праці в сільському господарстві продовжує скорочуватися – з 2008 по 2012 рр. кількість найманих співробітників у галузі скоротилася більш ніж на 80 тис. до 700 тис. осіб, частка самозайнятого населення в галузі продовжує зростати. Нині українські аграрні підприємства часто стикаються з дефіцитом кваліфікованих фахівців найрізноманітніших професій. Для багатьох це навіть є перешкодою для нормального розвитку бізнесу, адже, як відомо, кадри вирішують все.

Натепер ми маємо багато висококваліфікованих, добре підготовлених випускників аграрних навчальних закладів України. Це добре підготовлені спеціалісти для різних галузей сільського господарства, які мають бажання, насагу працювати за спеціальністю.

Незадовільність умов прикладання праці і безробіття на селі є причинами деградації людського капіталу, а також зниження професійного рівня населення. Останніми роками половина сільського населення зайнята у найпростіших професіях (це 51,2%), причому не через брак професійної освіти, а саме через відсутність належних місць прикладання праці.

Кожна людина за свій труд хоче достойну оплату та нормальних умов праці, проживання та відпочинку. Заробітна плата являє собою один із головних показників і чинників рівня соціально-економічного життя кожної країни, колективу, людини. Найгострішою соціальною проблемою в Україні є велика різниця між високою вартістю життя і низькою ціною праці. Натепер середній рівень заробітної плати на селі складає близько 2500 грн.

Отже, ефективне використання трудових ресурсів аграрного сектору економіки залежить від необхідних дієвих заходів держави, пов'язаних з підтримкою сільськогосподарських товаровиробників, регулювання ціноутворення, розвитку виробничої та соціальної інфраструктури, щоб людям на селі хотілося жити і працювати. Людські ресурси варто

розглядати як головну рушійну силу виробничого процесу, які здатні приносити суспільну користь за умови відтворення трудового потенціалу та перетворення його на робочу силу у процесі споживання [5, с. 76].

Важливим моментом є залучення молодих спеціалістів для роботи та праці в селі. Але це можливо (на підставі проведеного опитування серед випускників аграрного університету) за умови створення умов, які передбачають відповідної оплати праці, надання житла, наявність розвинутої соціальної інфраструктури.

Наступне, на що хотілося б звернути увагу, – кредитування аграрного сектору. Його обсяги за 2014 рік знизилися на 32% порівняно з попереднім роком. За даними НБУ, в 2014 році сільськогосподарські підприємства України залучили на 32% менше кредитних коштів порівняно з 2013 роком. При цьому середня ставка кредитування в національній валюті для сільськогосподарських підприємств зросла на 1,5% і склала 21,5%. Разом з тим на 28% зменшилася кількість підприємств, які отримали позики, що є наслідком скорочення банками програм кредитування агросектору та посилення вимог кредиторів до позичальників.

Водночас загальна кількість непогашених кредитів, наданих сільськогосподарським підприємствам, становить 55,340 млрд грн і за рік зросла на 11,840 млрд. Наголошується, що це викликано зростанням вартості валютних кредитів внаслідок зниження офіційного курсу гривні і низькими темпами повернення раніше отриманих позик. Найбільше скоротилися обсяги кредитування терміном 1-5 років і більше 5 років – на 34% і 65% відповідно.

Уряд країни та державні органи влади повинні підтримувати і регулювати цю галузь економіки, адже без державної підтримки їй не обійтися.

Висновки. Отже, вихідною засадою, що уможливило економічний і соціальний розвиток сільського поселення як територіальної системи, є його ресурсний потенціал. А для прийняття управлінських рішень щодо стратегічних напрямів розвитку села, визначення слабких та сильних ланок сільської системи необхідно провести по компонентну та інтегральну оцінку сільського ресурсного потенціалу [7, с. 396; с. 422].

Одним із пріоритетних напрямів державної підтримки має стати формування сприятливого фінансово-кредитного середовища. А саме: забезпечення сільськогосподарських товаровиробників необхідними обсягами фінансових ресурсів для розширеного відтворення й інноваційного розвитку, фінансової стабільності та конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринках. Наступним важливим елементом регулювання процесу відтворення ресурсного потенціалу в аграрному секторі є розвиток сільських територій шляхом розширення можливостей сільських територіальних громад на основі збільшення ресурсів місцевих бюджетів. Поліпшити фінансовий стан сільськогосподарських товаровиробників як основного фактора відтворювальних процесів може державне регулювання інтервенційних реалізаційних цін на сільськогосподарську продукцію та надання кредитів для відтворення матеріально-технічних ресурсів.

Варто зазначити, що забезпечення відтворення ресурсного потенціалу аграрної сфери тісно переплітається з економічним зростанням галузі, закономірностями розвитку країни в цілому.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Прока Н.И. Социально-экономическая эффективность реализации потенциала сельских территорий // Вестник Орловского государственного аграрного университета. – 2011. – № 5. – С. 22-26.
2. «Інститут розвитку аграрних ринків» (IPAP) (Науково-методологічний семінар на тему: «Розвиток сільських територій: науково-методологічні та практичні засади») «Концептуальні засади розвитку сільських територій» – Департамент науково-освітнього забезпечення АПВ та розвитку сільських територій / Ставнича Л.А. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.amdi.org.ua/uk/projects.html>
3. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів: національна доповідь / за ред. акад. НАН України Е.М. Лібанової, акад. НААН України М.А. Хвесика. – К. : ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. – 776 с.
4. Сільське господарство України у 2014 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Сільські території України: функціонально-управлінська модель : монографія / О.І. Павлов. – Одеса : Астропринт, 2009. – 344 с.
6. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України : моногр. / Б.М. Данилишин, С.І. Дорогунцов, В.С. Міщенко, Я.В. Коваль, О.С. Новоторов, М.М. Паламарчук. – К. : РВПС України НАН України, 1999. – 716 с.
7. Організаційно-економічний механізм розвитку регіону: трансформаційні процеси та їх інституційне забезпечення : монографія / Кол. авторів ; За ред. д.е.н., проф. А.Ф. Мельник. – Тернопіль : Економічна думка, 2003. – 608 с.

УДК 338.124.4

Смерічевський С.Ф.*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародної економіки
Національного авіаційного університету***Іовчева Л.І.***аспірант**Донбаської державної машинобудівної академії***КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО МЕХАНІЗМУ РОЗВИТКУ МАШИНОБУДУВАННЯ
В УМОВАХ ВИРОБНИЧО-ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ**

У статті відзначено, що обґрунтування теоретичного, методологічного, методичного та інструментального підґрунтя розвитку машинобудування уможливуватиме застосування дієвих практичних заходів щодо подолання кризових явищ на основі підбору найефективніших антикризових процедур. Доведено, що необхідним є врахування теорії виникнення та розвитку кризових явищ: теорію бифуркації, катастроф, нелінійних систем, хаосу. На основі проведеного дослідження зроблено висновок, що розвиток машинобудування в умовах виробничо-економічної кризи є основою забезпечення життєздатності національної економіки і за поручкою її міцного стану.

Ключові слова: розвиток, механізм, машинобудування, галузь, теорія, концепція.

**Смеричевский С.Ф., Иовчева Л.И. КОНЦЕПТУАЛЬНЫЙ ПОДХОД К МЕХАНИЗМУ РАЗВИТИЯ МАШИНОСТРОЕНИЯ
В УСЛОВИЯХ ПРОИЗВОДСТВЕННО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО КРИЗИСА**

В статье отмечено, что обоснование теоретической, методологической, методической и инструментальной основы развития машиностроения даст возможность использовать действенные практические меры по преодолению кризисных явлений на основе подбора наиболее эффективных антикризисных процедур. Доказано, что необходимо учитывать теории возникновения и развития кризисных явлений: теорию бифуркации, катастроф, нелинейных систем, хаоса. На основе проведенного исследования сделан вывод, что развитие машиностроения в условиях производственно-экономического кризиса является основой обеспечения жизнеспособности национальной экономики и залогом ее стабильного состояния.

Ключевые слова: развитие, механизм, машиностроение, отрасль, теория, концепция.

**Smerichevskiy S.F., Iovcheva L.I. CONCEPTUAL APPROACH TO THE MECHANISM OF ENGINEERING UNDER INDUSTRIAL
AND ECONOMIC CRISIS**

The article stipulates that study theoretical, methodological, methodical and instrumental foundation of engineering enables application of effective practical measures to tackle the crisis through the selection of the most effective anti-crisis procedures. It is proved that it is necessary to take account of the theory of the origin and development of the crisis: bifurcation theory, catastrophes, nonlinear systems, chaos. On the basis of the study concluded that the development of engineering in terms of production and the economic crisis is the basis for the sustainability of the national economy and the key to its good condition.

Keywords: development, machinery, engineering, industry, theory, concept.

Постановка проблеми. Визначення проблем у розвитку машинобудування за умов виробничо-економічної кризи актуалізують завдання вдосконалення концептуальних підходів до розвитку галузі. Обґрунтування теоретичного, методологічного, методичного та інструментального підґрунтя розвитку машинобудування уможливуватиме застосування дієвих практичних заходів щодо подолання кризових явищ на основі підбору найефективніших антикризових процедур.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначенню напрямів удосконалення розвитку галузі машинобудування присвячено праці В. Ситніченко, який вказує на необхідність: підвищення конкурентоспроможності машинобудівної продукції; поліпшення інвестиційної привабливості підприємств галузі; розширення ринків збуту машинобудівної продукції; реструктуризації машинобудівного комплексу; поліпшення забезпечення висококваліфікованими науковими і робочими кадрами [1, с. 41].

Інший дослідник підкреслює особливості фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності українських машинобудівних компаній: «відчутно зменшилася частка інвестицій підприємств в основний капітал (причиною цього є значний дефіцит обігових коштів у більшості промислових компаній); скорочення капіталовкладень, що призвело до зростання термінів оновлення основних засобів машинобудівного комплексу та відповідного зменшення їх фізичного обсягу; істотне відставання українських машинобудівних компаній у темпах інноваційної активності» [2, с. 54].

Вирішення питань оцінювання та управління розвитком машинобудівних підприємств через вплив на їхні соціальні функції розглядається у монографії О.В. Мороза, Н.П. Карачинової, В.М. Семцова, Л.М. Несена, І.В. Гребенюка, Г.С. Кукель, О.Ю. Федоришиної, Н.Ф. Мандзюка [3, с. 191-220].

Постановка завдання. Метою статті є визначення напрямів удосконалення концептуального підходу до механізму розвитку машинобудування в умовах нестабільності економіки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Логічна послідовність дослідження ґрунтується на визначенні сутності механізму та розвитку (табл. 1), наукових підходах до їхньої організації та впровадженні у галузі, що дозволятиме сформулювати уявлення щодо складових та етапи процесу розвитку машинобудування в умовах виробничо-економічної кризи.

Таким чином, механізмом у загальному розумінні є система засобів, важелів, методів і стимулів, за допомогою яких відбувається цілеспрямований вплив на об'єкт. Враховуючи, що розвитком є кількісно-якісні зміни об'єкта, які дозволяють йому набутти нових форм функціонування, механізмом розвитку машинобудівної галузі пропонується визначити систему засобів, важелів, методів і стимулів, за допомогою яких відбувається цілеспрямований процес забезпечення нових форм функціонування галузі через вплив на сукупність факторів кризового поля машинобудування.

Розглядаючи теоретико-методологічне підґрунтя концептуальних підходів до механізму розвитку машинобудування в умовах виробничо-економічної кризи, варто вказати на групу економічних теорій розвитку: теорію «економічної бази» (англ. *Economic Base Theory* – визначає еквівалентом економічного розвитку галузі її економічне зростання, що вимірюється показниками динаміки фізичних обсягів виробництва у галузі, а також рівня галузевих доходів або зайнятості) та теорію полюсів зростання (*Growth Pole Theory* – економічний розвиток розуміється як структурна зміна, викликана зростанням нових «захопливих» галузей, які містять в собі рушійну силу економічного розвитку і є полюсами зростання). На наш погляд, саме ці дві теорії мають полягти в основу концептуального підходу до розвитку машинобудування, адже вони визначають як критерії такого розвитку (за теорією економічної бази), так і його роль у забезпеченні сталого соціально-економічного стану національної економіки через визначальний вплив показників машинобудування на ВВП України.

Враховуючи сучасні умови розвитку машинобудування, неможливо оминати увагою теорії виникнення та розвитку кризових явищ: теорію біфуркації, катастроф, нелінійних систем, хаосу.

Можливість розвитку необхідно розглядати через адаптацію до зовнішніх і внутрішніх дестабілізую-

Таблиця 1

Сутність розвитку та механізму у сучасній економічній науці

Автор	Визначення поняття
«розвиток»	
А.Н. Азриліян	Процес закономірної зміни, переходу з одного стану в інший, досконаліше; перехід від старого якісного стану до нового, від простого до складного, від нижчого до вищого.
Р.С. Дяків	Процес руху від нижчого до вищого (до великих досягнень); зміна матерії і свідомості, внаслідок чого відбувається зміна якості предмету, явища, діяльності, перехід до нового, прогресивного
С.І. Ожегов, Н.Ю. Шведова	Процес закономірної зміни, переходу від одного стану в інше, досконаліше; перехід від старого якісного стану в новий, від простого до складного, від нижчого до вищого.
І.В. Кононенко	Розвиток – це незворотна, направлена, закономірна зміна матеріальних і ідеальних об'єктів, що здійснюються протягом часу.
Л.М. Кузьменко	Розвиток є зміною, що характеризується безповоротністю та якісними перетвореннями, які призводять до виникнення нового стану.
С.В. Мочерний	Розвиток – незворотні, спрямовані закономірні (якісно-сутнісні) зміни матеріальних систем, зміст і зумовленість яких характеризується дією основних законів діалектики, що не виходить за межі глибокої внутрішньої сутності такої системи.
Л.Г. Мельник, Л. Хенс	Розвиток розглядається як незворотна, спрямована і закономірна зміна матеріальних об'єктів.
«механізм»	
Анрі Кульман	Система елементів (цілей, функцій, методів, організаційної структури і суб'єктів) та об'єктів управління, в якій відбувається цілеспрямоване перетворення впливу елементів управління на необхідний стан або реакцію об'єктів управління, що має вхідні посилки і результуючу реакцію.
Короткий економічний словник	Послідовність станів, процесів, які визначають собою які-небудь дії, явища; система, пристрій, який визначає порядок якого-небудь виду діяльності.
А. Белоусов, Л. Дробозина, І. Міщенко	Сукупність організаційних форм економічних відносин, системи способів формування й використання цільових фондів коштів, методів планування, форм управління господарською системою.
Н. Бойко, Г. Буніч, Л. Поддєрьогін, Ю. Яценко	Система управління, призначена для організації взаємодії економічних відносин і фондів коштів з метою оптимізації їхнього впливу на кінцеві результати виробництва.
О. Оболенський, В. Федосов	Сукупність економіко-організаційних і правових методів управління фінансово-господарською діяльністю держави, що функціонують у процесі формування, розподілу і дослідження цільових централізованих і децентралізованих фондів для задоволення потреб держави.
О. Азарян, О. Василик, А. Тихонов	Сукупність форм і методів створення і використання фондів фінансових і матеріальних ресурсів з метою забезпечення різних потреб державних структур, господарських суб'єктів і населення.
М. Ведерніков, Б. Іваненко, І. Сокіринська, С. Тульчинська, М. Чумаченко	Сукупність методів зовнішнього і внутрішнього впливу на фінансово-господарську діяльність господарюючого суб'єкта з метою поліпшення його кінцевих фінансових результатів на основі дії й у безпосередньому зв'язку з директивним економічним механізмом.

чим умовам, що створює передумови для досягнення стратегічної стійкості та міжнародної конкурентоспроможності галузі машинобудування, а позитивні зміни сприяють її зміцненню у довгостроковій перспективі. Тобто механізм розвитку машинобудівної галузі має бути заснований на теорії адаптації. У свою чергу конкурентоспроможність, яка є одним із важливих факторів стійкої ринкової позиції, як прямий наслідок перманентної адаптації галузі, дозволяє утримувати її життєздатність протягом тривалого часу. Використання засад теорії стратегічного управління визначає можливість галузі машинобудування успішно розвиватися, характеризує її економічний потенціал. Синтез теорії адаптації та стратегічного управління дозволяє запобігати внутрішнім та зовнішнім негативним впливам та є базисом теорії антикризового управління.

Формування теоретико-методологічного базису механізму розвитку машинобудівної галузі та елементи механізму у загальному його розумінні, наведеному вище, дозволили сформулювати концептуальний підхід, наведений на рис. 1, на основі якого виокремлено напрями удосконалення механізму.

Законодавчо-нормативне забезпечення охоплює елементи організаційно-методичного підґрунтя механізму, пов'язані з розвитком машинобудування, такі як:

- планування (програми) комплексних заходів галузевого регулювання з нейтралізації дестабілюючих факторів розвитку машинобудування;
- сприяння ресурсному забезпеченню та нарощенню збуту на зовнішніх ринках;
- створення сприятливих нормативних умов діяльності машинобудівних підприємств.

Організаційне забезпечення ґрунтується на дієвому впровадженні означених заходів. В Аналітичній записці «Пріоритети та важелі державної політики підтримки інноваційного розвитку машинобудівної промисловості України» зазначено, що «для зміцнення інноваційного і науково-технологічного потенціалу машинобудівної промисловості необхідно:

- КМУ ініціювати внесення змін до Податкового кодексу України, передбачивши звільнення від податку на прибуток підприємств машинобудівного комплексу, які вкладають кошти в інноваційну діяльність, зокрема у проведення досліджень та розробок, у розмірі, пропорційному витратам підприємства на НДДКР, встановивши граничне обмеження таких знижок у розмірі не більше 50% прибутку;
- КМУ, Міністерству економічного розвитку і торгівлі України опрацювати питання щодо звільнення від сплати ввізного мита та ПДВ при ввезенні в Україну сировини, устаткування, обладнання, комплекту-

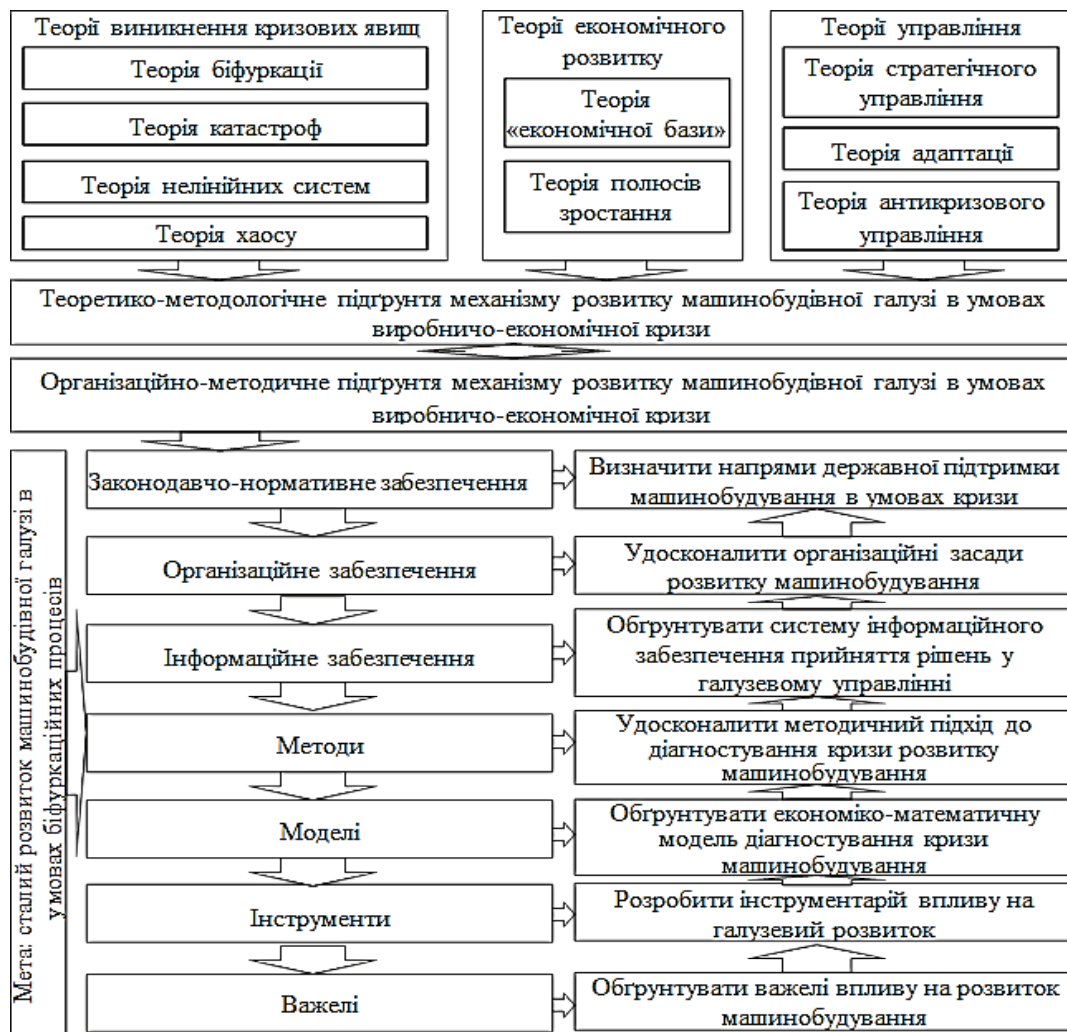

Рис. 1. Концептуальний підхід та напрями удосконалення складових механізму розвитку машинобудування в умовах виробничо-економічної кризи

Розроблено автором

ючих та інших товарів, які не виробляються в Україні, але необхідні для технологічного переоснащення вітчизняних машинобудівних підприємств;

- Міністерству економічного розвитку і торгівлі, Міністерству промислової політики, Міністерству освіти і науки України зміцнювати зв'язки між галузевими науково-дослідними установами та технологічними підрозділами машинобудівного сектору у вирішенні проблем створення нових матеріалів і технологій, пошуку і реалізації оригінальних ідей щодо створення вітчизняних брендів у відповідності до тенденцій розвитку світового машинобудування. Це має здійснюватися шляхом розроблення системи преференцій для заохочення підприємців до використання у виробництві новітніх досягнень вітчизняної наукової сфери, а також організації презентацій для ознайомлення представників промислових підприємств з розробками науково-дослідних установ щодо проведення досліджень на замовлення промислового сектору;

- Міністерству економічного розвитку і торгівлі, Міністерству промислової політики, Державному агентству з питань науки, інновацій та інформатизації України проводити на державному рівні патентно-кон'юнктурні та маркетингові дослідження на внутрішньому та зовнішньому ринках інтелектуальних та науково-технічних ресурсів з метою визначення перспективних сфер НДДКР у виробництві продукції машинобудування, потенційної конкурентної продукції та передбачення майбутнього споживчого попиту на таку продукцію. Результати досліджень мають стати основою інформаційної підтримки підприємств машинобудівного комплексу щодо здійснення власних НДДКР та закупівлі зовнішніх;

- Міністерству освіти і науки України забезпечити державну підтримку системи професійної підготовки кадрів робочих спеціальностей з формуванням системи державного замовлення з квотами працевлаштування молодих робітників на підприємствах машинобудування незалежно від форм власності;

- Міністерству освіти і науки України переглянути і вдосконалити систему підготовки та перепідготовки кадрів для потреб машинобудівної промисловості з урахуванням реальних потреб галузі, що передбачає збільшення фінансування оплати навчання за рахунок державного замовлення, а також замовлення підприємств машинобудівної промисловості, створення навчально-науково-виробничих комплексів на базі профільних вищих навчальних закладів галузі з підготовки фахівців для машинобудівної промисловості [4].

Інформаційне забезпечення передбачає наявність системи прийняття рішень у галузевому регулюванні, що має базуватися на аналізі внутрішніх та зовнішніх дестабілізуючих факторів: внутрішньо- і зовнішньоторговельної політики в країні, фінан-

сово-кредитної політики; антимонопольної політики, лобювання конкурентами недостатньо продуманих рішень органів влади; політичних обставин – страйки, військові конфлікти і обставин, наближених до форс-мажорних – несприятливі законодавчі акти, ембарго, санкції, блокада, коливання курсу валют тощо. Задля цього необхідним є розробка методичного підходу до діагностування кризи розвитку машинобудування, виявлення її ранніх ознак.

Планування комплексу заходів та розробка рекомендацій щодо забезпечення розвитку машинобудування має базуватися також на визначенні економічного потенціалу галузі, її конкурентоспроможності. Найчастіше індикатором конкурентоспроможності галузі за багатокритеріальним методом, що ґрунтується на комплексному аналізі економічного потенціалу та передбачає формування системи показників, що характеризують стан та ефективність використання його відповідних складових. Багатокритеріальні методи оцінки конкурентного потенціалу галузі є трудомісткими, проте забезпечують можливість ідентифікації не тільки власних конкурентних переваг, але і слабких сторін конкурентів на міжнародному ринку, адже порівнюють не тільки сукупну величину економічного потенціалу галузі, але й окремі його структурні елементи: виробничий, фінансовий, інтелектуальний та інші потенціали.

Висновки. Резюмуючи вищесказане, варто зазначити, що розвиток машинобудування в умовах виробничо-економічної кризи є основою забезпечення життєздатності національної економіки і запорукою її міцного стану. Також варто наголосити, що забезпечення розвитку машинобудівної галузі буде результативним у тому разі, якщо буде враховано довгостроковий, стратегічний аспект кожної зі складових механізму. Подальші дослідження необхідно присвятити розробці та впровадженню методичного підходу до розвитку машинобудування України в умовах виробничо-економічної кризи.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ситніченко В. Стратегія розвитку машинобудування на основі системи збалансованих показників / В. Ситніченко // Стандартизація Сертифікація Якість, 2009. – № 1. – С. 39-44.
2. Божко М.О. Розвиток машинобудування в Україні в контексті забезпечення розширеного відтворення економіки / М.О. Божко // Економічний часопис – XXI : Науковий журнал. – 2011. – № 11/12. – С. 52-54.
3. Поведінкові аспекти реалізації соціальних функцій у сучасному українському бізнесі : монографія / О.В. Мороз, Н.П. Карачина, В.М. Семцов, Л.М. Несен, І.В. Гребеньок, Г.С. Кукель, О.Ю. Федоришина, Н.Ф. Мандзюк. – Вінниця : ФОП Рогольська І.О., 2014. – 244 с.
4. Пріоритети та важелі державної політики підтримки інноваційного розвитку машинобудівної промисловості України: Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1273>.

УДК 334.012:351.746.1

Солодовнік О.О.*кандидат економічних наук,**професор кафедри фінансів та кредиту**Харківського національного університету будівництва та архітектури*

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІ ІНТЕРЕСИ СТОРІН ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА ЯК ОБ'ЄКТ ЗАХИСТУ

У статті визначено основні фінансово-економічні інтереси сторін публічно-приватного партнерства (ППП), запропоновано їхню класифікацію та обґрунтовано принципи положення методологічного характеру щодо побудови ефективного механізму їх захисту. Імплементация такого механізму у господарську практику сприятиме розвитку PPP в Україні в умовах сучасних викликів і загроз.

Ключові слова: захист, інтереси, публічно-приватне партнерство, фінансово-економічна безпека.

Солодовник О.А. ФИНАНСОВО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ИНТЕРЕСЫ СТОРОН ПУБЛИЧНО-ЧАСТНОГО ПАРТНЕРСТВА КАК ОБЪЕКТ ЗАЩИТЫ

В статье определены основные финансово-экономические интересы сторон публично-частного партнерства (ПЧП), предложена их классификация и обоснованы принципиальные положения методологического характера по построению эффективного механизма их защиты. Имплементация такого механизма в хозяйственную практику будет способствовать развитию ПЧП в Украине в условиях современных вызовов и угроз.

Ключевые слова: защита, интересы, публично-частное партнерство, финансово-экономическая безопасность.

Solodovnik O.O. FINANCIAL AND ECONOMIC INTERESTS OF THE PARTIES IN PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP AS OBJECT OF PROTECTION

The basic financial and economic interests of the parties in public-private partnership (PPP) have been determined and classified in the article. The fundamental methodological positions to build an effective mechanism to protect them have been suggested. The implementation of this mechanism will contribute to the economic development of PPP practice in Ukraine in conditions of modern challenges and threats.

Keywords: interests, financial and economic security, protection, public-private partnership.

Постановка проблеми. Протягом останніх двох десятиліть публічно-приватне партнерство (далі – PPP) стрімко розвивається і набуває поширення у багатьох країнах світу. У 2010 р. розвиток механізмів PPP з метою залучення інвестицій у модернізацію промислової та соціальної інфраструктури було визнано одним із пріоритетів внутрішньої політики України в економічній сфері та сформовано інституційні рамки ініціювання та реалізації проектів PPP. Такі дії вищого керівництва країни надали імпульс розвитку партнерським відносинам держави і бізнесу, але вкрай загрозлива політико-економічна ситуація, спровокована в Україні у 2013–2014 рр., стала на заваді реалізації фінансово-економічних інтересів сторін PPP. Публічним і приватним партнерам нині доводиться діяти в умовах серйозних внутрішніх і зовнішніх викликів, що спонукає їх до пошуку ефективних механізмів захисту своїх інтересів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми імплементации у вітчизняну господарську практику механізмів PPP досліджуються такими провідними українськими вченими, як: І.В. Богдан [1], О.М. Головінов [2], Л.Л. Гриценко [3], І.В. Запатріна [4], К.В. Павлюк [5], Л.І. Федулова [6], Є.Л. Черевиков [7], І.К. Чукаєва [8] та ін. Доробок згаданих учених є базисом для формування теоретико-методологічних основ розвитку PPP в Україні. Утім, проблематика забезпечення захисту фінансово-економічних інтересів сторін PPP практично не заявлена у вітчизняних дослідженнях і публікаціях, натомість на практиці гостро відчувається потреба у вибудовуванні ефективного механізму такого захисту. Це обумовлює необхідність розроблення цілісної методології захисту фінансово-економічних сторін PPP та дослідження кола принципів питань його імплементации у вітчизняну господарську практику.

Постановка завдання. Метою дослідження є розкриття сутності і змісту фінансово-економічних інтересів сторін PPP та обґрунтування принципів положень щодо формування ефективного механізму їхнього захисту.

Виклад основного матеріалу. Вихідним аспектом до дослідження обраної проблеми є з'ясування відповідного понятійного апарату, насамперед поняття «інтерес». Ознайомлення з науковою літературою дає підстави стверджувати, що це поняття має гранично широкий обсяг і не піддається узагальненню. Під інтересом представники різних наук (філософії, політології, економіки, права, державного управління, соціології, психології) розуміють «усвідомлену потребу, яка є мотивом і метою людської діяльності» [9]. Разом із тим кожна з наук, яка оперує категорією «інтерес», має власну інтелектуальну традицію у її вивченні.

У наукових дослідженнях економічного спрямування інтерес розглядається як реальний, зумовлений відносинами власності та принципом економічної вигоди мотив і стимул соціальних дій щодо задоволення динамічних систем індивідуальних потреб [10]. У довідниковій літературі економічний інтерес визначається як об'єктивні спонукальні мотиви економічної діяльності, які пов'язані із прагненням людей до задоволення матеріальних і духовних потреб, що зростають [11, с. 284]. У межах досліджень з економічної безпеки економічні інтереси визначаються як спрямованість на отримання економічних переваг особи, суспільства і держави, забезпечення умов існування і розвитку, економічної незалежності і збагачення [12, с. 52].

Аналіз і узагальнення світового досвіду реалізації PPP, дозволили визначити такі основні переваги (себто інтереси) у фінансово-економічній сфері, яких набувають партнери:

1. Переваги публічного партнера:

- Збільшення інвестиційних можливостей органів влади й активізація внутрішнього та іноземного інвестування пріоритетних для держави і органів місцевого самоврядування проектів. Зокрема, залучення приватних інвестицій в об'єкти державної/комунальної власності і приватного фінансування державних і регіональних програм розвитку, дозволяє «охопити» наявними бюджетними інвестиціями більшу кількість проектів; довгостроковий характер домовленостей між партнерами та їх закріплення у формі договору, однією зі сторін якого є держава/місцева влада, знижують невизначеність та інвестиційні ризики, що, з одного боку, стимулює внутрішнє інвестування та притяг іноземних інвестицій, з іншого – стримує відтік національного капіталу за межі країни; наявність добре структурованого проекту PPP дозволяє розраховувати на фінансову підтримку міжнародних організацій економічного розвитку.

- Зниження навантаження на державне управління та підвищення ефективності виконання завдань, які стоять перед урядами, у досягненні публічних цілей шляхом: передання владою недержавному сектору значної частини своїх адміністративно-господарських функцій, пов'язаних з постачанням суспільних послуг, і позбавлення від політичної опіки відповідних секторів економіки; інституціоналізації суспільно-економічних зв'язків і відносин, що виникають у процесі задоволення потреб суспільства у публічних благах.

- Підвищення ефективності функціонування системи державних фінансів та розширення фіскального простору для соціально-економічного розвитку країни, що стає можливим завдяки скороченню державного фінансування на будівництво, реконструкцію та експлуатацію об'єктів державної/комунальної власності, зменшенню ризику неефективного і нецільового витрачання бюджетних коштів, підвищенню рівня фінансової дисципліни партнерів, встановленню економічно обґрунтованих тарифів, збільшенню податкових і неподаткових (наприклад, концесійних платежів) надходжень до бюджетів усіх рівнів тощо.

- Підвищення ефективності управління державним/комунальним майном шляхом: залучення до управління об'єктом PPP спеціалізованих приватних підприємств, менеджмент яких природно є більш гнучким, позбавленим неефективної бюрократичної організації процесів, спрямованим на більш ефективне використання комерційних можливостей; встановлення вимог до приватного партнера щодо забезпечення об'єкта PPP сучасними ефективними технологіями, періодичного оновлення і заміни основних фондів, збереження активів у належному стані та оптимального керування ними; перекладання відповідальності за надання послуг на приватного партнера, що умотивує його ефективніше використовувати обладнання та оснащення і впроваджувати сучасні системи контролю якості виробничих процесів.

- Підвищення якості і доступності послуг виробничої і соціальної інфраструктури. Ініціюючи партнерство, держава має можливість моделювати його у такий спосіб, щоб воно в найбільшій мірі відповідало її цілям і завданням. Як виразник інтересів суспільства влада висуває до приватного партнера такі вимоги, відповідність яким забезпечить необхідні умови надання послуг вищої якості, ніж державною одноосібно. Застосування конкурсних засад

при визначенні приватного партнера, у свою чергу, дозволяє обрати з числа потенційних партнерів такого, який більшою мірою спроможний надавати споживачам продукцію і послуги у найкращій спосіб і за більш низькими цінами, а поділ функцій між державним і приватним партнером, за якого держава залишає за собою питання тарифної політики і ціноутворення, дозволяє їй безпосередньо впливати на доступність таких послуг. Наявність ретельно підготовленого договору підвищує ступінь державного (муніципального) контролю за економічними процесами [13] і дає можливість швидко реагувати на проблеми, що виникають у процесі його виконання. Зокрема, держава може в будь-який момент припинити співпрацю з приватним партнером у разі порушення ним умов і положень угоди, повернути об'єкт у державне управління або передати його іншому приватному суб'єкту.

- Зниження ризиків чи їх перерозподіл у бік бізнесу. Реалізація проектів PPP, які мають підтримку громадськості сприяють зниженню соціальної напруги, підвищенню іміджу держави та її уряду, стимулюванню економічної активності в усіх секторах економіки, залученню іноземних інвестицій, прискоренню розвитку регіонів, підвищенню попиту на ринку праці, збереженню навколишнього середовища тощо, що знижує політичні, соціальні, екологічні, технологічні, фіскальні, валютні та інші макрофінансові ризики. Водночас PPP спроможне раціонально розподіляти між державою і приватним сектором надзвичайно високі ризики, що існують у сферах, де створюються такі партнерства. Держава, забезпечуючи права власника, носія суспільних інтересів, забезпечує домовленість між учасниками угоди про поділ ризиків, що дає змогу перекласти ризик із платників податків на приватний сектор.

- Стимулювання інноваційної активності суб'єктів господарювання і розвитку вітчизняної науки шляхом: встановлення вимог для приватного партнера відносно застосування у виробництві інноваційних товарів і технологій; зниження трансакційних витрат і невизначеності в процесі входження бізнесових структур до високотехнологічної сфери виробництва і нових наукомістких зв'язків; встановлення чітких і зрозумілих правил взаємодії державних установ, що здійснюють наукові дослідження, і приватних структур у процесі створення наукових розробок, доведення їх до комерційного рівня з патентуванням і закріпленням авторських прав та розподілу отриманого комерційного ефекту між державним і приватним партнерами з дотриманням принципу справедливості.

2. Переваги приватних партнерів:

- Збільшення загальної прибутковості бізнесу та зріст масштабу капіталізації підприємств-учасників партнерства. Протягом зафіксованого контрактом строку приватний партнер має право власності на прибуток і на продукцію, отримані як результат належного управління об'єктом PPP. У разі, якщо без державної підтримки реалізація проекту стає неможливою, він може вимагати від держави гарантування прибутків і покриття витрат. Компенсація витрат приватного інвестора здійснюється за рахунок доходів від експлуатації об'єкта або платежів з бюджету. Розширюючи через механізми PPP межі своєї діяльності, приватний партнер отримує гарантоване джерело довгострокового доходу та економію витрат на масштабах виробництва. Зниження витрат також досягається за рахунок використання податкових та інших пільг, зменшення вартості капіталу,

що залучається на фінансовому ринку під державні гарантії та у формі бюджетних асигнувань, скорочення транзакційних витрат тощо.

- Розширення інвестиційних можливостей. ППП розширює простір для вільного руху капіталу, дозволяючи приватному сектору інвестувати в реалізацію інвестиційних проектів на об'єктах державної та комунальної власності; дає змогу бізнесу реалізувати проекти, що потребують масштабних інвестицій, оскільки такі проекти майже завжди фінансуються також за рахунок бюджетних коштів; полегшує доступ до кредитних ресурсів на внутрішньому і міжнародному фінансових ринках.

- Отримання доступу до нових ринків, проникнення у раніше недоступні для приватного сектора сфери економічної діяльності і розширення спектру його продукції за рахунок покращення умов виробництва інноваційних товарів, отримання права на надання послуг з управління державним/комунальним майном, послуг за збору комунальних платежів від населення і вивезення твердих побутових відходів, робіт з утримання доріг тощо.

- Зменшення невизначеності при прийнятті рішень та полегшення роботи з органами влади у процесі оформлення дозвільної документації, що необхідна для реалізації проекту. Визначивши необхідність розвитку партнерських відносин з бізнесом, держава як суб'єкт владних повноважень формує сталі правила гри та забезпечує їх виконання всіма суб'єктами ППП шляхом створення відповідного правового та інституційного середовища. Як суб'єкт господарського обігу вона неухильно дотримується вимог закону і своїх зобов'язань перед приватним партнером. Умови договору про ППП зазвичай є стабільними упродовж строку його дії, їх зміна можлива за згодою сторін чи в судовому порядку у разі істотної зміни обставин, якими керувалися партнери у процесі укладення договору.

- Зниження ризиків. Будь-яка підприємницька діяльність пов'язана з ризиками, тому приватному партнеру природно притаманне сприйняття ризику, а його успішність значною мірою визначається спроможністю адекватно оцінювати ризик та вживати відповідних заходів щодо його мінімізації. На теперішній час теорією і практикою управління ризиками розроблено велику кількість механізмів розподілу приватним сектором ризиків, як правило, між різними фінансовими ринками. Разом із тим реалізація стратегічних суспільно значущих проектів пов'язана з надзвичайно високими ризиками, які більш глобальні та масштабніші за своїми розмірами і наслідками. Передання частини відповідальності за такими ризиками державному партнеру знижує загальний ризик для приватного сектора і робить для нього проект більш привабливим.

- Сприятливі умови інноваційного розвитку. Використовуючи механізми ППП, приватний сектор отримує можливість створення і розвитку на базі об'єктів державної/комунальної власності, зокрема закладів освіти, виробничо-технологічної інфраструктури своєї інноваційної діяльності; доступ до результатів фундаментальних наукових досліджень і унікального обладнання; послаблення адміністративних бар'єрів входження до нових наукомістких ринків; можливість поширення своєї діяльності у сфері комерціалізації наукових розробок, виконаних державними науково-дослідними установами.

- Розвиток кадрового потенціалу компанії. Участь підприємницького сектора в спільних проектах, як правило, супроводжується впровадженням більш

ефективних методів роботи, удосконаленням техніки і технології, розвитком нових форм організації виробництва, створенням нових підприємств [14], а отже і зростанням потреби у висококваліфікованих працівниках. Налагодження партнерських відносин з університетами дозволяє приватній компанії підготувати фахівців, що відповідають її запитам, шляхом участі в удосконалення освітніх стандартів і навчальних програм, навчальній діяльності учебного закладу (забезпечення стажування та практики студентів, створення навчальних курсів та лабораторій, підтримка студентських проектів, проведення конкурсів і профорієнтаційних заходів тощо), безпосередньому управлінні університетами. Крім того, бізнес у такий спосіб отримує прямий доступ до висококваліфікованої робочої сили.

- Реалізація соціальної стратегії, що ґрунтується на принципах соціальної відповідальності. Результати від впровадження механізму корпоративної соціальної відповідальності створюють як матеріальну, так і нематеріальну винагороду для підприємства у довгостроковому періоді, забезпечують зміцнення позицій компанії на ринку, збереження споживчої бази, іміджу та багато інших переваг [15].

Отже, кожна із сторін ППП має власні фінансово-економічні інтереси, які спонукають її до дій щодо реалізації проектів ППП. Така поліваріативність інтересів може спричинити їх конфлікт і унеможливити ініціювання угоди про ППП або загальмувати хід її виконання або стати причиною її розірвання. У зв'язку з цим, узгодження фінансово-економічних інтересів сторін ППП та формування спільних інтересів стає необхідною умовою виникнення ППП та гарантом його збереження. З огляду на це, саме спільні фінансово-економічні інтереси сторін ППП, які не зводяться до суми їх індивідуальних інтересів, мають бути об'єктом захисту у системі фінансово-економічної безпеки ППП. Забезпечення такого захисту має ґрунтуватися на основі принципу компліментарності (взаємодоповнюючої взаємодії внаслідок якої зростає ефективність) механізмів захисту індивідуальних фінансово-економічних інтересів.

Варто зазначити, що поліваріативність фінансово-економічних інтересів сторін ППП, їхня взаємозалежність, співвідношення пріоритетності тощо значно ускладнюють процес вироблення ефективних механізмів їхнього захисту. Для розв'язання цієї проблеми інтереси мають бути класифіковані за широким колом ознак та упорядковані на підставі цієї класифікації. Класифікація як логічний прийом дає змогу охопити вивченням предмети за єдиною основою, установити не тільки місце кожного з них, а й зв'язки одного з одним, розкрити їхню внутрішню закономірність [16]. З огляду на те, що ППП застосовується для реалізації суспільно значимих проектів, а, отже, для реалізації суспільного інтересу, сторонами ППП є державний і приватний партнери, а побудова класифікації фінансово-економічних інтересів сторін ППП переслідує мету створення ефективного механізму їх захисту, нами було проаналізовано існуючі підходи до класифікації інтересів в межах теорії безпеки: класифікація національних інтересів [17, с. 78] (національні інтереси є інтегральним виразом інтересу суспільства); класифікації національних економічних інтересів, запропоновані авторами [18, с. 22; 19, с. 19]; класифікація національних інтересів у фінансовій сфері [20, с. 15]; класифікація економічних інтересів підприємства [21, с. 96]; класифікація фінансових інтересів

підприємства [22, с. 28-29]. Це дало змогу запропонувати класифікацію фінансово-економічних інтересів сторін ППП за такими найістотнішими, на наш погляд, ознаками:

- 1) за взаємністю: індивідуальні (однобічні), спільні (взаємні);
- 2) за ступенем важливості: фундаментальні, життєво важливі, важливі, істотні, другорядні;
- 3) за ступенем черговості: першочергові (пріоритетні), інші;
- 4) за тривалістю дії: постійні, довгострокові (стратегічні), середньострокові (тактичні), короткострокові (поточні);
- 5) за місцем дії: внутрішні, зовнішні;
- 6) за ступенем реалізації: не реалізовані, частково реалізовані, реалізовані;
- 7) за сферами прояву: виробничі, фінансові, експортно-імпортні, технологічні, соціально-економічні, воєнно-економічні, еколого-економічні, інші;
- 8) за масштабом: глобальні, регіональні, локальні;
- 9) за характером зіткнення: паралельні, конфронтаційні, розбіжні, коаліційні.

Характеризуючи фінансово-економічні інтереси сторін ППП варто також зазначити, що вони є не тільки поліваріативними і взаємопов'язаними, а й надзвичайно мобільними, що обумовлено стрімкою динамікою економічного і політичного життя. З часом і під впливом різних обставин вони можуть змінюватися змістовно, втрачати свою вагомість або, навпаки, її набувати, втрачати актуальність і зникати, а можуть з'являтися нові інтереси, які не були передбачені на попередніх етапах реалізації проекту ППП. Окрім того, загрози однобічним інтересам, які безпосередньо не ідентифікуються як загрози спільним інтересам, можуть заважати реалізації останніх, а вплив загрози спільним інтересам може посилюватися у зв'язку із одночасною дією на кількох партнерів. З огляду на це, при формуванні механізму захисту фінансово-економічних інтересів сторін ППП має бути врахований їхній динамічний та нелінійний характер, а також кумулятивний ефект впливу зовнішніх і внутрішніх загроз. Ці обставини обумовлюють доцільність застосування синергетичного підходу при формуванні системи фінансово-економічної безпеки ППП.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє дійти таких висновків:

1. Дослідження світового досвіду реалізації ППП дозволяє визначити, що сторони ППП у такій взаємодії мають наступні фінансово-економічні інтереси:
 - державний партнер: збільшення інвестиційних можливостей органів влади й активізація внутрішнього та іноземного інвестування пріоритетних для держави і органів місцевого самоврядування проектів; зниження навантаження на державне управління та підвищення ефективності виконання завдань, які стоять перед урядами, у досягненні публічних цілей; підвищення ефективності функціонування системи державних фінансів та розширення фіскального простору для соціально-економічного розвитку країни; підвищення ефективності управління державним/комунальним майном; підвищення якості і доступності послуг виробничої і соціальної інфраструктури; зниження ризиків чи їх перерозподіл у бік бізнесу; стимулювання інноваційної активності суб'єктів господарювання і розвитку вітчизняної науки;
 - приватні партнери: збільшення загальної прибутковості бізнесу та зростання масштабу капіталізації підприємств-учасників партнерства; розширення інвестиційних можливостей; отримання доступу до

нових ринків, проникнення у раніше недоступні для приватного сектора сфери економічної діяльності і розширення спектру його продукції; зменшення невизначеності при прийнятті рішень та полегшення роботи з органами влади; зниження ризиків; сприятливі умови інноваційного розвитку; розвиток кадрового потенціалу; реалізація соціальної стратегії, що ґрунтується на принципах соціальної відповідальності.

2. Аналіз змісту фінансово-економічних інтересів сторін ППП свідчить про їх поліваріативність, взаємозалежність, різну пріоритетність, динамічність тощо, що значно ускладнює вироблення ефективного механізму їх захисту. Для розв'язання цієї проблеми у статті запропоновано класифікацію фінансово-економічних інтересів сторін ППП за такими ознаками: взаємність, ступінь важливості, ступінь черговості, тривалість дії, місце дії, ступінь реалізації, сфери прояву, масштаб, характер зіткнення.

3. Розкриття сутності фінансово-економічних сторін ППП дозволяє обґрунтувати такі принципові положення методологічного характеру щодо побудови ефективного механізму захисту таких інтересів, як складової системи фінансово-економічної безпеки ППП:

- об'єктом захисту у системі фінансово-економічної безпеки ППП мають бути спільні фінансово-економічні інтереси сторін ППП, які не зводяться до суми індивідуальних фінансово-економічних інтересів сторін ППП;

- захист спільних фінансово-економічних інтересів сторін ППП має будуватися на основі принципу компліментарності механізмів захисту індивідуальних фінансово-економічних інтересів сторін ППП;

- формування системи фінансово-економічної безпеки ППП має ґрунтуватися на синергетичній парадигмі наукового дослідження.

4. Побудова ефективного механізму захисту інтересів сторін ППП дасть змогу підтримати розвиток ППП в Україні в умовах серйозних викликів, що постали перед державою.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Богдан І.В. Переваги та ризики участі іноземних інвесторів у проєктах публічно-приватного партнерства / І.В. Богдан // Економіка і прогнозування. – 2013. – № 2. – С. 43-54.
2. Головінов О.М. Теоретичні засади і прикладні аспекти державно-приватного партнерства / О.М. Головінов, Л.А. Дмитриченко // Економіка та держава. – 2010. – № 9. – С. 4-8.
3. Гриценко Л.Л. Актуальні напрями розвитку інструментарію інвестиційної взаємодії держави і бізнесу / Л.Л. Гриценко // Бізнес інформ. – 2012. – № 8. – С. 31-35.
4. Запатріна І.В. Публічно-приватне партнерство в Україні: перспективи застосування для реалізації інфраструктурних проєктів і надання публічних послуг / І.В. Запатріна // Економіка і прогнозування. – 2010. – № 4. – С. 62-86.
5. Павлюк К.В. Державно-приватне партнерство як механізм фінансування збереження екосистем / К.В. Павлюк, Н.В. Дегтярь // Фінанси України. – 2012. – № 9. – С. 83-93.
6. Федулова Л.І. Фінансові аспекти державно-приватного партнерства / Л.І. Федулова // Фінанси України. – 2012. – № 12. – С. 79-92.
7. Черевиков Є.Л. Передумови розвитку публічно-приватного партнерства у сфері житлово-комунального господарства в Україні / Є.Л. Черевиков // Економіка та прогнозування. – 2010. – № 1. – С. 99-110.
8. Чукаєва І.К. Державно-приватне партнерство у реалізації проєктів енергетичної інфраструктури / І.К. Чукаєва, Бган Л.Г. // Економіка і прогнозування. – 2012. – № 4. – С. 46-53.
9. Пасічник В. Філософська категорія безпеки як основа нової парадигми державного управління національною безпекою / В. Пасічник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.lvivacademy.com/visnik7/fail/pasichnyk.pdf.

10. Франчук В.І. Загрози корпоративній безпеці як об'єкт дослідження / В.І. Франчук // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 9. – С. 148-150.
11. Большой экономический словарь / Под ред. А.Н. Азрилияна. – М. : Институт новой экономики, 1997. – 864 с.
12. Губарева І.О. Формування економічної безпеки України : монографія / І.О. Губарева. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2015. – 443 с.
13. Пильтяй О. Фінансові механізми державно-приватного партнерства / О. Пильтяй [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrppr.com/ru/speech?start=20>.
14. Брайлівський І.А. Інтереси і вигоди приватного сектора в державно-приватному партнерстві / І.А. Брайлівський // Бізнес Інформ. – 2013. – № 8. – С. 232-236.
15. Баюра Д.О. Концептуальні засади механізму формування корпоративної соціальної відповідальності в Україні / Д.О. Баюра, О.А. Буян // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 9. – С. 151-157.
16. Жеребкін В.Є. Логіка : підручник / В.Є. Жеребкін. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2003. – 255 с.
17. Ситник Г.П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади) : підручник / Г.П. Ситник. – К. : НАДУ, 2012. – 544 с.
18. Мунтіян В.І. Економічна безпека України : монографія / В.І. Мунтіян. – К. : Видавництво КВІЦ, 1999. – 462 с.
19. Предборський В.А. Економічна безпека держави : монографія / В.А. Предборський. – К. : Кондор, 2005. – 391 с.
20. Барановський О.І. Фінансова безпека : монографія. Інститут економічного прогнозування / О.І. Барановський. – К. : Фенікс, 1999. – 338 с.
21. Козаченко А.В. Экономическая безопасность предприятия : сущность и механизмы обеспечения : монография / А.В. Козаченко, В.П. Пономарев, А.Н. Ляшенко. – К. : Либра, 2003. – 280 с.
22. Бланк И.А. Управление финансовой безопасностью предприятия / И.А. Бланк. – К. : Эльга, Ника-Центр, 2004. – 784 с.

УДК 328.28

Срібна Є.В.

аспірант кафедри економічної теорії

Національного університету водного господарства та природокористування

УКРАЇНЬКА АТОМНА ГЕНЕРАЦІЯ ЯК ЧИННИК СТАБІЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ

Проаналізовано світові тенденції та напрями розвитку атомної енергетики. Відзначені основні сучасні проблеми енергетики в цілому та атомної зокрема. Подано заходи щодо покращення та перспектива розвитку національної атомної енергетики.

Ключові слова: атомна енергетика, стратегія розвитку, енергетичний баланс, комплексна програма розвитку атомної енергетики, тарифна політика, енергоринок.

Срибная Е.В. УКРАИНСКАЯ АТОМНАЯ ГЕНЕРАЦИЯ КАК ФАКТОР СТАБИЛЬНОСТИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

Проанализированы мировые тенденции и направления развития атомной энергетики. Определены основные современные проблемы энергетики в целом атомной в частности. Представлены меры по улучшению и перспектива развития национальной атомной энергетики.

Ключевые слова: атомная энергетика, стратегия развития, энергетический баланс, комплексная программа развития атомной энергетики, тарифная политика, энергорынок.

Sribna E.V. UKRAINIAN NUCLEAR GENERATION AS A FACTOR OF STABILITY OF NATIONAL ENERGY

An article analyzed global trends and directions of development of nuclear energy. The main current problems of energy as a whole, and of nuclear in particular. Presents measures to improve the prospect of development of the national nuclear energy.

Keywords: nuclear power, development strategy, energy balance, a comprehensive program of nuclear energy, tariff policy, energy market.

Постановка проблеми. Плани розвитку вітчизняної енергетики конкретно і чітко розписані у всіх прийнятих енергетичних стратегіях. Згідно з останньою стратегією [1], до 2035 року виробництво електроенергії атомними електростанціями повинно скласти 126,0 млрд кВт.год, тобто частка виробництва має досягти 45,6%. Відповідно, передбачено будівництво двох енергоблоків на Хмельницькій АЕС. Щодо забезпечення паливом атомних станцій стратегія передбачає повноцінне створення власного замкнутого циклу (від добування до переробки та використання урану, а також утилізації відходів). Окрім того, якісний розвиток наукової інженерної та технічної інфраструктури. Проте реально сьогоднішня як промисловість, так і енергетики, надзвичайно далеко від оптимістичного сценарію, який покладений в основу прийнятої енергетичної стратегії. Загальні причини, які уповільнюють розвиток АЕС, цілком зрозумілі – це політичні негаразд, бойові дії, економічна криза та негативна суспільна свідомість щодо атомних станцій, яка посилювалася після аварії на Фукусімі у 2011 році.

Таким чином, сучасний стан енергетики можна охарактеризувати як фундаментальні суперечності між економічними та енергетичними потребами країни. Тобто реальні економічні потреби входять у стан абстракції, а енергетичні потреби, навпаки, безпосередньо прив'язані до життя суспільства.

Враховуючи нестабільність загального енергозабезпечення країни (газ, вугілля), роль вітчизняної енергетики лишається надзвичайно важливою та структуроутворюючою. Проте, незважаючи на негативну суспільну думку щодо атомної енергетики в цілому, вона є чинником структуроутворення всієї сучасної вітчизняної енергетики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми ядерної енергетики досить широко обговорюються в наукових публікаціях С.В. Барбашева, А.І. Шевцова, Г.Ю. Рябцева, Недашкоського, К. Запайщикова, Б. Патона, В. Баряхтара, О. Бакая, І. Неклюдова. Вони констатують, що ядерна енергетика залишається базовим сектором усієї вітчизняної енергетики та вимагає пильної уваги щодо розробки

відповідної політики та фінансування. Проте останні події (ліквідація чотирьох електроліній Херсонської області та введення надзвичайного стану в енергетиці України з 19.12.2015) змушують здійснити переоцінку стану національної енергетики та, зокрема, ролі атомної енергетики у цій складній ситуації.

Постановка завдання. Метою дослідження є оперативна оцінка впливу атомної енергетики на національний енергоринок в умовах гострого дефіциту енергоресурсів протягом осінньо-зимового опалювального сезону 2015–2016 року.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна в період політичних реформувальних зазнала суттєвого економічного спаду. Це пояснюється низкою чинників, які посилюються за рахунок розгортання світової фінансово-економічної кризи. Практично всі галузі економіки зазнають втрат та падіння обсягів виробництва.

У такій ситуації та в сучасному розвитку вирішальну роль відіграє енергетика як стабілізуюча та локомотивна галузь усієї економіки країни. Адже сучасне виробництво базується на електроенергетичних технологіях.

Щодо вітчизняної енергетики, то вона також зазнала суттєвих потрясінь. У першу чергу це дисбаланс єдиної об'єднаної енергосистеми України за рахунок воєнних дій на Донеччині та Луганщині, коли було припинено діяльність ряду вугільних шахт, які є базою для виробництва електроенергії на ТЕС і ТЕЦ, це відбилося на роботі теплової електрогенерації.

Щодо гідроенергетики такої явної втрати, як теплоенергетика, вона не зазнала, проте опинилася перед іншою загрозою – проблемою недостатнього наповнення водосховищ запасами води.

Тому обсяги виробництва електроенергії протягом 2015 рік значно скоротилися. На фоні даної негативної тенденції як в економіці, так і в енергетиці атомне виробництво електроенергії перебуває у більш позитивному становищі. Так, частка виробленої електроенергії атомними станціями в середньому складає 45%. У критичний зимовий період цей показник досягає 50% (табл. 1).

Таку позитивну динаміку забезпечують п'ятнадцять енергоблоків, з яких тринадцять – з реактною установкою типу ВВЕР-1000, а два – ВВЕР-440 (нового покоління). Україна посідає восьме місце у світі та п'яте в Європі за показниками встановленої потужності АЕС (табл. 2).

Усі атомні електростанції України увійшли до складу НАЕК «Енергоатом», що, крім того, включає «Атомремонтсервіс», «Атомкомплект», «Науково-технічний центр», «Аварійно-технічний центр», «Атоменергомаш», «Атоменергобуд», АПК та «Управління справами» як окремі підрозділи. Даний потенціал вітчизняної енергетики був закладений за часів Радянського Союзу.

Доречно нагадати, що розвиток атомної енергетики в період холодної війни фінансувався двома джерелами. По-перше, це засекречені витрати на оборону, що характерні для країн США, СРСР, Індії, Франції та Англії. Так, розсекречені факти свідчать, що закрита підтримка атомної енергетики у Франції складала 30 млрд дол., а у США – 50 млрд дол. По-друге, інтенсивне фінансування атомної енергетики відбулося за рахунок скорочення фінансування по інших видах енергетики. Як результат, атомна енергетика зазнала бурхливого розвитку у кількісній характеристиці. Так, у цей період у світі експлуатувалося 440 ядерних енергоблоків, а на стадії будівництва перебували 65.

Таблиця 1
Обсяг виробництва електроенергії в Україні протягом 2007–2015 рр.

Роки	Загальна кількість виробленої електроенергії, млн кВт	Кількість електроенергії, виробленої на АЕС, млн кВт	Частка електроенергії, виробленої на АЕС, %
2007	195 130,5	92542,9	47,4
2008	191 676,1	89841,2	46,9
2009	172 907,4	82923,5	48,0
2010	187 910,1	89151,4	47,4
2011	193 899,5	90247,7	46,5
2012	198 119,4	90137,4	45,5
2013	193 564,4	83209	43,0
2014	182 414,2	88389,3	48,5
10 місяців 2015	116 000	57433	49,4

Складено автором на основі [2; 3]

Таблиця 2
Встановлені потужності АЕС в Україні

Назва АЕС	№ енергоблоку	Тип реактора	Встановлена електрична потужність (млн кВт)	Початок будівництва	Енергопуск блока
Запорізька АЕС	1	ВВЕР-1000/320	1000	04.1980	10.12.1984
	2	ВВЕР-1000/320	1000	04.1981	22.07.1985
	3	ВВЕР-1000/320	1000	04.1982	10.12.1986
	4	ВВЕР-1000/320	1000	01.1984	18.12.1987
	5	ВВЕР-1000/320	1000	07.1985	14.08.1989
	6	ВВЕР-1000/320	1000	06.1986	19.10.1995
Південно-українська АЕС	1	ВВЕР-1000/302	1000	03.1977	31.12.1982
	2	ВВЕР-1000/338	1000	10.1979	06.01.1985
	3	ВВЕР-1000/320	1000	02.1981	20.09.1989
Рівненська АЕС	1	ВВЕР-440/213	420	08.1976	20.09.1989
	2	ВВЕР-440/213	415	10.1977	22.12.1980
	3	ВВЕР-1000/320	1000	02.1980	22.12.1980
	4	ВВЕР-1000/320	1000	1984	16.10.2004
Хмельницька АЕС	1	ВВЕР-1000/320	1000	11.1981	22.12.1987
	2	ВВЕР-1000/320	1000	1983	08.08.2004

Проте такі швидкі темпи розвитку атомної енергетики були припинені за рахунок серйозних аварій. Так, у 1979 році на АЕС «Три-Майл-Айленд» в США сталася досить значна аварія. У 1986 році відбулася аварія на Чорнобильській АЕС (згідно з міжнародними критеріями небезпеки, отримала показник найвищого рівня). Наступна досить серйозна аварія відбулася в Японії у 2011 році на АЕС Фукусіма-1. Це призвело до того, що у низці країн були припинені програми розвитку атомної енергетики, а деякі країни взагалі відмовилися від даної галузі енергетики (Німеччина, Італія, Венесуела, Таїланд).

З іншої позиції, період атомних аварій характеризувався переоцінкою поглядів на роль атомної енергетики з пріоритетом на якісний підхід. Тому проблема розвитку атомної енергетики, незважаючи на ці аварії, широко обговорюється у світових наукових колах. МАГАТЕ (Міжнародного агентства з атомної енергії) [4] прогнозує пріоритетний розвиток атомної електроенергетики. При цьому, зазначаючи, збільшення її частки до 25% світового виробництва електроенергії впродовж найближчих 15 років. Окрім того, їхні експерти прогнозують будівництво 100 нових атомних реакторів, що забезпечить зростання загальної потужності на 309 млн кВт порівняно з 2006 роком.

Окрім того, дослідження компанії BP (British petroleum) [5] світових запасів нафти, враховуючи рівень добування та споживання 2010 року, констатує, що цих запасів вистачить на 46 років, а запасів газу на 59 років. При цьому в таких країнах, як Венесуела, Ірак, Кувейт, національних запасів нафти вистачить на 100 років. По газу ситуація краща, і для країн, як Іран, Катар, Туркменістан, ОАЕ, Венесуела, Нігерія, Ірак та Кувейт національні запаси газу складуть понад 100 років. Компанія спрогнозувала зростання глобального поживання енергоресурсів до 2030 року на 60%. Такі цифри вказують на перспективу розвитку атомної енергетики. Проте сучасний етап розвитку атомної енергетики – це лише початок еволюції АЕС. Тому науковці передбачають, що наступним етапом розвитку атомної енергетики буде її перехід з теплових нейтронів на швидкі. Цей перехід буде характеризуватися створенням замкнутого циклу атомної енергетики на базі принципово нових технологій реакторів на швидких нейтронах. В економічному плані це повинно забезпечити зростання енергетичної цінності енергетики у 200 разів. Водночас дозволить перейти на використання урану 238, запаси якого перевищують у 140 разів урану 235, що використовується в сучасній атомній енергетиці [6]. Ці висновки підтверджує Б. Патон, зазначаючи, що уран 238 на тисячоліття забезпечить Україні енерго-незалежність [7].

У більш далекій перспективі атомна енергетика повинна перейти до термоядерного синтезу. Початком цього етапу є реалізація пілотного проекту по будівництву міжнародного експериментального термоядерного реактора у м. Кадараш (Франція), який планують запустити до кінця 2018 року. Цей проект фінансується колективно усіма промислово розвинутими державами. Таким чином, третій етап розвитку атомної енергетики – це перехід усієї енергетики на практично невичерпне паливо – водень. Проте розвиток вітчизняної атомної енергетики відбувається непослідовно, з низкою проблем. Одна з них стосується тимчасового припинення роботи енергоблоків на атомних електростанціях. Щодо даної ситуації, то офіційна урядова позиція констатує ці зупинки як плановий ремонт. Водночас вимушені планові

зупинки та аварійні ситуації в переважній більшості зумовлені системою зловживань за рахунок зниження безпеки атомних енергоблоків.

Ще однією причиною вимушених зупинок станцій є техніко-технологічна схема. Так, Південно-українська атомна станція, яка найбільше зазнає планових зупинок, у жаркі періоди року може одночасно працювати лише 1,4 атомних блоки. Це зумовлено тим, що охолоджувальне водосховище станції розраховане на роботу двох блоків, причому тимчасово, поки не запрацює прямий потік води через Ташлицьку ГАЕС.

Якщо проаналізувати відключення Південно-української АЕС і порівняти їх з робочим навантаженням на блок, то прослідковується досить чітка тенденція, яка вказує, що на блоках закінчувалося ядерне паливо, а блоки зупинялися для перезавантаження ядерного палива.

Суттєва проблема українських станцій – це строк експлуатації блоків, які були розраховані на проектний термін 30 років. Так, 14 грудня 2015 року в 00.10 перший енергоблок Запорізької АЕС був відключений від енергомережі і переведений в холодний резерв. Нагадаємо, що в грудні 2015 року закінчився термін експлуатації цього блоку. Відповідно, проблема продовження експлуатації енергоблоків Запорізької атомної електростанції є на даний період самою актуальною як для станції, так і для атомної енергетики України. Водночас, розглядаючи масове будівництво китайських АЕС, констатуємо, що термін експлуатації енергоблоків складає 60 років. Подібні енергоблоки використовують і на французьких АЕС (термін експлуатації 60 років). Таким чином, проблема продовження терміну експлуатації вітчизняних енергоблоків – досить штучна. Адже, якби вона дійсно існувала, то 6 із 15 атомних енергоблоків уже були б зупинені та виведені з експлуатації.

Наступною проблемою є проблема заборгованості споживачів електроенергії перед атомними станціями. Ця проблема не нова. Так, ситуація у 2008 році вказала на розгортання кризи та нарощення системи неплатежів за електроенергію атомним станціям. Це зазначав міністр енергетики та вугільної промисловості Ю.В. Продан, вказуючи, що на початку листопада 2008 року заборгованість підприємствами за електроенергію сягнула 40 млн грн.

Така заборгованість настала через кризову ситуацію на Запорізькому алюмінієвому комбінаті. Фактично енергетика втратила потужного споживача, який припинив виробництво алюмінію. Це призвело до відключення двох енергоблоків Запорізької АЕС. Зупинка алюмінієвого гіганта відзначилась на припиненні споживання електроенергії ще трьома промисловими споживачами (Запорізький завод феросплавів, «Запоріжжясталь» та «Дніпроспецсталь»).

Ситуація посилення заборгованості показала, що вітчизняний електроенергетичний комплекс впродовж незалежності країни став найбільшим кредитором промисловості. Починаючи з 1990-х років до 2008 р., заборгованість генеруючим компаніям складала суму 17 млрд грн. Відповідно, така ситуація спричинила кардинальні зміни щодо організації енергетичного ринку (система реформувань, система зміни тарифів тощо).

Подібні тенденції прослідковуються і в 2015 році. На початку червня 2015 року споживання електроенергії промисловими підприємствами знизилося з 44,9% до 41,2% порівняно з аналогічним періодом 2014 року. Водночас частка електроспоживання населенням зросла з 29,3% до 31,2%. За п'ять міся-

ців спостерігалася падіння експорту електроенергії на 63,5%. Рівень оплати за спожиту електроенергію за півроку 2015 року склав 89,1%, при цьому заборгованість на 01.07.2015 склала 27 млрд грн [3]. Тобто існують наявні ознаки неузгодженості та хаотичності у прийнятті органами державної влади (Кабінет Міністрів України, Міністерство енергетики та вугільної промисловості, Національна комісія регулювання електроенергетики та комунальних послуг) важливих рішень енергетичного сектору України.

Середина березня 2015 року – наявний дефіцит енергетичних потужностей, які станом на 18.03.2015 складають 2,4 МВт. Відповідно, не вдається повністю збалансувати енергосистему і здійснюються виялові відключення. Причини такого стану різнопланові, але щодо атомної енергетики, то це виведення трьох блоків АЕС (2,5 Запорізької та 3 Південноукраїнської, кожен по 1000 МВт), переведених у режим планового ремонту.

Щодо тарифної політики, то ціна на атомну енергію в Україні постійно зростає. Упродовж останніх років змінилася структура тарифу на атомну електроенергію. Так, у 2015 році частка витрат на вивезення та зберігання до РФ відпрацьованого палива складає 52%, а в попередні роки цей показник не перевищував 25%. Проте інвестиційна складова у цьому тарифі опустилася до 8%. В європейських країнах частка складає не менше 30%.

Видатки на відпуск електроенергії атомними станціями в Україні в середньорічній структурі складають – паливна складова 17,7 млрд грн, інвестиційна програма – 3,54 млрд грн, видатки невиробничої собівартості – 3,31 млрд грн, видатки на поточну діяльність – 3,67 млрд грн, заробітна плата з нарахуваннями – 5,25 млрд грн. Відповідно, спостерігається зменшення рентабельності виробництва електроенергії АЕС. Тому необхідно:

1. Продовжити строку експлуатації 9 енергоблоку до 2020 року.

2. Здійснити будівництво централізованого сховища відпрацьованого ядерного палива від Рівненської, Хмельницької та Південноукраїнської АЕС.

3. Добудувати Ташлицької ГАЕС з метою зменшення дефіциту маневрених потужностей.

4. Побудувати нові енергоблоки (3, 4) на Хмельницькій АЕС.

Болючою проблемою для всієї енергетики залишається наростання неплатежів за відпущену електроенергію. Станом на жовтень 2015 року вони перевищили 10 млрд грн. Рівень оплати за відпущену електроенергію складає 85%.

Згідно з даними Всеукраїнської енергетичної асамблеї, протягом 8 місяців 2015 року поточна заборгованість за відпущеною електроенергією споживачами складає 2,08 млн грн, електропостачальних компаній – 6,610 млн грн, а ДП «Енергоринок» – 8,546 млн грн.

Таким чином, негативні наслідки від неплатежів за електроенергію чітко проявляється та посилюється. При цьому це загострило раніше існуючу сис-

темну проблему, яка сформувалася на законодавчому рівні. Тобто нерівномірний розподіл коштів на оптовому ринку електроенергії окремими учасниками. Тому за 8 місяців 2015 року всі генеруючі станції недоотримали 795 млн грн.

Отже, система розрахунків за відпущену електроенергію явно погіршується і стає найбільш гострою щодо загрози енергетичної безпеки країни. Крім того, загальне зростання взаємної заборгованості за електроенергію стає додатковим і непереборним бар'єром у створенні лібералізованого сучасного ринку електроенергії.

У 2015 році ДП «Енергоатом» завершило етап робіт з продовження термінів експлуатації енергоблоків малої серії, а саме В-302 та В-338. Наступним кроком у діяльності «Енергоатом» буде модернізація енергоблоків серії В-30 (типу ВЕР-1000). Ці події мали надзвичайно потужну економічну перевагу. Адже видатки на модернізацію блоку з продовження їхнього терміну експлуатації вимагають 300 млн дол., тоді як будівництво нового блоку вимагає 6-7 млрд євро.

Висновки. Таким чином, Україна в енергетиці не виробила базовий інструмент щодо ефективного державного управління енергетичного сектору. Це зумовлено тим, що відсутній повний енергетичний баланс країни у фізичному та вартісному виразах. Головне завдання уряду щодо гарантування енергетичної безпеки країни в атомному секторі енергетики повинно стосуватися розробки та прийняття проекту розвитку ядерної енергетики.

Крім того, в Україні залишається гостра невирішена потреба – логістичного забезпечення сучасної вітчизняної енергетики, у першу чергу атомної. Перспективною енергетичною логістикою є ідея об'єднання всіх атомних станцій в єдину енергетичну мережу, яка забезпечить повноцінну роботу самих АЕС і водночас підвищить надійність вітчизняної енергетики та гарантуватиме енергетичну безпеку України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Енергетична стратегія України на період до 2035 року, Біла книга енергетичної політики України «Безпека та конкурентоспроможність».
2. Офіційний сайт Міністерства енергетики та вугільної промисловості України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/uk/publish/article?art_id=244957908&cat_id=244916056.
3. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Офіційний сайт Міжнародного агентства з атомної енергії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.iaea.org>.
5. Офіційний сайт British Petroleum [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bp.com>.
6. Ильдар Ахтамзян. Будущее мировой атомной энергетики // Российский совет по международным делам, 04.05.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://russiancouncil.ru/inner/?id_4=389#top-content.
7. Майбутнє атомної енергетики / Б. Патон, В. Баряхтар, О. Бакай, І. Неклюдова // Вісник Національної академії наук України. – 2006. – № 4. – С. 3-13.

УДК 336.76:351.72

Стадницька О.М.
кандидат економічних наук,
Львівський навчально-науковий інститут
Університету банківської справи

НАУКОВЕ УЗАГАЛЬНЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ У ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ ЯК ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано теоретичні основи регулювання ринку цінних паперів. На прикладі зарубіжних країн представлено системи ефективного регулювання фондового ринку. Визначено основні принципи державного регулювання ринку цінних паперів України.

Ключові слова: ринок цінних паперів, державне регулювання, мегарегулятор, саморегулюючі організації.

Стадницкая А.Н. НАУЧНОЕ ОБОБЩЕНИЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ РЫНКА ЦЕННЫХ БУМАГ В ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ КАК ОПЫТ ДЛЯ УКРАИНЫ

В статье проанализированы теоретические основы регулирования рынка ценных бумаг. На примере зарубежных стран представлены системы эффективного регулирования фондового рынка. Определены основные принципы государственного регулирования рынка ценных бумаг Украины.

Ключевые слова: рынок ценных бумаг, государственное регулирование, мегарегулятор, саморегулируемые организации.

Stadnytska O.M. SCIENTIFIC SUMMARY OF REGULATION SECURITIES MARKET IN FOREIGN COUNTRIES AS EXPERIENCE FOR UKRAINE

In the article the theoretical foundations of securities regulation. On the example of foreign countries represented mechanisms for effective regulation of the stock market. The basic principles of state regulation of securities market of Ukraine.

Keywords: stock market, government regulation, mega-regulator, self-regulatory organizations.

Постановка проблеми. Регулювання фондового ринку є необхідним і важливим процесом як для світу в цілому, так і для України зокрема. На сучасному етапі становлення України та її інтеграції до світового співтовариства, набуття членства в об'єднанні європейських країн, важливим стає впровадження стандартів існуючої демократичної системи та формування відповідних механізмів державного управління. Розвиток добре регульованого і прозорого фондового ринку в Україні має надзвичайно важливу роль для підтримання швидких темпів зростання і забезпечення успішної інтеграції країни до єдиного фінансового ринку. Актуальним є подальше вдосконалення процесу функціонування ринку цінних паперів, що вимагає підвищення ефективності його державного регулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для дослідження проблеми регулювання ринку цінних паперів в Україні та його інтеграції до світових фінансових ринків в умовах глобалізації вагоме значення мають наукові здобутки таких вітчизняних учених: М. Бурмаки, О. Кутиркіна, Н. Редіної, О. Мозгового, С. Радзімовської та ін.

Постановка завдання. Державне регулювання є важливою та невід'ємною частиною функціонування будь-якої ринкової системи, у тому числі і фінансової. Фінансові ринки розвинутих країн світу обслуговують міжнародний обіг товарів і послуг, беруть участь у формуванні вартості на фінансові інструменти, а також є механізмом захисту від ризиків.

Ринок цінних паперів є найбільш об'ємною та значною частиною фінансового ринку у більшості розвинутих країн світу. Механізм державного регулювання ринку цінних паперів значною мірою визначає модель державного регулювання усього фінансового сектору країни. Державне регулювання фінансових ринків ґрунтується на визнанні існування державного регулювання фінансових відносин як невід'ємної складової державного регулювання економіки країни, орієнтується на використання внутрішніх сил ринкового саморегулювання та без-

посереднього впливу держави. Поглиблення господарських зв'язків та зростання взаємозалежності національних фінансових систем вимагають підвищення ролі регулювання ринку цінних паперів, який відіграє вирішальну роль у мобілізації, перерозподілі та контролі капіталу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фінансові ринки динамічно розвиваються і швидко реагують на останні економічні досягнення і нові програмно-технічні розробки. Поняття фінансових ринків охоплює ринки інструментів з фіксованими доходами (облігації і грошові інструменти), ринки корпоративних цінних паперів і іноземної валюти, включаючи і інфраструктуру щодо укладання та виконання угод із фінансовими інструментами. Для забезпечення стабільності і правового впорядкування ринку, регламентування взаємовідносин між усіма його учасниками, держава впроваджує відповідну систему регулювання. Необхідність регулювання з'явилася давно і визначалася радикальним впливом стану фондового ринку на загальноекономічне становище у державі. Потреба державного регулювання ринку цінних паперів зумовлюється ще й тим, що на ринку наявні інтереси як держави, так і різних учасників ринку, які можуть вступати в суперечності між собою.

Оцінюючи доцільність втручання держави у функціонування ринку, необхідно виходити з цілей державного регулювання. Перед державою повинні стояти ті цілі, які є бажаними для інтересів суспільства. Реальні цілі, що ставлять перед державним регулюванням, іноді не збігаються із задекларованими цілями і можуть, наприклад, відображати інтереси різних груп політичного впливу.

Головною метою системи регулювання ринку цінних паперів, у тому числі і державного, є стабільний розвиток та ефективне використання інструментів цього ринку для стабілізації фінансової системи взагалі [1, с. 43].

У світовій практиці розрізняють дві моделі регулювання ринку цінних паперів:

- основні функції виконують державні органи, лише незначна частина повноважень передається об'єднанням професійних учасників ринку цінних паперів;

- більша частина повноважень передається саморегульованим організаціям, проте, процес ефективного саморегулювання має спиратися на потужну структуру з числа професіоналів, що ставлять за мету підтримку репутації та здобуття престижу певної фірми на ринку. Тобто сфера саморегулювання може базуватись лише на сталих традиціях бізнесової етики, системі переговорів та узгоджень, формування яких потребує часу.

З числа більш ніж 30 країн з розвинутими ринками цінних паперів понад 50 відсотків мають самостійні відомства (комісії з цінних паперів – модель США), приблизно у 15 відсотках країн за фондовий ринок відповідає Міністерство фінансів. У деяких країнах з банківською моделлю ринку цінних паперів (наприклад Австрія, Бельгія) основну відповідальність за останній несе Центральний банк та орган банківського нагляду (він відокремлений від Центрального банку). Унікальною в цьому відношенні є Швейцарія, де немає єдиного державного органу, що централізував би регулювання фондового ринку (ці функції розподілені по регіонах).

У цілому регулювання ринку має певний перелік базових принципів, що характерні для кожного ринку: законотворча діяльність, законодавчо-правове регулювання, механізм безпосереднього регулювання ринку цінних паперів (ліцензування, атестація тощо), контрольні функції за дотриманням законодавства.

Незважаючи на більшість загальних підходів до управління ринком цінних паперів, кожна країна має свої особливості становлення та розвитку інституту державного регулювання фондового ринку.

Наприклад, у Німеччині діє чотирирівнева схема регулювання фондового ринку: федеральні органи – органи біржового нагляду федеральних земель – комітети з контролю на фондових біржах – управління внутрішнього контролю комерційних банків та інших учасників ринку. Незважаючи на складність, існують взаємодія і чіткий розподіл функцій. Значна роль у регулюванні належить земельним органам нагляду за біржами та органам регулювання банківської діяльності. Поняття саморегулювання у законодавстві відсутнє.

У США діє Комісія з цінних паперів і бірж, яка здійснює нагляд за дотриманням учасниками фондового ринку законів, що його регулюють. Вона має виконавчі, законодавчі та судові повноваження. Основні її функції полягають у реєстрації цінних паперів, виставлених на продаж; прийняття звітів корпорацій (емітентів); прийняття правил і інструкцій, які мають силу закону щодо торгівлі цінними паперами за позички, процедури тендеру, інсайдерської торгівлі тощо; реєстрація бірж; регулювання процедури торгів на біржах; контроль за виконанням вимог законодавства з цінних паперів, зокрема інспекції учасників ринку; розслідування порушень та злочинів з цінними паперами; надання статусу СРО та здійснення контролю за ними. Саморегульованою організацією є Національна асоціація фондових дилерів (NASD), що являє собою приватну, недержавну, некомерційну корпорацію, має повноваження щодо здійснення контролю на позабіржовому ринку. Членство у цій СРО є обов'язковим для отримання ліцензії та здійснення діяльності на фондовому ринку [5, с. 500].

У Великобританії державне регулювання ринку цінних паперів здійснює Відомство з фінансових послуг, яке провадить діяльність з ліцензування учасників фінансових ринків; введення та підтримки нормативів, що забезпечують економічну безпеку; контролює діяльність учасників фондового ринку; підтримує базу даних про ліцензовані установи; інформує інвесторів про потенційно доступні механізми інвестування; створює механізми компенсації для інвесторів [4, с. 130].

Державне регулювання ринку цінних паперів в Японії здійснює Міністерство фінансів. До його функцій входить експертиза компаній – членів бірж (аналіз господарської діяльності та майна), їх атестація, дослідження та аналіз угод з метою запобігання маніпулювання цінами, оформлення інсайдерських та фіктивних угод, накладення санкцій за порушення законодавства. При Міністерстві утворено Раду з цінних паперів і бірж, яка готує для Міністерства рекомендації щодо вдосконалення законодавства по цінних паперах. В Японії існують три типи організацій, що мають статус СРО: Асоціація інвестиційних трастів, Японська асоціація дилерів (JASD) та фондові біржі. Необхідною умовою для здійснення діяльності з торгівлі цінними паперами є членство в JASD [3, с. 64].

Більшість функцій уповноважених органів даних зарубіжних країн з регулювання ринку цінних паперів ідентичні одна до одної, що свідчить про те, що існує загальна світова практика управління фондовим ринком. В цілому незалежно від структури органа управління та рівня розвитку саморегулюючих організацій, базові функції уповноважених органів завжди мають законодавчий та контролюючий характер.

Однією з провідних тенденцій на світових ринках капіталу є об'єднання державних органів – регуляторів, що комплексно регулюють усі їхні складові та здійснюють консолідований нагляд за фінансовими установами – так званих мегарегуляторів [2, с. 98]. Основними перевагами мегарегуляторів є: виключення дублювання функцій регулювання ринку цінних паперів з боку окремих органів управління; єдиний підхід до організації звітності учасників фондового ринку; оптимізація інформаційних потоків для централізованого аналізу та прогнозування розвитку фондового ринку тощо.

Висновки. Будь-який ринок, а особливо фінансовий, регулюється державою незалежно від правових звичаїв країни та ступеня розвитку саморегулюючих організацій. Це пояснюється тим, що держава як головний інститут управління володіє базовими регулятивними функціями в усіх сферах економіки.

Український фондовий ринок потребує глибокої реструктуризації для того, щоб конкурувати і виживати на світовому фінансовому ринку. Це вимагає заходів з удосконалення інфраструктури ринку та зміцнення правового і регуляторного середовища ринку. Сучасні системи регулювання ринку цінних паперів у зарубіжних країнах, в більшості, ґрунтуються на створенні мегарегулятора фінансового ринку.

Система регулювання ринку цінних паперів має базуватися на трьох основних принципах: захист інвесторів; забезпечення функціонування справедливого, ефективного та прозорого ринку; зменшення ризику. Зокрема, удосконалення державного регулювання ринку цінних паперів має відбуватись через: вдосконалення законодавства, яке посилить роль держави у процесі інституційного та інформаційного

забезпечення; ефективно використання емісії цінних паперів як джерела виробничих інвестицій; розвиток первинного і вторинного ринків; використання корпоративних цінних облігацій, які дають переваги і є ефективним інструментом розвитку довгострокового позикового фінансування, що забезпечує основу економічного розвитку та підсилює конкурентоспроможність економіки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Герасимова С.В. Механізми державного регулювання ринку фінансових послуг / С.В. Герасимова // Банківська справа. – 2005. – № 6. – С. 42-46.
2. Головки О.П. Международный рынок ценных бумаг / О.П. Головки // Глобализация и право: Общеизвестные принципы и нормы национального законодательства : сб. научных трудов проф.-препод. состава и аспирантов. Вып. 17. – К., 2005. – С. 96-98.
3. Радзімовська С. Ринки капіталу: українська та світова практика. Напрями розвитку та вдосконалення / С. Радзімовська // Економіка і держава. – 2007. – № 4. – С. 63-66.
4. Шаров О. Європейський фондовий ринок у період глобалізації / О. Шаров // Журн. європ. економіки. – 2002. – Т. 1. – № 1. – С. 128-139.
5. Cummins J.D. Convergence of Insurance and Financial Markets: Hybrid and Securitized Risk-Transfer Solutions / J. David Cummins, Mary A. Weiss // The Journal of Risk and Insurance. – 2009. – № 3. – P. 493-545.

УДК 338.49

Сугак Т.М.
аспірант,

Національна академія управління

ДОГОВІР КОНЦЕСІЇ У СФЕРІ ЦЕНТРАЛІЗОВАНОГО ПИТНОГО ВОДОПОСТАЧАННЯ

У статті проведено аналіз нормативно-правових актів, що регулюють діяльність підприємств централізованого питного водопостачання. Розкрито значення договору концесії. Проведено оцінку доцільності застосування механізму концесії до об'єктів централізованого водопостачання.

Ключові слова: централізоване водопостачання, концесія, природна монополія, комунальна власність, територіальна громада.

Сугак Т.М. ДОГОВОР КОНЦЕССИИ В СФЕРЕ ЦЕНТРАЛИЗОВАННОГО ПИТЬЕВОГО ВОДОСНАБЖЕНИЯ

В статье проведен анализ нормативно-правовых актов, регулирующих деятельность предприятий централизованного питьевого водоснабжения. Раскрыто значение договора концессии. Проведена оценка целесообразности применения механизма концессии к объектам централизованного водоснабжения.

Ключевые слова: централизованное водоснабжение, договор концессии, естественная монополия, коммунальная собственность, территориальная община.

Suhak T.M. CONCESSION AGREEMENT IN CENTRALIZED DRINKING WATER SUPPLY

The article analyzes normative legal acts that regulate the activities of enterprises centralized drinking water supply. Disclosed value of the concession. Considered mechanism concession objects centralized water supply.

Keywords: centralized water supply, concession, natural monopoly, communal property, local community.

Постановка проблеми. Якість життя в містах та селах значною мірою визначається станом навколишнього середовища та рівнем надання комунальних послуг для населення. На жаль, сфера житлово-комунального господарства є однією з найбільш проблемних у життєзабезпеченні громадян України. У цій статті ми розглянемо окремий напрям житлово-комунального господарства – централізоване питне водопостачання.

Основними проблемами централізованого водопостачання є: великі втрати води при транспортуванні, непродуктивні витрати електроенергії, незадовільний технічний стан водопровідних мереж, зношеність основних фондів, обмежені можливості державного та місцевих бюджетів. Так, за даними Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері комунальних послуг, у 2013 році питома вага старих та аварійних мереж централізованого питного водопостачання по Україні склала 37,7% [1]. Наведемо визначення терміна «ветхі й аварійні водопровідні мережі»: це – зношені водопровідні мережі, термін експлуатації яких закінчився, та мережі, що потребують заміни або ремонту. Тобто стоїть гостра проблема заміни 37,7% водопровідних

мереж, капітального ремонту і в цілому модернізації підприємств централізованого питного водопостачання. Відповідно до Національної доповіді «Про якість питної води та стан питного водопостачання в Україні» у 2012 році втрати води в водопровідних мережах при транспортуванні споживачам склали 1393,19 млн м³, підприємствами централізованого водопостачання було спожито 4042,341 млн кВт електроенергії на суму 3990,359 млн грн, що, відповідно, на 79,563 млн кВт та на 599,871 млн грн більше, ніж у попередньому році [2, с. 47].

Для розв'язання цих проблем та модернізації сфери централізованого водопостачання необхідно залучення фінансових, інтелектуальних ресурсів та нових енергозберігаючих систем. З огляду на це, державна політика передбачає використання нового механізму управління підприємствами централізованого водопостачання на основі договору концесії.

Аналіз останніх досліджень. Вагомий внесок у дослідження проблем України зробили вітчизняні та зарубіжні вчені: І.В. Запатріна, Б.М. Данилишин, В.А. Голян, К.А. Рябець, Н.Г. Дутко, М.А. Хвесик, В.Я. Шевчук, Л.Г. Мельник, В.В. Мамонова, А.В. Яцик та інші. Але нині тема механізму вико-

ристання договору концесії у сфері централізованого водопостачання недостатньо висвітлена та вимагає вивчення.

Метою роботи є дослідження теоретичних засад договору концесії, механізму використання договору концесії у сфері централізованого водопостачання та визначення доцільності його використання.

Виклад основного матеріалу. Огляд нормативно-правових актів, що регулюють питання централізованого питного водопостачання, дає можливість виділити основні моменти:

- визначення терміна «централізоване питне водопостачання» дано в законі України «Про питну воду та питне водопостачання»: це господарська діяльність із забезпечення споживачів питною водою за допомогою комплексу об'єктів, споруд, розподільних водопровідних мереж, пов'язаних єдиним технологічним процесом виробництва та транспортування питної води [3];

- підприємства усіх форм власності можуть здійснювати діяльність у сфері питного водопостачання відповідно до цього ж закону [3];

- діяльність суб'єктів підприємств централізованого водопостачання відноситься до сфери природних монополій та регулюється Національною комісією згідно із Законом України «Про природні монополії» [4]. Тому суб'єкти цих підприємств зобов'язані дотримуватись порядку ціноутворення, стандартів якості, доступності та безперерйного задоволення попиту споживачів відповідно до укладених договорів, а також інших умов, визначених у ліцензіях на здійснення підприємницької діяльності у сферах природних монополій;

- підприємства централізованого водопостачання відповідно галузевої структури житлово-комунального комплексу є підприємствами комунального обслуговування, а майно цих підприємств знаходиться у комунальній власності. А відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» право комунальної власності – це право територіальної громади володіти, доцільно, економно, ефективно користуватися і розпоряджатися на свій розсуд і в своїх інтересах майном, що належить їй як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування [5]. Також цей Закон уповноважує районні й обласні ради виключно на їх пленарних засіданнях вирішувати питання про продаж, передачу в оренду, концесію або під заставу об'єктів комунальної власності, які забезпечують спільні потреби територіальних громад і перебувають в управлінні районних, обласних рад. Об'єкти права комунальної власності не можуть бути вилучені у територіальних громад і передані іншим суб'єктам права власності без згоди безпосередньо територіальної громади або відповідного рішення ради чи уповноваженого нею органу, за винятком випадків, передбачених законом.

Підсумовуючи, можна зробити такий висновок: підприємства централізованого водопостачання – це підприємства різних форм власності, що здійснює діяльність із централізованого забезпечення споживачів питною водою за допомогою комплексу об'єктів, які знаходяться у комунальній власності, безпосередньої згоди територіальної громади на цю діяльність та дотримуючись вимог законодавства у сфері природних монополій.

Водночас треба зазначити, що територіальні громади та Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері водопостачання, мають усвідомлювати особливості механізму управління підприємствами центрального водопостачання та забез-

печувати вибір форми управління цих підприємств відповідно до таких завдань: модернізації підприємства, залучення коштів приватного бізнесу, задіяння нових енергозберігаючих технологій, покращення якості послуг та запобіганню необґрунтованому завищенню тарифів.

Розглянемо детально механізм управління підприємствами централізованого питного водопостачання при передачі об'єктів комунальної власності у концесію.

Договір концесії – це договір, який дозволяє залучити приватні інвестиції у відтворення або поліпшення об'єктів права комунальної власності, загальнодержавного чи регіонального значення з метою задоволення суспільних потреб у певних товарах, роботах, послугах та інтересів приватних інвесторів в отриманні прибутків від експлуатації таких об'єктів протягом дії довгострокових договорів (від 10 до 50 років).

Змістом концесійного управління є діяльність вітчизняного або іноземного суб'єкта господарювання (концесіонера), спрямована на створення та/або експлуатацію об'єктом концесії відповідно до вимог закону й умов концесійного договору, укладеного на тривалий строк з уповноваженим органом державної влади чи органом місцевого самоврядування з метою задоволення суспільних потреб. Ця форма управління може поєднувати капітальне будівництво об'єкта, що має суспільне значення (загальнодержавне чи регіональне), експлуатацію і дотримання у робочому стані, що передбачає технічне обслуговування, ремонт, життєві заходи до покращення експлуатаційних характеристик об'єкта, модернізації основних фондів тощо. З боку концесіонера така діяльність вимагає вкладення значних інвестицій в об'єкт концесії на визначених договором умовах. Разом з тим таке інвестування для концесіонера вигідне, оскільки забезпечує отримання прибутків від експлуатації об'єкта концесії, що пов'язано з його суспільним значенням. Відзначимо, що при передачі об'єктів у концесію та проведення модернізації об'єкта не зумовлює перехід права власності на них до концесіонера, та не припиняє права комунальної власності. Після закінчення строку договору концесії, об'єкт договору, в тому числі модернізований концесіонером, має бути переданий концесіодавцю у належному технічному стану відповідно до умов договору.

При передачі комунального майна централізованого водопостачання в особі територіальної громади (концесіодавця) на основі договору концесії іншому суб'єкту (концесіонеру) на певний термін відзначимо які переваги отримує кожна із сторін.

Територіальна громада, власник комунального майна (концесіодавець) отримує такі переваги:

- можливість залучення значних обсягів фінансування з приватного сектору з метою розвантаження бюджету;

- передача частини господарських ризиків суб'єкту господарювання (концесіонеру);

- використання нових енергозберігаючих технологій, модернізація об'єктів, проведення заміни або капітального ремонту ветхих та аварійних мереж централізованого питного водопостачання надання, проведення та використання яких забезпечує концесіонер відповідно до умов договору;

- об'єкти, створені концесіонером на основі концесійного договору, автоматично стають комунальною власністю і за органами місцевого самоврядування зберігається право власності на майно

вдосконалене, реконструйоване і технічно переоснащене за рахунок засобів концесіонера;

- відповідальність концесіонера та підтримка всіх об'єктів в робочому стані не лише протягом терміну ремонту, модернізації але і протягом тривалого експлуатаційного періоду на якій заключено договір концесії;

- покращення якості послуг водопостачання.

Інвестор (концесіонер) отримує такі переваги:

- тривалість відносин, що забезпечує в подальшому отримання стабільного доходу;
- наявність гарантій з боку держави (наприклад, щодо незмінності умов договору, тощо);
- можливість отримання державної підтримки у вигляді дотацій або часткового звільнення від сплати концесійних платежів.

Схема реалізації концесійних відносин у сфері централізованого водопостачання може бути побудована в такій послідовності:

1. Оголошення концесійного конкурсу.
2. Створення інвестиційного проекту.
3. Проведення концесійного конкурсу, вибір переможця.
4. Надання згоди міської влади на пленарному засіданні про передачу комунального об'єкта в концесію.
5. Укладання договору міської ради з концесіонером на передачу комунального об'єкта в концесію.
6. Надання кредитів і позик концесіонеру комерційним банком.
7. Страхування концесіонером підприємницьких ризиків.
8. Управління об'єктом, переданим у концесію, фінансування капітальних вкладень; надання звіту концесіонера про використання бюджетних коштів.
9. Затвердження тарифів послуги водопостачання, контроль за їхнім дотриманням.
10. Надання послуг споживачам та отримання сплати за їх споживання.
11. Отримання концесіонером прибутку від управління об'єктом.
12. Здійснення концесійних платежів і повернення кредиту.

Укладання договору про передачу комунального підприємства в концесію передусім велика підготовча робота, в ході якої мають бути врегульовані основні питання економічного та правового характеру. Концесійний договір як підсумковий документ має містити всю необхідну інформацію про досягнуті домовленості. Важливо підкреслити, що при укладанні концесійних договорів у сфері питного водопостачання в першу чергу необхідно забезпечити розв'язання соціальних питань.

Специфіка житлово-комунальної сфери як об'єкта управління потребує при укладанні концесійних договорів чіткого визначення таких моментів, як:

- обсяг фінансування проекту з міського бюджету;
- розмір податкових пільг;
- форми та періодичність звітності, що буде надаватися концесіонером; показники оцінки діяльності концесіонера;
- параметри регулювання відносин зі споживачами комунальних послуг.

В Україні вже є позитивний досвід передачі комунального майна в концесію. Так, у 2009 році було проведено конкурс на передачу в концесію об'єкта комунальної власності територіальної громади – цілісного майнового комплексу КП «Северодонецькводоканал», переможцем якого було визнано

ТОВ «Таун Сервіс» [6]. У тому ж році між Северодонецькою міською радою та ТОВ «Таун Сервіс» було підписано концесійний договір на 25 років, яким підприємство зобов'язалося надавати якісні послуги централізованого водопостачання та водовідведення всім типам споживачів міста та прилеглих населених пунктів.

У результаті ТОВ «Таун Сервіс» отримало повний майновий комплекс КП «Северодонецькводоканал» у концесію на 25 років на правах експлуатації та одержання прибутку від надання послуг місцевій громаді. Після завершення терміну майно, надане у концесію разом із майном, придбаним за інвестиційні кошти концесіонера, має бути передано назад власнику, тобто територіальній громаді Северодонецька. Міська рада як представник інтересів громади у договорі поклала на концесіонера, зокрема, такі зобов'язання:

- надання якісних і безперебійних послуг з водопостачання та водовідведення згідно державних стандартів;
- відновлення водопостачальної мережі міста;
- ремонт та модернізація водопостачальних та каналізаційних систем;
- запровадження ресурсозберігаючих технологій.

Про результати діяльності висловився начальник Фонду комунального майна Северодонецької міської ради Олександр Ольшанський: «Щодо єдиного в місті концесіонера ТОВ «ТаунСервіс», якому в концесію здали міськводоканал, то тут картина дуже позитивна. За перші три роки дії концесії в загальний фонд міського бюджету підприємство перерахувало понад два мільйони гривень концесійного платежу, погасило кредиторську заборгованість КП «Северодонецькводоканал» на суму близько двох мільйонів. Крім того, воно провело низку заходів за своїми інвестиційними зобов'язаннями, серед яких і ремонт каналізаційного колектору, і модернізація електроустаткування на насосних станціях та обладнання на водозаборах, прокладка і ремонт трубопроводів подачі води у Сиротиному та Павлограді. Взагалі, складання концесійної угоди із «Таун Сервісом» і її виконання концесіонером у Фонді держмайна ставлять за взірць і рекомендують як приклад для наслідування іншими містами України».

На жаль, в Україні є також і негативний досвід передачі комунального майна в концесію. Так, у місті Бердянськ комунальне підприємство «Горводоканал», яке надавало послуги централізованого водопостачання, у 2009 році було передане у концесію на 30 років концесіонеру – ТОВ «Чиста вода – Бердянськ». У 2011 році договір концесії було розірвано з боргами концесіонера в 21 млн грн.

Підсумовуючи, відзначимо, що в Україні базова модель концесії, згідно якої необхідно вкладати кошти в модернізацію і отримувати дохід від зниження собівартості послуг, не досконала. Концесіонер намагається отримувати прибутки, в тому числі, через підвищення комунальних тарифів та відчуження комунальної власності. Проблеми механізму концесії в Україні виходять з неузгодженості законодавчих норм, недосконалої тарифної політики, а також з відсутності прозорості роботи концесіонера.

Висновки і пропозиції.

В результаті дослідження, можемо зробити висновок, що передача комунального майна по договору концесії дає позитивний результат як для територіальної громади – це залучення значних обсягів фінансування з приватного сектору, використання нових енергозберігаючих технологій, модернізація

об'єктів, налагодження якісного водопостачання, так і для концесіонера – це стабільний прибуток під гарантії держави. Проте механізм концесії доцільно використовувати коли в роботі об'єктів централізованого водопостачання наявні системні недоліки: великі втрати води при транспортуванні, непродуктивні витрати електроенергії, незадовільний технічний стан водопровідних мереж, зношеність основних фондів та обмежені можливості фінансування з державного та місцевих бюджетів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Національна комісія [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://rubin.nerc.gov.ua:8080/ukr/nportal/view/947>
2. Національна доповідь про якість питної води та стан питного водопостачання в Україні у 2012 році. – Київ, 2013. – 450 с.
3. Закон України «Про питну воду та питне водопостачання» № 2918-III від 10.01.2002 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2002. – № 16. – Ст. 112.
4. Закон України «Про природні монополії» № 1682-III від 20.04.2000 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2000. – № 30. – Ст. 238.
5. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР//ВВР. – 1997. – № 24. – Ст. 170 (зі змінами та доповненнями).
6. ООО «ТАУН СЕРВИС» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.town.lg.ua/>
7. Закон України «Про концесії» № 997-XIV від 16.07.1999 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1999. – № 41. – Ст. 372.

УДК 330.322

Татарульсва А.О.

здобувач кафедри менеджменту й адміністрування
ДВНЗ «Криворізький національний університет»

ВИКОРИСТАННЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ЩОДО ЗАЛУЧЕННЯ ПРЯМИХ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

У статті представлені основні результати дослідження використання зарубіжного досвіду щодо залучення прямих іноземних інвестицій з метою забезпечення економічної безпеки держави. Визначено складові механізми забезпечення економічної безпеки при надходженні іноземних інвестицій. Розглянуто інструменти та важелі подолання негативного впливу іноземних інвестицій в Україні.

Ключові слова: пряме іноземне інвестування, економічна безпека держави, Центрально-Східна Європа, псевдоєфективні інвестиції, державно-приватне партнерство.

Татарульсва А.А. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЗАРУБЕЖНОГО ОПЫТА ПО ПРИВЛЕЧЕНИЮ ПРЯМЫХ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ В КОНТЕКСТЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ГОСУДАРСТВА

В статье представлены основные результаты исследования использования зарубежного опыта по привлечению прямых иностранных инвестиций с целью обеспечения экономической безопасности государства. Определены составляющие механизмов обеспечения экономической безопасности при поступлении иностранных инвестиций. Рассмотрены инструменты и рычаги преодоления негативного влияния иностранных инвестиций в Украину.

Ключевые слова: прямое иностранное инвестирование, экономическая безопасность государства, Центрально-Восточная Европа, псевдоэффективные инвестиции, государственно-частное партнерство.

Tatarulyeva A.O. FOREIGN EXPERIENCE USAGE IN ATTRACTING FOREIGN DIRECT INVESTMENT IN CONTEXTS OF STATE ECONOMIC SECURITY ENFORCEMENT

The article presents key findings on foreign experience usage in attracting foreign direct investment in order to enforce state economic security. Components of economic security enforcement as receiving foreign investment are identified. Implements and levers to overcome negative impact of foreign investment in Ukraine are considered.

Keywords: foreign direct investment, state economic security, Central and Eastern Europe, pseudo effective investment, public-private partnership.

Постановка проблеми. Очікування держави та іноземного інвестора щодо ефекту від іноземного інвестування за своєю природою суперечливі, оскільки держава має на меті підтримання сталого економічного розвитку та задоволення потреб населення. Держава розглядає прямі іноземні інвестиції (далі – ПІІ) як елемент для створення конкурентоздатної економіки, забезпечення національних інтересів; як додаткове джерело фінансування при нестачі внутрішніх коштів для економічного розвитку та утрудненому доступі до інших джерел фінансування. Водночас іноземний інвестор очікує швидкого і максимального доходу на вкладений капітал, не акцентуючи увагу на збереженні екологічної ситуації, зменшенні рівня безробіття, підвищенні технологічного рівня виробництва, що може суперечити політиці держави та бути загро-

зою її економічної безпеки. У цьому аспекті досить актуальним є питання використання зарубіжного досвіду щодо залучення прямих іноземних інвестицій з метою забезпечення економічної безпеки держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок в економічну теорію засад прямого іноземного інвестування зробили такі науковці, як: Б.В. Губський, В.В. Дергачова, С.В. Захарін, О.Г. Федоренко, Н.Н. Вознесенська та ін.

Разом із тим, незважаючи на величину та значущість наукових досліджень, присвячених цій проблемі, окремі питання використання зарубіжного досвіду щодо залучення прямих іноземних інвестицій з метою забезпечення економічної безпеки держави залишаються недостатньо вивченими і потребують подальшого дослідження.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати мету статті, яка полягає у дослідженні використання зарубіжного досвіду щодо залучення прямих іноземних інвестицій з метою забезпечення економічної безпеки держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Країни Центрально-Східної Європи (далі – ЦСЄ), застосовуючи низку стимулюючих заходів в інституційній сфері (діючі СЕЗ/ВЕЗ, податкове стимулювання, державні преференції), все ж використовують залучені інвестиції неефективно. Неефективність використання ПІІ зумовлює потребу у збільшенні надходжень іноземних фінансових ресурсів задля забезпечення економічної безпеки та підняття ефективності національної економіки тощо. Це, у свою чергу, спричиняє зростання зовнішньої заборгованості (оскільки капітал надходить у вигляді кредитів від комерційних установ), зростання спекулятивних очікувань (через надходження капіталу у вигляді портфельних інвестицій), зростання інфляції та перегрів економіки (приплив ПІІ збільшує грошову масу країни-реципієнта). Тому видається доцільним розгляд зарубіжного досвіду країн ЦСЄ та можливостей його використання в нашій країні.

Механізми, які використовуються для підвищення ефективності залучення ПІІ у країни ЦСЄ, можна виділити у дві групи: механізми покращення інвестиційного клімату та механізми забезпечення економічної безпеки при надходженні ПІІ. Механізми покращення інвестиційного клімату формуються зі складових середовища функціонування підприємницької діяльності, оскільки останнє визначає умови діяльності суб'єктів підприємництва. Підприємницька діяльність становить економічний базис задоволення економічних і соціальних потреб населення.

Використовуючи методику Doing business [1], виділено складові середовища підприємницької діяльності, до яких відносять: податкову систему, дозвільну систему (отримання дозволів на будівельні роботи, на електропостачання), захист інвестора, започаткування підприємницької діяльності, доступність кредитування, рішення підприємств про власне банкрутство, здійснення зовнішньоторговельної діяльності, виконання контрактів.

Механізми забезпечення економічної безпеки при надходженні іноземних інвестицій включають у себе декілька складових. Механізм державно-приватного партнерства дозволяє, по-перше, державі здійснювати безпосередній контроль над діяльністю інвестора в інвестиційному проекті.

По-друге, за допомогою такого партнерства відбувається залучення іноземного інвестора в ті галузі, які є необхідним для нормального функціонування держави, однак не дають можливості отримання швидкого та значного доходу: будівництво інфраструктурних об'єктів, систем водопостачання та водовідведення, та інших систем життєзабезпечення міст.

По-третє, існує розподіл відповідальності та ризиків проекту між державою та інвестором, що знижує ризиковість проекту для іноземного інвестора та сприяє його захищеності.

У трактуванні законодавства різних країн поняття державно-приватного партнерства співвідноситься лише з концесією, однак в інших країнах може застосовуватися до аутсорсингу та спільних підприємств, що створюються державним та приватним сектором. Однак у практичній діяльності найчастіше під державно-приватним партнерством розуміють взаємовигідне рівноправне співробітництво між державою та приватною підприємницькою діяльністю, що базується на розподілі ризиків та відповідальності при здійсненні інфраструктурних проектів та надання громадських послуг.

Характерно, що при послабленні або відсутності стабільних інституційних чинників, механізмом вирішення проблем взаємодії представників підприємницьких структур із елементами середовища є корупція. Досліджувані країни ще не досягли максимального рівня економічного розвитку, а отже, інституційне середовище ще не набуло достатньої формалізації для ефективного усунення корупції.

У країнах ЦСЄ, порівняно із високорозвиненими промисловими країнами, основні елементи середовища функціонування підприємницької діяльності потребують модифікації, що дозволить країнам піднятися вище в рейтингу конкурентоспроможності економік світу (табл. 1). Таким чином, підвищиться ефективність використання не тільки іноземних інвестицій.

Таблиця 1

Параметри середовища функціонування підприємницької діяльності, станом на початок 2013 р.

Країна	США	Німеччина	Естонія	Македонія	Японія	Латвія	Литва	Словенія	Словаччина	Угорщина	Польща	Чехія	Болгарія	Румунія	Хорватія	РФ	Україна
Легкість ведення підприємницької діяльності, місце в рейтингу	4	20	21	23	24	25	27	35	46	54	55	65	66	72	84	112	137
Податкова система, місце в рейтингу	69	72	50	24	127	52	60	63	100	118	114	120	91	136	42	64	165
Реєстрація права власності, місце в рейтингу	25	81	14	50	64	31	5	83	8	43	62	27	68	72	104	46	149
Започаткування підприємницької діяльності, місце в рейтингу	13	106	47	5	114	59	107	20	83	52	124	140	57	68	80	101	50
Зовнішньоторговельна діяльність, місце в рейтингу	22	13	7	76	19	16	24	57	98	72	50	68	93	72	105	162	145
Захист інвестора, місце в рейтингу	6	100	70	19	19	70	70	17	117	128	49	100	49	49	139	117	117

Складено за: [172]

Станом на початок 2013 р. країни досліджуваної групи проводили реформи, які стосувалися представлених елементів середовища функціонування підприємницької діяльності. Країни цієї групи використали механізм мінімізації часових втрат при реєстрації підприємства та отриманні дозволів. Застосування цього механізму проявляється через встановлення лімітів часу на розгляд документів та отримання дозволів, а також здійснення реєстраційних процедур за допомогою Інтернет. Реєстрації нової компанії у Македонії займає 4 дні, оскільки реєстраційний офіс розсилає всю необхідну інформацію по інстанціях самостійно. У Польщі діє аналогічна система. Словенії, завдяки автоматизації процесу, вдалося скоротити термін реєстрації до 13 днів. Угорщина здійснює реєстрацію новостворених підприємств в онлайн-режимі, скасувавши паперові трансакції. Країни з високим рівнем доходу також здійснюють реформи: Німеччина знизилла вимоги до стартового капіталу новостворених компаній, який тепер становлять 1 євро, а не 25000 євро. Важливим елементом започаткування підприємницької діяльності є надання дозволу на проведення будівельних робіт та отримання доступу до електроенергії. Латвія на шляху пришвидшення доступу до джерел електропостачання спростила процес затвердження зовнішніх конструкційних з'єднань. РФ знизилла вартість підключення до джерел енергопостачання. Так, Болгарія, Латвія та Польща знизилли обсяг стартового капіталу для започаткування бізнесу. У Словенії та Україні скасували застарілі вимоги до печаток компаній.

Реформування реєстрації права власності відбулося в Македонії та Румунії шляхом встановлення ліміту часу на реєстраційні процедури, що становить 8 днів у Македонії та 35 днів у Румунії. Македонія також скасувала обов'язкові нотаріальні платежі. Естонія завершила комп'ютеризацію всього реєстраційного процесу. Чехія збільшила кількість персоналу, що займається реєстрацією права власності на землю та вжила адміністративних заходів для зменшення бюрократичних процедур. Також важливими кроками були: комп'ютеризація кадастрових служб та електронний доступ до баз даних комерційних реєстраторів; оцифрування всіх даних та запровадження електронної форми спілкування з нотаріусами. Латвія дозволила доступ до муніципальних електронних баз даних платників податків, таким чином виключивши необхідність отримання інформації про статус платника податків у паперовому

варіанті. РФ відмінила обов'язкову умову надання кадастрових паспортів об'єктів при реєстрації права власності. Словенія здійснює процедури реєстрації права власності в он-лайн режимі.

Механізм захисту прав інвесторів зазнає також активного реформування. В Україні ще у 2009 р. був прийнятий закон про акціонерні товариства [2], який посилив захист міноритарних акціонерів. Згідно із законом наглядова рада повинна схвалити трансакцію між зацікавленими сторонами. В законі прописані детальні вимоги до наглядової ради задля усунення конфлікту інтересів, підвищуючи прозорість діяльності компаній. Також чітко регламентовані обов'язки членів наглядової ради та їхні зобов'язання у випадку, якщо їхні дії чи бездіяльність заподіяли шкоду компанії. Македонія також здійснила зміни у своєму законодавстві, коли внесла поправки у закон про торговельні підприємства. Нова редакція посилює зобов'язання щодо розкриття інформації та модифікує дозвільний процес для трансакцій між пов'язаними сторонами. Тепер керівництво повинно публікувати інформацію про такі угоди в річному звіті. На керівництво, якщо воно є зацікавленою стороною в угоді, що завдає шкоди компанії, накладається додаткова відповідальність. Литва збільшила захист інвесторів шляхом посилення вимог щодо розкриття корпоративної інформації як у річному звіті, так і для громадськості.

Умови регулювання ПІІ можуть реалізовуватися в декілька етапів:

1. Визначення їхнього впливу на основні макроекономічні показники.
2. При позитивному результаті можливим є стимулювання припливу іноземних інвестицій шляхом надання пільг, зниженні оподаткування. Стимулюючи діяльність доцільно застосовувати при надходженні інвестицій у пріоритетні для економіки країни галузі.
3. Негативний вплив інвестицій зумовлює вжиття заходів для їх мінімізації, що можуть полягати у законодавчому обмеженні інвестування у стратегічні для держави галузі.
4. Задля зменшення залежності від іноземного капіталу доцільно розвивати внутрішню інвестиційну діяльність, що допоможе уникнути ризиків від зовнішнього інвестора.

На нашу думку, доцільним є зазначення у законодавчих актах (ЗУ «Про режим іноземного інвестування» [3]) та нормативних документах стратегічних галузей економіки, іноземне інвестування яких

Таблиця 2

Інструменти та важелі подолання негативного впливу іноземних інвестицій в Україні

Заходи	Політико-правові чинники	Економічні чинники
Стимулювання припливу ефективного капіталу	- реформування роботи Державного агентства з інвестицій та управління національними проектами; - законодавче визначення пріоритетних для іноземного інвестування галузей	- надання державних пільг суб'єктам господарювання при інвестування у пріоритетні галузі (авіабудування, ІТ-сектор, машинобудування тощо); - покращення інвестиційного клімату, з метою створення стабільного і передбачуваного середовища функціонування підприємницької діяльності; - державні пільги при інвестуванні у слаборозвинені регіони при створенні відповідної кількості нових робочих місць; - стимулювання розвитку внутрішнього інвестування; - підтримка стабільного курсу гривні з метою уникнення девальваційних очікувань, що призведуть до відпливу інвестицій; - активне використання механізму державно-приватного партнерства.
Зменшення обсягу псевдоефективних інвестицій	- законодавче обмеження інвестування окремих галузей, що становлять основу національної безпеки	- обмеження на вивезення прибутків з високооборотних галузей терміном на 3 роки від початку прибуткової діяльності (фінансове посередництво, торгівля, операції з нерухомістю); - стимулювання розвитку внутрішнього інвестування.

зумовить небажані наслідки для національної та економічної безпеки. Заходи задля посилення економічного розвитку країни при міжнародному інвестиційному співробітництві представлені у таблиці 2.

З огляду на досвід країн ЦСЄ, можемо запропонувати обмежити доступ прямих іноземних інвестицій у банківський сектор, виробництво та торгівлю зброєю, вибухівкою, амуніцією; виробництво та продаж електроенергії. Такі заходи дозволять поліпшити соціально-економічний розвиток та зменшити псевдоефективні інвестиції.

Ще одним методом, що дозволить мінімізувати приплив псевдоефективних інвестицій, є зобов'язання щодо стабільності законодавства. Такі зобов'язання щодо стабільності законодавчого поля формують впевненість інвестора в збереженні сприятливих умов для функціонування його інвестицій, навіть якщо відбудуться негативні зміни в політиці і законодавстві. У такому разі відбуватиметься компенсування інвесторам втрат, яких вони можуть зазнати.

Дані зобов'язання можуть бути забезпечені за рахунок: національного законодавства, що буде стосуватися всіх інвесторів чи окремих категорій; угод, що укладені між державою та інвестором, в яких стабілізаційні моменти прописані лише щодо визначеного інвестора.

Ефективність зобов'язань щодо стабілізації не є однозначною. З одного боку, вони збільшують стабільність і передбачуваність умов роботи інвестора і таким чином стимулюють залучення інвестицій у довгострокові та середньострокові проекти. З іншого боку, стабілізаційні зобов'язання становлять ризик для реалізації суверенних прав держави-акцептора інвестицій щодо управління економікою і запровадженню законодавчих і регулюючих заходів.

У Законі України «Про режим іноземного інвестування» у статті 10 [3] прописана компенсація збитків іноземним інвесторам, включаючи упущену вигоду і моральну шкоду, завданих їм внаслідок дій, бездіяльності або неналежного виконання державними органами України чи їхніми посадовими особами передбачених законодавством обов'язків щодо іноземного інвестора або підприємства з іноземними

інвестиціями, відповідно до законодавства України. Збитки повинні бути відшкодовані на основі поточних ринкових цін та/або обґрунтованої оцінки, підтверджених аудитором чи аудиторською фірмою. Компенсація, що виплачується іноземному інвестору, визначається на час фактичного здійснення рішення про відшкодування збитків. Однак, на нашу думку, необхідним є додаткове обумовлення положення про компенсацію в разі зміни законодавчого поля в інвестиційних договорах, що становлять найбільшу цінність та важливість для соціально-економічного розвитку України: інвестиції у високотехнологічну обробку промисловість (авіабудування, машинобудування, виробництво обчислювальної техніки), НДІДКР, комп'ютерні технології. Такі нововведення дозволять посилити приплив ефективних інвестицій.

Висновки. Механізми забезпечення економічної безпеки при надходженні іноземних інвестицій включають у себе декілька складових: механізм державно-приватного партнерства, механізм мінімізації часових втрат при реєстрації підприємства та отриманні дозволів та механізм захисту прав інвесторів.

З огляду на досвід країн Центрально-Східної Європи, доцільно обмежити доступ прямих іноземних інвестицій у банківський сектор, виробництво та торгівлю зброєю, вибухівкою, амуніцією; виробництво та продаж електроенергії. Такі заходи дозволять поліпшити соціально-економічний розвиток та зменшити псевдоефективні інвестиції.

Ще одним методом, що дозволить мінімізувати приплив псевдоефективних інвестицій, є зобов'язання щодо стабільності законодавства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Doing business 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.doingbusiness.org/reports/global-reports/doing-business-2013>.
2. Закон України Про акціонерні товариства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/514-17>.
3. Закон України Про режим іноземного інвестування [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/93/96-вр>.

УДК 711.3:65.012.123

Фаріон Л.В.
аспірант,

Житомирський національний агроекологічний університет

АЛГОРИТМ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Розкрито теоретико-методологічні засади стратегії сталого розвитку сільських територій. Сформульовано мету, визначено суб'єкти та об'єкти стратегічного планування. Досліджено алгоритм формування стратегії сталого розвитку сільських територій.

Ключові слова: стратегія, алгоритм, методологія, сталий розвиток, сільські території, сільський розвиток.

Фаріон Л.В. АЛГОРИТМ ФОРМИРОВАНИЯ СТРАТЕГИИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ

Раскрыты теоретико-методологические основы стратегии устойчивого развития сельских территорий. Сформулирована цель, определены субъекты и объекты стратегического планирования. Исследован алгоритм формирования стратегии устойчивого развития сельских территорий.

Ключевые слова: стратегия, алгоритм, методология, устойчивое развитие, сельские территории, сельское развитие.

Farion L.V. THE ALGORITHM OF FORMATION OF STRATEGY OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF RURAL TERRITORIES

The theoretical and methodological bases of strategy of sustainable development of rural territories are disclosed. The goal, subjects and objects of strategic planning are defined. The algorithm of formation of strategy of sustainable development of rural territories is studied.

Keywords: strategy, algorithm, methodology, sustainable development, rural territories, rural development.

Актуальність проблеми. Сільські території на етапі трансформаційних процесів економіки країни зіткнулися з низкою об'єктивних і суб'єктивних чинників, що зумовлюють розбалансованість та диспропорційність їхнього розвитку. Внаслідок цього виникають проблеми економічного, соціального та екологічного характеру, про що свідчать: занепад сіл, погіршення якості життя селян, виснаження земельних ресурсів, нестача фінансових ресурсів для розвитку сільського господарства. Тому вирішення питань сільського розвитку залежить від чітко встановлених стратегічних цілей і завдань та їх затвердженого поетапного виконання, що супроводжується обраною стратегією розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи формування стратегій розвитку у своїх працях досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні науковці, а саме: М. Альберт, І. Ансофф, Л. Кутідзе, О. Лазарева, Е. Макдонел, М. Мескон, М. Орлатий, Ф. Хедоурі, Л. Шеховцева. Окремі аспекти проблем сільського розвитку перебувають у центрі уваги багатьох вітчизняних учених, зокрема О. Бородіної, Т. Гоголь, Т. Зінчук, В. Єрмоленко, А. Ключник, Н. Куцмус, О. Онищенко, О. Павлова, І. Прокопи, В. Юрчишина та інших. Окрема увага в дослідженнях приділяється теоретико-методологічним аспектам розвитку сільських територій.

Виділення не вирішених раніше частин проблеми. Незважаючи на значні здобутки вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів, залишаються недостатньо дослідженими питання формування стратегічних засад забезпечення сталого розвитку сільських територій, які вимагають подальшого поглиблення та вивчення, а саме: удосконалення понятійно-категоріального апарату «стратегії сталого розвитку сільських територій», розробки алгоритму та визначення основних етапів формування стратегії сільського розвитку.

Метою дослідження є обґрунтування теоретико-методологічних підходів до трактування поняття «стратегія сталого розвитку сільських територій» та розробка алгоритму забезпечення виконання стратегічних цілей сільського розвитку.

Виклад основного матеріалу. Поняття «стратегія» вперше введено в науковий обіг військовою сфери та означало мистецтво управління військом.

Відомий зарубіжний учений І. Ансофф у своїх дослідженнях теорії стратегічного планування визначив стратегію як засіб для досягнення мети та набір правил для прийняття рішень [15, с. 64]. Цієї ж думки дотримуються науковці-економісти М.Х. Мескон, М. Альберт та Ф. Хедоурі, які описують стратегію як детальний всебічний, комплексний план, призначений для того, щоб забезпечити здійснення місії та досягти запланованих цілей [7, с. 181].

Аналогічний підхід до трактування стратегії знаходимо й у працях вітчизняних учених-економістів. Зокрема, Л.С. Кутідзе стверджує, що стратегія матеріалізується у всебічному довготерміновому плані для забезпечення здійснення затвердженої місії в мінливому зовнішньому середовищі [6, с. 14]. З огляду на це твердження, обґрунтована стратегія концентрує наявні ресурси та зусилля для отримання максимального ефекту.

Напрями та пріоритети розвитку держави визначені в Указі Президента «Про Стратегію сталого розвитку «Україна-2020» [12]. Стратегія визначає мету, вектори руху, дорожню карту, першочергові пріоритети та індикатори належних оборонних, соціально-економічних, організаційних, політико-правових умов становлення та розвитку України. Документ містить шістьдесят дві реформи та програми держави щодо забезпечення європейських стандартів життя населення.

Для дослідження соціально-економічного розвитку країни досить часто у науковій літературі використовується поняття «стратегії регіонального розвитку». Як правило, стратегія регіонального розвитку сконцентрована на ключових, найперспективніших напрямках (не більше п'яти), які виявлені на основі аналізу соціально-економічного потенціалу, сильних і слабких сторін внутрішнього середовища території, можливих сприятливих чи негативних зовнішніх впливів [10, с. 26]. О.В. Лазарева визначає стратегію розвитку регіону як систему взаємозалежних рішень і установок, що визначають пріоритетні напрями дій по реалізації місії регіону, а цілі визначають кінцеві й проміжні стани в реалізації його стратегії [4]. Дещо ширшим є трактування Л.С. Шеховцевої, яка під стратегією економічного розвитку регіону пропонує розуміти систему довготермінових, найбільш важливих цілей і засобів по відношенню до рівня і

якості життя населення, виробництва та інших галузей народного господарства, що формують валовий регіональний продукт та його структуру, доходів та витрат, бюджету, податків, інвестицій, цін та інших елементів, що забезпечують досягнення поставлених цілей [14, с. 692].

Базисною складовою аграрного сектору економіки держави, за твердженням А.В. Ключник, є стратегія комплексного розвитку економічного потенціалу сільських територій, що спрямована на забезпечення збалансованого розвитку виробництва та поселенської мережі на основі формування належного екологічно безпечного середовища проживання, праці та відпочинку населення [5, с. 33]. Згідно зі змістом і сутністю наукових розробок О.І. Павлова, розвиток сільських територій передбачає комплексний підхід до дослідження елементів соціальної, економічної та екологічної складових структури такої місцевості [9]. Сільський розвиток як процес у своїх дослідженнях визначає О.М. Бородіна, що здійснюється на основі самоорганізації сільських громад із максимально можливим використанням чинників ендогенного розвитку при поєднанні їх із зовнішніми можливостями [13]. У науковому відношенні О. Онищенко і В. Юрчишин визначають сільський розвиток як сукупність

знань про сучасне, найближче, середньострокове та стратегічно віддалене майбутнє українського села, селянства і всього сільського соціуму, а також про напрями, шляхи і механізми виведення сільського господарства на засади сталого розвитку [8, с. 10]. Згідно з дослідженнями вітчизняних науковців Т. Зінчук та Н. Куцмус, політика сільського розвитку повинна бути зорієнтована на конкретні умови кожного окремого сільського регіону, враховувати його особливості, а отже, максимально повно використовувати принади конкретної території [2, с. 158].

Пріоритетні цілі розвитку сільських територій, серед яких: забезпечення добробуту селян, збереження історичної та духовної спадщини, зменшення антропогенного навантаження та економічне зростання виступають стратегічними завданнями сталого сільського розвитку. Так, на думку Т. Гоголь, сталий розвиток сільських територій є рівномірним нарощуванням позитивних соціальних показників, зокрема, життєвого рівня населення, освіти, здоров'я, у повній відповідності з екологічним та економічним розвитком сільської місцевості [1]. У працях В. Єрмоленка акцентується на тому, що сталий розвиток сільських територій є системою організаційних, економічних, політичних і правових заходів, спрямованих на забезпечення пропорційних і одночасних, незворотних і стабільних прогресивних змін у виробничій, соціальній і екологічній сферах сільських територій [3].

Виходячи з наявного теоретико-методологічного інструментарію дослідження проблем сталого розвитку сільських територій, виявлено недосконалість механізму його формування. Варто відзначити, що рідко можна зустріти науково обгрунтовані стратегії сталого сільського розвитку, внаслідок чого місцеві програми та концепції розвитку сіл не мають системного та програмного характеру. Актуальність впровадження стратегії сталого розвитку сільських територій насамперед умотивована такими причинами:

- необхідністю забезпечення економічного зростання сільської економіки (підвищення конкурентоспроможності сільських територій, підтримка малого та середнього підприємництва, розвиток міжнародної співпраці, сприяння доступу інвестицій, диверсифікація сільської економіки);
- першочерговістю збереження навколишнього природного середовища (раціональне використання природних та енергетичних ресурсів, екологізація сільськогосподарського виробництва, виробництво органічної продукції, забезпечення екологічної безпеки, вторинна переробка сировини);
- підвищенням якості життя сільських громад (подолання демографічної кризи на селі, скорочення рівня безробіття, удосконалення транспортної та соціальної інфраструктури, оновлення матеріально-технічної бази установ охорони здоров'я, освіти і культури).

Основними суб'єктами формування стратегій на сільських територіях традиційно виступають: органи законодавчої та виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємці, сільськогосподарські виробники, сільські громади та інші.

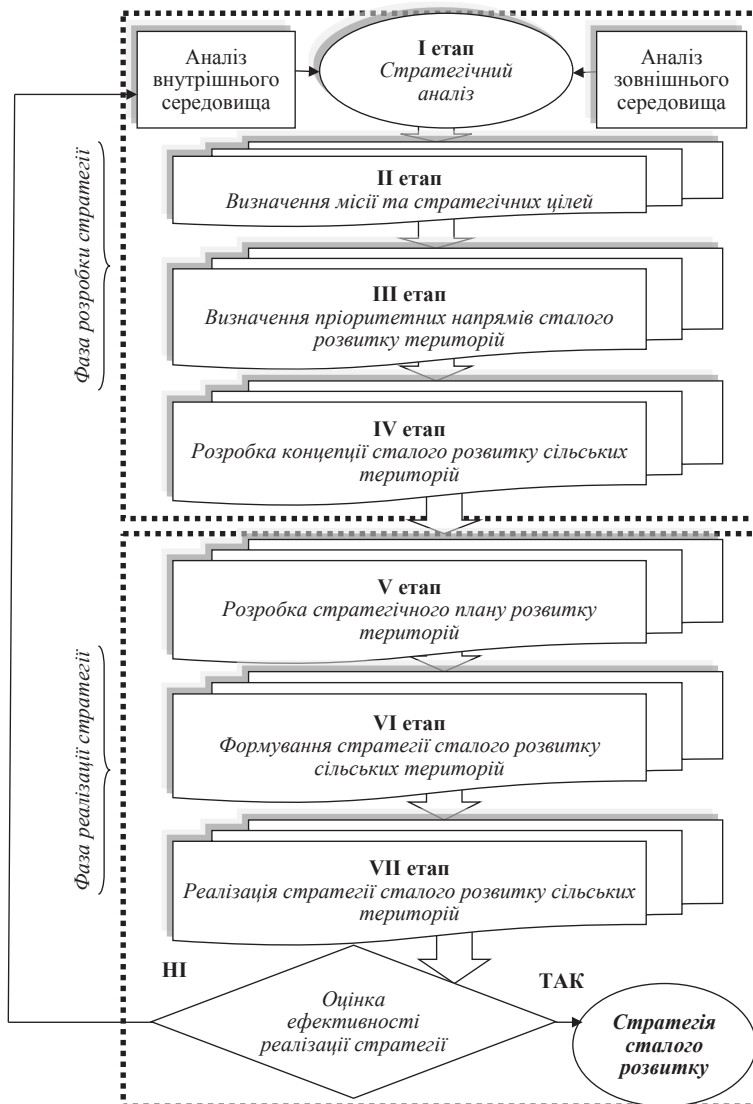

Рис. 1. Алгоритм розробки стратегії сталого розвитку сільських територій

Відповідно до того, що об'єкт стратегічного управління визначається сферою дії суб'єкта та може бути як частиною сільських поселень, так і села в цілому до об'єктів стратегічних трансформацій можна віднести: власне сільські території, місцеві бізнес-структури, сільські громади та природне середовище. Згідно змісту реформи децентралізації влади, принципів та функцій стратегій розвитку, об'єкти та суб'єкти розробки та впровадження стратегії є спорідненими. Причиною цього виступає необхідність внесення змін та пропозицій щодо формування та реалізації довгострокового плану розвитку територій саме сільським соціумом і місцевими виробниками через їх найбільшу обізнаність і наближеність до проблем сільського розвитку.

Загальною метою будь-якої стратегії має бути досягнення поставлених стратегічних цілей за умов обмежених ресурсів, підвищення конкурентоспроможності, сприяння ефективному розвитку. Загалом, метою стратегії сталого розвитку сільських територій є впровадження на сільських територіях умов для збалансованого економіко-екологічного та соціального розвитку.

Відповідно до існуючих мотивів, сформованої мети, визначених об'єктів та суб'єктів, стратегію сталого розвитку сільських територій варто розглядати у якості специфічного управлінського плану довгострокової дії, спрямованого на забезпечення соціально-економічної та екологічної збалансованості розвитку місцевості, створення сприятливих умов для життєдіяльності сільського соціуму та збереження культурно-історичної спадщини завдяки багатofункціональному розвитку територій.

Для отримання запланованих цілей та мети, необхідно сформувати алгоритм розробки стратегії сталого розвитку сільських територій (рис. 1).

Кожен з визначених етапів формування та реалізації стратегії передбачає виконання певних функцій і завдань відповідно до методики та специфіки підходів до розроблених планів. Найважливішими етапами, що стимулюють процес розробки стратегії, є такі:

1-й етап. Здійснюється аналіз внутрішнього та зовнішнього середовища, а саме: системний аналіз можливостей і загроз зовнішнього середовища; оцінка сильних і слабких сторін територій, ресурсозабезпеченості (природними, людськими, фінансовими ресурсами); можливості залучення інвестицій (наявність інвестиційних ресурсів та інвестиційний клімат).

2-й етап. Окреслюються пріоритети розвитку сільських територій. На цьому етапі необхідно визначити: що на територіях необхідно примножувати і зберігати, що заважає розвитку та які нововведення необхідно впровадити. Також здійснюються інформування та залучення громадськості до процесу розробки стратегії.

3-й етап. Здійснюється розробка напрямів сталого розвитку сільських територій. Формуються і залучаються робочі групи по кожному напрямку розвитку, аналізуються результати попередніх програм розвитку територій.

4-й етап. Досліджуються напрями забезпечення організаційних, фінансових, правових умов розвитку територій. Здійснюється формування цілісної системи поглядів на збалансованість соціального, економічного та екологічного розвитку сільських територій.

5-й етап. Проводиться процес розробки плану конкретних дій, до якого входить: опрацювання

тактичних і оперативних планів, формування графіку і організація та контроль роботи по кожному стратегічному напрямку розвитку, аналіз майбутніх витрат, розробка індикаторів сталого розвитку сільських територій, пошук додаткових джерел фінансування, дослідження альтернативних варіантів розвитку.

6-й етап. Формується стратегія сталого розвитку сільських територій та затверджується стратегічний бюджет.

7-й етап. Здійснюються підготовка до впровадження та управління впровадженням стратегії, включаючи використання вітчизняного та зарубіжного досвіду. Проводиться процес легітимізації стратегічних документів та операційних проектів.

Обов'язковою складовою формування стратегії розвитку є проведення моніторингу та оцінювання її реалізації на кожному етапі розробки, що необхідно для перегляду стратегічного плану на відповідність отриманих результатів запланованим. Якщо виникає необхідність, використовуються альтернативні варіанти розвитку територій на будь-якому етапі впровадження стратегії, для отримання максимально можливого ефекту.

Висновки. Ефективним інструментом забезпечення сталого розвитку сільських територій є розробка алгоритму формування та реалізації відповідної стратегії на сільській місцевості. Дотримання послідовного виконання кожного з етапів впровадження розробленого плану дає можливість здійснити детальний аналіз соціально-економічного, екологічного та інституційного стану територій, виявити проблеми сільського розвитку й обрати оптимальний варіант дій для досягнення сталого розвитку. Однією з головних умов розробки ефективного алгоритму формування стратегії є залучення громадськості, бізнесу, органів місцевого самоврядування до участі в економічному, соціальному, екологічному та політичному житті; розвиток духовно-культурного та інтелектуального потенціалу територій; забезпечення інформатизації суспільства; сприяння створенню державної підтримки програм розвитку сільських територій; створення сприятливого інвестиційного клімату та обов'язкове збереження етнокультурної та історичної спадщини.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гоголь Т. Економічний механізм сталого розвитку сільських територій [Електронний ресурс] / Т. Гоголь. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/sre/2010_1/15.pdf.
2. Зінчук Т.О. Принади сільських територій: новий теоретико-методологічний підхід чи забута потреба сільського розвитку? / Т.О. Зінчук, Н.М. Куцмус // Сталий розвиток економіки. – 2012. – № 1(11). – С. 155-161.
3. Єрмоленко В. Особливості формування категорії «сталий розвиток сільських територій» [Електронний ресурс] / В. Єрмоленко. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/nvnu_pravo/2010_156/10evm.pdf.
4. Лазарева О.В. Регіональна політика: стан, проблеми розвитку на стратегічних засадах [Електронний ресурс] / О.В. Лазарева. – Режим доступу : <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukraci/governgmt/2012/202-190-23.pdf>.
5. Ключник А.В. Формування та розвиток економічного потенціалу сільських територій України : монографія / А.В. Ключник. – Миколаїв : Дизайн та поліграфія, 2011. – 468 с.
6. Кутідзе Л.С. Стратегічне планування розвитку територій : навчально-методичний посібник / Л.С. Кутідзе. – Запоріжжя : ЗЦППКК, 2013. – 42 с.
7. Мескон М., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента / М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури. – М. : Дело, 1992. – 704 с.
8. Онищенко О., Юрчишин В. Сільський розвиток: основи мето-

- дології та організації / О. Онищенко, В. Юрчишин // Економіка України. – 2006. – № 10(539). – С. 4-13.
9. Павлов О.І. Теоретико-методологічні засади сучасної парадигми управління сільськими територіями [Електронний ресурс] / О.І. Павлов. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua>.
 10. Планування соціально-економічного розвитку територій України : нач. посіб. / за ред. В.М. Вакулєнка, М.К. Орлатого. – К. : НАДУ, Фенікс. – 2011. – 206 с.
 11. Прокопа І.В. Сільські територій України: дослідження і регулювання розвитку / І.В. Прокопа // Економіка України. – 2007. – № 6. – С. 50-59.
 12. Стратегія сталого розвитку України «Україна-2020» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/U005_15.html.
 13. Теорія, політика та практика сільського розвитку / за ред. д-ра екон. наук, чл.-кор. НАНУ О.М. Бородіної, д-ра екон. наук, чл.-кор. УААН І.В. Прокопи ; НАН України ; Ін-т екон. та прогноз. – К., 2010. – 376 с.
 14. Шеховцева Л.С. Концептуальні основи стратегічного управління розвитком регіону // Л.С. Шеховцева / Вестник МГТУ. – Том 9. – № 4. – 2006. – С. 690-693.
 15. Igor H. Ansoff, Edward I. McDonnell, *Implanting Strategic Managment*. Prentice Hall, 1990. – 520 p.

СЕКЦІЯ 4 ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 005.346

Папенко Л.М.

*аспірант кафедри менеджменту сфери послуг
Київського національного університету технологій та дизайну*

ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «КЛІЄНТООРІЄНТОВАНІСТЬ» У КОНТЕКСТІ УПРАВЛІННЯ СЕРВІСНИМ ПІДПРИЄМСТВОМ

У статті відображено результати аналізу визначень поняття «клієнтоорієнтованість» вітчизняних та зарубіжних науковців. Систематизовано існуючі підходи до трактування даного поняття. На основі проведеного аналізу уточнено дефініцію поняття «клієнтоорієнтованість» у контексті управління сервісним підприємством.

Ключові слова: клієнтоорієнтованість, клієнтоорієнтований підхід, сервісне підприємство, управління, споживча лояльність.

Папенко Л.М. ПОДХОДЫ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ ПОНЯТИЯ «КЛИЕНТООРИЕНТИРОВАННОСТЬ» В КОНТЕКСТЕ УПРАВЛЕНИЯ СЕРВИСНЫМ ПРЕДПРИЯТИЕМ

В статье отражены результаты анализа определений понятия «клиентоориентированность» отечественных и зарубежных ученых. Систематизированы существующие подходы к трактовке данного понятия. На основе проведенного анализа уточнена дефиниция понятия «клиентоориентированность» в контексте управления сервисным предприятием.

Ключевые слова: клиентоориентированность, клиентоориентированный подход, сервисное предприятие, управление, потребительская лояльность.

Рарenko L.M. APPROACHES TO THE DEFINITION OF «CLIENT-ORIENTATION» IN THE CONTEXT MANAGEMENT OF SERVICE ENTERPRISE

The article shows the results of analysis of definitions of «client-orientation» of domestic and foreign scientists. Systematized existing approaches to the interpretation of this concept. Based on the analysis of the concept of client orientation definitions in the context of management of service company is clarified.

Keywords: client-orientation, client-approach, service enterprise, management, consumer loyalty.

Постановка проблеми. У нинішніх умовах господарювання сервісні підприємства України поволи втрачають свою конкурентоспроможність та все частіше стають банкрутами. Посилення конкуренції на ринку послуг вимагає більш ефективного використання ресурсів, підвищення лояльності клієнтів та ефективності діяльності сервісних підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам клієнтоорієнтованості в управлінні сервісним підприємством присвячено праці таких вітчизняних та зарубіжних науковців, як: Лосев С.В. [1], Друкер П. [2], Тишина Н. [3], Кареева Ю. [4], Мухортова О. [5], Манн І. [6], Воржакова Ю.П. [7], Зинкевич А. [8], Еверт С. [9], Новиков А. [10], Юрчак А. [11], Лучков В. [12], Патлах І.Н. [13], Харський К.В. [14], Мудра М. [15] та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У більшості праць увага зосереджена саме на сутності поняття «клієнтоорієнтованість», а спроб виокремити єдину дефініцію даного поняття немає. Тому є актуальним на сьогодні виокремлення конкретних підходів до визначення клієнтоорієнтованості та уточнення даної дефініції у контексті управління сервісним підприємством.

Мета статті полягає в обґрунтуванні підходів до визначення поняття «клієнтоорієнтованість» та уточненні дефініції у контексті управління сервісним підприємством.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні підприємці та виробники забезпечені дешевими персоналізованими каналами комунікацій зі своїми клієнтами завдяки інформаційній революції, глобалізації ринків та розвитку інформа-

ційних мереж і мобільних технологій. При цьому клієнти мають можливість постійного доступу практично до будь-якої інформації. Можна спостерігати виникнення умов, близьких до моделі ідеальної конкуренції. Значну роль почала відігравати лояльність клієнтів одночасно зі зниженням величини маржі на клієнта. Збільшення конкуренції призвело до зниження цін на продукти та послуги, зростання витрат на залучення нових клієнтів, і це призвело до стрімкого зниження прибутку підприємства.

У таких умовах для багатьох підприємств єдиною можливістю збереження рентабельності підприємницької діяльності є підвищення кількості звернень кожного з клієнтів щодо надання послуг, що, у свою чергу, призводить до необхідності підтримувати довгострокові відносини з ними. Підприємствам стає більш доцільно використовувати вже наявних клієнтів в якості розповсюджувачів інформації, що забезпечує скорочення терміну виведення послуг на ринок та їх просування серед цільової аудиторії. Все це дозволяє сервісному підприємству скоротити витрати на залучення нових клієнтів.

У 80-х роках ХХ ст. розпочався реінжиніринг бізнес-процесів, який мав на меті досягти скорочення витрат виробництва та був орієнтований в більшості випадків на внутрішньоорганізаційні зміни. Але стрімко прогресуючі нові економічні умови сприяли виникненню необхідності вдосконалення зовнішніх процесів, спрямованих на клієнта. І, як наслідок, виникла потреба розробки такого підходу до утримання існуючих клієнтів, який би враховував їх цінність для підприємства.

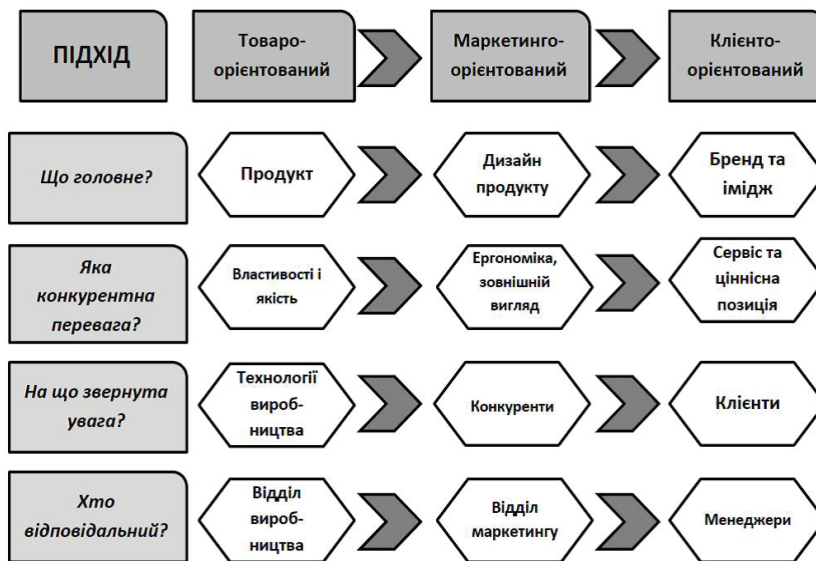

Рис. 1. Еволюція підходів до управління підприємством

Джерело: удосконалено автором на основі [1]

Перші згадки про клієнтоорієнтований підхід були відмічені у 90-х роках ХХ ст. Його метою стала побудова індивідуальних відносин підприємства з кожним із клієнтів. А вже на початку ХХІ ст. сервісні підприємства об'єдналися у своїх прагненнях до підвищення якості роботи зі своїми споживачами, формування їх лояльності та побудови такого співробітництва, яке б принесило взаємну вигоду всім задіяним сторонам. Наслідком змін у соціально-економічному середовищі, що відбулись за останні 20–25 років, став саме клієнтоорієнтований підхід як філософія підприємницької діяльності (рис. 1).

Зародженню та зростанню актуальності поняття клієнтоорієнтованості сприяли вимоги сучасного ринку, які мають наступні особливості:

- гостра конкурентна боротьба за власну частку ринку;
- перенасичення ринку однаковими пропозиціями;
- більш високі запити клієнтів до якості товарів та послуг, а також до кваліфікації обслуговуючого персоналу;
- постійне поповнення ринку новими товарами та послугами.

Дані фактори призвели до необхідності перерозподілу зусиль і уваги від процесу виробництва та якостей товару, що випускається, його унікальності, технології збуту та ефективності продажів на задоволення потенційних потреб клієнтів при збереженні інтересів підприємства. Іншими словами, відбулась заміна товароорієнтованого підходу на клієнтоорієнтований, націленого на клієнта як індивідуальну особистість, яка визначає конкурентні переваги сервісу та цінність послуги.

У численних працях підкреслюється те, що стійкі конкурентні переваги підприємство може отримати внаслідок постійного фокусу на клієнті. Призначення будь-якого бізнесу полягає в задоволенні запитів клієнта, – зазначає відомий американський спеціаліст з управління П. Друкер [2]. Тож на сьогодні тема клієнтоорієнтованості є доволі актуальною для сервісних підприємств. А отже, з'являється потреба розробки теоретико-методичних засад управління сервісним підприємством у сучасних умовах господарювання.

Більшість підприємств нездатні вибудувати філософію клієнтоорієнтованої підприємницької діяльності через нерозуміння сутності цього поняття. Для вирішення даного питання необхідно дослідити визначення поняття «клієнтоорієнтованість». При цьому потрібно зазначити, що клієнтоорієнтованість і клієнтоцентричність – це синоніми. Роз'яснень даного поняття існує велика кількість, та для того щоб вивчити його більш поглиблено, його визначення були структуровані в залежності від існуючих позицій різних авторів у табл. 1.

Сучасний бізнес-словник уже кілька десятиліть має у своєму складі поняття «клієнтоорієнтованість», яке частіше за все вживають у контексті сервісу або маркетингу, а інколи – у значенні одного з їх основних елементів. При цьому ринкові умови сьогодення все частіше наштовхують підприємців на думки

та дії по перетворенню цього поняття з окремого елемента на філософію бізнесу [15].

Як стратегію або спосіб ведення бізнесу клієнтоорієнтованість розглядають Тишина Н. [3], Карєєва Ю. [4], Мухортова О. [5]. Манн І. також дотримується погляду, що клієнтоорієнтованість – це стратегія ведення бізнесу компанії, але також додає, що це й ініціація позитивних емоцій та захвату у існуючих клієнтів, що веде до повторних покупок і здобуття нових клієнтів за рахунок рекомендацій існуючих клієнтів [6].

На думку Еверт С., клієнтоорієнтованість – це вміння виявляти потреби клієнта (як внутрішнього, так і зовнішнього) і ефективно задовольняти їх [9].

Лучков В. має схожу точку зору, але уточнює, що клієнтоорієнтованість – це здатність компанії створювати додатковий потік клієнтів і додатковий прибуток за рахунок глибокого розуміння і задоволення потреб клієнтів [12].

Новіков А. [10] та Патлах І. [13] вбачають клієнтоорієнтованість як інструмент, що дозволяє підприємству отримувати лояльних клієнтів та націлений на отримання стійкого прибутку в довгостроковому періоді.

Новіков А. стверджує також, що клієнтоорієнтованість – це характеристика самого бізнесу, яка відображає місце інтересів клієнта в системі пріоритетів керівництва і власників [10].

Юрчак А. має власну позицію щодо визначення поняття клієнтоорієнтованості та вбачає її як базовий набір характеристик, які формують корпоративну культуру підприємства [11].

Деяко інший погляд на визначення поняття клієнтоорієнтованості має Воржакова Ю., яка стверджує, що її суть полягає в переході від фокусування зусиль підприємства на конкурентній боротьбі та випередженні конкурентів до впровадження унікальних продуктів для задоволення майбутніх потреб клієнтів найчастіше шляхом використання нетрадиційних підходів [7]. Як цілеспрямовані та системні дії компанії, метою яких є перевернення очікувань своїх клієнтів, розглядає клієнтоорієнтованість Зінкевич А. [8].

Також власну точку зору щодо дефініції клієнтоорієнтованості має Харський К., який стверджує, що

Таблиця 1

Основні підходи до визначення поняття «клієнтоорієнтованість»

Автор	Визначення: Клієнтоорієнтованість – це ...	Основна ідея
Підхід з позиції визначення клієнтоорієнтованості як стратегії або способу ведення бізнесу		
Тишина Н. [3]	спосіб ведення бізнесу, при якому споживач – це жива людина зі своїми бажаннями і потребами, які можуть і повинні бути почуті та задоволені.	Спосіб ведення бізнесу
Кареева Ю. [4]	стратегічний підхід до розвитку організації, який забезпечує підвищення її конкурентоспроможності і зростання прибутковості, що припускає мобілізацію всіх її ресурсів на виявлення, залучення клієнтів та утримання найбільш прибуткових з них, за рахунок підвищення якості обслуговування клієнтів і задоволення їхніх потреб.	Стратегічний підхід
Мухортова О. [5]	це стратегія бізнесу, яка має на меті задоволення потреб клієнта. Результатами цієї стратегії є: лояльність клієнтів, прибуток, стабільний грошовий потік, підвищення рівня передбачуваності поведінки клієнтів.	Стратегія бізнесу
Манн І. [6]	- це ініціація позитивних емоцій і захвату у існуючих клієнтів, що веде до повторних покупок і здобуття нових клієнтів за рахунок рекомендацій існуючих клієнтів; - стратегія ведення бізнесу компанії, у відповідності з якою вона (компанія) робить дії (подекуди зовсім нестандартні та індивідуальні), спрямовані на задоволення потреб клієнта, з метою перетворити його в лояльного клієнта. Така стратегія у більшості випадків вигідна у довгостроковій перспективі, хоча іноді досить витратна у ресурсах.	Ініціація позитивних емоцій, стратегія
Воржакова Ю.П. [7]	перехід від фокусування зусиль підприємства на конкурентній боротьбі та випередження конкурентів до впровадження унікальних продуктів для задоволення майбутніх потреб клієнтів найчастіше шляхом використання нетрадиційних підходів.	Спосіб ведення бізнесу
Зінкевич А. [8]	це цілеспрямовані та системні дії компанії, мета яких – перевершити очікування своїх клієнтів і зробити їх щасливими.	Спосіб ведення бізнесу
Підхід з позиції визначення клієнтоорієнтованості як вміння, інструмент або характеристика бізнесу		
Еверт С. [9]	це вміння виявляти потреби клієнта (як внутрішнього, так і зовнішнього) і ефективно задовольняти їх.	Вміння
Новіков А. [10]	- це характеристика самого бізнесу, яка відображає місце інтересів клієнта в системі пріоритетів керівництва і власників; - це інструмент, який дозволяє підприємству отримувати лояльних клієнтів. Користування цим інструментом вимагає деяких інвестицій.	Характеристика бізнесу, інструмент
Юрчак А. [11]	базовий набір характеристик, які формують корпоративну культуру. Іншими словами – це як генетичний код організації, тобто набір цінностей, створюваний роками. Код, який неможливо змінити за кілька місяців, але неможливо і зруйнувати, якщо він є.	Базовий набір характеристик, генетичний код підприємства
Лучков В. [12]	це здатність компанії створювати додатковий потік клієнтів і додатковий прибуток за рахунок глибокого розуміння і задоволення потреб клієнтів.	Здатність
Патлах І.М. [13]	інструмент управління взаємовідносинами з клієнтами, націлений на отримання стійкого прибутку в довгостроковому періоді і базується на трьох критеріях: ключової компетенції, цільових клієнтах та рівності позицій.	Інструмент
Підхід з позиції визначення клієнтоорієнтованості як клієнтського досвіду або оцінки клієнта		
Консалтингова компанія Accenture [11]	створення позитивного клієнтського досвіду на всьому його життєвому циклі взаємодії з компанією.	Позитивний клієнтський досвід
Харський К.В. [14]	- це не те, що ви думаєте зробити для клієнта, це те, що клієнт думає про вас; - це не те, що компанія робить для свого клієнта, це не те, що вона збирається зробити, це не те, що вона хоче зробити, це не те, що вона може зробити при необхідності. Це оцінка клієнтом видимої частини діяльності компанії.	Оцінка клієнта

Джерело: узагальнено автором

клієнтоорієнтованість – це оцінка клієнтом видимої частини діяльності компанії [14].

Отже, дослідження визначень клієнтоорієнтованості свідчить, що існує велика кількість визначень цього поняття, які досить різні. А тому на даний час єдина дефініція клієнтоорієнтованості відсутня.

Таким чином, у літературі можна зустріти визначення клієнтоорієнтованості як способу ведення бізнесу, стратегії, стратегічного підходу; вміння, здатності, інструменту, характеристики бізнесу; дій компанії; оцінки клієнта тощо.

Проаналізувавши існуючі визначення клієнтоорієнтованості та зробивши деякі узагальнення, можна виокремити чотири основні підходи до визначення даного поняття:

- клієнтоорієнтованість як стратегія або спосіб ведення бізнесу;
- клієнтоорієнтованість як вміння, інструмент або характеристика бізнесу;

– клієнтоорієнтованість як клієнтський досвід або оцінка клієнта.

Таким чином, на основі проведеного аналізу існуючих підходів до визначення клієнтоорієнтованості пропонуємо уточнення визначення в контексті управління сервісним підприємством: **клієнтоорієнтованість – це сучасна концепція управління підприємством, в основі якої лежать знання про клієнтів та їхні потреби, що дозволяє формувати споживчу лояльність, утримувати постійних і залучати нових клієнтів, за рахунок пропозицій, які максимально задовольняють їхні потреби.** Клієнтоорієнтованість – це причина, яка змушує клієнтів повертатися до компанії, позитивно оцінювати дії компанії по відношенню до себе і рекомендувати її своїм друзям.

Висновки. Таким чином, сутність клієнтоорієнтованої діяльності сервісного підприємства полягає в трьох основних та принципових характеристиках:

1. Утримання клієнтів – є головною метою сервісного підприємства. Оскільки збільшення частки ринку і залучення нових клієнтів стало ще більш дорожчим, сервісним підприємствам виявилось більш вигідним використовувати потенціал уже наявної клієнтської бази та забезпечувати зростання кількості наданих послуг за рахунок підвищення інтенсивності її споживання існуючими клієнтами.

2. Комунікація з клієнтом носить індивідуальний характер. Для обліку персональних особливостей кожного клієнта і пропозиції йому більшої цінності необхідно забезпечити особисту інтерактивну взаємодію між ним і сервісним підприємством. З розвитком інформаційних технологій рішення цієї задачі стало можливим.

3. У першу чергу взаємовідносини, а не послуга. Оскільки послуги ставали одноманітними, основою для збереження і розвитку співпраці між сервісним підприємством та його клієнтами виявилися відносини (сервіс). Лояльні клієнти стали сприймати сервісне підприємство як носія якоїсь ідеї (бренду), наділеною для них особливою цінністю [1].

Отже, сервісне підприємство повинне намагатись упроваджувати хоча б незначні покращання своєї послуги та сервісу, якщо не щодня, то бодай раз на тиждень – і тільки в такому разі його справа буде обов'язково успішною.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- Лосев С.В. Принципы построения клиентоориентированной организации / С.В. Лосев // Менеджмент в России и за рубежом. – 2008. – № 6. – С. 127–138.
- Друкер П. Задачи менеджмента в XXI веке / П. Друкер ; пер. с англ. – М. : Вильямс, 2001. – 272 с.
- Тишина Н. Клиентоориентированность – це вулиця з двобічним рухом / Н. Тишина [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nbr.com.ua/ua/rejting/novosti/492-klientoorientovanist-tse-vulitsya-z-dvobichnim-rukhom>.
- Кареева Ю. Клиентоориентированный подход у розвитку організації / Ю. Кареева [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kareeva-konstruktiv.ru>.
- Мухортова О. Клиентоориентированность / О. Мухортова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://eduardk.livejournal.com/93553.html>.
- Манн И. Определение клиентоориентированности / И. Манн [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://silaua.ru/igor-mann-blog/2008/05/29/moe-opredelenie-klientoorientirovannosti/>.
- Воржакова Ю.П. Використання клієнтоорієнтованого підходу при формуванні конкурентної політики на поліграфічних підприємствах / Ю.П. Воржакова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ir.kneu.edu.ua:8080/handle/2010/9012>.
- Зинкевич А. Секреты клиентоориентированности / А. Зинкевич. – Интернет-издание. – 2014. – 42 с.
- Клиентоориентированность [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.mim.kiev.ua/ru/alumni/sovety/klientoorientirovannost>.
- Новиков А. Что такое клиентоориентированность / А. Новиков [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://blog.micromarketing.ru/marketing/what-is-clienting/>.
- Юрчак А. Как различить клиентоцентричную организацию: основные характеристики / А. Юрчак [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://b2b-insight.management.com.ua/tag/danfoss-ukrayna/>.
- Лучков В. Что такое клиентоориентированность / В. Лучков [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://victorluchkov.ru/articles/chto-takoe-klientoorientirovannost.html>.
- Патлах И.Н. Клиентоориентированность как философия бизнеса. / И.Н. Патлах // Ваш бизнес. – 2011. – № 10. – С. 24–26 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.b17.ru/article/4283/>.
- Харский К.В. Принципы клиентоориентированного бизнеса / К.В. Харский [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.harsky.ru/?p=479>.
- Мудра М. Клиентоориентированность як філософія / М. Мудра [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.management.com.ua/notes/client-orientation-as-philosophy.html>.

УДК 338.432.002.6

Пілець Н.І.

аспірант кафедри економіки підприємств
Подільського державного аграрно-технічного університету

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ОКУПНОСТІ ВИТРАТ НА ВИРОБНИЦТВО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

У статті розглянуто визначення поняття «економічний механізм» з точки зору різних вчених. Розкрито поняття та сутність механізму окупності витрат на виробництво сільськогосподарської продукції як одного з елементів економічного механізму. Метою економічного механізму окупності витрат на виробництві продукції сільського господарства є створення умов і використання інновацій для забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції та підвищення ефективності діяльності підприємств.

Ключові слова: механізми, господарський, економічний, функції, важелі, методи, інновації, формування, окупність, витрати.

Пілець Н.И. ПОНЯТИЕ И СУЩНОСТЬ ФОРМИРОВАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОГО МЕХАНИЗМА ОКУПАЕМОСТИ ЗАТРАТ НА ПРОИЗВОДСТВО СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ ПРОДУКЦИИ

В статье рассмотрено определение понятия «экономический механизм» с точки зрения различных ученых. Раскрыты понятие и сущность механизма окупаемости затрат на производство сельскохозяйственной продукции как одного из элементов экономического механизма. Целью экономического механизма окупаемости затрат на производство продукции сельского хозяйства является создание условий и использование инноваций для обеспечения конкурентоспособности сельскохозяйственной продукции и повышения эффективности деятельности предприятий.

Ключевые слова: механизмы, хозяйственный, экономический, функции, рычаги, методы, инновации, формирование, окупаемость, расходы.

Pilets N.I. CONCEPT AND NATURE OF FORMATION OF ECONOMIC MECHANISMS PAYBACK ON AGRICULTURAL

In the article the definition of «economic mechanism» in terms of various scientists. The concept and essence of the mechanism of cost recovery in agricultural production as part of the economic mechanism. The purpose of the economic mechanism of cost recovery in agricultural production is to create conditions and innovation to ensure the competitiveness of agricultural products and improve the efficiency of enterprises.

Keywords: mechanisms, Business, Economics, functions, instruments, methods, innovation, development, payback, costs.

Постановка проблеми. В умовах ринкової економіки для кожного підприємства основним завданням є отримання максимального прибутку, тому досить важливим є формування економічних механізмів окупності витрат на виробництво сільськогосподарської продукції. Перевищення величини витрат над величиною отриманих доходів є неприпустимим, оскільки призводить до збитковості підприємства. У такому разі варто звернути увагу на формування економічних механізмів окупності витрат, оскільки від цього залежить прибутковість підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У літературних джерелах є безліч різноманітних визначень поняття «економічний механізм». Кожне з них є вірним та додає окремого відтінку одному і тому самому терміну. Серед вчених, які присвятили свої роботи вивченню цього питання, можна виділити таких, як: А.П. Градов, О.А. Галич, О.В. Долід., Й.С. Завадський, Г.Я. Ільницька, О.М. Полінкевич, В.О. Козловський, П.В. Круш, С.О. Тульчинська, Р.В. Тульчинський, С.О. Кириченко, О.В. Кривда, О.П. Кавтиш, С.В. Мочерний, І.С. Скоропад, І.О. Снідаренко, С.О. Шарманська та ін. Однак у світі динамічних змін, розвитку інноваційної економіки дана тема потребує подальших вивчень та узагальнень.

Мета статті полягає у розкритті поняття і сутності формування економічного механізму окупності витрат на виробництво сільськогосподарської продукції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кожна система (органічна, механічна, суспільна, економічна тощо) має свої внутрішні джерела і важелі руху, росту та розвитку. Їх можна назвати внутрішніми механізмами.

Механізми в загальному розумінні – це система елементів, що призначена для перетворення руху одного чи декількох елементів у потрібний рух інших

елементів. Відповідно, під економічними механізмами розуміють використання певних елементів економічної системи для зміни і підсилення руху інших елементів цієї ж системи. Тобто йдеться про засоби або важелі підвищення результативності господарювання на підприємстві.

Як відомо під економічним механізмом розуміють зв'язку послідовно виникаючих взаємозв'язаних економічних явищ. Економічний механізм має вхідну ланку, ініційований процес (незалежного від обставин) слідування одного за іншим певних економічних явищ. Цей процес завершується вихідною ланкою, яка у більшості випадків служить вхідною ланкою іншого механізму. Таким чином, економічний механізм визначається або природою вихідного явища, або кінцевим результатом серії явищ. Але складовими елементами механізмів завжди одночасно виступають і вихідне, і завершальне явища, і весь процес, який відбувається в інтервалі між ними.

Існує величезна кількість економічних механізмів. Якщо виходити з того, що механізм являє собою систему взаємозв'язків економічних явищ, які виникають у певних умовах під впливом початкового імпульсу, то теоретично економічних механізмів може існувати стільки, скільки існує різних імпульсів у кожній системі взаємопов'язаних явищ при заданих умовах [1, с. 172–173].

Зі складу господарського механізму, до певної міри умовно, можна виокремити адміністративний, економічний, інформаційно-психологічний механізми. У ринкових умовах усе більшого значення набуває саме економічний механізм управління, застосування якого у порівнянні з адміністративним та інформаційно-психологічним, не наражається на суттєвий опір об'єктів управління, залишаючи за ними свободу вибору господарських рішень.

Причиною дієвості економічного механізму є більша схильність людей реагувати на економічні стимули, що обумовлено природою економічного інтересу. Саме в наданні чи позбавленні економічних благ полягає дія економічного механізму. Адже, як зазначає С.В. Мочерний, «...за капіталізму... працівники отримують особисту свободу і позбавлені засобів виробництва та засобів до існування» [2, с. 202], а засобами економічного механізму суб'єкт управління надає їх або позбавляє працівників частини винагороди.

Так, Г.Я. Ільницька розглядає економічний механізм як основну частину господарського механізму підприємства, що включає економічні методи, способи, форми та інструменти впливу на економічні відносини і процеси [3, с. 292].

Ю. Лисенко дає таке визначення поняття «організаційно-економічний механізм» – це система формування цілей і стимулів, що дозволяють перетворити у процесі трудової діяльності рух (динаміку) матеріальних і духовних потреб членів суспільства на рух засобів виробництва і його кінцевих результатів, спрямованих на задоволення платоспроможного попиту споживачів» [4, с. 172–177].

О.А. Галич каже, що внутрішній економічний механізм (ВЕМ) підприємства – це система економічних методів та важелів, що забезпечує зовнішні зв'язки підприємства й створює відповідні умови отримання доходу, а також сприяє розвитку виробничих відносин усередині підприємства [5, с. 30].

Вчені П.В. Круш, С.О. Тульчинська, Р.В. Тульчинський, С.О. Кириченко, О.В. Кривда, О.П. Кавтиш розглядають систему ВЕМ як сукупність чинників, які визначають відносини між підприємством і його структурними підрозділами, створюючи умови для проведення внутрішньої економічної діагностики підприємства та реалізації економічних інтересів учасників виробництва [6, с. 23].

На думку І.І. Циглика, ВЕМ підприємства (господарський механізм) – це сукупність економічних методів і важелів, які діють на всіх рівнях управління й дають змогу у відповідності з об'єктивними законами розвитку суспільства активно впливати на виробничу діяльність колективу з метою досягнення економічних і соціальних завдань [7, с. 5].

Й.С. Завадський стверджує, що економічний механізм – складовий елемент господарського механізму, що включає економічні стимули (державні економічні стимули виробництва й матеріальні стимули праці) та важелі (планування, госпрозрахунок, фінансування, умови реалізації продукції, виробничо-технічне обслуговування, умови господарювання, різні ліміти, собівартість продукції, рентабельність виробництва тощо) [8, с. 81].

В. Маєвський розглядає економічний механізм як складову господарського механізму [9, с. 13–17].

Головним завданням управління формуванням витрат виробництва є визначення їхньої обґрунтованої величини в усіх структурних підрозділах підприємства з метою контролю, а також підвищення ефективності діяльності підприємства (зростання прибутку та рівня рентабельності). Воно характеризується такими особливостями: формування витрат здійснюється на усіх етапах виробництва; формування витрат супроводжує усі стадії життєвого циклу підприємства, починаючи зі створення підприємства та закінчуючи його ліквідацією. Процес формування витрат виробництва має регулярний характер і є безперервним [10, с. 19–23]. Таке характерно для постійних витрат; механізм формування

витрат виробництва має детермінований і регульований характер, детермінованість характеризується кількісною визначеністю витрат у часі, за обсягом і структурою. Процес формування витрат виробництва має системний характер, витрати нижчого рівня включаються у витрати вищого рівня і т. д., аж до формування витрат виробництва, які є найвищим рівнем. Ефективне формування витрат виробництва є важливою умовою фінансової стійкості підприємства [11].

Економічний механізм може мати різні режими функціонування: від жорсткого адміністративно управління з високою централізацією прийняття рішень до повного саморегулювання в умовах вільного ринку. Між цими крайніми станами можливий ряд варіантів. Вибір режиму функціонування економічного механізму на підприємстві визначається кількома чинниками, а саме: призначенням продукції, розмірами підприємства та розмірами його підрозділів [12, с. 37–39].

І.С. Скопопад зазначає, що будь-яке підприємство повинно використовувати такий механізм формування витрат виробництва, який дасть змогу отримати повну інформацію про витрати на виготовлення продукції. Саме така інформація є гарантом успіху підприємства в конкурентному середовищі. Вчасне реагування на відхилення витрат від нормативних значень дасть змогу попередити зростання витрат виробництва, що прямо пропорційно впливають на собівартість продукції і прибуток підприємства [13, с. 229–232].

На думку І.О. Сніцаренка, найважливішою рисою підприємства в сучасних умовах господарювання має бути адаптація до змін навколишнього середовища. Вибір тієї чи іншої форми функціонування економічного механізму підприємства значною мірою залежить також і від того, яку ринкову політику проводить підприємство, яких стратегічних цілей воно намагається досягти: чи визначити та захопити нову ринкову нішу, чи забезпечити стабільну діяльність, чи не звертати увагу на зміну ринкових умов функціонування [14].

Проаналізувавши різні думки вчених-економістів щодо визначення поняття «економічний механізм», можна зробити висновок, що економічний механізм є однією зі складових господарського механізму і являє собою сукупність економічних методів, важелів, інструментів, які впливають на діяльність підприємства та є необхідною передумовою його ефективного функціонування.

Щодо структури економічного механізму, то тут більшість вчених пропонують будувати його у вигляді функціонально-цільової схеми взаємодії функціональних підсистем, забезпечення та економічних важелів, комплекс яких спрямований на досягнення цілей підприємства. Економічний механізм складається з планування і економічного стимулювання. У свою чергу, планування є оперативне і техніко-економічне; економічне стимулювання забезпечується через госпрозрахунок, фінанси, ціни.

Суть функції окупності витрат полягає у такому визначенні та поєднанні чинників впливу на них, які забезпечують оптимальне рішення відповідно до бізнесової мети, тобто за яких певний обсяг продукції виготовляється з мінімальними витратами. Тому ця функція обумовлює два завдання: перше – з усіх можливих завжди знаходити таке поєднання чинників виробництва, яке забезпечує реалізацію виробничого результату з найменшими витратами; друге – формування таких внутрішньовиробничих вартісних

оцінок чинників виробництва, які сприяють найкращому використанню обмежених ресурсів для досягнення мети підприємства, тобто – максимального прибутку.

Мета економічного механізму – створити умови для досягнення цілей господарської діяльності економічними методами, які, у свою чергу, складаються із відповідних важелів впливу. Суб'єктом економічного механізму (зовнішнього по відношенню до підприємства) при цьому виступає держава в особі законодавчих і виконавчих органів, місцевого самоврядування, а також недержавні організації, а на рівні окремого підприємства (внутрішній рівень) – його органи управління (власник, директор, рада директорів тощо).

Для побудови механізму окупності витрат на виробництво сільськогосподарської продукції ми також взяли за основу функціонально-цільову схему взаємодії підсистем і підсистем забезпечення, комплекс яких через використання інструментів спрямований на забезпечення досягнення цілей підприємства. Підсистема забезпечення механізму окупності витрат на виробництво продукції складається з правових, нормативно-методичних, інформаційних, фінансових, ресурсних, технічних підсистем підприємства. До функціональних підсистем механізму окупності витрат на виробництво сільськогосподарської продукції належать: фінансовий механізм, умови реалізації продукції, планування, облік, аналіз та контроль витрат за їх видами, мотивація і стимулювання персоналу, інновації. Структура економічного механізму окупності витрат на виробництво сільськогосподарської продукції наведена на рис. 1.

При формуванні механізму окупності витрат на виробництво сільськогосподарської продукції за основу взято інструменти та показники: економічні, організаційні, екологічні, правові, соціально-психологічні, техніко-технологічні, збутові та інноваційні.

До економічних відносимо: оптимізацію витрат на виробництво продукції; зниження собівартості продукції; терміну окупності капітальних вкладень; підвищення матеріальної зацікавленості, рівня продуктивності праці; управління якістю сільськогосподарської продукції. Організаційними інструментами є вдосконалення організації виробничого процесу, робочих місць та умов праці. До екологічних інструментів включаємо: охорону навколишнього середовища; дотримання санітарних норм виробництва. Правовими інструментами є: дотримання прав споживачів продукції; документальне забезпечення відповідності продукції встановленим стандартам; правове регулювання діяльності організації. До соціально-психологічних інструментів належать: підвищення кваліфікації працівників підприємства; професійна

укомплектованість кадрами; формування системи мотивації працівників; матеріальне стимулювання економії ресурсів і зниження витрат. Техніко-технологічні інструменти: механізація і автоматизація виробництва; застосування еколого-економічних технологій, забезпечення контролю якості продукції. Збутовими інструментами є: раціональна організація цінової політики підприємства; організація пошуку нових ринків збуту. Інноваційними інструментами є: інноваційні процеси (технічні, організаційні та соціально-економічні).

На нашу думку, підприємство повинно вибудувати такий економічний механізм, який при використанні інноваційних підходів уведення виробництва (нові технології, високої якості насіння, виробництво екологічно чистої продукції) дасть змогу зменшити термін окупності витрат виробництва, отримати конкурентні переваги на ринку.

Висновки. Економічний механізм у цілому включає в себе сукупність цілей, функцій, методів, способів, стимулів і важелів регулювання економічних процесів з метою підвищення їх ефективності. Механізм окупності витрат є складовою економічного механізму, оскільки він виступає необхідною передумовою для підвищення прибутковості при виробництві сільськогосподарської продукції. Уважаємо, що структура

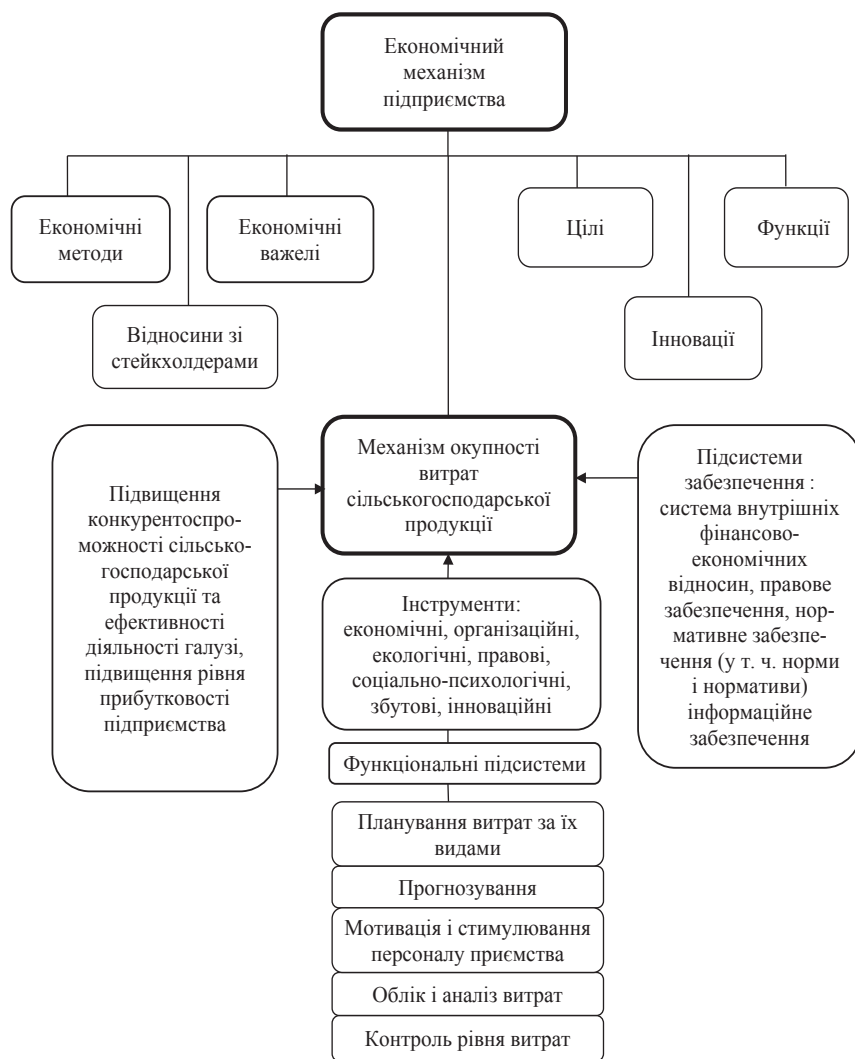

Рис. 1. Економічний механізм окупності витрат на виробництво сільськогосподарської продукції

Джерело: адаптовано автором на основі [16; 17]

механізму має вигляд оптимальної взаємодії функціональних систем і підсистем забезпечення виробництва і збуту, використання інновацій для досягнення цілей, зменшення термінів окупності витрат та забезпечення ефективної роботи підприємства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Градов А.П. Цикличность развития экономики и управление конкурентными преимуществами : [монография] / А.П. Градов. – СПб. : Полторак, 2011. – 1150 с.
2. Мочерний С.В. Економічний енциклопедичний словник : у 2-х т. Т. 1 / С.В. Мочерний, Я.С. Ларіна, О.А. Устенко [та ін.] ; за ред. С. В. Мочерного. – Львів : Світ, 2005. – 616 с.
3. Ільницька Г.Я. Формування фінансово-економічного механізму управління підприємством / Г.Я. Ільницька // Науковий вісник Українського державного лісотехнічного університету : зб. наук.-тех. праць. – 2004. – Вип. 14.7. – С. 291–294.
4. Лисенко Ю.В. Теоретичні засади управління конкурентоспроможністю підприємства / Ю.В. Лисенко, І.В. Радамовська // Прометей. – 2013. – № 1(40). – С. 172–177.
5. Галич О.А. Внутрішній економічний механізм підприємства / О.А. Галич. – Полтава, 2005. – 298 с.
6. Круш П.В. Внутрішній економічний механізм підприємства / П.В. Круш та ін. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 206 с.
7. Циглик І.І. Внутрішній економічний механізм підприємства : [навч. посіб.] / І.І. Циглик. – Івано-Франківськ : ІМЕ, 2000. – 104 с.
8. Завадський Й.С. Управління сільськогосподарським виробництвом у системі АПК / Й.С. Завадський. – К. : Вища школа, 1992. – 367 с.
9. Маевский В. Логистика и финансы / В. Маевский // Финансовый директор. – 2005. – № 6. – С. 13–17.
10. Шарманська С.О. Стимулююча функція прибутку: теоретичні і практичні проблеми її реалізації / С.О. Шарманська // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – № 2. – С. 19–23.
11. Долід О.В., Полінкевич О.М. Фінансово-економічний механізм формування доходів і витрат підприємства / О.В. Долід, О.М. Полінкевич [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kpi.kharkov.ua/archive/MicroCAD/2014/S23/ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИЙ%20МЕХАНІЗМ%20ФОРМУВАННЯ%20ДОХОДІВ.pdf>.
12. Козловський В.О. Структурна модель формування економічного механізму / В.О. Козловський, Л.Г. Дончак // Вісник Вінницького політехнічного інституту. – 2010. – № 5. – С. 37–39.
13. Скоропад І.С. Механізм управління витратами підприємства / І.С. Скоропад, Б.Р. Балюк // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.10. – С. 229–232.
14. Сніцаренко І.О. Формування економічного механізму управління підприємством в сучасних умовах господарювання / І.О. Сніцаренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/27_NPM_2012/Economics/10_116813.doc.htm.
15. Овсюкова Ю.В. Формування механізму окупності витрат на виробництво продукції / Ю.В. Овсюкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [file:///C:/Users/us/Downloads/Vkhnau_ekon_2013_11_36%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/us/Downloads/Vkhnau_ekon_2013_11_36%20(2).pdf).
16. Обґрунтування та створення фінансово-економічного механізму підприємства / А.О. Єліфанов, В.П. Москаленко, О.В. Шипунова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uabs.edu.ua/images/stories/docs/K_BOA/Shipunova_1.pdf.

УДК 332.2:631.11(447.41)

Пісковець О.В.

*кандидат економічних наук,
викладач економічних дисциплін
Відокремленого підрозділу
Національного університету біоресурсів і природокористування України
«Ірпінський економічний коледж»*

ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ КІЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Статтю присвячено раціональному землекористуванню сільськогосподарських підприємств регіону. Розкрито сутність поняття «раціональне землекористування». Досліджено вплив посівних площ на основні економічні показники. Зазначено напрями ефективного використання землі.

Ключові слова: земля, земельні ресурси, раціональне землекористування, посівні площі, витрати, сільськогосподарські підприємства.

Пісковець О.В. ЭКОНОМИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ РАЦИОНАЛЬНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЗЕМЕЛЬ В СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ КИЕВСКОЙ ОБЛАСТИ

Статья посвящена рациональному землепользованию сельскохозяйственных предприятий региона. Раскрыта сущность понятия «рациональное землепользование». Исследовано влияние посевных площадей на основные экономические показатели. Отмечены направления эффективного использования земли.

Ключевые слова: земля, земельные ресурсы, рациональное землепользование, посевные площади, расходы, сельскохозяйственные предприятия.

Piskovets O.V. ECONOMIC ASPECTS OF FORMING OF SYSTEM PROVIDING THE RATIONAL USE OF EARTH IN AGRICULTURAL ENTERPRISES OF THE KYIV REGION

The article is sanctified to rational land-tenure of agricultural enterprises of region. Essence of concept of rational land-tenure is exposed. Influence of sowing areas is investigational on basic economic indicators. Directions of the effective use of earth are marked.

Keywords: earth, landed resources, rational land-tenure, sowing areas, agricultural enterprises, expense.

Постановка проблеми. Проблема раціонального землекористування була і залишається однією з найактуальніших у сільськогосподарському виробництві,

так як у цій галузі предметом і засобом праці є земля. Вона є основою для розміщення виробництва та продуктивних сил, а також підґрунтям відтворення всіх

факторів. Земля як ресурс у сільськогосподарському виробництві має особливе значення серед матеріальних умов, необхідних для життя людей, відіграє не тільки економічну, а й політичну роль у розвитку суспільства, і від її раціонального та ефективного використання залежить добробут народу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню формування економічної системи раціонального землекористування присвячено наукові праці В.П. Галушко, А.С. Даниленка, Д.С. Добряка, О.Ю. Єрмакова, В.Я. Месель-Веселяка, П.Т. Саблука, А.М. Третяка, М.М. Федорова, В.В. Юрчишина та ін. Науковцями висвітлено тенденції та закономірності, які склалися в сучасному землекористуванні, розроблено принципи та механізми управління землекористуванням тощо. Однак невирішеними залишається ще низка питань з приводу ефективного землекористування в сільськогосподарських підприємствах.

Мета статті полягає в обґрунтуванні раціонального землекористування як основного фактора ефективного господарювання в сільськогосподарських підприємствах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Земля є головним засобом виробництва в сільському господарстві, ефективність її використання впливає на результати господарювання. Земля на відміну від інших засобів виробництва не відтворюється, але коригуються її якісні властивості. Як головний засіб виробництва в сільському господарстві вона має ряд особливостей. За правильного і раціонального вико-

ристання земля у процесі виробництва підвищує свою родючість, а тому є вічним засобом [1, с. 199].

Вимога раціональності використання землі відображена у Земельному кодексі України [2], ст. 5 якого визначає забезпечення раціонального використання та охорони земель принципом земельного законодавства.

Земля є основним природним ресурсом, основою рослинного і тваринного світу, базисом промисловості, населених пунктів і доріг та головним засобом виробництва в сільському господарстві. Отже, раціональне використання землі є обов'язковим елементом комплексної системи експлуатації та охорони природних ресурсів.

Дослідження зазначеної проблеми вимагає необхідності тлумачення сутності поняття раціонального використання землі та визначення його змісту. Раціональне землекористування та дослідження розвитку сільськогосподарського землекористування вимагає наукового визначення, ролі й значення землі у суспільному виробництві, виділення особливостей та потенційних можливостей земельних ресурсів і користування ними. Раціональне землекористування має забезпечити природоохоронний, ресурсозберігаючий і відновлювальний характер використання земельних ресурсів.

Доцільно розглянути поняття «землекористування». Має місце неоднозначність визначення поняття «землекористування» та різні тлумачення в різних галузях та наукових дисциплінах. Якщо розглядати юри-

Таблиця 1

Групування господарств Київської області за площею сільськогосподарських угідь у 2014 р.

	Групи за площею с.-г. угідь, га					Всього
	до 500	501-1000	1001-2000	2001-4000	понад 4000	
Кількість господарств у групі	157	97	156	84	29	523
Середня площа с.-г. угідь, га,	227	733	1449	2737	13915	1847
у т. ч. ріллі	206	719	1383	2655	13466	1781
Виробничі витрати на 1 га с.-г. угідь, грн.	67234	7672	12744	17702	10942	14812
Виробництво на 1 га ріллі, ц:						
зерна	19,5	23,6	30,6	35,6	47,8	38,1
насіння сояшнику	2,9	3,1	3,4	3,0	4,7	3,8
цукрових буряків	0,2	1,2	11,3	13,6	24,1	16,1
приросту свиней	2,1	0,3	0,5	0,3	0,7	0,6
Виробництво на 1 га с.-г. угідь, ц						
молока	24,6	2,3	1,8	2,6	2,6	3,2
приросту ВРХ	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Урожайність, ц/га :						
зерна	50,6	54,2	59,6	64,7	76,0	68,0
сояшнику	22,7	24,1	27,6	27,0	30,0	28,2
цукрових буряків	536,4	695,0	505,0	513,2	712,3	621,7
Надій від 1 корови, кг	2992	6029	5538	6361	6914	4839
Середньодобові прирости, г:						
ВРХ	403	439	471	468	556	501
свиней	439	368	311	361	631	458
Отримано на 1 га с.-г. угідь, тис. грн.						
Валової продукції	54,60	6,81	9,63	14,70	9,92	12,41
у т. ч. рослинництва	36,70	1,14	3,42	8,12	1,75	4,90
тваринництва	17,90	5,66	6,20	6,58	8,17	7,51
Прибутку від реалізації с.-г. продукції	6,81	1,91	4,90	1,67	1,36	2,51
у т. ч. рослинництва	1,01	1,74	1,98	1,69	2,40	2,03
тваринництва	5,80	0,17	2,92	-0,02	-1,04	0,47
Рівень рентабельності, %	9,7	27,4	52,7	21,4	12,2	21,2
у т. ч. рослинництва	4,3	31,0	34,0	28,4	30,2	27,6
тваринництва	12,4	12,4	84,1	-0,8	-31,7	10,6

дично, то це «ділянка землі, надана у встановленому порядку в користування підприємству...» [3, с. 567], з організаційно-правової точки зору – це «територія, надана окремому землекористувачу з визначеною метою та обмежена на місцевості» [4, с. 97].

Екологічні науки наводять, що це «процес використання людиною (суспільством) інтегрального потенціалу території, яка включає всі ресурси на відповідній ділянці геопростору» [5, с. 28], економічна сфера – «...порядок використання землі... як засобу виробництва» [6, с. 443].

Відповідно до ст. 19 Земельного кодексу України, усі землі за основним цільовим призначенням поділені на категорії, серед яких виділено «землі сільськогосподарського призначення» [2].

Поняття «раціональне» економічна енциклопедія зводить його значення до розумного, доцільного та обґрунтованого [7, с. 155], що означає продуктивне землекористування і водночас збереження, а по можливості й підвищення родючості земель як особливої земельної ресурсу.

Зазначимо, що раціональне використання землі передбачає цільовий характер її використання, доцільність виробничого та невиробничого використання, економне витрачання виробничих властивостей землі, підвищення родючості ґрунтів, збереження екологічної рівноваги усіх природних факторів.

Раціональне сільськогосподарське землекористування – це науково обґрунтоване використання земельних ділянок сільськогосподарського призначення, спрямоване на досягнення максимального ефекту в процесі господарювання, з урахуванням якісних характеристик і конкретних природно-економічних умов виробництва та дотриманням екологічних вимог [8, с. 30].

Проведені нами дослідження свідчать, що сільськогосподарські підприємства Київської області мають значний потенціал земельних ресурсів для ефективного господарювання. Площа сільськогосподарських угідь та ріллі досліджуваного регіону у 2014 р. становить 966,2 га і 931,4 га, що порівняно з 2005 р. збільшилася, відповідно, на 22% і 28%. Землезабезпеченість одного працівника також підвищилася: сільськогосподарськими угіддями – на 87%, ріллею – на 97%. Однак основною причиною зросту землезабезпеченості є скорочення чисельності працівників, яка зменшилася у 2014 р. порівняно з 2005 р. на 65%.

З метою дослідження раціонального землекористування нами проведено групування підприємств

Київської області у 2014 р. за площею сільськогосподарських угідь (табл. 1) [9].

Аналіз даних табл. 1 показує, що 29 господарств мають площу сільськогосподарських угідь 13 915 га, що у п'ять разів більше попередньої групи. Виробничі витрати на 1 га сільськогосподарських угідь даної групи становлять 10 942 грн. Вищі показники урожайності культур та продуктивності тварин забезпечили виробництво валової продукції рослинництва 1,75 тис. грн., тваринництва – 8,17 тис. грн., і зрештою прибуток у рослинництві становить 2,40 тис. грн., а у тваринництві – -1,04 тис. грн. Рівень рентабельності рослинництва – 30,24%, тоді як збитковість тваринництва – -31,7%.

Детальний аналіз вирощування основних сільськогосподарських культур дає можливість обрати кращий напрям ефективного використання землі, прибуткового ведення господарства. Для подальшого дослідження нами проведено наступні групування за площами посіву основних сільськогосподарських культур досліджуваного нами регіону. Групуванням господарств за середньою площею зернових культур (табл. 2) встановлено, що у 39 господарствах середня площа зернових культур становить 7 006 га, що в порівнянні з попередньою групою у п'ятеро більше [9].

За рахунок вищої урожайності, яка становить 75,2 ц/га, що на 11,1 ц/га більше попередньої групи, ці господарства забезпечили високу прибутковість і рентабельність зернових, а саме виробничі витрати на 1 га зернових становлять 7 390 грн. При собівартості 137,72 грн. і ціні реалізації 173,55 грн. досліджувана група підприємств має прибуток на 1 га 2 399 грн. і рівень рентабельності – 26%.

Здійснені групування за середньою площею цукрових буряків (табл. 3) дають змогу зробити наступні висновки [9]. Встановлено, що 19 господарств мають середню площу цукрових буряків – 1036 га, що у 3,8 рази більше площі попередньої групи. Урожайність досліджуваних культур становить 632,1 ц/га, що на 124,3 ц/га більше попередньої групи.

Виробничі витрати на 1 га цукрових буряків становлять 30 970 грн. При собівартості 35,73 грн. і ціні реалізації 52,98 грн. досліджувана група підприємств має прибуток з 1 га 1635 грн. і рівень рентабельності – 48,3%.

На основі групування за середньою площею соняшнику (табл. 4) досліджено, що у 97 господарств середня площа соняшнику становить 998,4 га, що у 3,8 рази більше, ніж площа попередньої групи. Урожайність соняшнику у досліджуваних господарствах

Таблиця 2

Вплив концентрації посіву на ефективність виробництва зернових у сільськогосподарських підприємствах Київської області у 2014 р.

Показники	Групи господарств за площею зернових, га					Всього по області
	До 100	101-500	501-1000	1001-2000	понад 2000	
Кількість господарств у групі	65	160	122	85	39	471
Питома вага групи до загальної кількості підприємств, %	13,8	34,0	25,9	18,0	8,3	100,0
Середня площа зернових, га	51	282	712	1363	7006	1114
Частка посівів зернових у площі ріллі, %	19,6	41,0	50,9	56,4	65,2	56,9
Урожайність зернових, ц/га	41,7	55,8	57,0	64,1	75,2	67,8
Виробнича собівартість 1 ц, грн.	120,8	113,4	114,3	116,3	98,3	105,4
Виробничі витрати на 1 га зернових, грн.	5041	6321	6520	7453	7390	7153
Повна собівартість 1 ц зернових, грн.	141,64	129,49	127,30	134,51	137,72	135,12
Ціна реалізації 1 ц зернових, грн.	156,08	165,02	163,97	168,26	173,55	170,53
Рентабельність зернових, %	10,2	27,4	28,8	25,1	26,0	26,2
Прибуток на 1 га, грн.	617	1607	1797	1808	2399	2089

Таблиця 3

Вплив концентрації посіву на ефективність виробництва цукрових буряків у сільськогосподарських підприємствах Київської області, 2014 р.

Показники	Групи за площею цукрових буряків, га					Всього по області
	До 50	51-100	101-200	201-500	понад 500	
Кількість господарств у групі	12	14	13	4	19	62
Питома вага групи до загальної кількості підприємств, %	19,4	22,6	21,0	6,5	30,6	100,0
Середня площа, га	30	83	140	272	1036	389
Частка посівів у загальній площі, %	1,3	5,0	5,6	1,7	9,9	7,0
Урожайність, ц/га	681,9	548,3	610,8	507,8	632,1	621,6
Виробничі витрати на 1 га, грн.	24354	19001	18096	20494	30970	28853
Повна собівартість 1 ц, грн.	41,07	39,21	36,51	33,49	35,73	36,10
Ціна реалізації 1 ц, грн.	46,44	49,16	49,51	62,82	52,98	53,04
Рентабельність, %	13,1	25,4	35,6	87,6	48,3	46,9
Прибуток на 1 га, грн.	1685	2577	3591	10458	1635	2226

Таблиця 4

Вплив концентрації посіву на ефективність виробництва соняшнику у сільськогосподарських підприємствах Київської області у 2014 р.

Показники	Групи за площею соняшнику, га					Всього по області
	До 50	50,1-100	100,1-200	200-300	понад 300	
Кількість господарств у групі	27	57	93	44	97	318
Питома вага групи до загальної кількості підприємств, %	8,5	17,9	29,2	13,8	30,5	100,0
Середня площа, га	33,7	79,7	150,3	256,8	998,4	401,2
Частка посівів у загальній площі, %	5,8	8,9	11,4	16,0	22,0	18,2
Урожайність, ц/га	27,2	24,6	26,3	27,9	28,5	28,0
Виробничі витрати на 1 га, грн.	7548	6774	6241	6758	5805	5984
Повна собівартість 1ц, грн.	314,73	322,80	255,27	273,67	256,19	260,35
Ціна реалізації 1 ц, грн.	379,04	383,45	369,00	386,11	361,16	365,11
Рентабельність, %	20,4	18,8	44,6	41,1	41,0	40,2
Прибуток з 1 га, грн.	2062	1511	3065	2958	2791	2785

Таблиця 5

Групування за витратами на 1 га сільськогосподарських угідь сільськогосподарських підприємств Київської області у 2014 р.

	Групи за витратами на 1 га с.-г. угідь, грн.					Всього
	до 4000	4001-6500	6501-9000	9001-12000	Понад 12000	
Кількість господарств у групі	60	144	134	82	103	523
Середня площа с.-г. угідь, га	966	1318	2048	3873	1228	1847
у т. ч. ріллі	836	1273	1987	3808	1160	1781
Виробничі витрати на 1 га с.-г. угідь, грн.	2321	5611	7639	10918	59693	14812
Виробництво на 1 га ріллі, ц:						
зерна	14,0	29,8	32,1	50,8	41,2	38,1
насіння соняшнику	1,6	3,8	4,6	4,0	2,6	3,8
цукрових буряків	0,0	1,0	6,6	36,4	14,1	16,1
приросту свиней	0,0	0,0	0,0	0,1	4,2	0,6
Виробництво на 1 га с.-г. угідь, ц						
молока	0,1	0,5	0,5	2,5	16,2	3,2
приросту ВРХ	0,0	0,0	0,0	0,1	0,4	0,1
Урожайність, ц/га :						
зерна	42,8	55,8	59,8	79,8	74,6	68,0
соняшнику	17,0	25,5	26,6	32,3	33,2	28,2
цукрових буряків	432,3	454,2	466,2	656,5	640,6	621,7
Надій від 1 корови, кг	2651	5491	4196	5618	4622	4839
Середньодобові прирости, г:						
ВРХ	350	474	442	507	519	501
свиней	169	216	298	306	495	458
Отримано на 1 га с.-г. угідь, тис. грн.						
Валової продукції	2,64	5,88	6,60	10,09	45,14	12,41
у т. ч. рослинництва	0,08	0,22	0,27	1,03	33,93	4,90
тваринництва	2,56	5,66	6,33	9,05	11,21	7,51
Прибутку від реалізації с.-г. продукції	0,66	2,14	1,81	2,41	5,65	2,51
у т. ч. рослинництва	0,66	2,18	1,91	2,76	0,88	2,03
тваринництва	0,00	-0,04	-0,09	-0,35	4,77	0,47
Рівень рентабельності, %	27,8	37,5	25,5	24,6	13,9	21,2
у т. ч. рослинництва	28,9	40,5	28,4	34,1	7,2	27,6
тваринництва	-0,6	-13,6	-22,9	-20,6	16,8	10,6

становить 28,5 ц/га, що на 0,6 ц/га перевищує попередню групу. Виробничі витрати на 1 га зернових становлять 5 805 грн., що на 953 грн. менше попередньої групи. При собівартості 256,19 грн. і ціні реалізації 361,16 грн. досліджувана група підприємств має прибуток з 1 га 2791 грн. і рівень рентабельності – 41,0% [9].

Як відомо, одержати прибуток конкретне підприємство може при умові, що воно здійснює не просто безбиткову діяльність, а його господарювання забезпечує перевищення доходів над витратами. У сучасних умовах господарювання вітчизняні товаровиробники зможуть забезпечити конкурентоспроможність продукції тільки на основі зниження витрат.

Виходячи з того, що у сільськогосподарських підприємствах витрати зростають, нами зроблено групування підприємств за виробничими витратами на 100 га сільськогосподарських угідь (табл. 5) [9].

Встановлено, що у 103 підприємствах регіону витрати на 1 га становлять 59 693 грн., при тому, що вони у сусідній групі менші у 5,5 разів. Вихід валової продукції з 1 га сільськогосподарських угідь становить 45,14 тис. грн., що в 4,5 разів перевищує показники попередньої групи. Прибуток від реалізації сільськогосподарської продукції у даній групі також найвищий і становить 5,65 тис. грн. Рівень рентабельності даної групи становить 13,9%.

Висновки. Земельні ресурси відіграють вирішальну роль у розвитку як регіону, так і суспільства в цілому. Раціональне використання земель має бути цільовим та комплексним використанням земельних ресурсів, при якому зростатиме ефективність виробничо-господарської діяльності та будуть зберігатися

непорушеними екологічні вимоги. Для ефективного використання земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств необхідно розробити програми удосконалення землекористування, відновлення і збереження корисних властивостей земель різного цільового призначення та функціонування. Питання раціонального землекористування та охорони земельних ресурсів має бути пріоритетним напрямком не лише економічної, а й соціальної та екологічної політики країни.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Петренко Ж.А. Умови та напрямки ефективного використання сільськогосподарських угідь / Ж.А. Петренко // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2006. – № 4. – С. 198–201.
2. Земельний кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2002. – № 3–4. – Ст. 27.
3. Магазинщиков Т.П. Земельный кадастр / Т.П. Магазинщиков ; 2-е изд., перераб. и доп. – Львов : Вища школа, 1987. – С. 69.
4. Дегтярев И.В. Земельный кадастр / И.В. Дегтярев. – М. : Колос, 1979. – 97 с.
5. Третьак А.М. Наукові основи економіки землекористування та землеволодіння / А.М. Третьак, В.М. Другак. – К. : ЦЗРУ, 2003. – С. 28.
6. Мельник Л.Ю. Економічна теорія на межі тисячоліть : [навч. посіб.] / Л.Ю. Мельник, П.М. Макаренко, І.Г. Кириленко. – К. : ІАЕ УААН, 2003. – 443 с.
7. Економічна енциклопедія : у 3-х т. Т. 3 / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) [та ін.] – К. : Академія, 2002. – С. 155.
8. Русан В.М. Теоретико-методологічні аспекти раціонального сільськогосподарського землекористування АПК / В.М. Русан // Економіка АПК. – 2008. – № 7. – С. 27–30.
9. Статистичний щорічник Київської області за 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : //www.ukrstat.gov.ua.

УДК 658.31.08

Прохорова В.В.

*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економіки та організації діяльності суб'єктів господарювання
Української інженерно-педагогічної академії*

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗМІНИ ЯК ОСНОВА АКТИВІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розглянуто питання, пов'язані з впровадженням організаційно-економічних змін на промислових підприємствах, що є основою активізації їх підприємницької діяльності. Сформовано систему проведення організаційно-економічних змін на промислових підприємствах. Запропоновано механізм формування управлінського рішення щодо удосконалення процесу впровадження організаційно-економічних змін на промислових підприємствах.

Ключові слова: промислове підприємство, організаційно-економічні зміни, підприємницька діяльність, конкурентоспроможність.

Прохорова В.В. ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ИЗМЕНЕНИЯ КАК ОСНОВА АКТИВИЗАЦИИ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

В статье рассмотрены вопросы, связанные с внедрением организационно-экономических изменений на промышленных предприятиях, которые являются основой активизации их предпринимательской деятельности. Сформирована система проведения организационно-экономических изменений на промышленных предприятиях. Предложен механизм формирования управленческого решения по совершенствованию процесса внедрения организационно-экономических изменений на промышленных предприятиях.

Ключевые слова: промышленное предприятие, организационно-экономические изменения, предпринимательская деятельность, конкурентоспособность.

Prokhorova V.V. ORGANIZATIONALLY-ECONOMIC CHANGES AS BASIS OF ACTIVATION OF ENTREPRENEURIAL ACTIVITY OF INDUSTRIAL ENTERPRISES

The questions, related to introduction of organizationally-economic changes on industrial enterprises that are basis of activation of their entrepreneurial activity, are considered in the article. The system of realization of organizationally-economic changes is formed on industrial enterprises. The mechanism of forming of administrative decision is offered on perfection of process of introduction of organizationally-economic changes on industrial enterprises.

Keywords: industrial enterprise, organizationally-economic changes, entrepreneurial activity, competitiveness.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку економічних відносин стан економіки країни характеризується постійними трансформаційними процесами. Велика кількість вітчизняних промислових підприємств опинилися в незадовільних умовах і не мають можливості ефективно розвиватися. У такій ситуації одним з можливих виходів на новий рівень ефективного функціонування та активізації підприємницької діяльності вітчизняних промислових підприємств є проведення ефективних організаційно-економічних змін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аспектам проблеми проведення організаційно-економічних змін підприємств присвячено праці багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців, таких як: Гринько Т. [1], Діденко В. [2], Фрайлінгер К. [5], Харрінгтон Дж. [6], Ус Ю.В. [7] та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на спектр питань, охоплених дослідженнями, недостатньо опрацьованими як у зарубіжній, так і у вітчизняній літературі залишаються питання проведення організаційно-економічних змін як основи активізації підприємницької діяльності промислових підприємств.

Мета статті полягає в обґрунтуванні ефективності проведення організаційно-економічних змін як основи активізації підприємницької діяльності промислових підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі розвитку ринкових відносин в Україні актуальним питанням виступає проведення організаційно-економічних змін на промислових підприємствах з метою активізації їх підприємницької діяльності, що надасть можливість покращити свій фінансовий стан та підвищити конкурентні переваги. Для прийняття рішення про необхідність впровадження організаційно-економічних змін на промислових підприємствах необхідно розробити конкретні методичні рекомендації з оцінки доцільності проведення комплексних заходів зі зміни функціонування підприємства.

Проблема планування і впровадження організаційно-економічних змін набуває стратегічної важливості для будь-якого сучасного промислового підприємства, що функціонує в динамічних умовах. Підприємства вимушені шукати нові шляхи забезпечення стабільності та можливості підвищення конкурентоспроможності.

У сьогоденних умовах функціонування вітчизняні промис-

лові підприємства стикаються з проблемою, пов'язаною з ефективним використанням власних ресурсів.

На промислових підприємствах недостатньо уваги приділяється проведенню організаційно-економічних змін, тому виникає необхідність формування відповідної системи впровадження організаційно-економічних змін.

Система впровадження організаційно-економічних змін промислових підприємств пов'язана із коливаннями економічної кон'юнктури ринку внаслідок його позитивної або негативної динаміки, зміною потреб ринку, впливом держави, а також розробкою ефективних заходів щодо адаптації промислових підприємств до існуючих умов господарювання з метою активізації їх підприємницької.

Отже, промисловим підприємствам необхідно планувати та впроваджувати ефективні організаційно-економічні зміни на тактичному та стратегічному рівнях з метою підвищення їх конкурентоспроможності як на вітчизняних, так і на іноземних ринках [4].

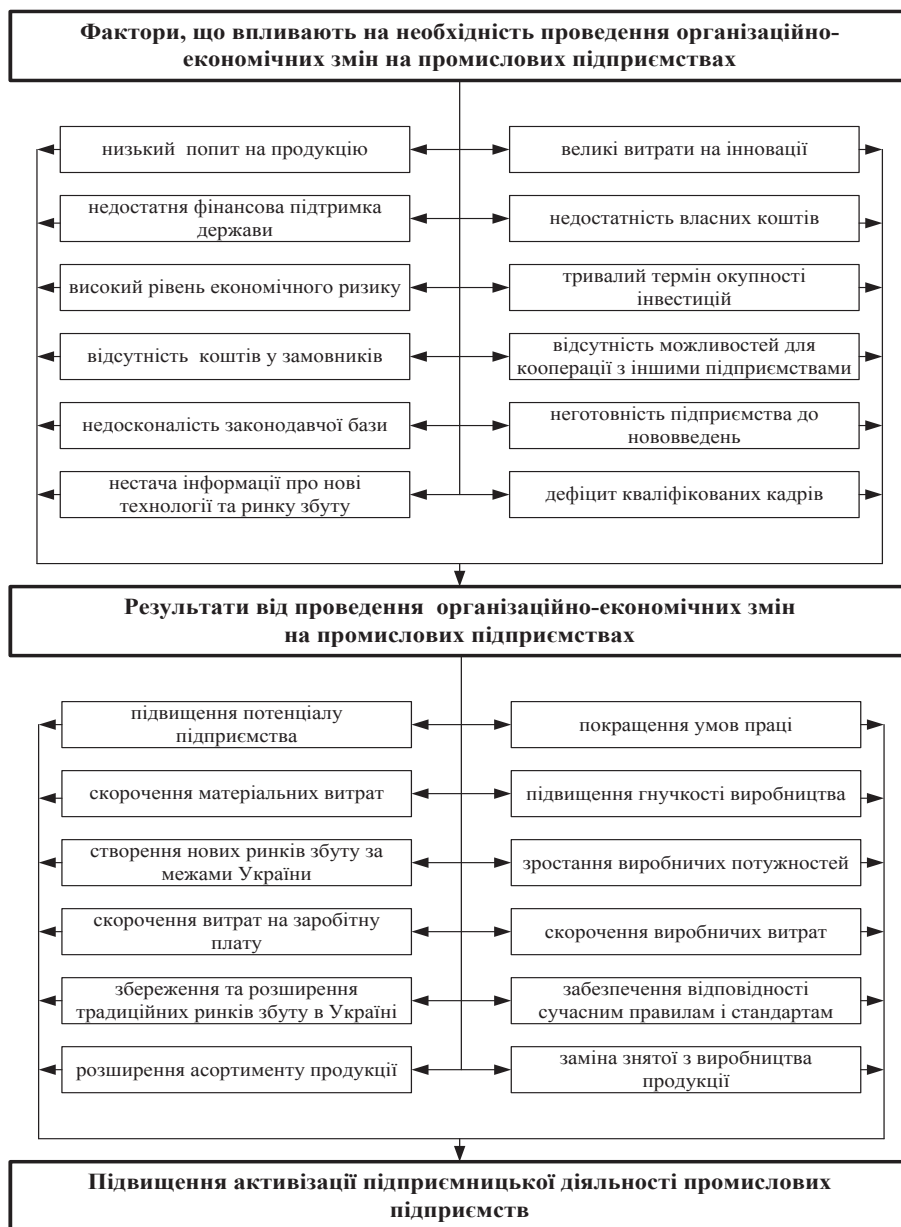

Рис. 1. Система проведення організаційно-економічних змін як основа активізації підприємницької діяльності промислових підприємств

При впровадженні організаційно-економічних змін постає питання ефективного використання ресурсів промислового підприємства.

Фактори, що впливають на необхідність проведення організаційно-економічних змін на промислових підприємствах, та результати від їх проведення наведено на рис. 1.

Комплексний підхід до проведення організаційно-економічних змін на промислових підприємствах визначається не тільки вдосконаленням діючої організаційної структури, але й відповідними кадровими змінами для підвищення конкурентних переваг.

Механізм формування управлінського рішення щодо удосконалення процесу проведення організаційно-економічних змін на промислових підприємствах ґрунтується на ключових елементах забезпечення їх стійкого положення на ринку (рис. 2).

Упровадження механізму управління організаційно-економічними змінами на промислових підприємствах дозволить здійснювати ситуаційний аналіз чинників зовнішнього та внутрішнього середовища, виявити ступінь неузгодженості із господарськими процесами та організаційною структурою з метою удосконалення цих систем до моделі споживчого ринку.

Напрями оптимізації організаційно-економічних змін промислових підприємств дозволяють побудувати механізм, який ідентифікує не лише факти існування самих проблем, але й визначати їх вплив на подальше функціонування підприємства.

Важливим елементом механізму є запропоновані ключові фактори ефективності діяльності промислового підприємства які визначають пріоритети і напрямки більш спрямованого фокусування уваги на проблеми та концентрують зусилля на їх вирішення.

Розроблений механізм організаційно-економіч-

них змін промислових підприємств визначений як ключовий елемент у їх плануванні.

Упровадження організаційно-економічних змін промислових передбачає застосування методик чи технологій у всіх сферах діяльності, що показали себе з практичного боку, або впровадження інноваційних розробок. За результатами проведення організаційно-економічних змін на промислових підприємствах можна проаналізувати усі переваги та недоліки запропонованих змін, виявити їх додаткові можливості та ризики, що нададуть змогу відкоригувати ці зміни та виявити будь-які відхилення.

Особливу увагу в процесі розробки заходів щодо впровадження організаційно-економічних змін на промислових підприємствах необхідно приділяти увагу контролю їх виконання. Необхідно пам'ятати, що коли виконавці відчувають безпідставний тягар підзвітності та відповідальності, ефективність виконуваної роботи падає в рази. Якщо ж процес контролю неправильно спрямований, тобто коли до уваги приймаються лише кількісні показники, то робітники створюють опір такій системі контролю, приділяючи більшу увагу тільки тим показникам, які від них вимагаються [10].

Таким чином, не залишається місця для аналізу та обробки інших показників діяльності, завдяки яким можна отримати додаткові вигоди. Для підвищення ефективності контролю процесу впровадження організаційно-економічних змін на промислових підприємствах управлінцям необхідно знати усі ознаки ефективного контролю і розуміти, як визначати та долати опір контролю з боку виконавців.

Виходячи із зазначеного вище, керівництву необхідно враховувати всі аспекти в роботі з персоналом, а також при розробці елементів мотиваційної політики.

З метою проведення ефективних організаційно-

економічних змін на промислових підприємствах необхідно розробляти ефективну систему контролю, яка б в залежності від змін у зовнішньому середовищі мала можливість своєчасно виявити відхилення показників від запланованих та була направлена на конкретні об'єкти контролю. Завдяки цьому опір контролю зі сторони виконавців буде мінімальним, що сприятиме проведенню контролю в найкоротші терміни. Ефективна система контролю сприятиме результативному процесу впровадження організаційно-економічних змін на промислових підприємствах, а це, у свою чергу, вплине на підвищення їх конкурентоспроможності.

Важливим питанням є не тільки проведення організаційно-економічних змін на промислових підприємствах, а й безпосередня оцінка ефективності цих змін. Поширеним є поділ ефективності на цільову і ресурсну.

Цільова і ресурсна ефективність характеризує ефективність поточного процесу

Рис. 2. Механізм формування управлінського рішення щодо вдосконалення процесу впровадження організаційно-економічних змін на промислових підприємствах

організаційно-економічних змін. Проте розвиток, що розуміється як якісна зміна параметрів виробничої системи (стратегічних параметрів підприємства), спрямована на збільшення порогу адаптивності, не втрачає своєї актуальності, тому на сучасному рівні оцінки ефективності доцільно розглядати так звану результативну ефективність – це відношення досягнутого результату до поставленої мети.

Характерною рисою організаційно-економічних змін на промислових підприємствах є здатність змінювати напрями розвитку відповідно до умов внутрішнього та зовнішнього середовища.

Стратегічно орієнтована модель управління організаційно-економічними змінами промислових підприємств базується на:

аналізі стратегічних факторів проведення організаційно-економічних змін та впливу на них внутрішніх і зовнішніх факторів;

формуванні цілей;

виявленні сильних та слабких сторін діяльності промислового підприємства;

обґрунтуванні вибору стратегії; оцінці та контролю стратегії; виборі й обґрунтуванні системи стратегічного управління;

формуванні критеріїв оцінок, на які впливають стратегічні несподіванки та проблеми гнучкості й синергізму розвитку промислового підприємства;

на отримання результатів від упровадження стратегічних змін організаційно-економічними змінами промислових підприємств.

Висновки. У нестабільних умовах господарювання неефективна діяльність промислових підприємств вимагає якісних змін. Такими змінами можуть виступати організаційно-економічні на промислових підприємствах з метою активізації їх підприємниць-

кої діяльності. Проте перед керівництвом промислових підприємств, на яких назріла необхідність упровадження організаційно-економічних змін, стоїть питання вибору таких тактичних та стратегічних напрямків проведення цих змін, що будуть максимально ефективними та матимуть довгостроковий позитивний ефект.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гринько Т.В. Управління змінами на підприємствах – необхідна умова забезпечення їх розвитку / Т.В. Гринько // Бізнес Інформ. – 2013. – № 10. – С. 247–252.
2. Діденко В.М. Менеджмент : [підручник] / В.М. Діденко. – К. : Кондор, 2008. – 524 с.
3. Міщенко А.П. Стратегічне управління : [навч. посіб.] / А.П. Міщенко ; 2-е вид. – Дніпропетровськ : ДУЕП, 2007. – 348 с.
4. Мескон М. Основы менеджмента / М. Мескон, А. Майкл, Х. Франклин ; пер. с англ. – М. : Дело, 1997 – 684 с.
5. Фрайлингер К. Управление изменениями в организации. Как успешно провести преобразования / К. Фрайлингер, И. Фишер. – СПб. : Книжная палата, 2002. – 74 с.
6. Харрингтон Дж. Совершенство управления изменениями / Дж. Харрингтон ; пер. с англ. ; ред. В.В. Брагин. – М. : Стандарты и качество, 2008. – 132 с.
7. Ус Ю.В. Структурні перетворення машинобудівних підприємств як ефективне поєднання реорганізації, реструктуризації та організаційних змін / Ю.В. Ус, Т.С. Обиденова // Збірник Національного технічного університету «ХПІ». Серія «Технічний прогрес та ефективність виробництва». – 2014. – № 67(1040). – С. 25–27.
8. Kotter J.P. Leading Change: Why transformation efforts fail / J.P. Kotter // Harvard Business Review. – 2007. – January.
9. Управление изменениями как особая форма менеджмента [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.stihi.ru/2012/12/10/9441>.
10. Управление изменениями [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.businessuga.ru/term-upravlenie-biz/upravlenie-izmineniami-termin>.

УДК 658:33

Рибалко Л.П.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри інноваційного менеджменту та управління бізнес-процесами
Криворізького економічного інституту
ДВНЗ «Криворізький національний університет»

ЗАСТОСУВАННЯ СУЧАСНИХ КОРПОРАТИВНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ В УПРАВЛІННІ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Досліджено, що в Україні на багатьох вітчизняних об'єктах господарювання використовують ряд відомих корпоративних інформаційних систем. Виявлено, що у керівників підприємств існують труднощі у розумінні їх змісту та особливостей адаптації на своїх підприємствах. Запропоновано дослідити особливості застосування корпоративних інформаційних систем на підприємствах у різних галузях господарювання, що дозволить менеджменту обирати нові програмні рішення та контролювати свої витрати на програмне забезпечення.

Ключові слова: корпоративна інформаційна система, управління, підприємство, компонента, технологія, модуль.

Рыбалко Л.П. ПРИМЕНЕНИЕ СОВРЕМЕННЫХ КОРПОРАТИВНЫХ ИНФОРМАЦИОННЫХ СИСТЕМ В УПРАВЛЕНИИ ПРЕДПРИЯТИЯМИ

Исследовано, что в Украине на многих отечественных объектах хозяйствования используют ряд известных корпоративных информационных систем. Вывявлено, что у руководителей предприятий существуют трудности в понимании их содержания и особенностей адаптации на своих предприятиях. Предложено исследовать особенности применения корпоративных информационных систем на предприятиях в различных отраслях хозяйства, что позволит менеджменту выбирать новые программные решения и контролировать свои расходы на программное обеспечение.

Ключевые слова: корпоративная информационная система, управление, предприятие, компонента, технология, модуль.

Rybalko L.P. USING OF MODERN CORPORATE INFORMATION SYSTEMS IN MANAGEMENT ENTERPRISES

Many domestic economic objects in Ukraine are using a number of famous corporate information systems. It was defined that the leaders of various enterprises have difficulties in understanding their content and special features of adaptation enterprise. It was offered to conduct further research to identify features of the using of corporate information systems in enterprises in different economic sectors, which are to allow management to choose new program solutions and monitor spending on software which market and the price are rapidly increasing.

Keywords: corporate information systems, management, enterprise, component, technology, module.

Постановка проблеми. Вимогою сьогодення стає необхідність переходу до більш складних інформаційно-програмних систем, до створення таких систем програм, в яких підприємство, споживач і постачальник стають регулярними суб'єктами процесу обміну інформацією. Встановлено, що необхідно вести подальші наукові дослідження щодо виявлення особливостей застосування корпоративних інформаційних систем на підприємствах у різних галузях господарювання, що дозволить менеджменту обирати нові програмні рішення та контролювати свої витрати на програмне забезпечення, ринок і ціна на які швидко зростають, а витрати на їх придбання стають дуже великими. Запропоновано для українських підприємств напрями, які треба врахувати у корпоративних інформаційних системах, що дозволить подолати труднощі у розумінні керівництвом необхідності запровадження інформаційних технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку методології застосування корпоративних інформаційних систем досліджували вітчизняні вчені та закордонні. Серед них ці проблеми розглянуті у С. Гушко [1], В. Пономаренко [2], М. Татарчук [5], А. Шайкана [1], Р. Яценко [4], Є. Вонхола [11], А. Шмелтера [12] та ін. Проте проблема впровадження корпоративних інформаційних систем та їх роль у сучасному корпоративному управлінні є досить актуальною і потребує подальших глибоких теоретичних досліджень.

Мета статті полягає в обґрунтуванні необхідності впровадження корпоративних інформаційних систем для сучасного управління підприємством.

Виклад основного матеріалу дослідження. Корпоративна інформаційна система (КІС) – це інформаційна система, яка підтримує автоматизацію функцій управління і надає інформацію для поглиблення знань і прийняття управлінських рішень. У ній реалізовано сучасну управлінську ідеологію, яка поєднує бізнес-стратегію підприємства і прогресивні інформаційні технології [1, с. 23].

Виходячи з сучасної концепції інформаційних технологій, інформаційні системи розглядаються за сукупністю ознак, які поділяються на забезпечу-

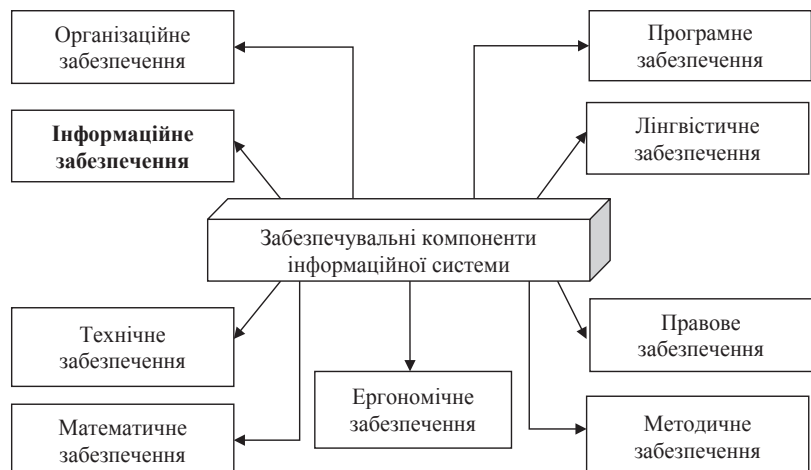

Рис. 1. Забезпечувальні компоненти інформаційної системи

вальні та функціональні. Розглянемо перелік забезпечувальних компонент довільної інформаційної системи: організаційне забезпечення; інформаційне забезпечення; технічне забезпечення; математичне забезпечення; програмне забезпечення; лінгвістичне забезпечення; правове забезпечення; методичне забезпечення; ергономічне забезпечення (рис. 1).

Розвиток корпоративних інформаційних систем сьогодні зумовлений необхідністю у більш деталізованій інформації про ринок і споживачів, збір і використання різнопланової інформації, потреби в інтенсивному взаємному контакті зі споживачем, тобто налагодженню внутрішнього зв'язку; інтенсивному розвитку інформаційних технологій.

У сучасних умовах вимоги до обґрунтованості та узгодженості управлінських рішень підвищуються, тому обробка інформації потребує все більшої уваги (блок «інформаційне забезпечення» показано на рис. 1). Удосконалення методів обробки інформації є важливим фактором покращання управління. Підвищення ролі інформації, обумовлене науково-технічним прогресом, характерне для будь-яких управлінських задач, як в управлінні підприємствами, так і в державному та муніципальному управлінні. Менеджери великих підприємств розглядають автоматизацію обробки інформації як ключ до корінних перетворень у методах управління підприємствами. Інформація вважається таким самим важливим ресурсом на підприємстві, як робоча сила, виробниче обладнання, матеріали і грошові засоби. Вона заслуговує уваги і потребує не менш ґрунтовного планування, ніж інші ресурси. Не будучи, власне, жодним з цих ресурсів, інформація слугує інфраструктурою, що визначає ефект використання ресурсів організації.

КІС надає користувачеві можливість вирішення таких глобальних задач:

- зробити прозорим для керівництва корпорації використання вкладених у бізнес капіталів;
- надати повну інформацію для економічної доцільності стратегічного планування;
- професійно керувати витратами, наочно і своєчасно показувати, за рахунок чого можна мінімізувати витрати;
- реалізувати оперативне управління підприємством згідно з вибраними ключовими показниками (собівартість продукції, структура витрат, рівень прибутковості тощо);
- забезпечити гарантовану прибутковість підприємства за рахунок оптимізації і прискорення ряду процесів.

Повноцінна КІС повинна забезпечити інформаційну прозорість підприємства, формувати єдиний інформаційний простір, який об'єднує інформаційні потоки, що йдуть від виробництва до нього, з даними фінансово-господарських служб і видавати необхідні повідомлення для всіх рівнів управління підприємства [9, с. 93].

В Україні на багатьох вітчизняних об'єктах господарювання використовують ряд відомих корпоративних інформаційних систем.

Корпоративна інформаційна система R/3

Автоматизована система R/3 розроблена німецькою компанією – акціонерним товариством SAP AG, яка є безперечним світовим лідером по обсягу продаж прикладного програмного забезпечення архітектури «клієнт – сервер» (у 1996 р. обсяг продаж її склав більше \$1,5 млрд., що в три рази перевищує продажі цього продукту відомою компанією Oracle, що йде на другому місці). SAP AG має свої численні філії в країнах Європи, Америки, Азіатсько-

Тихоокеанського регіону, Австралії. Продукт компанії R/3 впроваджений більш ніж у 15 000 підприємств світу. Зокрема, клієнтами SAP є такі відомі фірми, як BMW, Mercedes-Benz AG, Adidas, General Electric, Philips, IBM, Telecom AG та багато інших. В Україні корпоративна система R/3 застосовується на ПАТ «Жидачівський целюлозо-паперовий комбінат», на Чорнобильській АЕС, у Міністерстві енергетики та вугільної промисловості України, на ПАТ «Металургійний комбінат «Азовсталь», до початку антитерористичної операції на сході країни застосовувалась на ВАТ «Донецький металургійний комбінат» та ін.

У системі R/3 відображений світовий досвід ефективного менеджменту підприємствами та корпораціями, що дозволяє в широкому діапазоні підтримувати бізнес-процеси, необхідні для діяльності будь-якого сучасного підприємства, зокрема, фінансову бухгалтерію; облік витрат; облік основних засобів; управління проектами; планування і управління виробництвом; управління інвестиціями; матеріально-технічне постачання; збут, відвантаження, фактурування продукції, технічне обслуговування і ремонт обладнання; управління кадрами; документообіг.

Система R/3 реалізована на базі сучасної архітектури «клієнт – сервер», що дає можливість організувати ефективну розподілену обробку інформації і працювати в UNIX- та WindowsNT-середовищах на обладнанні провідних фірм-виробників обчислювальної техніки. Як системи управління базою даних можуть використовуватися сервери Oracle, Informix, Microsoft та ін.

У кожній країні, де використовується корпоративна система R/3, вона адаптується до національних та мовних особливостей, при цьому зберігається можливість одночасного використання кількох мов і варіантів фінансового законодавства. Існує близько 30 мовних варіантів системи, зокрема російський. Вихідні документи на замовлення користувача можуть виконуватися також і українською мовою.

Система управління бізнесом і фінансами SCALA 5

Корпоративна інформаційна система Scala була розроблена шведською компанією Beslutsmodell AB для задоволення потреб в області ефективного управління сферами або різними аспектами діяльності підприємства. Забезпечуючи повне врахування місцевих особливостей, можливість роботи з багатьма валютами (понад 30) і багатьма мовами, Scala являє собою гнучку систему, що використовується більш ніж у 90 країнах. Це відкрита система з архітектурою «клієнт – сервер», розроблена на основі сучасної технології і призначена для роботи в різних операційних системах, включаючи Windows95, Windows97, WindowsNT, Novel Netware. Комплексні модулі Scala охоплюють такі аспекти бізнесу, як фінанси, матеріально-технічне постачання, виробництво, обслуговування і управління проектами.

Графічний інтерфейс Scala дозволяє переміщатися в системі за допомогою простого меню і панелей інструментів. Система повністю багатомовна, тому кожний користувач може працювати, вибравши зручну для себе мову, або настроїти все меню, документи і звіти.

Система управління ресурсами підприємства ORACLE APPLICATION

Будучи світовим лідером в області автоматизації підприємств і використовуючи свій більш ніж двадцятирічний досвід з розробки комплексного програмного забезпечення, Oracle пропонує компаніям і організаціям усіх сфер діяльності програмні рішення – сімейство модулів Oracle Applications, призначене для створення корпоративних інформаційних систем.

Пакет бізнес-додатків Oracle Applications – це 55 інтегрованих програмних модулів, кожний з яких представляє повністю функціональні рішення в області управління кадрами, фінансами, виробництвом, матеріально-технічним постачанням і збутом. У сукупності модулі додатків Oracle утворюють могутню систему ділової активності, здатну задовольнити всі вимоги сучасного бізнесу і вирішити практично будь-які задачі, що з ними може стикнутися сучасне підприємство.

Перша версія корпоративних бізнесу-додатків Oracle Applications з'явилася на ринку в 1989 р. Вона була результатом більш ніж чотирьохрічної роботи розробників Oracle по узагальненню досвіду створення «замовних» рішень. У створення першої версії було залучено біля 200 розробників, і капітальні витрати на її випуск становили \$165 млн. У наступному році першими клієнтами Oracle Applications стали біля 90 компаній у Західній Європі та США. Починаючи з 1990 р. корпорація Oracle проводить планомірну політику по розширенню частки готових рішень сімейства Oracle Applications у загальній лінійці продуктів компанії. Власна технологічна база і передові технічні рішення Oracle роблять пакет готових додатків Oracle Applications неперевершеним за багатьма техніко-експлуатаційними характеристиками. Багата функціональність і масштабіність прикладних програм забезпечують провідні позиції Oracle на ринку корпоративних ERP систем.

Остання версія R11 Oracle Applications підтримує 29 мов, і на сьогоднішній день клієнтами корпоративних додатків Oracle є більше за 7 700 організацій і компаній в 79 країнах світу. Версія R11 повністю реалізована в архітектурі Інтернет/Інтранет (ICA, Internet Computer Architecture) і за багатьма параметрами не має аналогів на ринку корпоративних систем. Трудовитрати Oracle на її створення становили 700 людино-років.

Закладена в Oracle Applications бібліотека бізнес-моделей узагальнює світовий досвід управління в різних галузях промисловості. Реструктурування виробничих процесів підприємства з використанням Oracle Applications – це прибутковий і швидкий шлях до побудови продуктивної системи управління компанією будь-якої сфери діяльності.

Модульний підхід при впровадженні Oracle Applications дозволяє замовнику почати з мінімального набору модулів і поступово розширювати його, доповнюючи базову функціональність системи і позбавляючи від необхідності придбання зайвих у даний момент функціональних блоків. Існують такі групи модулів.

Модулі Oracle Applications для управління фінансами: (Oracle Financials): Головна книга (General Ledger), Кредитори (Accounts Payable), Дебітори (Accounts Receivable), Рух грошових засобів (Cash Management), Основні засоби (Fixed Assets), Фінансовий аналізатор (Financial Analyzer).

Модулі управління матеріальними потоками: Планування матеріальних потоків (Supply Chain Management), Управління матеріальними запасами (Inventory Management), Планування постачальників (Supplier Scheduling), Закупівля (Purchasing), Введення замовлень (Order Entry), Конфігуратор продукції (Configuration Management), Послуги (Service Management), Контроль якості (Quality Management).

Модулі Oracle Applications для управління виробництвом: Технологічне проектування (Engineering), Конфігуратор продукції (Configuration Management), Специфікації (Bill of Materials), Планування матеріального постачання (Supply Chain Planning), Планування виробництва (Master Production Scheduling), Планування виробничих потужностей (Capacity Planning), Управління матеріальними запасами (Inventory Management), Планування постачальників (Suppliers Scheduling), Закупівля (Purchasing), Незавершене виробництво (Work in Process), Управління витратами (Cost Management), Контроль якості (Quality Management), Управління безперервним виробництвом (Oracle Process Manufacturing).

Модулі Oracle Applications по управлінню проектами: Облік витрат по проектах (Project Costing), Виставлення рахунків по проектах (Project Billing), Виробництво по проектах (Project Manufacturing), Облік персональних витрат і часу (Personal and Expenses) [10].

У табл. 1 наведено характеристику досліджуваних систем.

Як правило, українські компанії мають системи, що не відповідають повною мірою поняттю «корпоративна інформаційна система управління». У багатьох із них головним чином використовуються інфор-

Таблиця 1

Основні компоненти корпоративних інформаційних систем

Корпоративно-інформаційна система	R/3	SCALA 5	ORACLE APPLICATION
Основні складові інформаційних систем	Система фінансового обліку і звітності (фінанси, фінансова бухгалтерія) – FI	План рахунків	Додатки CRM (Customer Relationships Management)
	Облік основних засобів (управління, планування і контроль основних засобів) – AM	Десять звітних вимірів	Планування матеріальних потоків
	Планування і управління проектами – PS	Звітні рівні	Управління запасами
	Контролінг – CO	Файл валют	Фінансова консолідація
	Управління матеріальними потоками – MM	Автоматичний розподіл витрат	Управління постачанням і збутом
	Технічне обслуговування і ремонт обладнання – PM	Періодизація	Система інформаційної підтримки керівництва
	Збут (продаж/ відвантаження/ фактурування) – SD	Вивірення рахунків	Фінансовий аналіз і планування
	Система забезпечення якістю – QM	Процедури за запитами	Управління платежами
	Планування виробництва – PP	Імітаційне моделювання	Виставлення рахунків і збір засобів
	Управління персоналом – HR	Складання кошторису	Рух грошових засобів
Управління інвестиціями – IM	Створювання звітів користувачем	Управління основними засобами	

маційно-технологічні системи, за допомогою яких менеджери здійснюють поточне керівництво різними сферами бізнесу. Це перш за все системи планування ресурсів, організації збуту і постачання, управління взаємовідносинами з клієнтами тощо. Обсяг ринку подібного програмного забезпечення швидко зростає, і витрати на їх придбання стають дедалі важливішою статтею корпоративних бюджетів.

Отже, щоб подолати існуючі проблеми, корпоративна інформаційна система для українських підприємств має враховувати такі аспекти:

- розуміння керівництвом необхідності запровадження інформаційних технологій;
- усвідомлення того, що інформаційна система є системою управління, а не системою обліку;
- інформаційна система повинна відповідати вимогам ERP (Enterprise Resource Planning) – планування ресурсів корпорації, а саме: виробництво, планування, управління договорами, матеріально-технічне постачання, фінанси, бухгалтерія, управління кадрами, збут, управління запасами. Концепція ERP приведена на рис. 2.

Рис. 2. Концепція методології ERP

Система ERP повинна мати багаторічний досвід успішних впроваджень на Заході і володіти найбільшим набором галузевих рішень, але треба пам'ятати, що підходи до управління в нашій країні і на Заході істотно відрізняються [3; 7; 8]. Саме тому сучасні корпоративні інформаційні системи мають бути розроблені в Україні і більш за все підходити для автоматизації вітчизняних підприємств, враховувати вітчизняне законодавство та особливості корпоративного управління.

З деяким відставанням вітчизняні компанії повторюють шлях зарубіжних, які вже усвідомили, що для ефективної діяльності на світовому чи внутрішньому ринку потрібно ефективне управління всіма аспектами діяльності, яке певною мірою залежить від впровадження інформаційних технологій. Це буде гостро необхідним після виходу України з кризи, яка почалась у 2013–2014 рр.

Відмінностями функціонування корпоративних інформаційних систем в Україні від зарубіжних підприємств є такі:

- для іноземних підприємств основною проблемою є надлишок даних, а для вітчизняних компаній основною проблемою є їх нестача;

- іноземні компанії вирішують проблему накопичення та аналізу даних, а вітчизняні компанії займаються питанням збору даних.

Висновки. Результати дослідження дозволили визначити, що попри виявлені проблеми, для сучасних підприємств корпоративні інформаційні системи є важливим засобом управління. Виконуючи функції групування, систематизації, обробки та аналізу даних, вони допомагають успішно реалізовувати функції корпоративного управління на підприємстві та контролювати потоки інформації.

Отже, сучасне корпоративне управління неможливе без новітніх інформаційних технологій. Однією з головних умов досягнення успіху в цьому є максимальна інтеграція різних інформаційних систем, котрі повинні допомагати органам управління у забезпеченні ефективної роботи підприємства. Для України це буде особливо актуальним після виходу з кризи, яка почалась у 2013–2014 рр. і, на жаль, триває.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гушко С.В. Управлінські інформаційні системи: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / С.В. Гушко, А.В. Шайкан. – Львів: Магнолія Плюс, 2006. – 320 с.
2. Пономаренко В.С. Інформаційні системи і технології в економіці / В.С. Пономаренко. – К.: Академія, 2005. – 456 с.
3. Інформаційні системи управління корпораціями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1725061147802/informatika/informatsiyeni_sistemi_upravlinnya_korporatsiyami.
4. Яценко Р.М. Інформаційні системи в логістиці: [навч. посіб.] / Р.М. Яценко, І.В. Ніколаєв. – Х.: ХНЕУ, 2012. – 230 с.
5. Татарчук М.І. Корпоративні інформаційні системи: [навч. посіб.] / М.І. Татарчук. – К.: КНЕУ, 2006. – 560 с.
6. Світовий ринок інформаційних технологій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://stepconsulting.ru/publ/erp.shtml>.
7. Global Industry Analysts, Inc. ERP software – a global strategic business report [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.strategyr.com/ERP_Software_Market_Report.asp.
8. Світовий ринок ERP-систем [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.interface.ru/home.asp?artId=23945>.
9. Луцяк В.В., Терез Н.О. Основи класифікації малих виробничих підприємств. Аспект маркетингової діяльності / В.В. Луцяк, Н.О. Терез // Вісник Хмельницького національного університету. – 2014. – Т. 1. – № 2. – С. 178.
10. Projects Portfolio Management [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oracle.com/us/products/applications/ebusiness/projects/051330.html?ssSourceSiteId=ocomru>.
11. Wąchol Jerzy. Economic crisis in EU and world, corporate governance and information systems – International conference MEKON 2012., 1–2 February 2012 y. / VŠB Technical University of Ostrava. Faculty of Economics. – Ostrava: s. n., 2012. – P. 1–8.
12. Agnieszka Szmelter. Communication in global supply chains in automotive industry / Agnieszka Szmelter // Information Systems in Management. – 2015. – № 3. – Vol. 4. – S. 205 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ism.wzim.sggw.pl/>.

УДК 336.763

Рогатина Л.П.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної теорії та фінансово-економічної безпеки
Одеської національної академії харчових технологій

ФОРМУВАННЯ ТА УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розглянуто зміст та основні чинники формування фінансово-економічної безпеки підприємств. Виявлено її рівні та індикатори аналізу й критерії оцінки. Обґрунтовано механізми і засоби управління. Визначено ресурси і джерела досягнення.

Ключові слова: фінансово-економічна безпека, підприємство, чинники, виклики і загрози, індикатори, ресурси, механізми, управління.

Рогатина Л.П. ФОРМИРОВАНИЕ И УПРАВЛЕНИЕ РАЗВИТИЕМ ФИНАНСОВО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ

В статье рассмотрены содержание и основные факторы формирования финансово-экономической безопасности предприятия. Выявлены ее уровни и индикаторы анализа, а также критерии оценки. Обоснованы механизмы и средства управления. Определены ресурсы и источники достижения.

Ключевые слова: финансово-экономическая безопасность, предприятие, факторы, вызовы и угрозы, индикаторы, ресурсы, механизмы, управление.

Rogatina L.P. FORMATION AND MANAGEMENT OF DEVELOPMENT FINANCE AND ECONOMIC SECURITY OF ENTERPRISES

The article describes the content and main factors of formation of financial and economic security of enterprises. Identified its levels and indicators of analysis and evaluation criteria. Mechanisms and management tools. Identify resources and sources of achievement.

Keywords: financial-economic security, enterprise, factors, challenges and threats, indicators, resources, mechanisms, management.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку ринкової економіки важливим завданням є розробка системи управління фінансово-економічною безпекою підприємства. Особливо ця проблема загострилася останнім часом, коли Україна переживає складний період, що характеризується дестабілізацією політичної та економічної ситуації в країні, трансформаційними процесами, пов'язаними з подоланням кризових явищ в усіх сферах. Крім того, на рівень фінансово-економічної безпеки впливають також такі фактори, як: недосконалість чинного законодавства, тривала світова криза, низька інвестиційна привабливість, втрата ринків через зниження рівня конкурентоспроможності. Все це створює певні загрози для підприємств, які можуть призвести до втрати платоспроможності, збитковості чи навіть банкрутства. Успішний розвиток та функціонування будь-якого суб'єкта підприємницької діяльності значною мірою залежить від надійної, якісної та ґрунтовної системи управління, особливо системи фінансового менеджменту, що відображає рівень фінансово-економічної безпеки підприємства.

Відсутність єдиного підходу до управління фінансово-економічною безпекою підприємства обумовлює необхідність систематизації та обґрунтування методологічних принципів комплексного аналізу, формування системи показників та вибору методів оцінки економічної безпеки підприємства. У зв'язку з цим актуальності набувають наступні невирішені частини загальної проблеми: формування складових механізму управління економічною безпекою підприємства; теоретичне обґрунтування підходів і принципів комплексної оцінки результативності та ефективності управління фінансово-економічною безпекою підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основоположні поняття та процеси формування, розвитку і вдосконалення фінансово-економічної безпеки підприємств, сприятливих чинників, ризиків та викликів, а також сукупності показників, інди-

каторів та критеріїв оцінки висвітлено у наукових працях вітчизняних та зарубіжних науковців: О.В. Ареф'євої [1], К.С. Горячевої, Ф.І. Євдокимова, М.М. Єрмошенка, С.М. Ілляшенка, Н.В. Куркіна, В.В. Шликова та ін. Вагомий внесок у вивчення цієї проблематики зробили також О.І. Барановський та В.І. Мунтіян.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У сучасних умовах господарювання переважна більшість українських підприємств, особливо на сході країни, перебувають у нестабільному економічному та суспільно-політичному середовищі, переживають спад виробництва і знаходяться в критичному стані закриття або банкрутства. Тому фінансово-економічна безпека, фінансово-економічна стійкість суб'єктів господарювання має бути у постійній увазі менеджменту з метою прийняття оптимальних управлінських рішень щодо розвитку або збереження підприємницької діяльності.

Мета статті полягає у визначенні особливостей та процесів формування фінансово-економічної безпеки підприємств, встановленні сприятливих чинників, викликів і загроз, обґрунтуванні механізмів та методів системного управління її удосконаленням та розвитком.

Виклад основного матеріалу дослідження. Останнім часом фінансово-економічна безпека викликає все більшу зацікавленість підприємств у процесі реалізації принципово нових підходів до управління. Під час розгляду фінансово-економічної безпеки будь-якої економічної системи будь-якого рівня необхідно виходити з її здатності протистояти небезпекам і загрозам для досягнення поставлених цілей. А це неможливо без формування відповідної системи фінансово-економічної безпеки.

Процес управління системою фінансово-економічної безпеки підприємства забезпечує мінімізацію ризиків, які виникають у процесі його діяльності. Актуальним завданням, яке має вирішувати будь-яке підприємство, є оцінювання ризиків і прогнозування

фінансово-економічного стану з огляду виконання властивих йому функцій, упровадження заходів їх захисту від впливу різних внутрішніх і зовнішніх факторів. Фінансово-економічна безпека досягається здійсненням єдиної, узгодженої, збалансованої, скоординованої системи заходів, адекватних внутрішнім та зовнішнім загрозам. Без створення єдиної системи фінансово-економічної безпеки підприємства неможливо домогтися виходу з кризи, стабілізувати економічну ситуацію, створити ефективні механізми соціального захисту населення.

Актуальність завдань формування, забезпечення та управління розвитком фінансово-економічної безпеки підприємств зумовлюється чинниками як загально-, так і мікроекономічного характеру. Мова йде не тільки про прояви світової та вітчизняної фінансово-економічної кризи, проблеми інфляції, нестабільності соціально-економічного середовища господарювання, падіння обсягів виробництва, зменшення його інвестиційної привабливості, але й про проблеми реструктуризації власне підприємств, їх ресурсного забезпечення, конкурентоспроможності.

Фінансово-економічна безпека підприємств як суб'єктів господарювання відображає їх стійкість, захищеність та самостійність на всіх рівнях управління бізнес-процесами. Це вказує на її універсальність як економічної категорії, результат і конкурентну перевагу, мету діяльності. Вона знаменує спроможність своєчасно усунути різноманітні загрози й виклики або пристосуватися до існуючих умов, що означає й результат гнучкості системи управління підприємством. Зміст даного поняття містить у собі також сукупність ресурсів та засобів, які забезпечують капіталізацію та корпоратизацію підприємств, сприяють підвищенню рівня добробуту їх працівників та власників, задоволення потреб споживачів, інтересів національної безпеки загалом.

Необхідність постійного дотримання фінансово-економічної безпеки зумовлюється об'єктивно наявним для кожного суб'єкта господарювання завданням забезпечення стабільності функціонування та досягнення основних цілей своєї діяльності [2, с. 135]. Рівень фінансово-економічної безпеки залежить від того, наскільки ефективно керівництво і спеціалісти (менеджери) підприємств будуть спроможні уникнути можливих загроз та ліквідувати шкідливі наслідки окремих негативних складових і впливів зовнішнього і внутрішнього середовища господарювання.

Джерелами негативних впливів на фінансово-економічну безпеку та загроз і ризиків її досягнення можуть бути: 1) суб'єктивні необґрунтовані дії окремих посадових осіб і суб'єктів господарювання (органів регіональної й державної влади, міжнародних організацій, підприємств-конкурентів); 2) об'єктивні обставини та виклики (стан фінансової кон'юнктури на світових і національних ринках, наукові відкриття та технологічні розробки, форс-мажорні обставини тощо).

Залежно від суб'єктної зумовленості негативні впливи на фінансово-економічну безпеку можуть мати знову ж таки об'єктивний і суб'єктивний характер. Об'єктивними вважаються такі негативні впливи, які виникають не з ршень конкретного підприємства або його окремих працівників. Суб'єктивні впливи виникають унаслідок неефективної роботи підприємства в цілому або окремих його працівників (передусім керівників і функціональних менеджерів).

Основна мета досягнення фінансово-економічної безпеки підприємств полягає в тому, щоб гаранту-

вати їх стабільне та максимально ефективне функціонування в теперішньому часі і високий потенціал розвитку в майбутньому [4, с. 342]. До основних функціональних цілей фінансово-економічної безпеки належать: забезпечення високої фінансової ефективності роботи, фінансової стійкості та незалежності підприємства; організація технологічної незалежності й досягнення високої конкурентоспроможності технічного потенціалу того чи іншого суб'єкта господарювання; досягнення високої ефективності менеджменту, оптимальної та ефективної організаційної структури управління підприємством.

Важливе значення має досягнення високого рівня кваліфікації працівників та їх інтелектуального потенціалу, належної ефективності корпоративних науково-дослідних робіт; мінімізація руйнівного впливу результатів виробничо-господарської діяльності на екологічний стан навколишнього середовища. Вагомими заходами є забезпечення захисту інформації, комерційної таємниці; ефективна організація безпеки працівників підприємств, їх капіталу та майна, комерційних інтересів і корпоративних прав. Навіть за досить високої прибутковості бізнесу недостатня увага до проблем фінансово-економічної безпеки може привести до того, що підприємство може стати об'єктом ворожого поглинання.

Отже, фінансово-економічна безпека може бути визначена як стан та динаміка найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів, виражені в оптимальних значеннях фінансових показників прибутковості і рентабельності бізнесу, якості управління та використання основних і оборотних коштів, структури капіталу. Ураховуються норми виплат за цінними паперами, курсової вартості цінних паперів як синтетичного індикатора поточного фінансово-господарського становища і перспектив технологічного та фінансово-економічного розвитку.

Основна мета фінансово-економічної безпеки підприємств полягає в тому, щоб гарантувати їх стабільне та максимально ефективне функціонування сьогодні та високий потенціал розвитку у перспективі [3, с. 114]. Основоположний індикатор її наявності – здатність протистояти існуючим і виникаючим небезпекам та загрозам, які здатні завдати фінансової шкоди підприємству, небажано змінити структуру капіталу, примусово ліквідувати підприємство тощо.

Функціонуючи в умовах невизначеності та ризиків, підприємства стикаються із різними небезпеками, з яких найбільшу загрозу несуть саме фінансові. Вони залежать та можуть бути зумовлені змінами механізмів і правил економічних і насамперед фінансових відносин міжнародними і міждержавними угодами, діями окремих держав, змінами економічних та фінансових механізмів у державі.

Суб'єктивні чинники фінансово-економічної безпеки мають внутрішнє та зовнішнє походження. Зовнішні чинники можуть бути пов'язані зі спекуляціями цінними паперами, агресивним придбанням акцій конкурентами, ціновою конкуренцією суперників, шахрайствами з боку окремих юридичних і фізичних осіб тощо. Внутрішні суб'єктивні чинники виникають унаслідок недостатньої фахової підготовки та діяльності менеджерів облікових й фінансово-економічних служб, маркетингу й адміністративного менеджменту підприємств.

Під час оцінки поточного рівня забезпечення фінансово-економічної безпеки суб'єктів господарювання насамперед аналізуються: обліково-фінансова звітність і результати роботи підприємства (пла-

госпроможність, фінансова стійкість, структура й використання капіталу та прибутку), його конкурентний стан на ринку (частка ринку, якою володіє суб'єкт господарювання, рівень застосовуваних нових технологій, бізнес-процесів і менеджменту), ринок цінних паперів через підприємства-оператори та інвестори цінних паперів, курс акцій. При цьому основна увага приділяється зниженню ліквідності, підвищенню кредиторської та дебіторської заборгованості, зниженню інших показників фінансової стійкості підприємств.

Індикаторами фінансово-економічної безпеки підприємств є граничні значення таких характеристик: коефіцієнт покриття, коефіцієнт автономії, рівень фінансового левериджа, коефіцієнт забезпеченості відсотків до сплати, рентабельність активів, рентабельність власного капіталу, середньозважена вартість капіталу, показник розвитку суб'єктів господарювання, показники диверсифікованості, темпи зростання прибутку, обсяг продажів, активів, співвідношення оборотності дебіторської і кредиторської заборгованості тощо.

Показниками оцінки є: надлишок або нестача власних оборотних засобів, які необхідні для формування запасів і покриття витрат, пов'язаних із господарською діяльністю підприємства; надлишок або нестача власних оборотних засобів, а також середньорічних і довгострокових кредитів та позик; надлишок або нестача загальної величини оборотних засобів. На підставі означених показників можна виділити п'ять рівнів фінансово-економічної стійкості та, відповідно, п'ять рівнів фінансово-економічної безпеки [6, с. 329]:

1) абсолютна фінансова стійкість та абсолютна фінансово-економічна безпека – підприємству достатньо власних оборотних засобів для функціонування;

2) нормальна фінансова стійкість та нормальна фінансово-економічна безпека – підприємству практично достатньо власних оборотних засобів;

3) нестійкий фінансовий стан і нестійкий рівень безпеки – підприємству недостатньо власних оборотних засобів, воно також залучає середньострокові та довгострокові позики і кредити;

4) критичний фінансовий стан і критичний рівень безпеки – підприємство, окрім середньострокових та довгострокових позик і кредитів, залучає короткострокові;

5) кризовий фінансовий стан і кризовий рівень безпеки – підприємство не може забезпечити фінансування своєї діяльності ані власними, ані залученими засобами.

Важливою передумовою забезпечення фінансово-економічної безпеки є планування (включаючи й бюджетне) комплексу необхідних заходів та оперативна реалізація запланованих дій у процесі здійснення та управління тим чи іншим суб'єктом господарювання фінансово-економічної діяльності [5, с. 241]. Її досягнення передбачає наступні дії: аналіз негативних наслідків розвитку виробничої і маркетингової підсистем підприємства з точки зору стану та змін, передусім платоспроможності, рентабельності та прибутковості; аналіз ринку цінних паперів з точки зору стану привабливості цінних паперів підприємства, залучення ним фінансових

засобів на інвестиції та розвиток, а також з точки зору захисту від агресивного набуття його акцій конкурентами і можливого встановлення контролю над підприємством.

У системі методів та механізмів управління фінансово-економічної безпекою підприємств чільне місце займають інноваційно-інвестиційні проекти з точки зору визначених вище параметрів; маркетингові пропозиції підприємству з точки зору ділової етики, його репутації та іміджу тощо. Для здійснення заходів із досягнення належної фінансово-економічної безпеки слід визначити також необхідний обсяг ресурсів для цього і залучити внутрішні та зовнішні джерела й резерви.

Забезпечення фінансово-економічної безпеки є однією з пріоритетних завдань менеджменту підприємств. Недосконалість фінансового та фондового ринків, нормативно-законодавчої бази та інших інститутів, специфіка функціонування вітчизняної економіки ще більше актуалізують питання вирішення проблем фінансово-економічної безпеки та удосконалення механізмів управління нею на рівні підприємств.

Висновки. На сьогоднішній день фінансова безпека є однією з найбільш актуальних та значущих аспектів життєдіяльності господарюючих суб'єктів, тому дане питання потребує подальшого розгляду й удосконалення перш за все комплексної системи фінансово-економічної безпеки підприємства та відпрацювання механізму забезпечення функціонування даної системи. Комплексну систему економічної безпеки підприємства можна трактувати як комплекс взаємопов'язаних організаційно-правових заходів, що здійснюються спеціальними службами, підрозділами підприємства, спрямованих на захист життєво важливих інтересів особистості та підприємства від реальних або потенційних загроз для забезпечення успішного фінансово-економічного розвитку. Велику увагу варто приділяти розробкам з науково-практичним підходом до формування підсистеми фінансового моніторингу підприємства та підходу до вдосконалення кадрового забезпечення управління фінансово-економічною безпекою.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ареф'єва О.В. Економічні основи формування фінансової складової економічної безпеки / О.В. Ареф'єва, Т.Б. Кузенко // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 1(91). – С. 98–103.
2. Васильців Т.Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення : [монографія]. – Львів : Арал, 2008. – 384 с.
3. Донець Л.І. Економічна безпека підприємства : [навч. посіб.] / Л.І. Донець, Н.В. Ващенко. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 240 с.
4. Клименко Т.В. Основні елементи механізму забезпечення фінансової безпеки суб'єктів господарювання / Т.В. Клименко // Вісник ЖДТУ. Серія «Економічні науки». – 2011. – № 4(58). – С. 340–343.
5. Мойсеєнко І.П. Управління фінансово-економічною безпекою підприємства : [навч. посіб.] / І.П. Мойсеєнко, О.М. Марченко. – Львів, 2011. – 380 с.
6. Череп О.Г. Управління фінансово-економічною безпекою підприємств в Україні / О.Г. Череп, З.П. Урусова, А.А. Урусов // Вісник ЖДТУ. Серія «Економічні науки». – 2012. – № 3(61). – С. 328–330.

УДК 339.17

Рогоза М.Є.*доктор економічних наук, професор,
перший проректор**Полтавського університету економіки та торгівлі***Тронь С.П.***аспірант**Полтавського університету економіки та торгівлі*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСНО-ОРІЄНТОВАНОГО УПРАВЛІННЯ ТОРГОВЕЛЬНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ

У статті визначено проблеми, переваги та особливості підходів до впровадження інформаційного забезпечення процесно-орієнтованого управління торговельними підприємствами. Запропоновано особливості формування та усунення встановлених недоліків в існуючих методиках інформаційного забезпечення в управлінні торговельними підприємствами. Здійснено класифікацію підходів, які можуть бути використані для розвитку процесно-орієнтованого управління торговельними підприємствами.

Ключові слова: інформаційне забезпечення, процесно-орієнтоване управління, торговельні підприємства, процесно-орієнтоване бюджетування, методологія процесно-орієнтованої калькуляції витрат.

Rogozha M.E., Tron' S.P. ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ И СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРОЦЕССНО-ОРИЕНТИРОВАННОГО УПРАВЛЕНИЯ ТОРГОВЫМИ ПРЕДПРИЯТИЯМИ

В статье определены проблемы, преимущества и особенности подходов к внедрению информационного обеспечения процессно-ориентированного управления торговыми предприятиями. Выявлены особенности формирования и устранения установленных недостатков в существующих методиках информационного обеспечения при управлении торговыми предприятиями. Осуществлена классификация подходов, которые могут быть использованы для развития процессно-ориентированного управления торговыми предприятиями.

Ключевые слова: информационное обеспечение, процессно-ориентированное управление, торговые предприятия, процессно-ориентированное бюджетирование, методология процессно-ориентированной калькуляции расходов.

Rogozha M.E., Tron' S.P. FEATURES OF FORMING AND PERFECTION OF THE INFORMATIVE PROVIDING FOR THE ACTIVITY-BASED TRADING ENTERPRISES MANAGEMENT

In the article are certain problems, advantages and features of methods of introduction of informative providing in the activity-based management for trading enterprises. The features of forming and removal of the set failings are exposed in existent methods of informative providing at trading enterprises management. Classification of approaches which can be used for development of the activity-based management of trading enterprises is carried out.

Keywords: informative providing, activity-based management, trading enterprises, activity-based budgeting, methodology of the activity-based calculation of charges.

Постановка проблеми. В умовах трансформації світової економіки торговельному підприємству необхідно відповідати вимогам, які ставить середовище господарювання під впливом конкуренції та розширення комунікаційних можливостей споживачів та виробників. У таких умовах досягнення цілей і завдань розвитку торговельних підприємств значний вплив мають швидкість та якість обробки і використання інформації. Якість та швидкість і, як наслідок, ефективне використання інформації забезпечується умовами управління, що побудовані на процесно-орієнтованих підходах, оскільки у процес управління будуть включені всі функціональні завдання. Таким чином, актуальність досліджень, що присвячені особливостям формування та вдосконалення інформаційного забезпечення при процесно-орієнтованому управлінні підприємством, пояснюється необхідністю забезпечення прийняття рішень, побудованих на всебічному аналізі та врахуванні інформації в умовах трансформаційних змін економіки та її значної динаміки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження методів інформаційного забезпечення процесно-орієнтованого управління підприємствами надало можливість відокремити роботи О. Виноградової, Є. Івченко, Є. Карпенко, Д. Лозовицької, І. Паніна, В. Репіна [1; 2; 4–6; 8–10], в яких розглянуто аспекти процесно-орієнтованого управління

підприємствами, але їх використанню для управління торговельними підприємствами заважають такі типові недоліки: вирішення окремих завдань управління без розробки методу інтеграції розроблених методів до загальної системи управління підприємством; недоведеність теоретичних положень до рівня проектів інформаційних систем, які можуть бути використані при практичному впровадженні на підприємствах; ігнорування такого важливого етапу, як формування схеми індивідуальних бізнес-процесів для кожного підприємства.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Для розробки механізмів інформаційного забезпечення процесно-орієнтованого управління торговельними підприємствами необхідно дослідження особливостей формування та вдосконалення підходів інформаційного забезпечення, які надавали б можливість ідентифікувати проблеми в існуючих підходах інформаційного забезпечення, діагностувати організаційну структуру та організацію внутрішнього аудиту ефективності використання інформації в управлінні.

Мета статті полягає у визначенні особливостей формування та вдосконалення інформаційного забезпечення процесно-орієнтованого управління торговельними підприємствами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під процесно-орієнтованим управлінням дослідники визна-

чали методологію, яка забезпечує підприємству підвищення прибутковості та корисності своєї продукції для споживачів шляхом фокусування управління на підходах до внутрішньої організації [8–10; 12].

Іноземні дослідники [15; 16, с. 7–20] пропонують процесно-орієнтоване управління розглядати як підхід, який направлений на максимізацію дій, що додають цінність, та мінімізацію дій, які не змінюють цінність, або інструмент для управління мінімізацією витрат та поліпшенням споживчої цінності шляхом ідентифікації та оцінки процесів, які існують на підприємстві. При цьому дослідження з метою покращання стратегічних та операційних рішень пропонують використовувати аналіз ланцюгів собівартості, а управління базується на відповідному обліку, основними цілями якого є: 1) зниження собівартості; 2) розробка критеріїв якості; 3) збільшення грошових потоків та якості; 4) виробництво більшого обсягу продукції.

Особливістю підходів, що сформувалися у [16, с. 5–25], є те, що при процесно-орієнтованому управлінні аналізується прибутковість продуктів, собівартість бізнес-процесів, а на результатах аналізу пропонуються підходи до покращання названих показників.

Таким чином, аналіз результатів досліджень підтверджує, що лише частина дослідників вважає, що існує значна різниця між процесно-орієнтованим управлінням та процесно-орієнтованим обліком на підприємстві. Але в інших джерелах особливо підкреслюється, що процесно-орієнтоване управління не є методом обліку, а є системою вдосконалення, що постійно продовжується [15].

Більшість дослідників схиляються до позиції, розглядаючи процесно-орієнтоване управління як суму з декількох груп методів, основними з яких є бюджетування, калькуляція, планування та безпосередньо управління.

Аналізуючи процесно-орієнтоване бюджетування, можна стверджувати, що основною ідеєю цієї методології є розробка бюджету витрат та доходів для кожного бізнес-процесу підприємства. Особливістю при цьому є необхідність кожному бюджетові призначити відповідального за ресурси, оскільки бюджет бізнес-процесу ідентифікують як розробку планів виконання, норм витрат ресурсів для кожного процесу, нормативне калькулювання витрат та оцінювання ресурсів, що необхідні для здійснення бізнес-процесу, в натуральному та грошовому вимірах [5, с. 81–89; 6, с. 260–266].

Певним чином можна стверджувати про можливість поєднання запропонованих підходів при процесно-орієнтованому бюджетуванні з ідеєю, запропонованою М. Мейром [7] щодо поділу усіх витрат на необхідні та зайві на підставі концепції Дж. Джурана [19], яка лягла в основу сучасного процесно-орієнтованого аналізу рентабельності. Сутність такого підходу аналізу рентабельності полягає у тому, що у ньому вперше було запропоновано розраховувати та досліджувати рентабельність кожного бізнес-процесу, а особливістю такого підходу є те, що на відміну від звичайної процесно-орієнтованої калькуляції витрат цей підхід передбачає також прийняття управлінських рішень щодо виключення нерентабельних бізнес-процесів.

Розвиток таких методів, як процесно-орієнтоване планування, дозволяє встановити цілі для кожного бізнес-процесу та здійснювати планування і розподіл необхідних для цього процесу ресурсів [13, с. 5–40]. Тому особливістю такого підходу процесно-орієнто-

ване планування розглядається як елемент управління підприємством у цілому. Одним з різновидів процесно-орієнтованого планування є процесне планування ресурсів, відмінність якого в тому, що головна увага приділяється не цілям процесів, а розподілу ресурсів між ними, що, у свою чергу, є головним при плануванні ресурсів, а це, по суті, є таким аналітичним інструментом, як ABC-аналіз.

Поєднання досягнень в інформаційних технологіях та їх упровадження в управлінський облік забезпечило практичне використання методології та методів процесно-орієнтованої калькуляції витрат, які є обов'язковими у більшості комп'ютерних інформаційних систем управління підприємствами.

Подальший розвиток методів процесно-орієнтованої калькуляції та планування продемонстрували ефективність, а їхні принципи стали загальноприйнятими не лише для обліку витрат при фінансовому управлінні, але й при управлінні підприємствами взагалі. Таким чином, виникло процесно-орієнтоване управління (activity based management) підприємствами.

Дослідження розвитку підходів у формуванні процесно-орієнтованої методології від обліку до управління торговельним підприємством дозволило визначити два основні етапи їх розвитку:

- першим етапом такої еволюції став перехід від розрахунку собівартості процесів до розробки методів для прийняття рішень щодо покращання цих процесів;

- другим етапом стало використання методів ідентифікації бізнес-процесів, які необхідні для оцінки витрат та інших управлінських потреб.

Таким чином, використання таких методів забезпечило перехід із простої оцінки витрат до їх мінімізації, що, по суті, стало підставою для методології вдосконалення організаційної структури підприємства в цілому.

У підсумку можна стверджувати, що у процесі еволюції процесно-орієнтованої методології управління підприємствами запропоновано чотири групи методів:

- методи, пов'язані з процесно-орієнтованим обліком витрат;

- методи, пов'язані безпосередньо з управлінням підприємствами на

базі процесно-орієнтованого підходу;

- методи, що є проміжними між першими двома;

- методи, які враховують специфіку бізнес-процесів управління

торговельним підприємством.

Якщо проаналізувати методи процесно-орієнтованого управління, то для торговельних підприємств вони можуть бути декомпоновані, аналогічно з універсальними методами процесно-орієнтованої методології. Взаємозв'язок між основними групами такої методології наведено на рис. 1.

На початковому етапі, коли процесно-орієнтована методологія була обмежена лише обліком на рівні бізнес-процесів, основними групами методів були: калькулювання собівартості продукції; калькулювання собівартості процесів; калькулювання собівартості виробництва; загальний облік витрат по процесам.

Використання процесно-орієнтованої методології для торговельних підприємств стало можливим за умови використання модифікації методів, за рахунок калькулювання собівартості торговельних процесів та калькулювання рентабельності товарів. По суті, такі методи враховували особливості торговельних процесів, які відрізняються від звичайних процесів виробничих підприємств.

Процеси переходу від облікових до управлінських методів забезпечили підстави для розробки методів управління собівартістю та управління бюджетуванням, в основу яких покладено оцінку собівартості бізнес-процесів та облік витрат на їх реалізацію. Але на відміну від попередньої групи методів в останніх були елементи розробки управлінських рішень. Подальші дослідження забезпечили появу універсальних методів, які можливо віднести як до первісних, так і до управлінських методів. Такими є методи декомпозиції бізнес-процесів та процесно-орієнтованого фінансового обліку, які використовуються не тільки для цілей процесно-орієнтованого обліку витрат, але й для управління підприємством. Для специфіки управління торговельними підприємствами використовуються проміжні методи, які модифіковані для управління рентабельністю товарів, послуг та торговельних процесів.

Для управління торговельними підприємствами необхідно також звернути увагу на спеціалізовані групи методів, які присвячені дослідженню об'єкту управління (бенчмаркінг бізнес-процесів та швидкий аналіз рішень) та методи їх модифікації (інжиніринг та реінжиніринг). Особливістю методу швидкого аналізу рішень є здійснення групою фахівців всебічного аналізу окремого процесу.

Таку особливість в аналізі бізнес-процесів особливо важливо використовувати для проведення бенчмаркінгу бізнес-процесів, оскільки такий аналіз базується на порівнянні бізнес-процесів підприємства з процесами інших, більш успішних підприємств, які здійснюють аналогічну діяльність. Реінжиніринг бізнес-процесів (BPR – business process reengineering) було запропоновано ще у 1990 р. М. Хаммером [11], а оскільки цей метод передбачає здійснення радикальної перебудови існуючих бізнес-процесів з метою суттєвого покращання обраних показників ефективності бізнесу, тому є актуальним для торговельних підприємств. Інжиніринг бізнес-процесів використовується при проектуванні нових бізнес-процесів для підприємств та організацій, які створюються [15; 17], але розвиток торговельних підприємств можливий і за рахунок розробки нових бізнес-процесів, що суттєво впливає на ситуацію, коли необхідно по можливості зберегти вже існуючі бізнес-процеси, необхідність переробки яких не є вкрай актуальними.

Перераховані методи процесно-орієнтованого управління також мають модифікації, в яких ураховуються особливості типових процесів торговельного підприємства, що пов'язані з додаванням вартості у процесі придбання та перепродажу товарів.

Таким чином, підходи вітчизняних та іноземних дослідників, які можуть бути використані для розвитку процесно-орієнтованого управління торговельними підприємствами, можливо сформувані у такі групи: підходи, які присвячено загальним принципам процесно-орієнтованого управління вітчизняними підприємствами; підходи, в яких досліджено інформаційне забезпечення управління вітчизняними торговельними підприємствами; підходи, які присвячено інформаційному забезпеченню процесно-орієнтованого управ-

ління неторговельними компаніями (виробничими, транспортними, телекомунікаційними і т. ін.), але які можуть бути використані та адаптовані до специфіки торговельних підприємств; підходи, в яких безпосередньо здійснено спробу вирішити деякі аспекти проблеми формування інформаційного забезпечення процесно-орієнтованого управління торговельними підприємствами.

Аналіз результатів досліджень інформаційного забезпечення процесно-орієнтованого управління торговельними підприємствами дозволив зробити висновок, що основними недоліками у підходах його формування є те, що ними не забезпечується ідентифікація, проблеми управління торговельними підприємствами, оскільки є:

- ігнорування специфічних бізнес-процесів торговельного підприємства, перш за все таких, як збільшення додаткової вартості товарів, які реалізує підприємство;
- використання для оцінки ефективності інформаційного забезпечення процесно-орієнтованого управління загальних методів, які не враховують особливості торговельних підприємств;
- недоведеність запропонованих підходів та концепцій розробки інформаційного забезпечення процесно-орієнтованого управління до рівня практичних методик;
- застарілість запропонованих інструментів розробки інформаційного забезпечення;
- надмірна суб'єктивність запропонованих механізмів, яка виникає внаслідок недостатнього вико-

Рис. 1. Еволюція основних груп методів процесно-орієнтованої методології

Джерело: авторська розробка

ристання економіко-математичних методів для обґрунтування розроблених підходів;

- помилкове припущення, що розробка інформаційного забезпечення не потребує вдосконалення організаційної структури торговельного підприємства та здійснення реінжинірингу.

Висновки. Методологія процесно-орієнтованого управління, незважаючи на велику кількість досліджень, ще не досягла значних успіхів при вирішенні завдань, які стоять перед вітчизняними торговельними підприємствами. Тому усунення встановлених недоліків та вирішення проблеми вдосконалення інформаційного забезпечення процесно-орієнтованого управління торговельними підприємствами потребує розробки інструментів для вирішення таких завдань: виявлення проблем в існуючому інформаційному забезпеченні господарської діяльності торговельного підприємства та діагностика його ефективності; формування ефективної організаційної структури торговельного підприємства, особливості якого обумовлені необхідністю використання інформаційного забезпечення процесно-орієнтованого управління; організація внутрішнього аудиту ефективності інформаційного забезпечення процесно-орієнтованого управління.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Виноградова О.В. Концепція реінжинірингу бізнес-процесів торговельних підприємств / О.В. Виноградова // Вісник ДонДУЕТ. – Донецьк, 2006. – № 5(29). – С. 156–167.
2. Івченко Є.І. Удосконалення системи управління на підприємствах: процесний підхід / Є.І. Івченко, Є.А. Карпенко // Вісник ДонДУЕТ. Серія «Економічні науки». – Донецьк, 2010. – Вип. 4(48). – С. 344–349.
3. Івченко Є.І. Формування механізму впровадження процесно-орієнтованого управління на підприємствах / Є.І. Івченко, Є.А. Карпенко // Економіка: проблеми теорії і практики : зб. наук. праць : в 9 т. Т. 2. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2010. – Вип. 263. – С. 527–535 ; ПУСКУ, 2008. – № 4(31). – С. 237–239.
4. Карпенко Є.А. Формування механізму процесно-орієнтованого управління підприємствами / Є.А. Карпенко // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки». – Полтава : РВВ ПУЕТ, 2010. – № 5(44). – С. 191–196.
5. Лозовицька Д.С. Особливості попроцесного обліку витрат на підприємствах торгівлі автомобілями та їх сервісу / Д.С. Лозовицька // Вісник Львівської комерційної академії. Серія: економічна. – Львів, 2011. – Вип. 34. – С. 81–89.
6. Лозовицька Д.С. Поопераційно-орієнтований облік і управління витратами на підприємствах торгівлі автомобілями та їх сервісу / Д.С. Лозовицька // Вісник Львівської комерційної академії. Серія: економічна. – Львів, 2009. – Вип. 29. – С. 260–266.
7. Мейер М.В. Оценка эффективности бизнеса / М.В. Мейер. – М. : Вершина, 2004. – 272 с.
8. Панин И.Н. Процессный подход в управлении предприятием и саморегулирование его деятельности / И.Н. Панин, Л.Д. Подлипаев, А.С. Панфилов. – М. : Гелиос АРВ, 2009. – 320 с.
9. Репин В. Процессный подход к управлению. Моделирование бизнес-процессов / В. Репин, В. Елиферов. – М. : Манн, Иванов и Фербер, 2013. – 544 с.
10. Репин В. Бизнес-процессы. Моделирование, внедрение, управление / В. Репин. – М. : Манн, Иванов и Фербер, 2013. – 512 с.
11. Хаммер М. Реинжиниринг корпорации: Манифест революции в бизнесе / М. Хаммер, Дж.Х. Чампи. – СПб. : Издательство С.-Петербургского университета, 1997. – 332 с.
12. Черемных О.С. Стратегический корпоративный реинжиниринг: процессно-стоимостной подход к управлению бизнесом / О.С. Черемных, С.В. Черемных. – М. : Финансы и статистика, 2005. – 736 с.
13. Череп А.В. Методологія впровадження процесно-орієнтованого підходу до планування діяльності промислових підприємств : [монографія] / А.В. Череп, О.А. Лисенко. – Запоріжжя : ЗНУ, 2012. – 277 с.
14. Шимановська-Діанич Л.М. Особливості та переваги впровадження процесно-орієнтованого управління підприємствами України / Л.М. Шимановська-Діанич, Є.А. Карпенко // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії і практики : зб. наук. праць : у 2-х ч. Ч. 2. – Х. : ХІБ УБС НБУ, 2010. – Вип. 1(8). – С. 62–67.
15. Activity-based Management – An Overview [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.cimaglobal.com/Documents/ImportedDocuments/ABM_techrpt_0401.pdf.
16. Cokins G. Activity-based cost management / G. Cokins. – NY: John Wiley & Sons, 2002. – 384 p.
17. Develin and Partners The basics of Activity Based Management [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.saferpak.com/abm_articles/Basics%20of%20ABM%20Word.pdf.
18. Investing Answers, Financial dictionary: activity based management [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.investinganswers.com/financial-dictionary/financial-statement-analysis/activity-based-management-abm-1378>.
19. Juran J.M. A History of Managing for Quality. The Evolution, Trends, and Future Directions of Managing for Quality / J.M. Juran. – Milwaukee: ASQC Quality Press, 1995. – 597 p.

УДК 633.11:631.157

Ромашова Я.В.*кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки підприємства та менеджменту
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця*

ЕКСПРЕС-ДІАГНОСТИКА ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ Й ІМОВІРНІСТІ БАНКРУТСТВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті обґрунтована необхідність своєчасного виявлення кризи на підприємстві для оперативного усунення її проявів. За допомогою шести дискримінантних моделей оцінки фінансового стану та ймовірності банкрутства проаналізовано фінансово-економічні показники діяльності сільськогосподарських підприємств Харківської області. Виявлено, що найбільш чутливими для ідентифікації ранніх проявів фінансової кризи на сільськогосподарських підприємствах є моделі Г.В. Савицької, О.О. Терещенка та Іркутська модель. Проте для діагностики виходу з кризи підприємств, що мають перманентні збитки, які перевищують вартість власного капіталу, застосування моделі Г.В. Савицької дає необ'єктивні результати.

Ключові слова: фінансова криза, фінансовий стан, діагностика, дискримінантна модель, банкрутство.

Ромашова Я.В. ЭКСПРЕСС-ДИАГНОСТИКА ФИНАНСОВОГО КРИЗИСА И ВЕРОЯТНОСТИ БАНКРУТСТВА СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

В статье обоснована необходимость своевременного выявления кризиса на предприятии для оперативного устранения его проявлений. С помощью шести дискриминантных моделей оценки финансового состояния и вероятности банкротства проанализированы финансово-экономические показатели деятельности сельскохозяйственных предприятий Харьковской области. Выявлено, что наиболее чувствительными для ранней идентификации финансового кризиса на сельскохозяйственных предприятиях являются модели Г.В. Савицкой, О.А. Терещенко, Иркутская модель. Однако для диагностики выхода из кризиса предприятий, имеющих перманентные убытки, которые превышают стоимость собственного капитала, применение модели Г.В. Савицкой дает необъективные результаты.

Ключевые слова: финансовый кризис, финансовое состояние, диагностика, дискриминантная модель, банкротство.

Romashova Ya.V. EXPRESS DIAGNOSTICS OF FINANCIAL CRISIS AND THE PROBABILITY OF BANKRUPTCY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

The article substantiates the need for early detection of crisis the company for rapid elimination of symptoms. With six discriminant models assessing the financial condition and the probability of bankruptcy analyzed the financial and economic performance of the agricultural enterprises of the Kharkiv region. Found that the most sensitive for the early identification of the financial crisis in agricultural enterprises are models G.V. Savitskaya, A.A. Tereshchenko and Irkutsk model. However, for the diagnosis of overcoming the crisis enterprises with permanent losses that exceed the cost of equity, using the model GV Savitskaya gives false results.

Keywords: financial crisis, financial condition, diagnosis, discriminant model, bankruptcy.

Постановка проблеми. Фінансова криза на підприємстві може виникати на будь-якій стадії його економічного розвитку і, незважаючи на значну кількість внутрішніх та зовнішніх причин, як правило є ознакою неефективного менеджменту на підприємстві. Найбільш поширеною є ситуація, коли діагностика фінансової кризи на підприємстві своєчасно не була проведена і криза набрала значний розмах та загрожує банкрутством та ліквідацією. У цьому сенсі доцільно порівняти кризу з хворобою підприємства, яку, як відомо, легше попередити і перемогти на ранній стадії. Ранні прояви фінансової кризи можна розглядати як сигнал до необхідних змін і вчасне їх виявлення дозволяє легко здолати кризу. У сільському господарстві тривалий виробничий цикл і залучення грошових коштів на значний період часу ускладнює боротьбу з кризою, що і зумовлює більш високу вразливість підприємств до втрати платоспроможності. Для уникнення цього надзвичайно актуальною є проблема своєчасної експрес-діагностики фінансової кризи на сільськогосподарських підприємствах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання проведення експрес-діагностики фінансового стану та ймовірності банкрутства досліджено у працях багатьох учених, серед яких: Е. Альтман, Г. Спрінггейт, Р. Таффлер і Г. Тішоу, Г.В. Давидова, А.Ю. Беліков, Г.В. Савицька, О.О. Терещенко, А.І. Півень, Є.М. Злотнікова, Л.В. Старченко, О.В. Старовойт, І.І. Семидоцька та ін. Проте потребує подальших

досліджень проблема об'єктивності зазначених методик при проведенні експрес-діагностики фінансової кризи та ризику банкрутства у практиці функціонування вітчизняних сільськогосподарських підприємств.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є проведення експрес-діагностики фінансової кризи і вірогідності банкрутства сільськогосподарських підприємств з метою найбільш раннього виявлення фінансової кризи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виникнення кризи на підприємстві несе загрозу самому існуванню підприємства і пов'язане з відчутними втратами капіталу його власників, можливість виникнення кризи має діагностуватися на самих ранніх стадіях з метою своєчасного використання можливостей її нейтралізації. До того ж криза явище не тільки має тенденцію до розширення з кожним новим господарським циклом, а й породжує нові супутні йому явища. Тому чим раніше діагностовано кризу та застосовані антикризові механізми, тим більше можливостей відновлення має у своєму розпорядженні підприємство [9].

Одним із методів раннього виявлення проявів кризи є дискримінантний аналіз, перевагами якого є простота розрахунків, зосередження уваги на найбільш значимих індикаторах розвитку кризи, переважно однозначність і зрозумілість висновків. Натепер науковцями побудовано та апробовано велику кількість дискримінантних моделей оцінки ймовір-

ності банкрутства підприємства, які у своїй основі містять різні показники господарської діяльності та покликані на ранній стадії діагностувати погіршення фінансового стану підприємства.

Використання дискримінантних моделей актуальним є також для проведення експрес-діагностики виходу з фінансової кризи підприємств у процесі антикризового фінансового управління, оскільки не потребує значних трудовитрат і у динаміці дає можливість зафіксувати позитивні зрушення після здійснення певних антикризових та санаційних заходів.

У практиці дискримінантного аналізу фінансового стану та ймовірності банкрутства підприємств розроблено чимало зарубіжних та вітчизняних моделей, зокрема: моделі Альтмана (1983 р., США), Спрінгейта (1978 р.,), Романа Ліса (Канада), Таффлера (1977 р., Великобританія), система коефіцієнтів Бівера (США), модель Савицької (1999 р., Білорусь), модель Давидової-Белікова або Іркутська дискримінантна модель (Росія), R-модель прогнозу ризику банкрутства Р.С. Сайфулліна і Г.Г. Кадикова (Росія), модель Терещенко (2003 р., Україна), Z-модель Чупіса для сільськогосподарських підприємств (1999 р., Україна), модель Ковальової (Україна) [10].

Серед зарубіжних моделей, які досить точно ідентифікують кризу та ризик банкрутства, можна виділити модель Альтмана, Спрінгейта, Таффлера і Тішоу, систему коефіцієнтів Бівера, серед країн близького зарубіжжя, умови функціонування бізнесу в яких найбільш близькі до вітчизняних, можна виділити R-модель, розроблену вченими Іркутської державної економічної академії (модель Давидової-Белікова), модель Сайфулліна і Кадикова, а також дискримінантну логіт-регресійну модель діагностики ймовірності банкрутства сільськогосподарських підприємств Білорусі, розроблену Г.В. Савицькою [1-8].

Вітчизняні моделі дискримінантного аналізу побудовані на статистичних даних підприємств як різних галузей економіки, так і певних її секторів. У нашому дослідженні перевага надавалась моделям, які враховують галузеву специфіку. Цьому критерію в повній мірі відповідає модель оцінки ймовірності банкрутства, розроблена О.О. Терещенком, яка включає у себе 8 регресійних функцій, кожна з яких дозволяє ідентифікувати кризу в окремих галузях економіки, зокрема, і в сільському господарстві.

Розглянемо більш детально особливості та склад кожної з апробованих у процесі дослідження дискримінантних моделей діагностики кризи та ймовірності банкрутства.

Модель Альтмана вперше була розроблена автором у 1968 році та мала 5 факторів, якими слугували окремі показники фінансового стану. Коефіцієнти, включені в модель, передбачали оцінку ймовірності банкрутства підприємств відкритого типу, які розміщували свої акції на фондовому ринку. Тому для підприємств, акції яких не котируються на біржі, автором у 1983 р. була розроблена нова модель. Вона має такий вигляд:

$$Z=0,717X_1+0,847X_2+3,107X_3+0,42X_4+0,998X_5, \quad (1)$$

де X_1 – оборотний капітал / сума активів;
 X_2 – нерозподілений прибуток / сума активів;
 X_3 – операційний прибуток / сума активів;
 X_4 – власний капітал / позиковий капітал;
 X_5 – дохід від реалізації / сума активів.

Шкала оцінювання результатів розрахунку ймовірності банкрутства за вказаною функцією виглядає таким чином:

< 1,23 – глибока криза, висока ймовірність банкрутства, фінансовий стан підприємства нестійкий;

1,23-2,90 – значні прояви кризи, існує певний ризик банкрутства;

> 2,90 – низька ймовірність банкрутства, стійкий фінансовий стан.

За різними джерелами, точність прогнозування ймовірності банкрутства за моделлю Альтмана знаходиться в рамках 92-95 %.

Провести ранню ідентифікацію кризи, оцінити фінансовий стан підприємства та його схильність до банкрутства можна також за моделлю Г. Спрінгейта, яка має у своєму арсеналі чотири важливих фінансових коефіцієнти. Вважається, що точність прогнозування банкрутства за цією моделлю становить 92%, однак з часом цей показник зменшується.

Модель Спрінгейта має вигляд:

$$Z=1,03X_1+3,07X_2+0,66X_3+0,5X_4, \quad (2)$$

де X_1 – оборотний капітал / сума активів;

X_2 – прибуток до оподаткування + % до сплати / сума активів;

X_3 – прибуток до оподаткування / короткострокові зобов'язання;

X_4 – прибуток від реалізації / сума активів.

Якщо обчислений результат за моделлю Г. Спрінгейта є меншим за 0,862 – підприємство знаходиться в кризових умовах, має нестійкий фінансовий стан, якщо вище за 0,862, то криза йому не загрожує. Модель Г. Спрінгейта була створена для оцінювання кредитоспроможності підприємств США і Канади, тому її коефіцієнти наведені в доларах. На це необхідно звертати увагу при проведенні діагностики кризи.

Прогнозна модель Дж. Таффлера і Г. Тішоу розроблена у 1977 р. у Великобританії і широко застосовується в міжнародній практиці. Вона включає чотири фактори:

$$Z=0,53X_1+0,13X_2+0,18X_3+0,16X_4, \quad (3)$$

де X_1 – прибуток до сплати податків / поточні зобов'язання;

X_2 – поточні активи/сума зобов'язань;

X_3 – поточні зобов'язання/сума активів;

X_4 – виручка від реалізації/сума активів.

Диференціація значень показника є такою: < 0,2 – криза, нестійкий фінансовий стан; 0,2-0,3 – середній фінансовий стан; > 0,3 – стійкий фінансовий стан, криза підприємству не загрожує. Але для моделі Дж. Таффлера і Г. Тішоу питання надійності вагових коефіцієнтів для оцінювання фінансового стану в умовах вітчизняної економіки залишається відкритим [4; 11].

Дискримінантна R-модель прогнозування ризику банкрутства, розроблена науковцями Іркутської державної економічної академії, базується на інформації російських підприємств і має багато спільного із багатофакторною моделлю Альтмана для підприємств, акції яких не продаються на біржі, але відрізняється аналітичними коефіцієнтами:

$$Z=8,38X_1+X_2+0,054X_3+0,63X_4, \quad (4)$$

де X_1 – робочий капітал / сума активів;

X_2 – чистий прибуток / власний капітал;

X_3 – виручка від реалізації / сума активів;

X_4 – чистий прибуток / інтегральні витрати.

Іркутська модель має розширену шкалу ідентифікації кризи, що, безумовно, є її перевагою у порівнянні з іншими дискримінантними моделями. Якщо значення показника становить < 0 – банкрут; 0-0,18 – глибока криза і висока вірогідність банкрут-

ства; 0,18-0,32 – значні прояви кризи, фінансовий стан нестійкий, необхідно здійснювати антикризове фінансове управління; 0,32-0,42 – перші прояви кризи, фінансовий стан можна визначити як середній; > 0,42 – криза підприємству не загрожує, його фінансовий стан стійкий [5].

Логіт-регресійна модель діагностики банкрутства та фінансової кризи, розроблена Г.В. Савицькою [6], базується на інформації 2100 сільсько-господарських підприємств Білорусі за 2003 рік. На основі цієї інформації було розраховано 15 коефіцієнтів, які справляють найбільш суттєвий вплив на ступінь фінансової стійкості/нестійкості сільськогосподарських підприємств і з яких відбиралися найбільш значимі для побудови прогнозу моделі. Вона має такий вираз:

$$Z = 1 - 0,98X_1 - 1,8X_2 - 1,83X_3 - 0,28X_4, \quad (5)$$

де X_1 – доля власного оборотного капіталу в формуванні оборотних активів, (робочий капітал/оборотні активи);

X_2 – коефіцієнт оборотності оборотного капіталу (оборотний капітал/основний капітал);

X_3 – коефіцієнт фінансової незалежності підприємства, тобто доля власного капіталу у валюті балансу (власний капітал/сума активів);

X_4 – рентабельність власного капіталу (чистий прибуток/власний капітал).

Коефіцієнти цієї моделі показують вклад кожного фактору в зміну рівня інтегрального показника (Z-рахунку) при зміні відповідного фактора на одиницю. Якщо досліджуване підприємство за даною моделлю набирає значення 0 і нижче, то воно оцінюється як фінансово стійке. І навпаки, підприємство, яке має значення інтегрального показника 1 і вище, належить до групи високого ризику банкрутства. Проміжне значення від 0 до 1 характеризує ступінь близькості чи віддаленості підприємства до тої чи іншої групи [6]. Отже, шкала оцінювання значень Z є наступною: ≥ 1 – кризові явища на підприємстві, нестійкий фінансовий стан, ризик банкрутства; 0-1 – помірна глибина кризи, недостатньо стійкий фінансовий стан; < 0 – криза підприємству не загрожує, його фінансовий стан стійкий.

У 2003 р. вітчизняним науковцем О.О. Терещенко було розроблено модель оцінки ймовірності банкрутства, в основу якої покладено групування суб'єктів господарювання залежно від виду їх економічної діяльності. Автором було сформовано оптимальну комбінацію фінансових показників, які найбільш об'єктивно відображають прояви кризи у кожній галузі. Дослідження вченого охоплювало 8 груп підприємств таких видів економічної діяльності: сільське господарство; харчова промисловість; інші галузі обробної промисловості (текстильна, переробка деревини, хімічна, целюлозно-паперова тощо); добувна промисловість, металургія, машинобудування, виробництво електроенергії, газу, води; будівництво; оптова та роздрібна торгівля, готелі та ресторани; транспорт; інші види діяльності. Побудована О.О. Терещенком [7; 8] дискримінантна модель інтегральної оцінки фінансового стану для сільськогосподарських підприємств має такий вигляд:

$$Z = 0,105 \cdot X_1 + 1,567 \cdot X_2 + 0,301 \cdot X_3 + 1,375 \cdot X_4 + 1,689 \cdot X_8 + 0,168 \cdot X_9 - 0,260. \quad (6)$$

На основі цієї моделі можна знайти інтегральний показник фінансового стану аналізованого сільськогосподарського підприємства. Якщо значення показника < 0 – підприємство перебуває у глибокій кризі, є банкрутом; 0-1 – глибока криза і висока ймовір-

ність банкрутства; 1-2 – ранні прояви кризи, середній фінансовий стан; > 2 – стійкий фінансовий стан, криза підприємству не загрожує [8].

Зазначені дискримінантні моделі показують ймовірність банкрутства підприємства і дозволяють діагностувати ранні прояви кризи. Специфіка діяльності вітчизняних підприємств, особливо в аграрній сфері, накладає свій відбиток на об'єктивності діагностики кризи і ризику банкрутства за кожною з описаних моделей, тому точні висновки щодо фінансового стану підприємства можна зробити лише в комплексі, використовуючи різні методики і моделі. Для апробації зазначених моделей в умовах функціонування вітчизняних підприємств було здійснено оцінку ймовірності банкрутства 20 сільськогосподарських підприємств Харківської області. Для оцінки відбиралися підприємства багатогалузевої спеціалізації з площею сільськогосподарських угідь не менше 1000 га. Для наочної ілюстрації дискримінантних моделей було відібрано два підприємства: ПАТ «Підсередне» – сільськогосподарське підприємство, яке станом на кінець 2014 р. має за оцінкою методом аналізу фінансових коефіцієнтів стійкий фінансовий стан; ПАТ «АФ «Вербівське» – багатогалузеве сільськогосподарське підприємство, яке за оцінкою системи фінансових коефіцієнтів знаходиться в глибокій кризі. За результатами оцінки ймовірності банкрутства та фінансового стану вказаних підприємств було поставлено на меті виявити найбільш адекватні моделі дискримінантного аналізу, які дозволяють сформулювати об'єктивне уявлення про фінансове положення підприємства.

Результати діагностики фінансової кризи та вірогідності банкрутства ПАТ «Підсередне» у динаміці за 2011–2014 рр. представлені на рисунку 1. Дослідження показало, що, за оцінкою представлених моделей, протягом досліджуваного періоду ПАТ «Підсередне» перебувало у кризових умовах у 2012 р., а в наступні роки поступово виходило з кризи і нарощувало фінансову стійкість.

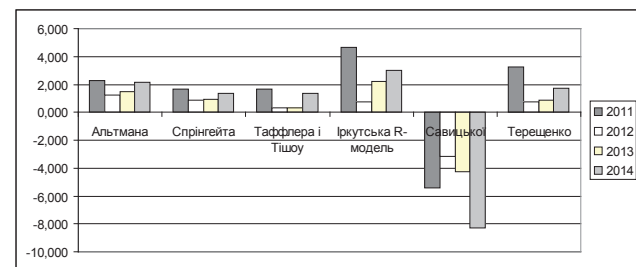

Рис. 1. Експрес-діагностика фінансової кризи та ймовірності банкрутства ПАТ «Підсередне» за різними дискримінантними моделями у 2011–2014 рр.

Джерело: розраховано автором на основі публічної фінансової звітності

Моделі, розроблені на даних підприємств, що функціонують у розвиненій ринковій економіці (Альтмана, Спрінгейта, Таффлера і Тішоу), при апробації на даних ПАТ «Підсередне» показали схожі результати, і крива тренду показника за чотири роки є подібною. Иркутська модель хоча за складом показників є близькою до моделі Альтмана, все ж виявила різкий спад фінансової стійкості підприємства у 2012 р., і, на нашу думку, її використання дає більш об'єктивні результати. Модель Савицької розроблена саме для сільськогосподарських підприємств і тому є більш чутливою для ранньої діагностики кризи. Імо-

вірність банкрутства ПАТ «Підсереднє» за моделлю Терещенко є низькою протягом 2011–2014 рр., проте яскраво видно, що фінансовий стан підприємства погіршився у 2012 р. і у подальші роки поступово укріплювався. За даною моделлю криза підприємству не загрожує, проте її використання дає змогу виявити прояви кризи на ранній стадії.

Якщо проаналізувати в динаміці фінансовий стан ПАТ «АФ «Вербівське» (рис. 2), то стає помітним, що досліджені дискримінаційні моделі не такі однакові у своїх висновках, як щодо попереднього підприємства.

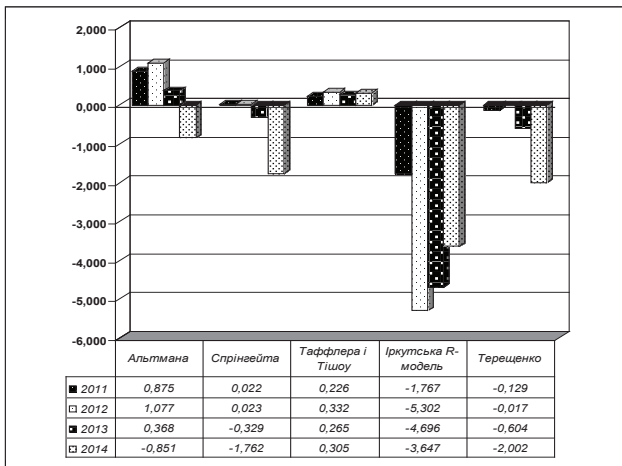

Рис. 2. Діагностика фінансової кризи та вірогідності банкрутства ПАТ «АФ «Вербівське» за 2011–2014 рр.

Зокрема, за моделлю Альтмана та Спрінгейта протягом дослідженого періоду підприємство перебувало у кризових умовах і у 2014 р. ще більше погіршило свої фінансові позиції. Модель Таффлера і Тішоу оцінила ПАТ «АФ «Вербівське» у 2014 р. як фінансово стійке. Иркутська модель діагностувала кризові умови підприємства за весь період, а в динаміці показала, що найбільш глибоку кризу підприємство пережило у 2012 р. і нині поступово покращує свій фінансовий стан. Згідно з оцінкою за моделлю Терещенко підприємство знаходиться у глибокій кризі і є потенційним банкрутом; позитивні перспективи виходу з кризи намічались у 2012 р., коли значення моделі було найвищим – $-0,017$, проте за 2013–2014 рр. фінансовий стан підприємства суттєво погіршився. Таким чином, виникли суттєві розбіжності в результатах оцінки рівня кризи у фінансово нестійкого підприємства за різними дискримінаційними моделями.

Окремо хочеться виділити модель Г.В. Савицької, згідно з якою результати діагностики фінансової

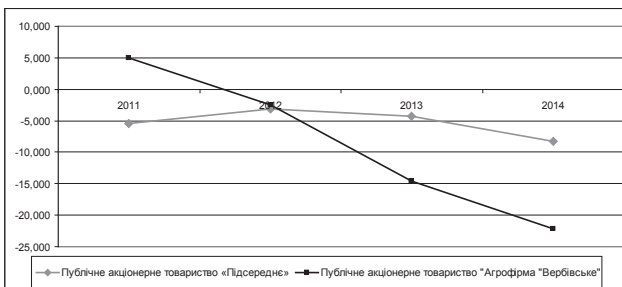

Рис. 3. Експрес-діагностика фінансової кризи ПАТ «Підсереднє» і ПАТ «АФ «Вербівське» за моделлю Савицької у 2011–2014 рр.

кризи досліджених підприємств виглядали наступним чином (рис. 3).

Шкала оцінювання за моделлю Савицької передбачає, що значення Z-рахунку менше за 0 означає, що криза підприємству не загрожує, його фінансовий стан стійкий. ПАТ «АФ «Вербівське» у 2014 р. має значення моделі $-22,13$, а це означає, що у підприємства більш стійкий фінансовий стан порівняно з ПАТ «Підсереднє». Проте це не відповідає дійсності, оскільки за методом аналізу балансу та фінансових коефіцієнтів, а також згідно з іншими моделями яскраво видно глибокі прояви кризи на підприємстві. Очевидно, це пов'язано з тим, що власний капітал підприємства має від'ємне значення (непокриті збитки значно перевищують зареєстрований та інший капітал), а отже при арифметичних підрахунках результати моделі спотворюються.

Дослідження показало, що для фінансово стійких підприємств проведення ранньої діагностики фінансової кризи доцільно здійснювати за Иркутською моделлю, а також за адаптованими до галузевих умов моделями, що розроблені Г.В. Савицькою та О.О. Терещенком. Для вітчизняних сільськогосподарських підприємств, які мають непокриті збитки протягом 3 і більше років, застосування моделі Г.В. Савицької у процесі експрес-діагностики виходу з кризи дає викривлені результати та має застосовуватися лише за умови відповідного коригування.

Висновки. При експрес-діагностиці кризи сільськогосподарських підприємств треба брати до уваги той факт, що кожна модель показує реальні результати в умовах, для яких вона була розроблена. Для того щоб використовувати весь потенціал зарубіжних моделей в Україні, потрібно, щоб бухгалтерський облік, фінансова звітність і інші показники відповідали міжнародній практиці, а це поки що досягнуто не повною мірою. Щодо моделей, розроблених в країнах далекого зарубіжжя, недоліком є також те, що вони розроблені у 60–80-х роках минулого століття, при іншій швидкості платіжних розрахунків, наборі платіжних інструментів та рівні розвитку кредитного, фондового і валютного ринків.

Застосування дискримінаційного аналізу для експрес-діагностики фінансової кризи та імовірності банкрутства підприємств має низку вагомих переваг, серед яких: доступність аналітичної інформації для розрахунку показників (публічна фінансова звітність); наявна можливість прогнозування банкрутства, визначення зони ризику, в якій перебуває підприємство; незначні витрати часу та праці для визначення показників при значній точності та об'єктивності отриманих результатів; включення у модель найбільш значимих фінансових індикаторів дозволяє з високою вірогідністю діагностувати ранні прояви кризи. Використання моделі Альтмана, Спрінгейта та інших закордонних моделей має свої недоліки. На нашу думку, у практичній діяльності варто застосовувати адаптовані до специфіки конкретної галузі дискримінаційні моделі, що більш чутливі до змін на підприємстві. Крім того, на практиці, як правило, найбільш важливо не просто оцінити фінансовий стан і вірогідність настання фінансової кризи в конкретний момент часу, а зосередити увагу на тенденціях зміни показника у часі. У цьому сенсі для потреб управління необхідно обов'язково аналізувати за кількома дискримінаційними моделями квартальну фінансову звітність сільськогосподарських підприємств, а також динаміку зміни грошових потоків за галузями і видами господарської діяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Altman E.I. Financial Ratios, Discriminant Analysis and the Prediction of Corporate Bankruptcy // The Journal of Finance. – 1968. – № 4. – P. 589-609.
2. Altman E.I. An international survey of business failure classification models / E.I. Altman, P. Narayanan // Financial Markets, Institutions and Instruments. – 1997. – № 6. – Pp. 1-57.
3. Springate Gordon L.V. Predicting the Possibility of Failure in a Canadian Firm / Unpublished M.B.A. Research Project, Simon Fraser University // Insolvency Prediction, E. Sands & Associates Inc. – 1978. – January [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sands-trustee.com/insolart.htm>. – Назва з екрану.
4. Taffler R. Going, going, gone – four factors which predict / R. Taffler, H. Tishaw // Accountancy. – March, 1977. – P. 50-54.
5. Давыдова Г.В. Методика количественной оценки риска банкротства предприятий / Г.В. Давыдова, А.Ю. Беликов // Управление риском. – 1999. – № 3. – С. 13-20.
6. Савицкая Г.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия / Г.В. Савицкая : учеб. пособие / Г.В. Савицкая. – 6-е изд., стер. – Мн. : Новое знание, 2006. – 652 с.
7. Терещенко О.О. Дискримінантна модель інтегральної оцінки фінансового стану підприємства / О.О. Терещенко // Економіка України. – 2003. – № 8 – С. 38-44.
8. Терещенко О.О. Антикризове фінансове управління на підприємстві : монографія. – К. : КНЕУ, 2004. – 268 с.
9. Півень А.І. Механізм побудови системи ранньої діагностики та подолання фінансової кризи на підприємстві [Текст] / Півень А.І. // Сборник научных трудов «Вестник НТУ «ХПИ» : Технічний прогрес та ефективність виробництва № 5. – Вестник НТУ «ХПИ», 2010. – С. 91-97.
10. Злотнікова Є.М. Оцінка фінансового стану та ймовірності банкрутства сільськогосподарських підприємств / Є.М. Злотнікова // Вісник Запоріж. нац. ун-ту : зб. наук. пр. Екон. науки. – Запоріжжя : Запоріж. нац. ун-т, 2011. – № 2. – С. 39-45.
11. Старченко, Л.В. Використання методу нечітких множин для діагностики ризику банкрутства підприємства [Текст] / Л.В. Старченко, О.В. Старовойт, І.І. Семидоцька // Механізм регулювання економіки. – 2012. – № 3. – С. 83-91.

УДК 330.341.1

Сабецька Т.І.*кандидат економічних наук,**старший викладач кафедри гуманітарних і фундаментальних дисциплін
Івано-Франківського навчально-наукового інституту менеджменту
Тернопільського національного економічного університету***СФЕРИ ТА НАПРЯМИ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА**

Стаття присвячена вивченню і розробці теоретико-методичних аспектів соціальної відповідальності підприємства. Автором визначений економічний зміст поняття корпоративної соціальної відповідальності й окреслені рамки реалізації та роль соціальної відповідальності бізнесу. Проаналізовано основні мотиви і внутрішні стимули, що спонукають український бізнес до здійснення соціальних практик. Запропоновано єдиний класифікаційний підхід до розуміння сфер і напрямів практичного втілення соціальних ініціатив та розроблена структурна схема, в рамках якої виділено п'ять сфер реалізації СВБ. На прикладі соціально відповідальної поведінки провідних вітчизняних підприємств проілюстровано практичний досвід успішної реалізації соціально-орієнтованих програм у тій чи іншій сфері господарської діяльності.

Ключові слова: соціальна відповідальність бізнесу, корпоративна соціальна відповідальність, концепція корпоративної соціальної відповідальності, соціальні ініціативи, соціальні програми, трудові практики, напрями реалізації соціальної відповідальності підприємства.

Сабецкая Т.И. СФЕРЫ И НАПРАВЛЕНИЯ РЕАЛИЗАЦИИ СОЦИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Статья посвящена изучению и разработке теоретико-методических аспектов социальной ответственности предприятия. Автором определен экономический смысл понятия корпоративной социальной ответственности и очерчены рамки реализации и роль социальной ответственности бизнеса. Проанализированы основные мотивы и внутренние стимулы, побуждающие украинский бизнес к осуществлению социальных практик. Предложен единый классификационный подход к пониманию сфер и направлений практического воплощения социальных инициатив и разработана структурная схема, в рамках которой выделены пять сфер реализации СОБ. На примере социально ответственного поведения ведущих отечественных предприятий проиллюстрирован практический опыт успешной реализации социально-ориентированных программ в той или иной сфере хозяйственной деятельности.

Ключевые слова: социальная ответственность бизнеса, корпоративная социальная ответственность, концепция корпоративной социальной ответственности, социальные инициативы, социальные программы, трудовые практики, направления реализации социальной ответственности предприятия.

Sabets'ka T.I. SPHERES AND DIRECTIONS OF REALIZATION SOCIAL RESPONSIBILITY OF ENTERPRISE

The article is devoted to study and development of theoretical and methodological aspects of social responsibility of enterprise. The author determined economic content of concept of corporate social responsibility and outlined scopes of realization and role of social responsibility of business in the modern economic measuring. The article analysis basic reasons and internal stimuli that induce Ukrainian business to realize social practice. It is offered only classification approach to understand spheres and directions of practical embodiment of social initiatives and worked out five spheres of realization of CSR. On the example of socially responsible behavior of leading domestic enterprises practical experience illustrated successful realization of the socialoriented programs in different spheres of economic activity.

Keywords: social responsibility of business, corporate social responsibility, concept of corporate social responsibility, social initiative, social programs, labor practices, directions of realization of social responsibility of the enterprise.

Постановка проблеми. У рамках інтеграції вітчизняної економічної системи до європейського та світового економічного співтовариства в широких наукових і підприємницьких сферах зростає заці-

кавленість прогресивними західними концепціями й практиками ведення бізнесу. Зокрема, найбільшу увагу привертають механізми налагодження ефективної взаємодії державних та корпоративних струк-

тур, а також побудови продуктивного діалогу між бізнесом, владою й суспільством, що знайшло своє відображення у концепції корпоративної соціальної відповідальності (далі – КСВ).

Усе більше вітчизняних компаній приходять до розуміння ролі та значення соціальної відповідальності в сучасному економічному просторі. Уже сьогодні значна частина представників українського бізнесу вбачає мету діяльності підприємства не лише в тому, щоб забезпечувати прибуток, зростати і сплачувати податки, а й наголошує на вирішальній ролі бізнесу у розвитку потенціалу трудового колективу, розв'язанні соціальних і екологічних проблем суспільства, а також налагодженні партнерських зв'язків між бізнесом та громадськістю. Адже, як стверджує директор департаменту з корпоративних зв'язків компанії «Київстар» Ж. Рєвнова: «Успішний і довгостроковий бізнес можливий лише у стабільному та гармонійному суспільстві» [3, с. 5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на те, що поняття «соціальна відповідальність бізнесу» (СВБ) в економічній науці є порівняно новим, вивчення існуючих наукових доробок та аналіз досліджень прикладного характеру свідчить, що проблематика СВБ тією чи іншою мірою складає науковий інтерес багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених. Так, питання корпоративної соціальної відповідальності розглядалися зарубіжними науковцями, серед яких Р. Аккоф, І. Ансофф, К. Бодвел і С. Ведок, П. Друкер, Ф. Котлер, Е. Фрімен, І.Ю. Бєляєва, М.А. Ескіндаров та ін. Серед вітчизняних дослідників можна відзначити таких, як Д.О. Баюра та Ю.В. Чарвіна [1], Я.А. Жаліло [2], А.Г. Зінченко [3], А. Колот [4], Т.О. Самофалова [9], М.А. Саприкіна [8], С. Фірсова [10] та ін.

Як свідчить аналіз наукових джерел, однією із «проблемних ділянок» у вивченні соціальної відповідальності підприємства є чітка систематизація чи навіть класифікація сфер та напрямів реалізації КСВ. І хоча дослідженням соціальної відповідальності займається багато вітчизняних і зарубіжних науковців, нині поки відсутній єдиний підхід до систематизації напрямків реалізації соціально відповідальних ініціатив компанії. Так, вітчизняна дослідниця С. Фірсова звертає увагу на маркетинговий аспект СВБ і в рамках реалізації соціально відповідальних ініціатив підприємства виділяє такі напрямки як соціальний маркетинг, добродійний маркетинг (маркетинг благодійних заходів), спонсорський маркетинг, корпоративна філантропія та волонтерська діяльність на користь громади [10, с. 74-75].

У свою чергу А.М. Лопатинська в соціальну відповідальність організації включає такі елементи: відповідальне організаційне управління, трудові практики, охорону здоров'я і безпечні умови праці, соціально відповідальне ставлення до екологічних проблем, практики чесного ведення діяльності та соціально-економічний розвиток громади [6, с. 142-143]. А К. Шацьких вказує на такі пріоритетні напрями СВБ, як інвестиції у розвиток персоналу; створення безпечних умов праці та охорони здоров'я; заохочення благодійності; природоохоронна діяльність і ресурсозбереження [11, с. 56].

Група російських вчених на чолі з І.Ю. Бєляєвою та М.А. Ескіндаровим розглядає напрями корпоративної соціальної відповідальності через призму тих економічних ролей, які виконує сучасне підприємство [5, с. 22]:

- «компанія-роботодавець», яка створює достойні робочі місця і виплачує працівникам офіційну «білу» заробітну плату;

- «компанія-товаровиробник», яка пропонує якісні товари та послуги;

- «компанія – платник податків», яка дотримується законодавства і сплачує всі податки та збори (без застосування тінювих схем);

- «компанія – позичальник капіталу», яка своєчасно повертає кредити;

- «компанія – бізнес-партнер», яка демонструє сумлінну ділову практику, виступає чесним, надійним і відповідальним діловим партнером;

- «компанія – корпоративний громадянин (сусід)», який запобігає можливим негативним з точки зору екології наслідкам своєї діяльності, підтримує благоустрій території та соціальний добробут;

- «компанія – член громадських організацій», яка робить внесок у формування громадянського суспільства.

Постановка завдання. Незважаючи на те, що існуючі підходи до розуміння сутності соціальної відповідальності бізнесу часто доволі схожі, а в окремих наукових дослідженнях зазвичай досить ґрунтовно висвітлюються ті чи інші прояви соціально відповідальної поведінки підприємства, разом з тим погляди авторів на сукупність форм, складових та напрямів реалізації СВБ є розрізненими та несистемними. Саме тому важливим завданням у цьому аспекті дослідження є узагальнення, систематизація та розробка єдиного класифікаційного підходу до розуміння сфер та напрямів практичної реалізації корпоративної соціальної відповідальності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Динамічний розвиток світової економічної системи, інтенсивні інтеграційні та глобалізаційні процеси, зростання взаємозалежності між економічною і соціальною сферами вимагають кардинально іншого підходу до розуміння ролі бізнесу в житті суспільства. Уже зараз діяльність більшості підприємств є соціально орієнтованою, усвідомленою та відповідальною, спрямованою не лише на отримання прибутку, а й на зростання суспільного добробуту в цілому.

Нині в Україні соціальна відповідальність бізнесу переходить на вищий рівень розвитку, еволюціонує з рангу «новомодних західноорієнтованих тенденцій» у загальноприйняте правило, фундаментальний стандарт, що лягає в основу філософії господарювання більшості великих та середніх вітчизняних підприємств. Разом з тим хибно вважати, що соціальна відповідальність є лише маркетинговим чи PR-ходом менеджерів компанії задля збільшення прибутку. Її варто розглядати на значно вищому рівні – як загальну концепцію чи філософію управління підприємством, що охоплює взаємини з працівниками, налагодження продуктивних та взаємовигідних ділових контактів з бізнес-партнерами, а також продуктивний діалог із владними структурами і громадою.

Зокрема, К. Шацьких розуміє соціальну відповідальність як добровільний обов'язок бізнесменів проводити ділову практику відповідно до потреб суспільства та готовність суб'єктів бізнесу розділити з державою всю відповідальність за соціально-економічний стан країни [11, с. 56]. А. Колот стверджує, що корпоративна соціальна відповідальність – «це філософія або формат відносин між підприємницькими структурами і суспільством, за яких забезпечується економічний прогрес, зберігається довкілля, домінує соціально відповідальна поведінка бізнесу, що сприяє соціальній згуртованості суспільства, підвищенню якості життя» [4, с. 4].

Отже, КСВ можна визначити як добровільний вибір підприємства щодо дотримання високих еко-

номічних, виробничих, соціальних та екологічних стандартів власної діяльності, спрямованих на покращення якості роботи з персоналом, налагодження партнерських відносин з громадськістю, побудову етичних і відповідальних ділових стосунків з бізнес-партнерами, формування високої правової свідомості у взаєминах з державою та обмеження негативного впливу на навколишнє середовище.

Реалізація підприємством будь-яких соціально відповідальних програм вимагає прикладання певних зусиль і, як правило, пов'язана зі значними витратами. Разом з тим кількість підприємств, які позиціонують себе як соціально відповідальні, щороку зростає, хоч концептуальний підхід до розуміння ними внутрішнього змісту КСВ часто суттєво різниться і наразі залишається дискусійним. Так, окремі підприємці вважають, що бізнес за своєю природою вже є соціально відповідальним завдяки лише тому, що існує, оскільки сприяє зайнятості населення, створює робочі місця, задовольняє суспільні потреби у товарах та послугах, виплачує заробітну плату, сплачує податки. Прихильники діаметрально протилежного підходу пропагують аж надто «соціалізований» бізнес, який межує із самопожертвою, так званий «підприємницький альтруїзм». Проте не варто забувати, що в ринковій економіці кожне підприємство працює заради отримання прибутку, а тому його позиція щодо СВБ швидше за все буде десь посередині і варіюватиме від меркантильних інтересів: «здійснення соціальних заходів заради реклами, збільшення прибутку чи зростання іміджу» аж до усвідомленого вибору на користь СВБ, що проявляється в «благодійності, пожертвуванні частини прибутку на реалізацію соціальних програм».

Окрім того, що бути соціально відповідальним зараз модно, кожне підприємство при прийнятті рішення про реалізацію соціально відповідальних заходів керується певними внутрішніми стимулами. Так, із аналітичного звіту «Корпоративна соціальна відповідальність 2005–2010: стан та перспективи розвитку» видно, що більшість українських підприємств (61,3%) обирає соціально відповідальну поведінку із моральних міркувань, ще 52,1% опитаних вважають соціальною відповідальністю власним принципом діяльності, внутрішнім спонуканням. Разом із тим багато компаній (37,9%) переконані, що соціально відповідальна діяльність сприяє зростанню продажів, а 19,2% при цьому копіюють соціально орієнтовану поведінку конкурентів [3, с. 23].

Разом із цим одним із мотивів реалізації соціально відповідальних заходів є те, що вони активно висвітлюються в ЗМІ, є непоганою рекламою і сприяють завоюванню й збереженню позитивного іміджу компанії. Це зрозуміло, адже бізнес-переваги, які отримує соціально активне підприємство, очевидні. Так, за результатами дослідження, більшість американських споживачів скоріше за все нададуть перевагу тому бренду, який в їхній свідомості асоціюється як соціально відповідальний; більше 85% випускників американських вишів прагнуть працювати в компаніях, які дотримуються принципів КСВ; а 75% інвесторів відзначили соціально відповідальну поведінку

підприємства як ключовий індикатор при виборі об'єкта інвестування [4, с. 5].

Також є низка підприємств, для яких соціальна відповідальність є, скоріше, обов'язком, аніж добровільним вибором. Мова йде про компанії, що беруть участь в реалізації соціально відповідальних заходів у рамках виконання законів України, у відповідь на запити органів державної та місцевої влади чи профспілки, а також на вимогу іноземних партнерів чи материнської компанії.

Залежно від особливостей взаємин підприємства з різними інститутами та суб'єктами соціально-економічного середовища вважаємо за доцільне виділити п'ять сфер реалізації СВБ (рис. 1).

Однією із найважливіших і навіть обов'язкових сфер реалізації КСВ є відповідальність бізнесу перед державою щодо своєчасної та повної сплати податків і платежів до бюджету. Варто зазначити, що в означеній площині держава та бізнес мають виступати рівноправними партнерами: держава повинна створювати сприятливі умови для ведення бізнесу, запобігати корупції та утворенню тінювих схем формування додаткової вартості, а бізнес у свою чергу – вчасно сплачувати податки. Адже, якщо держава не виконує свою роль щодо створення і збереження сприятливих умов для розвитку бізнесу і захисту прав власників, бізнес отримує привід ухилитися від виконання повною мірою своїх зобов'язань перед державою [2].

Як видно з рисунка 1, соціально відповідальна поведінка підприємства перед державою на практиці проявляється у:

- веденні бізнесу на основі дотримання законодавчо закріплених правил господарювання;
- чесному нарахуванні й сплаті всіх податків і обов'язкових платежів;
- неприйнятності таких «форм спілкування» з державними органами влади як «кумівство», тиск, хабарі;
- участі у програмах публічно-приватного партнерства.

У цьому аспекті можна згадати досвід ПАТ «Концерн Галнафтогаз», яке у повсякденній діяльності дотримується принципів прозорості господарської діяльності та протидії корупції. Зокрема, тендерним

Рис. 1. Сфери та напрями реалізації соціальної відповідальності підприємства

відділом компанії здійснюються відкриті закупівлі, що дозволяє запобігти прояву зловживань і корупції, досягти максимальної прозорості та публічності. У своїй діяльності ПАТ «Концерн Галнафтогаз» неухильно дотримується вимог законодавства та етичних норм ведення бізнесу. З цією метою запроваджено низку compliance процедур, а саме постійний моніторинг змін у чинному законодавстві, аналіз відповідності бізнес-процесів і бізнес-проектів нормативним та етичним вимогам, протидія корупції та фінансовим зловживанням, постійний діалог з державними регуляторами щодо максимального дотримання компанією відповідних регуляторних вимог [7, с. 72-73].

Цікаво, що більшість соціально відповідальних українських підприємств вагому роль відводить реалізації соціально відповідальних заходів саме у сфері розвитку власного персоналу. Так, за даними аналітичного звіту «Корпоративна соціальна відповідальність 2005–2010: стан та перспективи розвитку», 80,9% із більш як 400 опитаних підприємств здійснює заходи з навчання та розвитку власного персоналу, ще 80,7% не використовують в організації дитячу працю, а 78% не використовують примусову працю; 66,1% респондентів впроваджують програми поліпшення умов праці, а 58,8% опитаних зазначають відсутність у трудових практиках проявів дискримінації [3, с. 21].

Отже, можна визначити такі основні напрями реалізації соціальної відповідальності підприємства у сфері трудових відносин:

- розвиток і навчання власного персоналу;
- неприпустимість використання дитячої та примусової праці;
- реалізація заходів щодо покращення умов та безпеки праці;
- економічне забезпечення і матеріальне стимулювання працівників;
- розвиток соціальної інфраструктури підприємства та соціального забезпечення працівників;
- дотримання прав і свобод працівників, передбачених Конституцією України, Кодексом законів про працю та іншими нормативними документами;
- відсутність дискримінації за статевим, віковим і іншими факторами;
- сприяння в реалізації права громадян на свободу профспілкових та інших об'єднань тощо.

У сфері розвитку і навчання власного персоналу можна відзначити досвід компанії «МЕТРО Кеш енд Кері», яка з 2011 р. успішно реалізує проект «МЕТРО Лідери». Завдяки участі в цьому проекті потенційні лідери – студенти отримують реальну можливість, пройшовши кілька послідовних етапів навчання, стажування і жорсткого відбору, вже через 3 роки реалізувати себе в якості менеджера на провідних посадах компанії [8, с. 25-26].

Не менш важливим напрямом реалізації трудових практик підприємства є заохочення ініціативи і залучення працівників до корпоративного управління. Такий досвід має ПАТ «Прикарпаттяобленерго», яким з метою виявлення ініціативних і компетентних працівників ще у 2011 р. започатковано проект «Ініціативний центр». В основі проекту лежить переконання, що у кожного працівника знайдуться пропозиції з економії витрат, ефективного використання ресурсів, підвищення продуктивності своєї роботи і компанії в цілому. Одночасно відбувається розвиток командного духу, підтримка ініціативності та розкриття творчого потенціалу працівників, підвищення рівня комунікації між співробітниками і структурними підрозділами підприємства [8, с. 12-14].

У сучасних реаліях не менш важливою є соціальна відповідальність підприємства у взаєминах з бізнес-партнерами, яка проявляється у:

- дотриманні вимог безпеки та охорони здоров'я споживачів;
- дотриманні принципів надійності, відповідальності, гідності та ділової етики у ставленні до споживачів і бізнес-партнерів;
- ринковій діяльності на засадах чесної конкуренції.

Клієнтоорієнтованість і побудова довготривалих відносин зі споживачами є найбільшою цінністю та ключовим елементом стратегії ведення бізнесу групи автомобільних компаній «Віді Груп». Підприємство постійно вдосконалює систему обслуговування клієнтів та використовує інноваційні методи роботи зі споживачами. Зокрема, запроваджено системи управління якістю надання послуг відповідно до вимог міжнародного стандарту ISO 9001:2008, а також створена служба підтримки клієнтів (CR), яка передбачає безпосереднє спілкування CR-фахівця з кожним клієнтом на предмет його вражень про роботу компанії та рівня задоволення від отриманих послуг. Окрім цього в компанії запроваджена унікальна система обліку, яка дозволяє відстежувати і контролювати весь процес надання послуг з післяпродажного обслуговування. У компанії діє єдина Програма Лояльності «Віді АвтоСіті», яка передбачає гнучку, справедливую і прозору систему знижок, індивідуальний підхід до кожного споживача, комплекс клієнтських програм з підвищення автомобільної обізнаності клієнта та його сім'ї. Наслідком такої філософії управління є зростання лояльності споживачів до компанії, зокрема 93,5% споживачів залишилися повністю задоволеними процесом купівлі автомобіля, а 89,1% клієнтів залишилися повністю задоволеними рівнем сервісу під час обслуговування автомобіля [8, с. 39-41].

В основі соціально відповідальної поведінки підприємства щодо навколишнього середовища лежить реалізація таких заходів, як:

- використання ресурсо- та енергозберігаючих технологій;
- мінімізація негативного впливу на довкілля через обмеження шкідливих викидів у навколишнє середовище та використання й утилізації відходів;
- економічне використання, захист та відновлення природних ресурсів.

Зазначимо, що світових стандартів захисту навколишнього середовища дотримується ПАТ «Львівобленерго», яке є учасником Глобального Договору ООН. Реалізуючи програму «Зелений офіс», підприємство здійснює природозахисну діяльність за такими напрямками [8, с. 46]:

1. Збереження та відновлення багаторічних насаджень шляхом реконструкції ліній електропередач (заміни «голих» проводів на СІП, які не вимагають щорічної чистки просік та обрізання гілок і дерев).
 2. Перехід на електронну форму звітності, що дозволяє щорічно економити 1,6 млн аркушів або 3,2 пачки офісного паперу і зберегти 107 дерев.
 3. Облаштування «Алей енергетиків» (насаджено 1,5 тис. дерев).
 4. Поступовий перехід на екологічно безпечне обладнання.
 5. Раціональне використання ресурсів: щорічна економія водоресурсів складає 16 тис. м³, електроенергії – 325 тис. кВт/год., пального – 210 тис. літрів.
- Соціальна відповідальність підприємств перед суспільством, а особливо перед місцевою громадою знаходить свій прояв:

– у наданні благодійної допомоги та ініціюванні й реалізації благодійних програм;

– у реалізації заходів з розвитку соціальної інфраструктури і благоустрою територіальної громади, в межах якої знаходиться підприємство;

– в участі у регіональних програмах зайнятості населення чи економічного розвитку регіону.

Коли мова йде про внесок бізнесу у розвиток місцевих громад, насамперед варто згадати досвід компанії ДТЕК, яка перша в Україні на високому рівні займається розвитком регіонів. Для вирішення соціально-економічних проблем монопрофільних міст, в яких працюють підприємства ДТЕК, створені Агенції місцевого розвитку, метою діяльності яких є налагодження ефективної взаємодії бізнесу, громади та органів місцевої влади. Так, у м. Бурштин Агенція місцевого розвитку запустила проект «Молодіжний бізнес», який має на меті допомогти молодим людям у віці 18-35 років започаткувати власну справу шляхом надання позик без застави та поручителів для реалізації бізнес-планів. У м. Ладжин Агенція провела більше 40 консультацій щодо написання і реєстрації бізнес-планів і сприяла створенню 4 нових СПД. У рамках проекту «Фонд підтримки малого та середнього бізнесу» ДТЕК надала дві фінансові допомоги для реалізації бізнес-проектів у м. Добровір, а з метою підвищення рівня зайнятості жіночого населення тут організовано навчальні кравецькі і швейні курси для людей, які бажають розпочати власну справу в галузі швейної промисловості [8, с. 64-66].

Свій внесок у розвиток здорової нації України здійснює і фармацевтична компанія «Артеріум», яка в рамках реалізації програми «Що варто знати» проводить широку інформаційну кампанію, спрямовану на підвищення обізнаності населення про основні серцево-судинні захворювання й методи їх профілактики. З цією метою розповсюджуються безкоштовні брошури та листівки, проводяться майстер-класи з надання першої медичної допомоги, а також розроблений і розміщений у соціальних мережах додаток «10 хвилин для життя», за допомогою якого інтернет-користувачі мають можливість отримати інформацію про раптову зупинку серця (РЗС) та пройти майстер-клас із надання невідкладної допомоги потерпілому при РЗС [8, с. 56-57].

Висновки. Отже, в умовах сучасного розвитку ринкового середовища правильно побудована стратегія соціальної поведінки підприємства є запорукою лояльності споживачів і передумовою формування

позитивного іміджу підприємства. Теоретико-прикладне значення даного дослідження полягає в обґрунтуванні й розробці єдиного підходу до розуміння напрямків практичного втілення корпоративної соціальної відповідальності, в основі якого лежить виділення п'яти сфер реалізації СВБ.

Оскільки нині недостатньо розробленими залишаються механізми практичного втілення СВБ-ініціатив за окремими напрямками, подальшу увагу варто акцентувати на пошук шляхів та дієвих рішень щодо узгодження інтересів підприємства з громадою, владою, партнерами і довілльям на засадах взаєморозуміння і взаємовигоди.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Баюра Д.О. Соціальна відповідальність як елемент сталого розвитку інтегрованих структур / Д.О. Баюра, Ю.В. Чарвіна // Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2013. – Випуск 28, т. 1. – С. 151-157.
2. Жаліло Я.А. Економічний діалог: партнерство заради прогресу / Я.А. Жаліло, І.М. Акімова, Д.В. Ляпін ; Центр антикризових досліджень. – К. : МСД, 2007. – 123 с.
3. Зінченко А.Г. Корпоративна соціальна відповідальність 2005–2010: стан та перспективи розвитку / А.Г. Зінченко, М.А. Саприкіна. – К. : Вид-во «Фарбований лис», 2010. – 56 с.
4. Колот А. Корпоративна соціальна відповідальність, соціальна звітність та аудит як сучасні інститути і технології соціального розвитку / А. Колот // Україна: аспекти праці. – 2010. – № 3. – С. 3-9.
5. Корпоративная социальная ответственность: управленческий аспект : монография / Под общ. ред. д. э. н., проф. И.Ю. Беляевой, д. э. н., проф. М.А. Эскиндарова. – М. : КНОРУС, 2008. – 470 с.
6. Лопатинська А.М. Теоретичні основи соціальної відповідальності організації / А.М. Лопатинська // Економіка АПК. – 2010. – № 10. – С. 142-146.
7. Нефінансовий звіт «Концерну Галнафтогаз» за 2012 рік [Електронний ресурс]. – Джерело доступу : <http://svb.org.ua/reports/nefinansovii-zvit-kontsernu-galnaftogaz-za-2012-rik>.
8. Практики КСВ в Україні 2013 / За ред. М.А. Саприкіної, О.І. Янковської. – Центр «Розвиток КСВ». – К., 2014. – 113 с.
9. Самофалова Т.О. Соціальна відповідальність бізнесу як об'єктивна категорія соціально-економічної системи / Т.О. Самофалова // Теорія та практика державного управління : зб. наук. пр. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2011. – Вип. 2(33). – С. 214-221.
10. Фірсова С. Соціальна відповідальність бізнесу в Україні: маркетинговий аспект / С. Фірсова // Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка. Економіка. – 2011. – № 121-122. – С. 73-76.
11. Шацьких К. Соціальна відповідальність як конкурентна перевага розвитку українського бізнесу / К. Шацьких. – Маркетинг в Україні. – 2010. – № 5. – С. 55-58.

УДК 330.332.2

Сабліна Н.В.

кандидат економічних наук,

доцент кафедри фінансів

Харківського національного економічного університету

імені Семена Кузнеця

МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА

Стаття присвячена розробці методичного підходу до управління фінансовим потенціалом підприємства. Проведений аналіз наукових підходів вчених-економістів щодо сутності інвестиційного потенціалу підприємства. Визначено чинники, що впливають на його формування. Запропоновано структурно-функціональну модель управління інвестиційним потенціалом підприємства.

Ключові слова: інвестиційний потенціал, управління, підприємство, методичний підхід, програма управління інвестиційним потенціалом підприємства.

Сабліна Н.В. МЕТОДИЧЕСКИЙ ПОДХОД К УПРАВЛЕНИЮ ИНВЕСТИЦИОННЫМ ПОТЕНЦИАЛОМ ПРЕДПРИЯТИЯ

Статья посвящена разработке методического подхода к управлению финансовым потенциалом предприятия. Проведен анализ научных подходов ученых-экономистов сущности инвестиционного потенциала предприятия. Определены факторы, влияющие на его формирование. Предложена структурно-функциональная модель управления инвестиционным потенциалом предприятия.

Ключевые слова: инвестиционный потенциал, управление, предприятие, методический подход, программа управления инвестиционным потенциалом предприятия.

Sablina N.V. METHODOLOGICAL APPROACH TO THE MANAGEMENT OF INVESTMENT POTENTIAL OF THE ENTERPRISE

The article is devoted to the development of the methodological approach to the management of financial potential of the enterprise. The analysis of scientific approaches of scientists-economists of the nature of the investment potential of a company. The factors influencing its formation. The proposed structural-functional model of management of investment potential of the enterprise.

Keywords: investment potential, management, enterprise, methodical approach, the program management of the investment potential of the enterprise.

Постановка проблеми. Сучасний стан економічного розвитку України характеризується нестабільністю, непередбачуваністю умов діяльності суб'єктів господарювання, низькими темпами розвитку, жорсткою конкуренцією, низьким рівнем рентабельності, недостатнім рівнем фінансових ресурсів тощо. Оскільки, за даними Державної служби статистики України діяльність підприємств є збитковою (на 31.12.2015 р збиток складає 87114,8 млн.грн) [1], використання прибутку як джерела розширення діяльності підприємств України є неможливим. Тому питання залучення інвестиційних ресурсів є актуальним для більшості суб'єктів підприємницької діяльності України. Одним із важливих завдань, що стоїть перед потенційним інвестором, є вибір об'єкта інвестування, який забезпечить найвищу ефективність інвестицій. Активізація процесів інвестування лежить у площині оцінки інвестиційної привабливості підприємства. Тому одним з питань, які постають в цьому аспекті, є розробка методичного підходу до управління фінансовим потенціалом підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань сучасного стану інвестиційного потенціалу підприємств приділяли увагу іноземні і вітчизняні науковці. Так, теоретичні аспекти сутності поняття «інвестиційний потенціал підприємства» наведені у працях таких учених як, О. В. Ареф'євої, С. Н. Бобильова, О. П. Вороського, В. М. Гриньової, Н. С. Краснокутської, Т. І. Лепейко, Л. Д. Ревуцького, С. Ю. Шевченка тощо. Методики оцінки інвестиційного потенціалу розглянуто в роботах: В. М. Гриньової, Є. В. Лапіна, З. Д. Калініченко, А. С. Щербакової, О. М. Сегедія та інших.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке

полягає в розробці методичного підходу до управління фінансовим потенціалом підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Успішне функціонування суб'єктів господарювання є неможливим без впровадження інвестиційної діяльності. Підприємству необхідне постійне оновлення та відтворення основних засобів з метою підвищення економічних показників діяльності, зміцнення конкурентних позицій та подальшого розвитку. Інвестиційна діяльність дає можливість залучати необхідні ресурси для досягнення стратегічної мети власної діяльності.

Підходи до сутності інвестиційного потенціалу підприємства є різними, оскільки науковці розглядають дану категорію з різних позицій.

Так, М.М. Туріянська підходить до визначення фінансового потенціалу підприємства з позиції ресурсного підходу і стверджує, що інвестиційний потенціал підприємства – це сукупність накопичених у результаті господарської діяльності власних ресурсів, які можуть бути використані для інвестицій без порушення поточної роботи [2]. І.Ю. Бережна стверджує, що фінансовий потенціал підприємства – це відповідним чином організована динамічна, взаємопов'язана сукупність інвестиційних власне підприємства та інвестиційних ресурсів, залучених ззовні, що перебувають у його розпорядженні та можуть бути за певних умов задіяні в інвестиційній діяльності задля досягнення стратегічних і тактичних цілей підприємства у майбутньому, враховуючи при цьому стан і характеристики макроекономічного середовища, в якому безпосередньо функціонує підприємство [3]. Прихильниками ресурсного підходу є, також, С. Лосева та В. Зубкова, які розглядають фінансовий потенціал підприємства як сукупність фінансових та інвестиційних ресурсів, що дозволя-

ють йому здійснювати інвестиційну діяльність, яка спрямована на забезпечення ефективної та стабільної господарської діяльності підприємства [4].

Можливості підприємства по вкладанню коштів у виробництво для забезпечення умов нормального процесу відтворення, отриманню очікуваного доходу відображаються у визначенні фінансового потенціалу другої групи науковців. Так, К. П. Покатаєва визначає фінансовий потенціал підприємства як сукупність наявних економічних ресурсів, яка перебуває у системній єдності, а також зумовлених ними за сучасного рівня розвитку, можливостей щодо мобілізації внутрішніх та зовнішніх інвестиційних коштів для реалізації стратегічних та тактичних цілей підприємства через механізм інвестування [5]. Г. М. Кадирова стверджує, що фінансовий потенціал – це та частина наявного у суб'єкта майна (у грошовій та іншій формах), яка може бути направлена на інвестиційні цілі без шкоди для задоволення поточних потреб в довгостроковій перспективі [6]. В. М. Гриньова, В. О. Каюда та Т. І. Лепейко розглядають фінансовий потенціал як можливість вкладення капіталу з метою наступного його збільшення або інвестиційні можливості щодо ведення, підтримки чи збереження чого-небудь [7].

Тобто, інвестиційний потенціал підприємства розглядається сучасними науковцями як сукупність економічних ресурсів, що можуть бути мобілізовані суб'єктом господарювання та як можливості підприємства використовувати ці ресурси для досягнення стратегічної мети.

Наявність різноманітних підходів щодо трактування інвестиційного потенціалу підприємства дозволяє зробити висновок про доцільність розгляду фінансового потенціалу підприємства з позиції двох процесів його функціонування: формування і використання, класифікаційні ознаки яких надано на рис. 1.

На формування інвестиційного потенціалу підприємства впливають різноманітні чинники, які доцільно згрупувати на три групи.

Першу групу формують чинники, на які керівництво підприємства має можливість впливати, а саме, виробнича, збутова, фінансово-економічна, кадрова, інвестиційна політика підприємства, наявність та рівень використання інформаційних ресурсів, наявність та рівень наукової бази та ін.

До другої групи слід віднести чинники, на які підприємство не має можливості впливати. До них відносяться: політична ситуація в країні, рівень економічного розвитку, законодавча база, податкова політика держави, рівень інфляції та ін.

Третю групу факторів формують чинники, що здійснюють вплив на інвестиційний потенціал підприємства на рівні галузі. До таких чинників слід віднести: державну політику підтримки та розвитку галузей економіки, економічний стан галузі, фінансове становище та міцність позиції на ринку конкурентів, розташування постачальників та споживачів тощо.

Враховання зазначених факторів сприятиме прийняттю ефективних управлінських рішень в контексті інвестиційного потенціалу підприєм-

ства та надасть можливість розробити заходи мінімізації негативних наслідків впливу не корегованих факторів.

Формування ефективного механізму управління інвестиційним потенціалом будь-якого суб'єкта господарювання вимагає наявності визначеної системи принципів, до яких відносимо: неможливість директивного формування інвестиційного потенціалу за наявності високої мінливості екзогенних та ендогенних факторів впливу на підприємницьку діяльність; системний характер інвестиційного потенціалу, як взаємозв'язок між усіма чинниками, що його формують; наближеність основних показників інвестиційного потенціалу до характеру об'єкта інвестування в цілому, тобто неможливість незалежного формування та реалізації інвестиційного потенціалу і характеру результатів діяльності даного об'єкта; оперативність реагування на зміни внутрішніх та зовнішніх факторів впливу на стан інвестиційного потенціалу; динамічність характеристик елементів системи інвестиційного потенціалу, що пов'язана з перманентним рухом підприємства у площині життєвого циклу; єдність цілей та критеріїв ефективності функціонування інвестиційного потенціалу в цілому та окремих його елементів; гнучкість інвестиційного потенціалу до змін у зовнішньому та внутрішньому середовищі діяльності підприємства; альтернативність елементів інвестиційного потенціалу, причому сам ступінь взаємозамінності буде перебувати у значній кореляції від зовнішньоекономічної ситуації [8].

З метою забезпечення ефективного управління підприємством розроблено методичний підхід управління інвестиційним потенціалом підприємства, який дозволить значно підвищити ефективність даного управління на підприємстві та стане основою сталого подальшого розвитку підприємства в майбутньому.

Запропонований методичний підхід складається з декількох етапів, кожен з яких відзначається своєю

Рис. 1. Класифікація інвестиційного потенціалу підприємства

інформативністю, а в комплексі визначає технологію управління інвестиційного потенціалу підприємств.

Зазначений підхід пропонується реалізувати за допомогою програмного продукту Computer Associates – BPwin за стандартом IDEF0, який автоматизує задачі, пов'язані з моделями управління та розвитку, забезпечити семантичну точність, що необхідна для гарантування правильності та несуперечливості результатів. Діаграми IDEF0 зображують бізнес-процес у вигляді набору елементів-робіт, які взаємодіють між собою, обмінюючись між собою інформаційними та матеріальними потоками за допомогою людських та виробничих ресурсів, що споживаються кожною роботою [9].

Отже, стандарті IDEF0 дозволяє подати алгоритм аналізу у вигляді діаграми, розробка якої починається зі створення контекстної діаграми (рис. 2).

Згідно з рис. 2, суб'єкт (функціональна модель управління інвестиційним потенціалом підприємства) дозволяє за наявності управління (мети) перетворити вхід (початкову інформацію про стан підприємства)

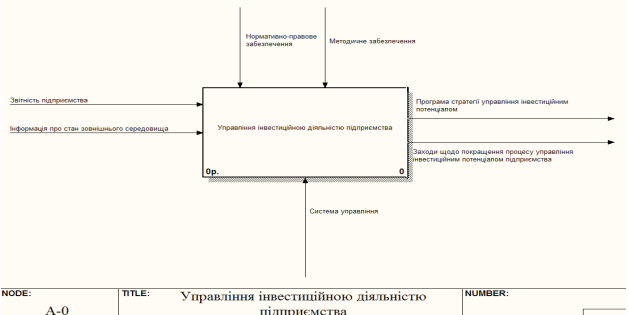

Рис. 2. Контекстна діаграма «Управління інвестиційною діяльністю підприємства»

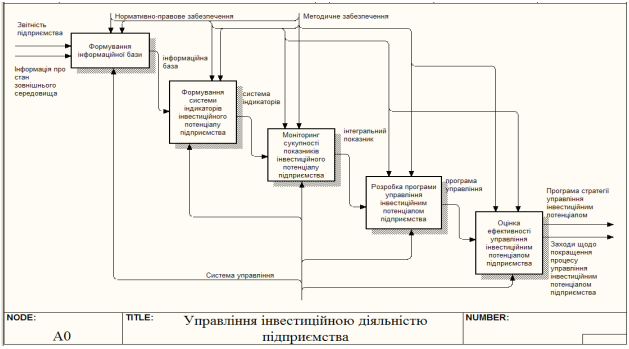

Рис. 3. Етапи управління інвестиційним потенціалом підприємства

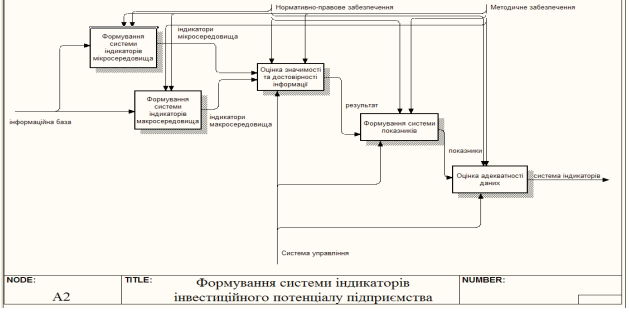

Рис. 4. Декомпозиція блоку «Формування системи індикаторів інвестиційного потенціалу підприємства»

емства і зовнішнього середовища) у вихід (програму стратегії управління інвестиційним потенціалом підприємства та заходи щодо покращення процесу управління інвестиційним потенціалом підприємства) за допомогою механізму або виконавця (системи управління підприємством).

Наступним етапом є декомпозиція основного блоку, тобто виділення основних етапів (рис. 3). Реалізація даного процесу складається з побудови послідовних етапів, а саме, формування інформаційної бази; формування системи індикаторів інвестиційного потенціалу підприємства; моніторинг сукупності показників інвестиційного потенціалу підприємства; розробка програми управління інвестиційним потенціалом підприємства та оцінка ефективності стратегічного управління інвестиційним потенціалом підприємства.

На першому етапі процесу управління інвестиційним потенціалом підприємства систематизується фінансова звітність підприємства, інформація по підприємствах галузі, а також індикатори макросередовища за звітний та попередні роки.

Формування інформації є дуже важливим етапом, оскільки саме на ньому формується необхідна база, що в подальшому буде використовуватися для формування системи індикаторів інвестиційного потенціалу підприємства.

На наступному етапі необхідно сформувати систему адекватних показників (рис. 4). Система індикаторів макrorівня повинна складатися з показників виробничого (коефіцієнт оновлення основних фондів, фондвідача, коефіцієнт приросту основних фондів), майнового (частка основних засобів в активах, частка оборотних виробничих фондів в обігових коштах, частка оборотних виробничих фондів в активах, рентабельність власного капіталу підприємства)

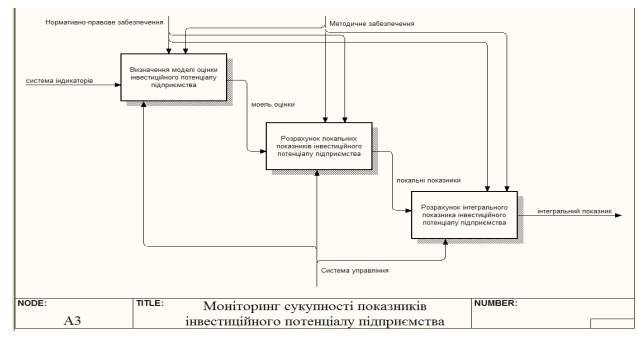

Рис. 5. Декомпозиція блоку «Моніторинг сукупності показників інвестиційного потенціалу підприємства»

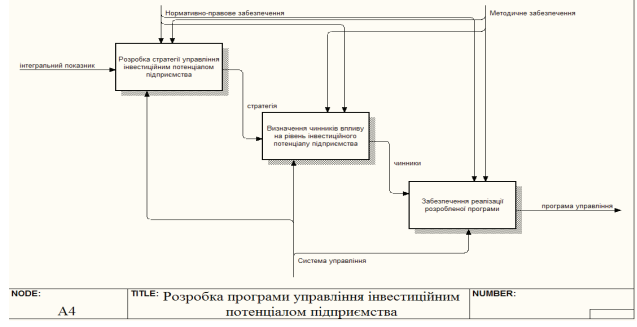

Рис. 6. Декомпозиція блоку «Розробка програми управління інвестиційним потенціалом підприємства»

ства), фінансового (коефіцієнти ліквідності, автономії, забезпеченості власними оборотними коштами) та кадрового потенціалу (рівень кваліфікації персоналу, продуктивність праці, коефіцієнт текучості кадрів, рентабельність персоналу). Система індикаторів макросередовища повинна включати показники, що характеризують діяльність підприємств галузі та загальні показники розвитку економіки України. Галузі.

Від якості сформованої системи індикаторів якість отриманих результатів. Тому система показників повинна давати комплексну характеристику інвестиційного потенціалу підприємства; повинна відображати найбільш істотні ознаки різних аспектів інвестиційного потенціалу; витрати на збір і обробку інформації повинні бути мінімальними.

Моніторинг є найважливішим атрибутом організації процесів управління. Він пов'язаний із вирішенням питань аналізу певної проблеми і розвитку відповідного процесу (рис. 5).

Основною метою моніторингу сукупності показників фінансового потенціалу підприємства є своєчасне виявлення відхилень фактичних результатів фінансової діяльності підприємства від передбачених; викриття причин, що викликали це відхилення, і розробка пропозицій по відповідному коригуванню параметрів окремих напрямів фінансово-господарської діяльності, з метою їх нормалізації та підвищення ефективності.

На першому етапі практичної реалізації моніторингу сукупності показників інвестиційного потенціалу підприємства визначають модель оцінки інвестиційного потенціалу підприємства. Розрахунок локальних показників інвестиційного потенціалу підприємства проводиться на основі кількісної оцінки, яка дає точний і конкретний результат. Формування інтегрального показника інвестиційного потенціалу підприємства здійснюється за допомогою комплексного методу, заснованого на отриманні середньозваженої оцінки узагальненого показника шляхом послідовної оцінки вхідних показників і визначення їхньої значущості в його структурі.

Розробка програми управління інвестиційним потенціалом підприємства (рис. 6) являє собою процес, що складається з трьох послідовних етапів, а саме, розробка стратегії управління інвестиційним потенціалом підприємства, визначення чинників впливу на рівень інвестиційного потенціалу підприємства та забезпечення реалізації розробленої стратегічної програми.

Стратегія управління інвестиційним потенціалом підприємства являє собою систему довгострокових цілей інвестиційної діяльності підприємства, що забезпечують формування достатнього обсягу інвестиційних ресурсів, мінімізацію інвестиційного ризику а та передбачений загальний розвиток підприємства.

Результатом другого етапу є інформація про інвестиційний клімат держави, інвестиційної привабливості в регіонах і галузях економіки, у яких підприємство здійснює свою діяльність, а також інформація про рівень розвитку підприємства в аспекті визначення основних чинників, що впливають на інвестиційний потенціал підприємства, прискорюючи або гальмуючі інвестиційні процеси на підприємстві.

Забезпечення реалізації розробленої програми містить у собі вибір механізмів реалізації розробле-

ної програми управління інвестиційним потенціалом підприємства.

В цілому процес управління інвестиційним потенціалом підприємства повинен бути орієнтований на підтримку конкурентної переваги, запобігання банкрутства підприємства, забезпечення постійного розвитку; раннього виявлення кризових тенденцій як у рамках національної економіки і її галузей, так і у середині підприємства.

Таким чином, запропонований методичний підхід до управління інвестиційним потенціалом підприємства дозволяє формалізувати процес управління інвестиційним потенціалом, забезпечуючи при цьому підвищення якості прийняття управлінських рішень в процесі інвестиційної діяльності підприємства.

Висновки з проведеного дослідження. З наведеного вище можна зробити наступні висновки. Ефективне управління інвестиційним потенціалом підприємства сприяє оптимальному використанню інвестиційних ресурсів та формує здатність досягти тактичних і стратегічних цілей. За результатами наукового дослідження визначено, що інвестиційний потенціал підприємства розглядається як сукупність економічних ресурсів, що можуть бути мобілізовані суб'єктом господарювання та як можливості підприємства використовувати ці ресурси для досягнення стратегічної мети. Дослідження чинників впливу дозволяють розробити і впроваджувати заходи щодо мінімізації негативних наслідків впливу та досягнення цілей функціонування підприємства. Суттєвою перевагою запропонованого методичного підходу до управління інвестиційним потенціалом підприємства є детальна ілюстрація дій в процесі досягнення необхідного рівня інвестиційної діяльності на основі реалізації послідовних етапів з орієнтиром на стратегічний розвиток підприємства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Туріянська М. М. Інвестиційні джерела: Монографія / М. М. Туріянська. – Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2004. – 317 с.
3. Бережна І. Ю. Теоретико-економічні підходи до обґрунтування змісту інвестиційного потенціалу / І. Ю. Бережна // Держава і регіони. Серія Економіка та підприємництво. – 2012. – №6. – С. 253-258.
4. Лосева С. Финансово-инвестиционный потенциал предприятия и управление инвестиционным процессом / С. Лосева, В. Зубкова // Економіст. – 2000. – № 11. – С. 52-54.
5. Покатаєва К.П. Теоретичні основи визначення категорій «інвестиційний потенціал» та «інвестиційна привабливість» / К. П. Покатаєва // Коммунальное хозяйство городов : науч.-технич. сб. – К. : Техника. – 2007. – Вып. 75. – С. 262-268 (серия «Экономические науки»).
6. Кадырова Инвестиционный потенциал: некоторые актуальные проблемы исследования / Г. Кадырова // Страховое дело. – 2008. – №11. – С. 4-10.
7. Гриньова В. М. Інвестування / В. М. Гриньова, В. О. Каюда, Т. І. Лепейко. – К. : Знання, 2008. – 358 с.
8. Бормотова М. В. Принципи та фактори формування і використання інвестиційного потенціалу підприємства / М. В. Бормотова, Б. А. Москаленко, Є. В. Сухоребрий // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2014. – №45. – С. 59-63.
9. Латишева І.Л. Організація управління структурою капіталу / І.Л. Латишева // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2007. – № 579. – С. 486-491.

УДК 331.101.3

Сахно А.А.*кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів**Вінницького фінансово-економічного університету***ОЦІНКА ПОТРЕБ ТА МОЖЛИВОСТЕЙ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ
В УМОВАХ РУЙНУВАННЯ ЇХНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Стаття присвячена мотивації економічної діяльності машинобудівних підприємств. Оцінку проведено на основі виявлення потреб та можливостей в умовах руйнування їхньої діяльності. Розглянуто потреби держави у розвитку видів економічної діяльності, можливості підприємця знаходити ефективні варіанти функціонування та найманих працівників відповідати вимогам конкуренції.

Ключові слова: мотивація, машинобудівні підприємства, потреби, можливості, гіперконкуренція, руйнування, зміна діяльності.

Сахно А.А. ОЦЕНКА ПОТРЕБНОСТЕЙ И ВОЗМОЖНОСТЕЙ МАШИНОСТРОИТЕЛЬНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ В УСЛОВИЯХ РАЗРУШЕНИЯ ИХ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Статья посвящена мотивации экономической деятельности машиностроительных предприятий. Оценка проведена на основе выявления потребностей и возможностей в условиях разрушения их деятельности. Рассмотрены потребности государства в развитии видов экономической деятельности, возможности предпринимателя находить эффективные варианты функционирования и наемных работников отвечать требованиям конкуренции.

Ключевые слова: мотивация, машиностроительные предприятия, потребности, возможности, гиперконкуренция, разрушение, смена деятельности.

Sakhno A.A. ASSESSMENT OF THE NEEDS AND CAPABILITIES OF MACHINE BUILDING ENTERPRISES IN THE CONDITIONS OF THE DESTRUCTION OF THEIR ACTIVITIES

The article is devoted to the motivation of the economic activity of the machine-building enterprises. The rating is based on the identification of needs and opportunities in terms of destruction of their activities. We consider the needs of the state in the development of economic activities, the possibility of the entrepreneur to find effective ways of functioning and employees comply with the competition.

Keywords: motivation, machine-building enterprises, needs, opportunities, hypercompetition, destruction, change of activity.

Постановка проблеми. Україна є державою з достатньо потужним промисловим потенціалом. Машинобудівний комплекс є найбільш важливою частиною економіки держави. У Вінницькій області машинобудування відіграло значну роль у забезпеченні інших галузей, у тому числі агропромислового комплексу. Руйнування машинобудування регіону на початку 90-х років ХХ ст. зумовило подальшу кризу машинобудівних галузей вже в умовах гіперконкуренції. Нині питання розвитку економіки Вінницької області не стільки у розвитку звичайної конкуренції, скільки в умовах гіперконкуренції мотивувати діяльність машинобудівних підприємств через формування їх потреб та можливостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виходячи з того, що гіперконкуренція – це конкуренція як шляхом руйнування, так і застосування новітніх технологій, основні підходи щодо формування потреб та можливостей машинобудівних підприємств були розроблені на основі праць закордонних авторів Р. Д'Авені [1] та М. Бруна [2]. Значну увагу проблемам гіперконкуренції як джерела руйнування приділяє також французький дослідник Алі Лаїді [3]. З російських науковців особливо вирізняється визначення С.А. Дятлова [4]: «інноваційна гіперконкурентність у світовій економіці», а з українських – Г.М. Філюк [5], які оцінювали гіперконкуренцію як вищу форму конкуренції в умовах глобалізації.

Виділення не вирішених раніше частини загальної проблеми. На основі аналізу літературних джерел виявлено, що потребують удосконалення такі положення:

- система віднесення підприємств до стратегічно важливих як мотивація державою їхньої економічної діяльності;
- підходи мотивації замість машинобудівних видів діяльності на інші види як формування потреб та

можливостей підприємств у функціональному середовищі регіону.

Мета статті – лати оцінку формування потреб та можливостей машинобудівних підприємств Вінницької області за 2002–2014 рр. в умовах мотивації руйнування внаслідок гіперконкурентної боротьби.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній економіці можливості машинобудівних підприємств є обмеженими за обмеженості матеріальних ресурсів, що забезпечують виконання найголовнішої функції – виробництво машин. Однак потреби значно зростають і перевищують можливості завдяки мотиваційній гнучкості і прагненню кожного підприємства зосередити у себе вплив на розвиток промислових галузей та розширювати коло економічної діяльності. Наприклад, машинобудівне підприємство вразі потреби може здавати частину власних приміщень у оренду, займатися торгівлею чи надавати послуги не зв'язані з виробництвом, а може здійснювати діяльність у таких галузях, як будівництво, металургія, житлово-комунальне господарство.

Держава формує стратегічну мотивацію підприємств як основу забезпечення безпеки країни. Неможливість за допомогою стратегічних пріоритетів мотивувати усі підприємства призвела до постійного скорочення списку [6; 7; 8; 9] за період 1997–2015 рр. до одного у 2015 році (табл. 1).

На основі аналізу стану машинобудівних підприємств Вінницької області можна сформулювати особливості потреб та можливостей, відображених у таких підходах до мотивації суб'єктів господарювання:

1. Мотивація ресурсоутворення – мотивація перетворення підприємства у ресурс шляхом фізичного знищення. У вигляді ресурсу можуть бути земля, обладнання як металобрухт, залишки приміщень.

2. Мотивація змін форм власності як чинника гнучкості при задоволенні потреб – мотивація знаходження внутрішнього ресурсу внаслідок стимулювання потреб та можливостей власників підприємства.

3. Мотивація розвитку існуючого потенціалу може існувати у трьох видах:

- мотивація прибутку замість мотивування з боку держави життя підприємства;

- мотивація позиціонування у середовищі інших підприємств – мотивація «поза прибутку» шляхом утримання існуючих позицій виробництва за допомогою зменшення витрат, проте з вимушеними втратами від неефективного використання ресурсів;

- мотивація формального існування – цю мотивацію можна вважати також мотивацією подолання смерті підприємства.

4. Мотивація машинобудування через підприємства інших галузей – мотивація, що дозволяє вести мову про вплив машинобудування на інші види економічної діяльності.

Серед існуючих варіантів діяльності можна виділити наступні типи вибору позицій (можливостей):

- можливість заміни, що не пов'язана з подальшим утворенням ресурсу. Це заміна виду діяльності підприємства з неефективного у машинобудуванні на ефективне в іншій сфері виробництва, що не передбачає у подальшому створення ресурсу;

- можливість заміни виду діяльності для формування потреби у збереженні підприємства через пошук інших видів діяльності без забезпечення розвитку. Це, як правило, перехід з виробництва машин на виробництво іншої продукції, причому відсутня не тільки інноваційна активність, а й мотивація прибутковості.

У таблиці 2 наведено машинобудівні підприємства Вінницької області, де спостерігається мотивація заміни видів діяльності з машинобудівного на інші види діяльності в умовах збереження власного існування;

Таблиця 1

Перелік машинобудівних підприємств Вінницької області, що мають стратегічне значення для економіки країни і безпеки держави

Роки	Підприємства
1997	ВАТ «Вінницький підшипниковий завод» ВАТ «Вінницький електротехнічний завод» ВАТ «Брацлав» ВАТ «Могилів-Подільський машинобудівний завод» ВАТ «Вінницький завод тракторних агрегатів» ВАТ «Калинівський машинобудівний завод» ВАТ «Завод «Автоелектроапаратура» ВАТ «Вінницький інструментальний завод»
2000	ВАТ «Вінницький підшипниковий завод» ВАТ «Вінницький електротехнічний завод» ВАТ «Брацлав» ВАТ «Могилів-Подільський машинобудівний завод» ВАТ «Вінницький завод тракторних агрегатів» ВАТ «Калинівський машинобудівний завод» ВАТ «Завод «Автоелектроапаратура»
2004	ВАТ «Вінницький завод тракторних агрегатів» ВАТ «Брацлав» ВАТ «Могилів-Подільський машинобудівний завод»
2015	ДП «Вінницятрансприлад»

Таблиця 2

Мотивація підприємств у заміні видів діяльності з машинобудівного на інші види в умовах збереження власного існування

ПАТ «Дашівський ремонтно-механічний завод»		
Види діяльності у 2002 р.	Перехід у 2012 р. на види діяльності	Види діяльності у 2014 р.
- виробництво технологічного устаткування для харчової і комбікормової промисловості; - сільськогосподарське машинобудування; - виробництво будівельних і сталевих конструкцій.	- виробництво металевих дверей і вікон; - виробництво інших металевих баків, резервуарів та контейнерів; - виробництво парових котлів, крім котлів центрального опалення.	- виробництво металевих дверей і вікон; - лиття чавуну; - лиття сталі; - вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур.
ПрАТ «Ладизинський ремонтно-механічний завод»		
Види діяльності у 2002 р.	Перехід у 2012 р. на види діяльності	Види діяльності у 2014 р.
- ремонт тракторів і сільськогосподарських машин; - хімічне машинобудування.	- механічне оброблення металевих виробів; - виробництво сталевих бочок і подібних контейнерів; - ремонт і технічне обслуговування машин і устаткування промислового призначення.	- механічне оброблення металевих виробів; - виробництво сталевих бочок і подібних контейнерів; - виробництво інших готових металевих виробів, н.в.і.у.
ПАТ «Шаргородське районне підприємство «Агромаш»		
Види діяльності у 2002 р.	Перехід у 2010 р. на види діяльності	Види діяльності у 2014 р.
- ремонт (спеціалізований) тракторів та інших сільськогосподарських машин; - функціонування автомобільного транспорту; - інші види оптової торгівлі.	- будівництво місцевих трубопроводів, ліній зв'язку та енергопостачання; - будівництво інших споруд; - функціонування інфраструктури автомобільного та міського транспорту.	- виробництво будівельних металевих конструкцій і частин конструкцій; - електромонтажні роботи; - виробництво радіаторів і котлів центрального опалення.
ПрАТ «Рахнянське спеціалізоване підприємство «Агромаш»		
Види діяльності у 2002 р.	Перехід у 2012 р. на види діяльності	Види діяльності у 2014 р.
- ремонт тракторів і сільськогосподарських машин; - транспортно-експедиційні послуги.	- виробництво інших виробів із бетону, гіпсу та цементу; - роздрібна торгівля залізними виробами, будівельними матеріалами та санітарно-технічними виробами у спеціалізованих магазинах; - надання в оренду й експлуатацію власного чи орендованого нерухомого майна.	- виробництво інших виробів із бетону, гіпсу та цементу; - роздрібна торгівля залізними виробами, будівельними матеріалами та санітарно-технічними виробами у спеціалізованих магазинах; - надання в оренду й експлуатацію власного чи орендованого нерухомого майна.

Таблиця 3

Формування мотивації підприємств у заміненні машинобудівних видів діяльності на діяльність з надання в оренду власного нерухомого майна

ВАТ «Калинівський ремонтно-механічний завод»		
Види діяльності у 2002 р.	Перехід у 2011 р. на види діяльності	Види діяльності у 2014 р.
- сільськогосподарське машинобудування; - ремонт вантажних автомобілів та автобусів; - котлобудування.	- здавання в оренду нерухомого майна; - виробництво (без ремонту) машин для рослинництва; - виробництво нагрівальних котлів.	- здавання в оренду нерухомого майна; - виробництво машин і устаткування для сільського та лісового господарства; - технічне обслуговування та ремонт автотранспортних засобів.
ПАТ «Тростянецьке районне підприємство «Агромаш»		
Види діяльності у 2002 р.	Перехід у 2012 р. на види діяльності	Види діяльності у 2014 р.
- ремонт (спеціалізований) тракторів та інших сільськогосподарських машин; - виробництво (без ремонту) машин та обладнання для тваринництва та кормо виробництва; - ремонт (спеціалізований) машин для перероблення сільгоспродуктів.	- надання в оренду й експлуатацію власного чи орендованого нерухомого майна; - ремонт і технічне обслуговування машин і устаткування промислового призначення; - транспортне обслуговування вантажів.	- надання в оренду й експлуатацію власного чи орендованого нерухомого майна; - ремонт і технічне обслуговування машин і устаткування промислового призначення; - транспортне обслуговування вантажів.
ПрАТ «Кальницьке спеціалізоване підприємство «Агромаш»		
Види діяльності у 2002 р.	Перехід у 2007 р. на види діяльності	Види діяльності у 2014 р.
- ремонт тракторів і сільськогосподарських машин; - транспортно-експедиційні послуги без робіт, що виконуються на замовлення населення; - транспортно-експедиційні послуги на замовлення населення; - оптова торгівля недержавних організацій, крім споживчої кооперації; - роздрібна торгівля недержавних організацій, крім споживчої кооперації; - сільськогосподарські послуги, крім ветеринарних.	- здавання в оренду власного нерухомого майна.	- надання в оренду й експлуатацію власного чи орендованого нерухомого майна; - транспортне оброблення вантажів; - надання в оренду автомобілів і легкових автотранспортних засобів.
ПрАТ «Агромашкомплект»		
Види діяльності у 2002 р.	Перехід у 2005 р. на види діяльності	Види діяльності у 2014 р.
- ремонт (спеціалізований) тракторів та інших сільськогосподарських машин.	- здавання під найм автомобілів; - ремонт (спеціалізований) тракторів та інших сільськогосподарських машин; - оптова торгівля сільськогосподарською технікою.	- надання в оренду й експлуатацію власного чи орендованого нерухомого майна; - транспортне оброблення вантажів; - неспеціалізована оптова торгівля.
ПрАТ «Вахнівське спеціалізоване підприємство «Агромаш»		
Види діяльності у 2002 р.	Перехід у 2007 р. на види діяльності	Види діяльності у 2014 р.
- вирощування зернових; - виробництво круп; - ремонт сільськогосподарських машин.	- здавання в оренду власного нерухомого майна; - вирощування зернових та технічних культур; - виробництво нерафінованих олій та жирів.	- надання в оренду й експлуатацію власного чи орендованого нерухомого майна; - вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур.
ПАТ «Вінницьке спеціалізоване підприємство «Ремтехсільмаш»		
Види діяльності у 2002 р.	Перехід у 2009 р. на види діяльності	Види діяльності у 2014 р.
- ремонт (спеціалізований) тракторів та інших сільськогосподарських машин; - виробництво (без ремонту) машин для рослинництва; - надання послуг у рослинництві.	- здавання в оренду власного нерухомого майна; - виробництво (без ремонту) машин для рослинництва; - надання послуг у рослинництві.	- купівля та продаж власного нерухомого майна; - надання в оренду й експлуатацію власного чи орендованого нерухомого майна; - допоміжна діяльність у рослинництві; - виробництво машин і устаткування для сільського та лісового господарства.

- можливість заміни виду діяльності через формування підприємства як ресурсу. Ознакою поступового перетворення підприємства у ресурс варто вважати ситуацію, коли основним видом діяльності стає здача в оренду нерухомого майна (табл. 3).

Підсумком від такої мотивації підприємств є їх руйнування як виробничого суб'єкта. На відміну від мотивації на підприємствах, що зазначені у таблиці 2, спостерігається, що перехід на процес здавання в оренду власного майна як основного виду економічної

діяльності відбувався раніше ніж 2010 чи 2012 роки – здебільшого у 2011, 2009, 2007 та навіть 2005 рр.

Висновки. Проведене дослідження дозволило розглянути мотивацію економічної діяльності машинобудівних підприємств через формування потреб та можливостей в умовах руйнування внаслідок гіперконкуренції. Підприємства вмотивовані змінювати машинобудівну діяльність на інші види не тільки з метою розвитку та отримання прибутку, а й для звичайного виживання, іноді для перетворення у ресурс.

Мотивація життя (існування) підприємств стимулюється підприємцем, найманими працівниками та державою, а тому мотивація ефективності є сукупністю зусиль цих суб'єктів у вигляді потреб розвитку. Відповідно, подальшим дослідженням повинно бути дослідження потреб та можливостей інноваційно-інвестиційного розвитку машинобудівних підприємств.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Aveni R. Hypercompetition: Managing the Dynamics of Strategic Maneuvering / R. Aveni. – New York : The Free Press, 1994. – P. 57.
2. Брун Манфред Гиперконкуренция: характерные особенности, движущие силы и управление [Електронний ресурс] / Манфред Брун // Менеджмент и маркетинг. – 1998. – № 3. – Режим доступу : http://vasilievaa.narod.ru/ptpu/20_3_98.htm.
3. Лаиди Али Промышленный шпионаж – устаревшее понятие. Пришло время гиперконкуренции [Електронний ресурс] / Али Лаиди // InoPressa: Иностранная пресса о России и не только. – 21 апреля 2011 г. – Режим доступу : <http://inopressa.ru/article/21apr2011/lemonde/espionnage.html>.
4. Дятлов С.А. Инновационная гиперконкурентность в мировой экономике / С.А. Дятлов // Диалог культур и партнерство цивилизаций: Становление глобальной культуры. X Международные Лихачевские научные чтения (Санкт-Петербург, 13-14 мая 2010 г.). – СПб., 2010. – С. 446-447.
5. Филюк Г.М. Гиперконкуренция как новая форма конкуренции в условиях глобализации [Електронний ресурс] / Г.М. Филюк. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/trpe/2009_19/Zb19_12.pdf.
6. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку підприємств, які мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави» від 21 серпня 1997 р. № 911 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/911-97-p>.
7. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку підприємств, які мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави» від 29 серпня 2000 р. № 1346 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1346-2000-p/page>.
8. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку підприємств, які мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави» від 23 грудня 2004 р. № 1734 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1734-2004-p>.
9. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку об'єктів державної власності, що мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави» від 4 березня 2015 р. № 83 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/83-2015-p/page>.

УДК 658:311.42:631.11

Седикова І.О.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту і логістики
Одеської національної академії харчових технологій*

Бондар В.А.

*аспірант кафедри менеджменту і логістики
Одеської національної академії харчових технологій*

СУЧАСНИЙ СТАН ТА СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВ М'ЯСОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ

Визначена динаміка зростання поголів'я худоби. Сформульована головна проблема функціонування українських підприємств. Визначено країни-лідери-експортери. Визначена динаміка виробництва ковбасних виробів. Проведена, за існуючими методиками, оцінка конкурентоспроможності підприємств та визначено її рівень. Проведено дослідження кон'юнктури ресурсних ринків і ринків збуту продукції м'ясопродуктового підкомплексу. Отримані результати спрямовані на підвищення конкурентоспроможності підприємств м'ясопереробної галузі. Вони можуть бути використані для об'єктивної оцінки ефективності функціонування та розвитку підприємств.

Ключові слова: управління підприємствами, м'ясопереробна галузь, конкурентоспроможність, ринок.

Седикова І.А., Бондарь В.А. СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И СИСТЕМА УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ МЯСОПРОДУКТОВОГО ПОДКОМПЛЕКСА

Определена динамика роста поголовья скота. Сформулирована главная проблема функционирования украинских предприятий. Определены страны-лидеры-экспортеры. Определена динамика производства колбасных изделий. Проведена, по существующим методикам, оценка конкурентоспособности предприятий и определен ее уровень. Проведено исследование конъюнктуры ресурсных рынков и рынков сбыта продукции мясопродуктового подкомплекса. Полученные результаты направлены на повышение конкурентоспособности предприятий мясоперерабатывающей отрасли. Они могут быть использованы для объективной оценки эффективности функционирования и развития предприятий.

Ключевые слова: управление предприятиями, мясоперерабатывающая отрасль, колбасные изделия, рынок.

Sedikova I.A., Bondar V.A. CURRENT STATUS AND CONTROL SYSTEM OF MEAT AND GROCERY SUBCOMPLEX

The results of the research. Defined the dynamics of growth of livestock. Formulated the main problem of functioning of Ukrainian enterprises. Defined the country leader in exporting. Defined the dynamics of the production of sausages. Held by existing methods, assessment of competitiveness of enterprises and to determine the level. Performed the research of conditions of resource markets and markets for products of meat and grocery subcomplex. System-oriented approach was used to improve the methodological and information support of enterprises and to guide their development. The results obtained are directed to improve the competitiveness of the meat industry. They can be used to objectively assess the functioning and development of enterprises.

Keywords: management, meat industry, sausages, market.

Постановка проблеми. Економічна ефективність функціонування підприємств у ринкових умовах суттєво залежить від досконалості системи менеджменту. Важливим напрямом управління підприємством є налагодження зв'язків з постачальниками сировини та формування ефективних каналів збуту продукції. Особливої актуальності цей напрям діяльності набуває у м'ясопродуктовому підкомплексі при взаємодії сільськогосподарських виробників м'яса з переробними підприємствами.

Основною галуззю, що переробляє більшість продукції сільського господарства, є харчова промисловість. Вона об'єднує близько 40 галузей, які виробляють продукти харчування, а також мило, тютюнові вироби. Основними галузями, які використовують продукцію рослинництва в Україні, є борошномельна, олійно-жирова, цукрова, плодоовочева. Тваринницьку сировину переробляють м'ясна, молочна та рибна галузі промисловості. Значення м'ясопродуктового підкомплексу України в цілому та кожної області зокрема для продовольчої безпеки населення важко переоцінити. Ключову роль у насиченні внутрішніх ринків м'ясом відіграють галузі м'ясного скотарства, свинарства та птицевництва. Крім того, виділені галузі варто розглядати як потенційне джерело зміцнення позицій України на зовнішніх ринках. Проте глобальна криза вітчизняного тваринництва призвела до скорочення поголів'я тварин, зниження рівня ефективності виробництва та отримання збитків. Суттєвих змін зазнала і м'ясопереробна галузь.

Сутність м'ясопереробної галузі полягає у збалансованому та взаємопов'язаному функціонуванні різних галузей системи виробництва, переробки та реалізації м'ясної продукції, що забезпечує потреби населення у м'ясі та продуктах його переробки. На сучасному етапі діяльність м'ясопереробних підприємств ускладнюється недостатністю якісної сировини, відсутністю збалансованої системи матеріально-технічного забезпечення, потенційним зростанням цін на енергоресурси, посиленням конкуренції з боку імпоротної продукції, відсутністю стратегічного управління як одного з найефективніших і прогресивних засобів управління підприємством, що в підсумку призводить до скорочення обсягів виробництва продукції та зростання її собівартості. Розв'язання завдань підвищення ефективності м'ясопереробної промисловості вимагає у першу чергу негайного адаптування всіх учасників продовольчого комплексу до мінливих умов ринкового середовища. Вищезазначене обумовлює потребу вивчення проблем та перспектив розвитку м'ясопереробної галузі аграрного сектору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам дослідження умовам функціонування м'ясопереробної галузі, системі управління, інноваційно-інвестиційного забезпечення присвячені праці таких вітчизняних учених-економістів, як Г. Бандуренко [8], О. Драган [1], В. Ємцева [2], П. Заремби [3; 4], Д. Засєкіна [8], Г. Кундєєвої [5], О. Мазуренко [6], К. Міхеєнко [7], Т. Пічкур [8], І. Седікової [10], В. Янкового [11] та ін. У межах проведеного дослідження здійснено аналіз стану та умов функціонування м'ясопереробної галузі України, що дало змогу виявити резерви підвищення ефективності діяльності м'ясопереробних підприємств. Особливого значення питання набуває у мовах вступу України до СОТ і поглиблення світової конкуренції на ринку м'ясної продукції. Тому доцільність подальших досліджень і розробка пропозицій підвищення економічної ефек-

тивності виробництва м'ясопродуктового підкомплексу не викликає сумніву.

Постановка завдання. Завдання статті полягає в тому, щоб провести аналіз тенденцій розвитку м'ясопродуктового підкомплексу України та, зокрема, Одеської області, дослідити існуючі проблеми та розробити пропозиції щодо подальшого розвитку досліджуваного підкомплексу. Об'єктом дослідження є підприємства м'ясопереробної галузі. Предметом дослідження є механізми підвищення економічної ефективності виробництва м'ясопродуктового підкомплексу в ринкових умовах та вступу України до СОТ. Головною метою є дослідження сучасного стану та системи управління підприємств м'ясопродуктового підкомплексу, визначення тенденції розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Держава переживає дуже складний період. Події на Сході України, невизначене майбутнє, різке і динамічне знецінення курсу гривні не могло не відобразитися і на м'ясопереробній галузі. Серед основних проблем варто виділити: постійне падіння купівельної спроможності м'ясної продукції, перебої з поставками якісної сировини та її здорожчання. Підприємства галузі лівову частину сировини закуповує закордоном. Як наслідок, після знецінення гривні почала дорожчати і сировина, що автоматично призводить до здорожчання продукції м'ясопереробних підприємств. Оскільки рівень доходів населення залишився незмінним, то зрозуміло, що падає і купівельна спроможність, і обсяги продаж продукції. У цій ситуації виробник змушений працювати з мінімальними заробітками або «в нуль», чекаючи перспектив. М'ясна промисловість забезпечує населення м'ясом, напівфабрикатами, готовими виробами. За вартістю виробленої продукції ця галузь посідає перше місце в харчовій промисловості. У великих містах розміщені м'ясокомбінати, у яких комплексно переробляють продукцію тваринництва. Однак необхідно більше наближати підприємства до районів розвиненого тваринництва, щоб уникнути далеких перевезень живих тварин.

Агропромислова інтеграція передбачає процес поглиблення економічних зв'язків між сільськогосподарськими, переробними та іншими підприємствами відповідного продуктового підкомплексу, що має ґрунтуватися на внутрішньогосподарському розрахунку або договірній основі та механізмі перерозподілу прибутків пропорційно до авансованого у виробництво капіталу кожного учасника інтегрованої структури з метою формування гарантованого ефективного виробництва та збуту продукції. У м'ясопродуктовому підкомплексі господарські зв'язки мають охоплювати м'ясопереробні підприємства, сільськогосподарські підприємства різних розмірів та організаційно-правових форм, які, у свою чергу, об'єднуються в кооперативи. Необхідна взаємодія з машинобудівельними підприємствами, що виробляють основні засоби для сільського господарства та переробної сфери, а також з об'єктами інфраструктури. Реалізація готової продукції переважно має здійснюватися через власну фірмову мережу торгівлі, однак для охоплення додаткових ринкових сегментів доцільно поглибити зв'язки з торговельними організаціями, зокрема супермаркетами. На особливу увагу заслуговує стратегія договірних відносин між виробниками м'яса та м'ясопереробними підприємствами. Удосконалення економічного механізму відносин між ними має сприяти підвищенню їхньої конкурентоспроможності за рахунок того, що

постачальники отримують гарантії збуту продукції та фінансову підтримку, а переробні підприємства – стабільні поставки сировини необхідної кількості та якості. Відповідно до запропонованої схеми договірних відносин між виробниками м'яса та переробними підприємствами укладається контракт строком на 1 рік, за умовами якого господарство має виробити відповідну кількість м'ясної сировини, обумовленої якості для поставки на переробне підприємство.

Підприємства галузі перебувають у тісній залежності від роботи переробних підприємств. Зрозуміло, падіння загальних обсягів продажу у виробників веде до падіння обсягів і підприємств-постачальників сировини. Проведений аналіз динаміки поголів'я худоби свідчить, що за обсягом стада переважають свині, кількість яких у 2013 р. становило близько 7,58 млн. голів і дорівнювала показнику 2010 р. Максимальне же значення за аналізований період (2009–2013 рр.) мало місце у 2011 р. і становило 7,96 млн. Поголів'я ВРХ, що падало після 2009 р., від значення 5,08 млн голів, у 2013 р. продемонструвало невеликий приріст до попереднього року (на 5%, до 4,65 млн), отримані дані щодо кількості овець і кіз не є характерними для ринку ковбасних виробів, оскільки м'ясо цих тварин набагато рідше використовується при виготовленні ковбас. Птахівництво є галуззю, що активно розвивається в Україні. Незначне скорочення у 2012 р. (на 1,5%) змінилося попередньою тенденцією, і в 2013 р. приріст склав 6,5%. За розглянутий період ємність ринку коливалася в діапазоні 271,6–285,7 тис. тонн.

За результатами роботи, в цілому по м'ясопереробній галузі у січні-квітні 2015 року спостерігається зниження обсягів виробництва на 2,2% (вироблено 3,5 тис. тонн м'ясної продукції), (по Україні 3 міс. – індекс 95,4%). За 4 місяці 2015 року збільшено обсяги виробництва: м'яса свиней; свіжого чи охолодженого; м'яса ВРХ замороженого; м'яса свиней замороженого; субпродуктів заморожених; м'ясних консервів – у 3,6 рази. Зменшено виробництво: м'яса ВРХ свіжого чи охолодженого; м'яса свійської птиці свіжого чи охолодженого; ковбасних виробів. З позитивними показниками відпрацювали 9 із 15 працюючих м'ясопереробних підприємств.

У контексті зовнішньоекономічної діяльності головною проблемою для українських виробників є відсутність якісної сировини. Провівши модернізацію виробничих потужностей, підприємства змушені закуповувати сировину за кордоном, щоб мати можливість здійснювати поставки на експорт. У 2013 р. експорт не перевищував 0,6% виробленої продукції, при цьому абсолютний показник у 8 разів перевищував значення 2010 р. Зовнішні ринки недиверсифіковані, у 2013 р. більше 2/3 продукції (67,8% в натуральному і 73,7% у грошовому вираженні) надходило до Росії, практично вся інша ковбаса закуповувалася Молдовою. На інші ринки залишалася, відповідно, 1,3% і 2,6%. Слід зауважити, що зазначені

дві країни є стійкими лідерами-експортерами, однак якщо у 2013 р. співвідношення поставок (у натуральних показниках) склало 2,2:1, то у 2011 р. воно дорівнювало приблизно 1:1, а в 2009 р. молдавські поставки домінували. У зустрічних потоках у 2013 р. лідирують іспанські та італійські поставки, в сумі вони складають 40%. Зазначимо також, що у 2010 р. 79,2% ковбас надходили з Білорусі. Регіоном, де виробляється найбільше ковбасних виробів України, є Кіровоградська область. Серед критеріїв вибору варених ковбас приблизно по третині складають смак (якість) і ціна продукції.

Досягнутий рівень виробництва м'яса (31,9 кг на одну особу) у Одеській області не забезпечує нормативні потреби (82 кг на рік на одну особу) населення у споживанні цього продукту. За існуючими методиками оцінки конкурентоспроможності підприємства визначено, що найвищий її рівень має ТОВ «Глобинський м'ясокомбінат» з показником 1,798 (59,9% максимального значення), на другому місці – КП «Полтавський м'ясокомбінат» з показником 1,528 (50,9%), на третьому – ВАТ «Кременчукм'ясо» з показником 1,382 (46,1%). Рівень конкурентоспроможності досліджуваних підприємств майже у два рази нижчий потенційно можливого, що пов'язано з незбалансованістю стратегічного потенціалу підприємств, тому стратегія управління конкурентоспроможністю цих підприємств повинна бути направлена на досягнення ефекту синергії.

У процесі дослідження кон'юнктури ресурсних ринків і ринків збуту продукції підприємств м'ясопродуктового підкомплексу виявлено, що значний тиск на розвиток конкуренції між виробниками м'яса здійснюють імпорتنі операції (табл. 1).

За рівнем розвитку м'ясопродуктового підкомплексу перше місце серед регіонів України займає Волинська область, друге – Київська, третє – Черкаська. У процесі дослідження економічного механізму відносин у м'ясопродуктовому підкомплексі виявлено, що у 2013 р. частка продажу худоби та птиці на переробні підприємства складала 54,8%. Такий обсяг надходження сировини на переробні підприємства дає змогу завантажити їхні виробничі потужності в середньому лише на 50%. Сировинна зона м'ясопереробних підприємств географічно розпорошена, що зумовлює значні транспортні витрати. Вкладення капіталу у переробку продукції має менший ступінь ризику та забезпечує значно більший прибуток, ніж виробництво сировини. Оптова та роздрібна торгівля готовими продуктовыми товарами забезпечує найшвидший кругообіг капіталу і найбільшу віддачу вкладень у цю сферу порівняно з попередніми. Зараз попит і пропозиція на ринку м'яса і м'ясопродуктів має складності.

У дослідженні проведено аналіз тих підприємств, які поряд із виробництвом ковбасних виробів виготовляють сировину для власного виробництва, зберігають виготовлену продукцію, транспортують до

Таблиця 1

Динаміка показників імпорту м'ясної продукції в Україну, 2012–2013 рр., (тонн)

Види м'ясної продукції	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2013 р. до 2007 р., %
Яловичина	357,3	2415,4	23628,3	19272,7	8795,1	18839,0	9878,3	27,6 р.
Свинина	1051,7	39833,7	41994,5	47195,6	62342,1	180743,3	154417,6	147 р.
М'ясо і харчові продукти домашньої птиці	66134,9	256020	135118,7	151834,4	131178,3	252607,5	192050,9	У 2,9 р.
Ковбасні вироби	1198,2	4277,1	10116,9	11681,3	7756,7	12860	1078,1	90,0
М'ясні консерви	1864	1358,5	11860,8	39535,2	52999,9	9845	5349,2	У 2,9 р.

Джерело: розроблено на основі даних Держкомстату України

точок продажу, а також здійснюють реалізацію такої продукції. За даними журналу Фокус було визначено 50 найбільш популярних українських брендів, які завоювали та утримують своє місце в реальному споживчому кошику українців, серед них – шість популярних брендів виробників ковбасних виробів (табл. 2).

Таблиця 2

Аналіз брендів виробників ковбасних виробів, які містяться у споживчому кошику українців

Назва торговельної марки	Місце в рейтингу	Продажі 2014 р., млн грн
ТМ «Глобино»	11	1,166
М «Ятрань»	24	619,2
ТМ «Фарро»	30	511,7
ТМ «Ювілейний»	36	403,4
ТМ «Дружба Народів»	40	340
ТМ «Ващинський»	50	234,4

З-поміж багатьох виробників м'ясопродуктів, виділено 10 найбільших компаній України. До першої десятки входять м'ясокомбінати: ТОВ «Дружба народів» (входить до групи «Миронівський хлібопродукт»), ТОВ «Глобинський м'ясокомбінат», М'ясна фабрика «Фаворит», М'ясокомбінат «Ятрань», ВАТ «Кременчукм'ясо», Горлівський м'ясокомбінат, Луганський м'ясокомбінат, м'ясокомбінат «Ювілейний», Володимир-Волинська птахофабрика, Український бекон. ТОВ «Житомирський м'ясокомбінат» посідає 14 місце серед найбільших м'ясопереробників країни. Вивчення досвіду функціонування великих м'ясопереробних підприємств України показує, що ринок м'ясопродуктів консолідується. Великі виробники створюють вертикально інтегровані структури, охоплюючи весь цикл виробництва і реалізації м'ясопродуктів – від вирощування худоби до роздрібного продажу. Процес консолідації активів найбільших виробників завершиться тим, що середні та малі переробні підприємства можуть банкрутувати, не витримавши конкуренції на ринку. Важливим чинником конкурентної боротьби на ринку м'ясної продукції є переобладнання підприємств. Вижити можуть лише ті підприємства, що вкладають значні кошти у розширення виробництва, удосконалення технології вирощування, переробки і реалізації продукції та запровадження стратегічного управління. На наш погляд, середні та малі м'ясопереробні підприємства, які застосовують стратегічне управління, можуть мати переваги перед великими виробниками м'ясної продукції за рахунок гнучкості своєї діяльності, швидше реагуючи на потреби ринку, змінюючи «неходовий» товар на нову продукцію. Для ринку продукції м'ясопереробної промисловості характерним є високий рівень конкуренції. Провідними виробниками м'ясопереробної промисловості, за підсумками 2014 року, є ТОВ «Житомирський м'ясокомбінат», ТОВ «Екопродукт», ПАТ «Бердичівський м'ясокомбінат», ТОВ «Овручм'ясо», ПАТ «Новоград-Волинський м'ясокомбінат». Кожне шосте підприємство виробляє свіже, охолоджене, заморожене м'ясо та м'ясні продукти і ковбаси.

Через низьку купівельну спроможність попит на цю продукцію обмежений та має тенденцію до скорочення. Тому низький платоспроможний попит впливає на формування пропозиції. У таблиці 3 наведено обсяг виробництва ПП Фірма «Гармаш» (м. Одеса) за 2009–2014 рр.

Таблиця 3

**Виробництво ковбасних виробів
ПП Фірма «Гармаш» за 2009–2013 рр.**

Рік	Ковбасні вироби, т
2010	9851
2011	11023
2012	10899
2013	11271
2014	10043

Джерело: дані підприємства

Такі умови змушують виробників знижувати ціни на продукцію, а не підвищувати їх. Фінансова й економічна ситуація багатьох переробних підприємств залишається дуже складною, вона ускладнюється недорозвиненістю вітчизняного ринку.

Серед виявлених проблем сьогодення, які стримують розвиток м'ясопереробної галузі, є: відсутність системної, комплексної програми державної підтримки товаровиробників; недостатність матеріально-технічних ресурсів; слабка дієвість заходів щодо захисту внутрішнього ринку від експансії імпортованих продуктів тваринного походження. Дослідженнями встановлено, що вітчизняний ринок м'ясної сировини нестабільний. Основними його тенденціями є скорочення обсягів виробництва основних видів та зміна структури на користь дешевших видів м'яса (птиці); часта зміна цінових тенденцій.

Висновки. М'ясопереробні підприємства тісно пов'язані із сировинною базою, тобто тваринництвом, – виробництво необхідної кількості якісного м'яса є передумовою для їхнього сталого розвитку. З даної таблиці можна побачити, що обсяг виробництва зменшується. Дана ситуація спостерігається на всіх м'ясопереробних підприємствах країни. Отже, досягнутий рівень конкурентоспроможності підприємств м'ясопродуктового підкомплексу регіонів України є низьким, обсяги внутрішнього виробництва м'яса та м'ясопродуктів є недостатніми для забезпечення потреб споживачів. Формування організаційної структури підприємств м'ясної промисловості йде в напрямку створення малих та середніх підприємств, до складу яких, в свою чергу, входять заводи, цехи та дільниці. Вони сформовані за предметним поділом – виробництвом готової продукції: м'яса, ковбасних виробів, консервів, технічних фабрикатів, медичних препаратів тощо. Крім того, підприємства м'ясної промисловості зосереджують поряд із основним виробництвом велику кількість допоміжних та обслуговуючих виробництв і служб, а також об'єкти соціальної інфраструктури: гуртожитки, об'єкти охорони здоров'я тощо. Таким чином, підприємства являють собою багаторівневу лінійно-функціональне утворення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Драган О. Основні напрямки реструктуризації підприємств м'ясної промисловості України / О. Драган // Економіка. Фінанси. Право. – 2000. – № 11. – С. 3-6.
2. Ємцев В.І. Особливості формування конкурентоспроможності підприємств м'ясної промисловості України / В.І. Ємцев // Наук. вісн. Ужгород. ун-ту. – Ужгород : 2013. – С. 100-105.
3. Заремба П.О. Методичні підходи до забезпечення стратегічного розвитку м'ясопереробної промисловості / П.О. Заремба // Наук. праці ДонНТУ. Серія: економічна. – 2007. – Вип. 32. – С. 184-187.
4. Заремба П.О. Реалізація потенційних можливостей підприємств як умова стабілізації та ефективного розвитку м'ясопереробної промисловості України / П.О. Заремба //

- Торгівля і ринок України. – 2010. – Вип. 29. – С. 403-410.
5. Кундєєва Г.О. Стан, проблеми та перспективи інноваційної діяльності й тенденції розвитку інноваційної активності м'ясопереробної галузі / Г.О. Кундєєва // Вісн. Східноєвроп. ун-ту економіки та менеджменту. Серія: Економіка і менеджмент. – 2009. – № 1 (5). – С. 164-177.
 6. Мазуренко О.В. Стан і напрями розвитку м'ясопродуктового підкомплексу в Україні / О.В. Мазуренко // Економіка АПК. – 2012. – № 8. – С. 59-65.
 7. Міхєєнко К.С. Стратегія економічного розвитку м'ясопереробної промисловості : автореф. дис. ... канд. економ. наук : 08.00.03 / К.С. Міхєєнко ; Донецький нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. – Донецьк, 2007. – 20 с.
 8. Пічкур Т. Стан українського ринку м'яса та м'ясопродуктів / Т. Пічкур, Г. Бондуренко, Д. Засєкін // Товари і ринки. – 2011. – № 2. – С. 46-52.
 9. Седікова І.О. Формування конкурентних переваг підприємств м'ясної промисловості / І.О. Седікова // Економіка харчової промисловості. – Одеса, 2011. – № 2(10). – С. 61-64.
 10. Янковий В.О. М'ясопереробна промисловість, стан і перспективи розвитку / В.О. Янковий // Харчова наука і технологія. – 2010. – № 11. – С. 90-95.

УДК 33-02.564

Смолякова О.М.
*аспірант кафедри економіки та оцінки майна підприємств
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця*

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ТА ЙОГО ПРОГНОЗУВАННЯ

У статті викладено інструменти, методи, процедури та етапи технології проведення, практичні пропозиції оцінювання рівня економічної стійкості підприємств та його прогнозування. Для об'єктивного оцінювання економічної стійкості промислового підприємства варто мати не тільки обґрунтовану систему показників, яка змістовно характеризує стійкість, але і перевірений на практиці та науково сформований комплекс складових методичного забезпечення оцінювання рівня економічної стійкості підприємств та його прогнозування. Рекомендовано визначати рівень економічної стійкості за допомогою побудови таксономічного показника розвитку на основі системи показників, який буде враховувати лише впливові показники, що обумовлюють причинно-наслідкові взаємозв'язки, які формують стійкість. У статті наведено рекомендації розроблення шкали величини економічної стійкості. Для моніторингу перспектив розвитку економічної стійкості підприємств та розроблення відповідних управлінських заходів коригування негативних тенденцій рекомендована процедура прогнозу значень показників економічної стійкості.

Ключові слова: методичне забезпечення, оцінювання економічної стійкості, рівень економічної стійкості, шкала величини, процедура прогнозування.

Смолякова О.Н. МЕТОДИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ОЦЕНИВАНИЯ УРОВНЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ УСТОЙЧИВОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ И ЕГО ПРОГНОЗИРОВАНИЕ

В статье изложены инструменты, методы, процедуры и этапы технологии проведения, практические предложения оценивания уровня экономической устойчивости предприятий и его прогнозирование. Для объективного оценивания экономической устойчивости промышленного предприятия следует иметь не только обоснованную систему показателей, которая существенно характеризует устойчивость, но и проверенный на практике и научно сформированный комплекс составляющих методического обеспечения оценивания уровня экономической устойчивости предприятий и его прогнозирование. Рекомендовано определять уровень экономической устойчивости с помощью построения таксономического показателя развития на основе системы показателей, учитывающий лишь влияющие показатели, которые обуславливают причинно-следственные взаимосвязи, формирующие устойчивость. В статье представлены рекомендации разработки шкал величины экономической устойчивости.

Ключевые слова: методическое обеспечение, оценивание экономической устойчивости, уровень экономической устойчивости, шкала величины, процедура прогнозирования.

Smoliakova O.N. METHODOICAL MAINTENANCE ASSESSMENT LEVEL OF ECONOMIC STABILITY OF THE ENTERPRISE AND ITS PREDICTION

Tools, techniques, procedures and stages of technology, practical proposals evaluation of the level of economic stability of enterprises and set out in article forecasting. For an objective assessment of economic stability of industrial enterprise should not only have a reasonable system of indicators that characterizes the stability of content, but also the proven and scientifically generated set of components of methodical maintenance assessment level of economic stability of the enterprises and its forecasting. The level of economic stability is recommended to determine by constructing taxonomic indicator development based on a system of indicators, taking into account only the influencing parameters that determine the relationship of cause and effect, forming resistance. Recommendations magnitude scale development of economic sustainability are presented in the article.

Keywords: methodical maintenance, assessment of economic stability, level of economic stability, scale of magnitude, prediction procedure.

Постановка проблеми. Економічна стійкість промислових підприємств є основним критерієм функціонування та розвитку в сучасних складних соціально-економічних умовах, що існують наразі в Україні. В управлінні економічною стійкістю промислових підприємств важливо знати рівень її розвитку, тобто інтегральний показник, який комплексно

однією величиною відображає стан економічної стійкості та прогнозувати змінення значень показників, що характеризують її.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проведений аналіз вітчизняних методик щодо оцінювання економічної стійкості підприємств, зокрема таких учених, як С.Н. Анохін [1], О.В. Ареф'єва [2],

М.В. Афанасьєв [3], О.Н. Зайцев [4], М.С. Кроленко [5], О.М. Колодізєв, К.М. Нужний [6], В.Л. Іванов [7], С.А. Тхор [8], дозволив виокремити недоліки, а саме використання розширеної системи частинних показників, які попередньо не перевірені на взаємозв'язок та значимість, відсутність обґрунтованих еталонів значень частинних показників, констатація лише значення інтегрального показника економічної стійкості без прив'язки до шкали величини цього показника.

Постановка завдання. Спроби оцінювати економічну стійкість промислових підприємств тільки фінансовими показниками є обмеженим підходом. Навіть порівняння значень системи частинних показників з нормативними або оптимальними все одно потребує визначення рівня економічної стійкості. Тому оцінка й аналіз рівня економічної стійкості підприємств, безумовно, є необхідною умовою в її управлінні, але недостатньою.

Відомо, що в економіці побудувати інтегральний показник можна різними аналітичними методами [9]. Вважається, що найчастіше використовуються методи агрегації числової інформації у вигляді суми, середньозваженого. У своїх дослідженнях багато вчених-економістів застосовують адитивну та мультиплікативну згортки частинних показників. Другим напрямом розроблення інтегральних показників є застосування математичних методів, таких як метод таксономічного показника розвитку або показника якості. Перевагою даного напрямку є передбачення у побудові інтегрального показника процедури «аналіз-синтез». Завдяки системі частинних показників поглиблено вивчається об'єкт в економіці, а визначення рівня його розвитку здійснюється на основі значення інтегрального показника.

Виклад основного матеріалу дослідження. При згортці системи частинних показників в інтегральній типовій процедурі у застосуванні математичних методів є: 1) обґрунтування доцільності присутності кожного частинного показника в системі; 2) стандартизація або нормування значень частинних показників; 3) безпосередній метод редукції величин в інтегральний показник; 4) обчислення інтегрального показника в динаміці. Фахівці з проблем математичних методів виокремлюють дві групи методів обчислення інтегральних показників. Першу групу утворюють методи, що передбачають існування еталону досягнення значень показників (еталонних рівнів величини ознаки) та знаходження відстані від реального рівня до еталонного. Типовим представником першої групи методів є метод побудови таксономічного показника розвитку В. Плюти [10]. Перевагами даного методу є простота в обчисленні та чіткість в інтерпретації, можливість формування ієрархічної системи показників, що описує об'єкт. Особливістю даного математичного методу обчислення інтегрального показника є розділення всієї системи частинних

показників на стимулятори, дестимулятори, номінатори. Якщо буде здійснена неправильна класифікація ознак, це призведе до отримання необґрунтованих значень таксономічного показника. Для того щоб рівень інтегрального показника можна було порівнювати, варто науково обґрунтувати еталонні значення. Як правило, еталонні значення знаходять за критерієм Міні-Макс по всій сукупності значень. Іноді еталонні значення частинних показників формують на основі теоретико-логічного аналізу рекомендацій відомих фахівців з проблем економічного аналізу та наявних законодавчо-правових документів.

Для оцінки рівня розвитку економічної стійкості машинобудівних підприємств, що досліджувалися, обчислимо інтегральний показник, який буде враховувати лише впливові показники, що обумовлюють причинно-наслідкові взаємозв'язки, які формують стійкість. Тому інтегральний показник економічної стійкості промислових підприємств, що досліджувалися, обчислимо за частинними показниками: виробничої стійкості: коефіцієнтом використання виробничих потужностей (x_8), кількістю упродовжених у виробництво нових технологій (x_9), питомою вагою витрат на машини, устаткування, інструменти, інші основні фонди і капітальні витрати, пов'язані з упродовженням інновацій у загальному обсязі витрат на інновації (x_{10}), фондоозброєністю (x_{11}), відповідністю розмірів поставлених ресурсів та їх необхідної потреби (x_{12}), питомою вагою працівників, що підвищили кваліфікацію у звітному році (x_{14}), питомою вагою працівників віком до 50 років (x_{15}), питомою вагою працівників, що виконують науково-технічну роботу (x_{16}), ступенем зносу основних фондів (x_{17}), темпами росту продуктивності праці (x_{19}), рентабельністю основних фондів (x_{20}), фондовіддачею (x_{21}); фінансова складова: коефіцієнтом фінансової автономії (x_{22}), коефіцієнтом структури довгострокових вкладів (x_{23}), коефіцієнтом фінансової стабільності (x_{24}), коефіцієнтом абсолютної ліквідності (x_{26}), коефіцієнтом поточної ліквідності (x_{27}), коефіцієнтом оборотності основного капіталу (x_{28}), коефіцієнтом оборотності дебіторської заборгованості (x_{29}), коефіцієнтом оборотності запасів (x_{30}), рентабельністю продажу (x_{31}), рентабельністю підприємства (x_{33}); стійкість функціонування щодо життєвого циклу: співвідношенням між вартістю майна та його кредиторською заборгованістю (x_{34}), коефіцієнтом самофінансування (x_{36}), рівнем динаміка планів (x_{38}), питомою вагою підрозділів, що мають самостійний баланс (x_{39}), наявністю фондів розвитку на підприємстві для кожного підрозділу (x_{40}), стійкість на ринку товарів та послуг: часткою нової продукції (x_{43}), коефіцієнтом оновлення товарної номенклатури (x_{44}), долею продукції, що зазнала гарантійного обслуговування (x_{46}), економічною ефективністю експорту (x_{47}). Як було вже сказано, при обчисленні інтегрального показника економічної стійкості методом побудови

Таблиця 1
Значення інтегрального показника економічної стійкості підприємств (I_{ec}) протягом 2005–2014 рр.

Підприємство	Період дослідження (роки)									
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
ПАТ «Турбоатом»	0,290	0,276	0,423	0,370	0,139	0,335	0,273	0,454	0,497	0,498
ПАТ «Харківський підшипниковий завод»	0,242	0,361	0,425	0,351	0,180	0,173	0,281	0,445	0,399	0,467
ПАТ «Харківський верстатобудівний завод»	0,296	0,324	0,342	0,388	0,083	0,282	0,389	0,442	0,486	0,401
ПАТ «Завод «Південкабель»	0,218	0,282	0,340	0,230	0,046	0,248	0,299	0,314	0,266	0,303
ПАТ «Автрамат»	0,343	0,304	0,413	0,394	0,110	0,200	0,378	0,229	0,302	0,261

таксономічного показника розвитку важливо правильно вибрати еталонні значення кожного частинного показника. Використавши критерій Міні-Макс з урахуванням стандартної похибки, були обчислені інтегральні показники економічної стійкості всіх підприємств, що досліджувались в динаміці. У таблиці 1 представлені значення інтегральних показників на підприємствах ПАТ «Турбоатом» (Пр1), ПАТ «Харківський підшипниковий завод» (Пр2), ПАТ «Харківський верстатобудівний завод» (Пр3), ПАТ «Завод «Південкабель»» (Пр4), ПАТ «Автрамат» (Пр5) за 2005–2014 рр.

Для порівняння рівня економічної стійкості варто розробити шкалу значень даної величини. За допомогою шкали визначають величини ознак об'єкта, вони є інструментом, який забезпечує точність вимірювання [10]. Згідно з С. Стівенсом, розрізняють чотири типи шкал: шкала найменувань, шкала порядку, шкала інтервалів чи шкала відношень. Дотримуючись підходу щодо шкал Кумбса, який пропонував розглядати шкали як математичні конструкції, для яких важливі два моменти: об'єкти і відстані між ними [10]. При обґрунтуванні шкали величини економічної стійкості промислових підприємств, що досліджувались слід керуватись одночасно цими двома підходами. Таким чином, при побудові даної шкали, яка за своїми властивостями є інтервальною шкалою, необхідно врахувати розподіл значень інтегрального показника на підприємствах, що досліджувалися, та числові характеристики: середню та середньоквадратичне відхилення:

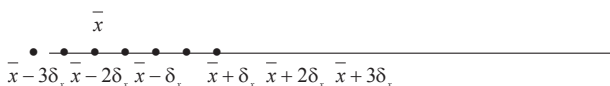

Рис. 1. Рекомендований вигляд шкали [10]

На рисунку 2 наведено закон розподілу та графічне зображення числових характеристик («усатий

ящик») значень інтегрального показника економічної стійкості промислових підприємств, що досліджувалися.

Як наочно демонструє рисунок 2, маємо закон розподілу значень інтегрального показника економічної стійкості промислових підприємств, що близький до нормального. Обчислені числові характеристики сукупності значень інтегрального показника економічної стійкості такі: середнє значення 0,3164 (\bar{I}_{ec}), медіана 0,314, дисперсія 0,0114, середньоквадратичне відхилення 0,1067, мінімальне значення 0,046, максимальне значення 0,498, розкид значень 0,452. Врахуємо, що значення інтегрального показника змінюється від 0 до 1. Отже, для ідентифікації рівня економічної стійкості промислових підприємств, що досліджувалися, маємо інтервали змін значень інтегрального показника (табл. 2).

Таким чином, аналіз змісту таблиці 2 свідчить про мінливість рівнів економічної стійкості на кожному підприємстві протягом 2005–2014 рр. Проте існують позитивні тенденції змін рівнів економічної стійкості. На підприємстві ПАТ «Турбоатом» протягом останніх трьох років зберігається рівноважний стан. Це відноситься і до ПАТ «Харківський верстатобудівний завод» та ПАТ «Харківський підшипниковий завод». Щодо економічної стійкості ПАТ «Автрамат», то вона протягом періоду дослідження кризово-критична, що є загрозою життєдіяльності підприємства.

Для розробки дієвих управлінських заходів необхідно знати прогноз значень як частинних показників, так і загального рівня економічної стійкості на кожному підприємстві. Одним із простих математичних підходів у прогнозуванні економічних показників є моделювання тенденції їх розвитку на основі кривих росту. При цьому будується функція часу $y = f(x)$ та вважається, що вплив інших факторів несуттєво чи непрямо враховується через фактор часу [11]. Основним принципом прогнозування на основі моделей кривих росту є екстра-

Таблиця 2

Інтервали змін значень інтегрального показника економічної стійкості підприємств, що досліджувалися

	$\bar{I}_{ec} - 3\sigma$	$\bar{I}_{ec} - 2\sigma$	$\bar{I}_{ec} - \sigma$	$\bar{I}_{ec} + \sigma$	$\bar{I}_{ec} + 2\sigma$	$\bar{I}_{ec} + 3\sigma$
Реперні значення	0,000	0,103	0,2097	0,4231	0,5298	0,6365
Інтервали	[0, 0,103)		[0,103, 0,3164)	[0,3164, 0,4231)	[0,4231, 0,6365)	[0,6365, 1]
Рівень	Кризовий стан		Критичний стан	Відносний стан	Рівноважний стан	Ідеальний стан

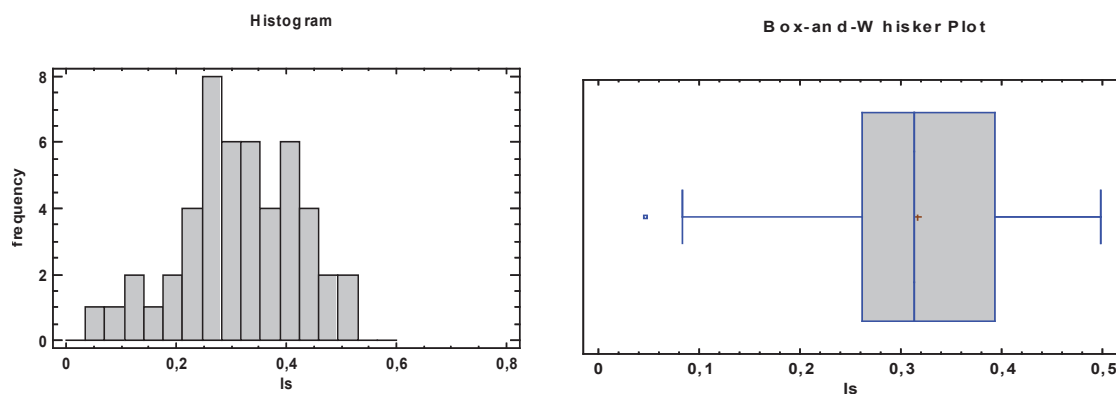

Рис. 2. Гістограма та «усатий ящик» значень інтегрального показника економічної стійкості промислових підприємств

поляція значень. При обчисленні моделей кривих росту слід дотримуватися таких етапів: 1) вибір виду кривої, форма якої відповідає характеру зміни часового ряду; 2) оцінка параметрів обраної кривої; 3) перевірка адекватності обраної кривої, оцінка точності моделей і остаточний вибір кривої росту; 4) обчислення точкового та інтервального прогнозів. Використавши статистичний пакет Statgraphics Centurion, були обчислені криві росту для прогнозу значень показників економічної стійкості підприємств, що досліджувались. Так, для підприємства ПАТ «Турбоатом» моделі прогнозу значень показників економічної стійкості мають такий вигляд. Рівняння кривої росту для коефіцієнта використання виробничих потужностей (x_8): $x_8 = \frac{1}{1,509 - 0,097t}$.

Якість усіх розроблених моделей була перевірена завдяки статистичними критеріями, а саме були обчислені коефіцієнти детермінації, значення критерія Фішера та значення критерія Дарбіна-Уотсона. За значенням критерія Дарбіна-Уотсона перевірили залишки на наявність значимих автокореляцій між послідовними спостереженнями в тому порядку, в якому вони слідують у масиві даних; якщо P -value більше ніж 0,05, то слідує висновок, що серійні автокореляції відсутні. Для моделі прогнозу значень коефіцієнта використання виробничих потужностей значення критеріїв такі: $R^2 = 2,844$; $F = 0,20$; $DW = 1,251$, що свідчить про низьку якість розро-

бленої моделі, тому прогноз за даною моделлю не варто робити. Рівняння кривої росту для кількості упродовжених у виробництво нових технологій (x_9): $x_9 = \sqrt{1,506 + 0,061t^2}$, при цьому $R^2 = 43,38$; $F = 5,36$; $DW = 1,96$, що свідчить про статистичну якість розробленої моделі. Прогнозні значення даного показника такі: на 2015 рік – 2,98, на 2016 рік – 3,21, на 2017 рік – 3,21. Таким чином, на наступні три роки на підприємстві очікується впровадження 3-х нових технологій. Для прогнозу питомої ваги витрат на машини, устаткування, інструменти, інші основні фонди і капітальні витрати, пов'язаних з упродовженням інновацій у загальному обсязі витрат на інновації (x_{10}), використовується така модель:

$x_{10} = \frac{1}{4,232 - 0,13t}$ ($R^2 = 82,57$; $F = 33,17$; $DW = 3,01$), що свідчить про статистичну якість розробленої моделі). Прогнозні значення даного показника такі: на 2015 рік – 0,36, на 2016 рік – 0,37, на 2017 рік – 0,37. Отже, наявна позитивна тенденція зростання питомої ваги витрат на машини, устаткування, інструменти, інші основні фонди і капітальні витрати, пов'язаних з упродовженням інновацій у загальному обсязі витрат на інновації. Модель прогнозу фондоозброєності (x_{11}): $x_{11} = e^{9,458 + 0,237t}$, ($R^2 = 99,689$; $F = 2241,36$; $DW = 2,802$ що свідчить про статистичну якість розробленої моделі). Прогнозні значення даного показника такі: на 2015 рік – 27429,2, на 2016 рік – 28374,0, на 2017 рік – 28374,0, тобто передбачається зростання значення даного показника, що дуже важливо для підвищення економічної стійкості, зокрема випереджаюче зростання виробництва продукції порівняно зі зростанням основних виробничих фондів. Для прогнозу показника відповідності розмірів поставлених ресурсів та їхньої необхідної потреби (x_{12}) модель має вигляд: $x_{12} = 1,08 - 0,041t$ ($R^2 = 20,833$; $F = 1,84$; $DW = 3,088$, що свідчить про статистичну якість розробленої моделі). Прогнозні значення даного показника не задовільні: на 2015 рік – 0,625, на 2016 рік – 0,583, на 2017 рік – 0,583. Оцінюючи ресурси підприємства варто визначити їх відповідність розмірів поставлених ресурсів та їхньої необхідної потреби, оскільки достатня їхня кількість спроможна задовольнити більші потреби у виробництві більшого обсягу продукції.

Аналогічний аналіз моделей прогнозування значень показників економічної стійкості підприємства та рівня значень був проведений за усіма значущими показниками. Він дав змогу побудувати дерево цілей за реальним забезпеченням економічної стійкості даного підприємства (рис. 3).

Висновки. Таким чином, проведені дослідження під-

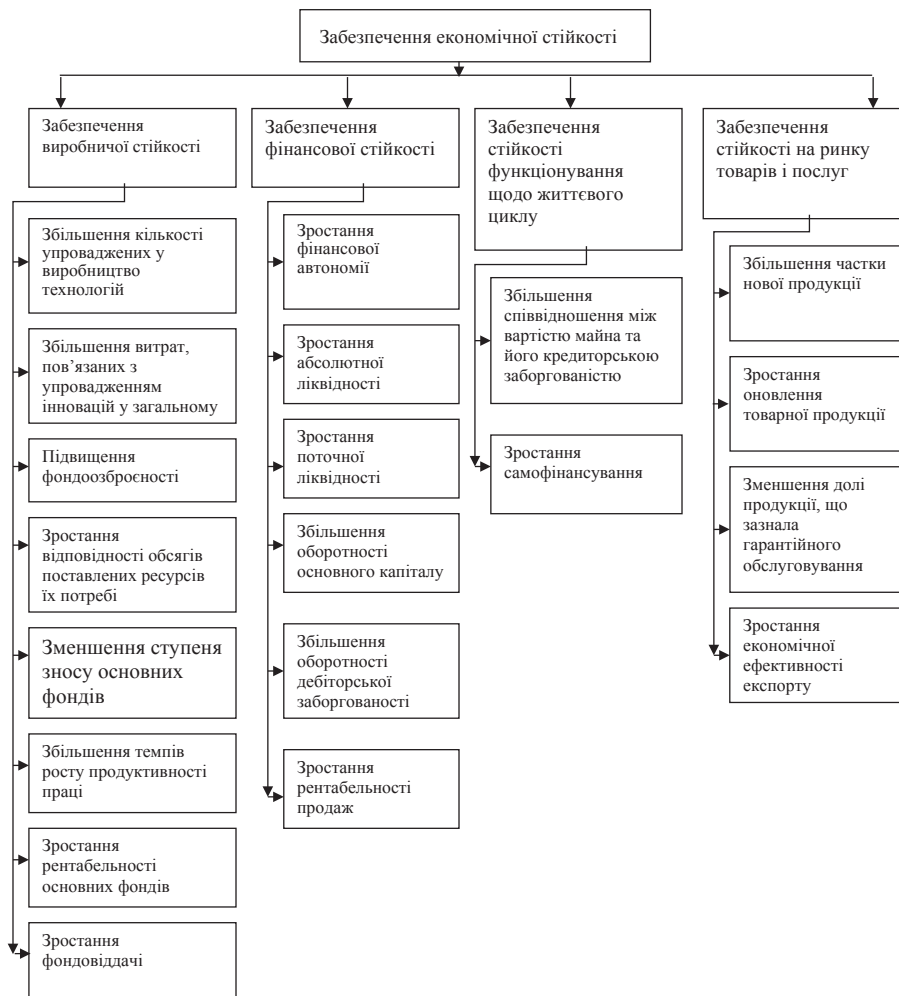

Рис. 3. Дерево цілей по забезпеченню економічної стійкості ПАТ «Турбоатом»

тверджують доцільність визначення рівня економічної стійкості промислових підприємств для її оцінювання на основі обчислення інтегрального показника за методом побудови таксономічного показника розвитку. Для ідентифікації рівня економічної стійкості рекомендується розробляти шкалу величини. Шкала величини економічної стійкості ґрунтується на врахуванні закону розподілу значень інтегрального показника та числових характеристик сукупності його значень. Для моніторингу економічної стійкості підприємств у перспективні періоди запропоновано значення прогнозу обчислювати на основі побудованих кривих росту по кожному показнику, що є найвпливовішим на економічну стійкість. Логіка організації методичного забезпечення оцінювання рівня економічної стійкості підприємств та його прогнозування складається з етапів: 1) формування системи частинних показників, які є найбільш впливовими та значимими у причинно-наслідкових взаємозв'язках, що підтримують стан рівноваги та розвитку; 2) обчислення інтегрального показника економічної стійкості підприємства методом побудови таксономічного показника розвитку; 3) ідентифікація рівня економічної стійкості за допомогою побудови шкали величини; 4) прогнозування значень частинних показників економічної стійкості для моніторингу її в найближчій перспективі; 5) розроблення заходів щодо корегування стану життєдіяльності підприємства для забезпечення економічної стійкості. Пропоноване методичне забезпечення дозволяє об'єктивно визначити рівень економічної стійкості, провести її оцінювання для розроблення дієвих управлінських заходів щодо стійкого розвитку підприємства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Анохин С.Н. Основы экономической устойчивости промышленных предприятий в рыночной экономике / Саратовский гос. технический ун-т. – Саратов, 2000. – 44 с.
2. Ареф'єва О.В. Економічна стійкість підприємства: сутність, складові та заходи з її забезпечення / О.В. Ареф'єва, Д.М. Городинська // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 8(86). – С. 34-38.
3. Афанасьев Н.В. Управление развитием предприятия : [монография] / Н.В. Афанасьев, В.Д. Рогожин, В.И. Рудыка. – Х. : ИД «ИНЖЭК», 2003. – 184 с.
4. Зайцев О.Н. Оценка экономической устойчивости промышленных предприятий (на примере промышленности строительных материалов) : автореф. дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / О.Н. Зайцев. – Хабаровск, 2007. – 23 с.
5. Кроленко М.С. Система показателей экономической устойчивости промислового підприємства / М.С. Кроленко // Економічний вісник Донбасу. – 2011. – № 3(25). – С. 180-187.
6. Колодзєв О.М., Нужний К.М. Дослідження сутності та змісту економічної стійкості підприємства // Науч.-техн. сб.: Коммунальное хозяйство городов. – 2007. – № 78. – С. 238-243.
7. Іванов В.Л. Управління економічною стійкістю промислових підприємств (на прикладі підприємства машинобудівного комплексу) : монографія. – Луганськ : СЛУ ім. В. Даля, 2005. – 268 с.
8. Тхор С.А. Методические подходы к оценке экономической устойчивости предприятия // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. Ч. 2. – 2004. – № 10(80). – С. 199-204.
9. Пономаренко В.С. Аналіз даних у дослідженнях соціально-економічних систем : моногр. / В.С. Пономаренко, Л.М. Малярець. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2009. – 432 с.
10. Малярець Л.М. Вимірювання ознак об'єктів в економіці: методологія та практика. Наукове видання. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2006. – 384 с.
11. Малярець Л.М. Экономико-математические методы и модели : учебн. пособ. для иностранных студентов / Л.М. Малярець. – Х. : Изд. ХНЭУ, 2013. – 288 с.

УДК 658.167

Ступіна Ю.Ю.

аспірант,

Українська інженерно-педагогічна академія

Ус Ю.В.

кандидат економічних наук,

доцент кафедри банківської справи

Харківського національного економічного університету

імені Семена Кузнеця

ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ МЕТОДІВ УПРАВЛІННЯ ЗМІНАМИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ МАШИНОБУДУВАННЯ

У сучасних умовах, коли економіка країни перебуває у нестабільному стані, особливо гостро постає питання ефективного та своєчасного реагування на зміни зовнішнього чи внутрішнього середовища підприємства шляхом використання сучасних методів управління змінами. У статті розглянуто особливості застосування сучасних підходів в економіці при впровадженні процесу управління змінами на підприємстві. Наведено схему обґрунтування вибору сучасного методу управління змінами.

Ключові слова: зміни, сучасні методи управління змінами, управління змінами, аутстафінг, аутсорсинг, ауттаскінг, інсорсинг, трансформація, реструктуризація, реорганізація, інновація, організаційний розвиток, даунсайзінг, реінжиніринг, біореінжиніринг, реновація, бенчмаркінг, всебічне управління якістю, шість сигма.

Ступіна Ю.Ю. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СОВРЕМЕННЫХ МЕТОДОВ УПРАВЛЕНИЯ ИЗМЕНЕНИЯМИ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ МАШИНОСТРОЕНИЯ

В современных условиях, когда экономика страны находится в нестабильном состоянии, особенно остро стоит вопрос эффективного и своевременного реагирования на изменения внешней или внутренней среды предприятия путем использования современных методов управления изменениями. В статье рассмотрены особенности применения современных подходов в экономике при внедрении процесса управления изменениями на предприятии. Приведена схема обоснования современного метода управления изменениями.

Ключевые слова: изменения, современные методы управления изменениями, управления изменениями, аутстафтинг, аутсорсинг, ауттаскинг, инсорсинг, трансформация, реструктуризация, реорганизация, инновация, организационное развитие, даунсайзинг, реинжиниринг, биореинжиниринг, реновация, бенчмаркинг, всестороннее управление качеством, шесть сигма.

Stupina Y.Y. THE USE OF MODERN METHODS OF CHANGE MANAGEMENT IN THE ENGINEERING ENTERPRISES

In modern conditions of economy when the country is in an unstable state especially acute question of effective and timely response to changes in the external or internal environment of the enterprise through the use of modern methods of management changes. In the article the features of the application of modern approaches in economics at the introduction of the management changes at the company. This scheme study modern method of management changes.

Keywords: changes, modern methods of change management, change management, outstaffing, outsourcing, auttaskinh, insorsynh, transformation, restructuring, reorganization, innovation, organizational development, daunsayzinh, reengineering, bioreinzhentirynh, renovation, benchmarking, comprehensive quality management, six sigma.

Постановка проблеми. Циклічний характер, що має структура динаміки економічного розвитку підприємства, обумовлює з певною періодичністю виникнення кризові явища, а разом і з тим – необхідність впровадження змін у діяльності підприємства. Виникнення різних нестандартних економічних, і не тільки, ситуацій, а також порушення рівноваги системи підприємства можуть призвести до системних проблем функціонування, а разом і з тим необхідністю проводити зміни у діяльності. У такому разі особливою проблемою у діяльності підприємства стає вибір та своєчасне застосування дієвих, ефективних сучасних методів управління змінами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зважаючи на постійну актуальність проблеми управління змінами, дослідженням питань використання сучасних методів управління змінами на підприємствах займаються, як вітчизняні, так і зарубіжні вчені. Зокрема, такі вчені, як І. Адізес, А.А. Садеків та О.Ю. Гусева, [1], А. В. Куценко [2], В.В. Стадник, М.А. Йохна, Н. Круглова, Є.М. Короткова [3], Д. Воронков [4], М. Хаммер і Дж Чампі [10] та інші займаються всебічним вивченням особливостей та процесу проведення змін. Наукові здобутки мають не тільки теоретичне, а й практичне застосування. У реаліях діяльності вітчизняних підпри-

ємств варто проводити адаптацію сучасних закордонних методів до української дійсності. Більшість наукових досліджень присвячені окремим методам управління змінами, та не носять комплексного характеру. Проблема вивчення методів управління змінами полягає у визначенні глибини характеру процесу змін, а саме революційного чи еволюційного характеру, і тільки після цього визначатися з методом управління змінами. Саме від способу реалізації змін на підприємстві, який є оптимально прийнятним на даному етапі діяльності, буде залежати вибір оптимальних та дієвих сучасних методів управління змінами.

На думку І.А. Помігалова, антикризове управління є одним із різновидів реагування на зміни та враховує характеристику як за метою, за тимчасовими обмеженнями, так і за сферами впровадження. Отже, антикризове управління визначають як планування і проведення заходів щодо збереження базисних змінних величин на підприємстві зі зміною інших складових. Через прямий вплив на забезпечення збереження базисних змінних величин (ліквідності, дохідності або обороту) окремі складові частини реактивного управління характеризуються чіткою метою з досягненням певного рівня ліквідності та прибутковості [5].

Український вчений А.А. Садеков вважає головною проблемою те, що проведені дослідження в області управління змінами не обґрунтовують доцільність використання того чи іншого методу управління залежно від життєвого циклу підприємства. Хоча визначення стану підприємства за низкою факторів дає змогу запропонувати найбільш оптимальний набір дієвих методів управління змінами, що дозволять зміцнити позиції підприємства на ринку [1].

Постановка завдання. На основі вищевикладеного можна сформулювати дослідження, яке полягає у опрацюванні та згрупуванні сучасних методів у ефективну систему управління змінами, що відповідає адекватним ринковим умовам функціонування, враховує наявну стратегічні цілі діяльності, організаційну структуру, існуючий економічний, технічний, технологічний, ресурсний потенціали, наведенні алгоритму застосування сучасного підходу на прикладі одного з сучасних методів – реновації, при провадженні процесу управління змінами на підприємстві.

Виклад основного матеріалу. Поява більшості способів впровадження змін в українській економіці відбулася порівняно не так давно та прийшла до нас із більш розвинених країн, які вже встигли відпрацювати ці методи на своєму досвіді.

Так, уперше поняття аутстафінгу у сучасному розуміння цього слова появилось у використанні в США у 60-х роках, у розвинених країнах заходу у 70-х роках ХХ століття, у часи економічного спаду, активне використання в Україні та країнах, що розвиваються, набуло у двохтисячних роках ХХІ століття. Основною причиною виникнення цього терміну є наявність кризових явищ в економіці країни та, як наслідок, з'явлення великої кількості підприємств, які потрапили у скрутне фінансове становище чи потребують оптимізації витрат на утримання персоналу шляхом регулювання кількості працюючих без суттєвого зменшення останніх. Аутстафінг (у перекладі з англ. мови «out» – «поза» та «staff» – «штат») означає застосування особливої технології управління персоналом підприємства, коли співробітників переводять до іншого підприємства чи організації з офіційним оформленням на новому місці. Однак фактичним місцем роботи персоналу залишається колишнє підприємство.

Протилежним за діями є метод аутсорсингу, який також з'явився у США, але в 30-ті роки ХХ століття, та масове застосування у розвинених країнах отримав тільки в 80-х роках ХХ століття з метою ефективного управління активами підприємств. Аутсорсинг (у перекладі з англ. мови «outside resource using» – «використання зовнішніх ресурсів») – це прийняття певних організаційних рішень, щодо передачі виконання деяких обов'язків, які раніше виконувалися персоналом підприємства самостійно або навіть цілих видів діяльності зовнішній стороні на оплатній основі, обумовлену договірною вартістю послуг.

Різновидом аутсорсингу є ауттаскінг (у перекладі з англ. мови «out» – «поза», «tasking» – «задача») – передача підприємством-замовником окремих завдань на виконання іншій організації. Ауттаскінг, на відміну від аутсорсингу, передбачає тільки часткову передачу завдань сторонній організації, яку виконував окремий працівник.

Істотними відмінностями між аутсорсингом та аутстафінгом є характер взаємодії підприємства з працівниками, які виконують певну роботу. У першому випадку компанія, що надає послуги аутсор-

сингу, накладає певні обмеження щодо компетенції та трудових навичок персоналу, а також способу їхньої роботи. При аутстафінгу підприємство-замовник самостійно визначає умови, за яких працюватиме співробітник, а компанія-посередник лише надає послуги по оформленню.

Одним із наймолодших понять, яке прийнято використовувати нещодавно, є інсорсинг (у перекладі з англ. мови «inside resource using» – «використання внутрішніх ресурсів») – додаткове використання усіх можливих внутрішніх ресурсів компанії, має на меті зменшення витрат на утримання наявних потужностей, що за певних причин не задіяні у виробничому процесі.

Метод управління змінами шляхом трансформації підприємства полягає у перетворенні структури або форми чи способів здійснення економічної діяльності, зміна цілеспрямованості. Трансформація підприємства може проводитися такими основними формами: укрупнення підприємства, подрібнення підприємства, без зміни розміру.

Різновидом трансформації є реструктуризація підприємства – здійснення організаційних, господарських, фінансових, економічних, правових, технічних заходів, спрямованих на перемену підприємства, зміну форм власності, управління, організаційно-правової форми. Реструктуризація підприємства може проводитися такими основними формами: реорганізація організаційної структури підприємства, удосконалення наявних чи введення нових бізнес-процесів виробництва, зміна підходів до системи управління активами; оптимізація неефективних напрямів діяльності, зміна організаційно-правової форми господарювання.

Під реорганізацією розуміють зміну правового становища підприємства, тобто відбувається передача прав та обов'язків іншим юридичним особам зі зміною власників корпоративних прав на підприємство або зміну організаційно-правової форми власності. Реорганізацію можна віднести до стратегічних змін. В Україні законодавчо установлені такі напрямки реалізації реорганізації: злиття, приєднання, поділ, виділення, перетворення. До основних цілей реорганізації відносять диверсифікацію напрямків розвитку, проникнення на інші ринки, доступ до додаткових ресурсів, створення підприємств – холдингів, концернів.

Такий метод, як інновація, передбачає нововведення досягнень заснованих на використанні досягнень науки і передового досвіду в галузі техніки, технології, енергетичних ресурсів, управління персоналом та організації трудового процесу, введенням у номенклатуру нових видів продукції.

Під організаційним розвитком маються на увазі концепція планування, ініціювання та здійснення процесів зміни соціальних систем з залученням широкого кола учасників. Організаційний розвиток визначається як довгостроковий, ретельний, всеосяжний процес зміни і розвитку організації і працюючих у ній людей [3].

Періодом появи даунсайзінгу вважається початок 1980-х років, а реінжинірингу – початок 1990-х років, коли була опублікована книга М. Хаммера і Дж. Чампі «Реінжиніринг корпорації: Маніфест революції в бізнесі». М. Хаммер і Дж. Чампі дають таке визначення: реінжиніринг – це фундаментальне переосмислення і радикальне перепроєктування бізнес-процесів для досягнення істотного поліпшення в таких ключових для сучасного бізнесу показниках результативності, як витрати, якість, рівень обслу-

говування та оперативність. Результатом є різке (на порядок) поліпшення найважливіших кількісно вимірюваних показників витрат, якості, обслуговування і термінів [6].

Даунсайзінг (у перекладі з англ. мови «downsizing» – «зменшення розмірів») – це зменшення розміру підприємства для підвищення ефективності функціонування та скорочення витрат підприємства за рахунок статей на адміністративні витрати на утримання персоналу. Також існує визначення, згідно з яким «даунсайзінг» визначається як комплекс заходів (стратегія), пов'язаних з оптимізацією розмірів організації за рахунок проведення більш ефективної HR-діяльності, перетворення структури підприємства, зміни ключових цілей і робочих процесів [7]. Нині цей метод усе частіше називають більш політично коректним терміном – райтсайзінг (у перекладі з англ. мови «rightsizing» – «доведення до потрібних розмірів»).

Біореінженіринг-модель, яка ґрунтується на синтезі двох методів перетворення підприємства – організаційного розвитку, тобто соціальної підсистеми організації, та реінжинірингу, тобто технологічної сфери виробництва. Перетворення бізнесу методом біореінженірингу передбачає перепроектування генетичної архітектури підприємства водночас за такими напрямками: перетворення свідомості, реструктуризація, пожвавлення, оновлення. Перетворення свідомості – це процес розкриття корпоративної свідо-

мості, нового бачення перспективи та рішучості до змін від кожного окремого працівника до всієї організації. Тобто має бути чітко сформоване уявлення про цілі розвитку та необхідних для цього змін, дотримання базових правил поведінки у сфері бізнесу, взаємовідносин з постачальниками та споживачами, бізнес-партнерами та конкурентами, органами управління всіх рівнів; удосконалення системи показників має здійснюватися з точки зору акціонерів, споживачів; ефективності виробництва; іміджу виробництва та підприємства; підвищення ефективності системи навчання [11].

Одним із сучасних підходів до впровадження системи змін на підприємстві є реновація. Значення цього терміна було задіяне з будівництва, де під реновацією розуміють примусове звільнення території, шляхом знесення будівель і споруд, витягу з підземного простору інженерних комунікацій та інше для забезпечення можливості нового будівництва незалежно від ступеня збереження розташованих на ній будівель [12].

Реновація (у перекладі з латинської мови «renovatio» від оновлення, відновлення, ремонт) є процесом поліпшення структури. Реновація від техніко-економічний процес заміщення, що відбувається у виробництві внаслідок фізичного та морального зносу машин, обладнання, інструменту, новими основними засобами за рахунок коштів амортизаційного фонду [10].

Бенчмаркінг (у перекладі з англ. мови «bench» від «рівень, висота», «mark» від «позначка») являє собою систематичну діяльність, спрямовану на пошук, оцінку і навчання на кращих прикладах, незалежно від їхніх розміру, сфери бізнесу і географічного положення [8]. Іншими словами, бенчмаркетинг – це особливий процес пошуку та розуміння того, що інші роблять краще за нас, вивчення та удосконалення цих навичок і потім – використання таких методик, наробіток та розробок. На меті бенчмаркетингу стає підвищення конкурентоспроможності товару, що випускається на ринках, опрацювання наробіток та розробка власної програми по впровадженню та використанню наявних результатів у діяльність підприємства.

В Японії вперше була запроваджена система щодо залучення персоналу підприємства до контролю за якістю продукції. Пізніше, у 1950-х рр., американський учений А. Фейгенбаум сформував концепцію загального управління якістю. Всебічне управління якістю (від англ. Total Quality Management (TQM) – це діяльність усього колективу підприємства щодо запобігання повторенню дефектів на всіх рівнях та обов'язково вимагає

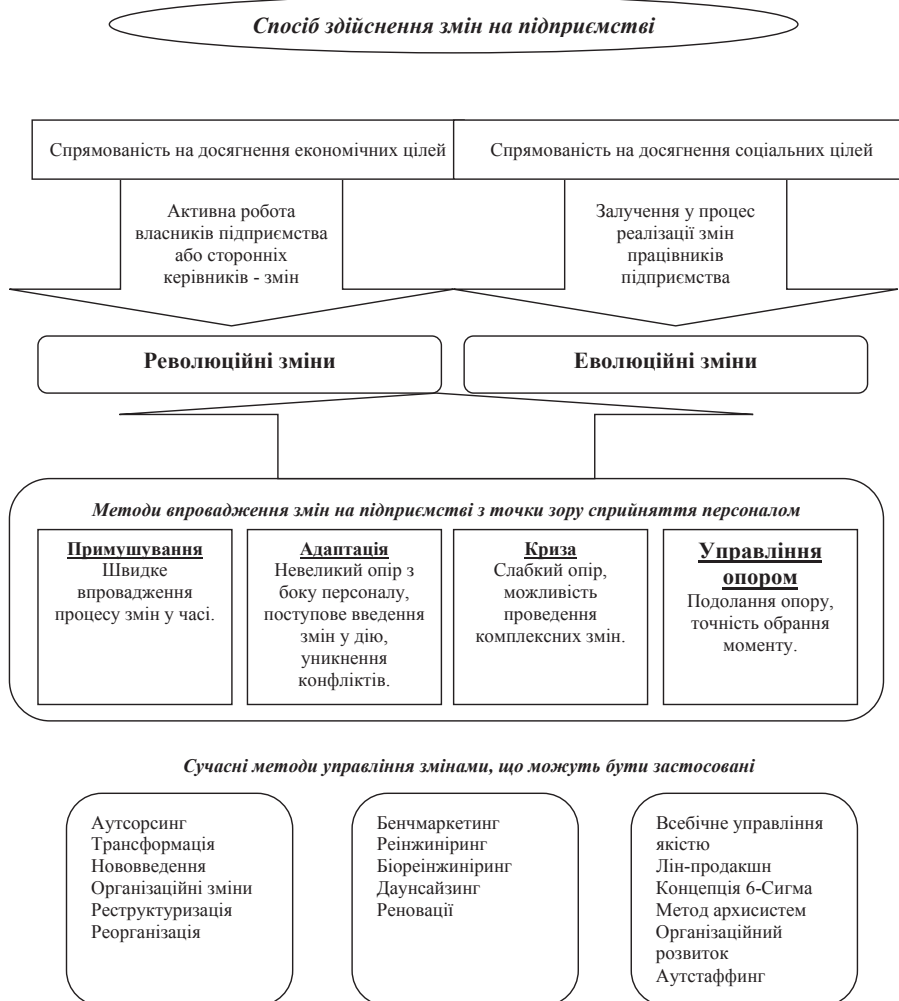

Рис. 1. Загальна схема обґрунтування вибору методів управління змінами на підприємствах машинобудування

спільних зусиль. Ця концепція передбачає всебічне та добре скоординоване використання систем і методів управління якістю в усіх сферах діяльності від досліджень і розробки до після продажного обслуговування при участі керівництва та службовців усіх рівнів при раціональному використанні технічних можливостей підприємства [11].

Ще одним підходом до управління, який без додаткових капіталовкладень забезпечує довготривалу конкурентоспроможність продукції, є Lean-production, або ошадливе виробництво (у перекладі з англ. мови «lean» – «струнке, плоске», «production» – «виробництво»). Сутність ошадливого виробництва полягає у ліквідації дій, які потребують багато часу, але не створюють додаткової цінності, а також формування процесів виробництва, які створюють додаткову цінність у безперервний потік. До особливостей цього методу можна віднести невеликий розмір партій виробництва, обмежений рівень запасів, гнучке обладнання, висококваліфіковані кадри, високий рівень виготовленої продукції.

Шість сигма – це статистична концепція, що має на меті вирішення проблем, пов'язаних з виявленням похибок у бізнес-процесах підприємства задля поліпшення якості продукції. Шість сигма – це також філософія управління, в якій основна увага приділяється усуненню браку за рахунок застосування таких прийомів, коли ставка робиться на аналіз результатів вимірювань і вдосконалення виробничих процесів [13].

Сучасне підприємство не в змозі використовувати усі ці методи одночасно, але частіше за все у цьому має і потреби. Також не завжди потрібно використовувати радикальні методи чи способи управління змінами, у більшості випадків вистачає проведення поступових але постійних удосконалень діяльності підприємства. На рисунку 1 наведена загальна схема обґрунтування вибору методів управління змінами на підприємствах машинобудування у контексті організаційно-економічного забезпечення управління змінами у напрямі досягання поставлених завдань і цілей.

Висновки. Основним завданням існування будь-якого підприємства варто вважати формування такої моделі, яка б дозволила досягненню поставлених цілей діяльності цього підприємства при задіянні мінімальних зусиль та фінансових витрат. При прийнятті рішення щодо способу проведення змін керівникам чи власникам підприємства варто використовувати свої сильні сторони, враховувати особливості впливу зовнішніх факторів впливу, вести постійну роботу щодо ефективного впровадження змін задля вдалого управління процесом. Розвиток здібностей до самоконтролю та самоорганізації дозволить створити систему управління на підприємстві, яка здатна змінюватися залежно від впливу екзогенних та ендогенних факторів впливу без додаткового втручання із зовні. Зниження рівня самоорганізації, порушення зворотних зв'язків, ефективного управління призведе до появи пограничного стану підприємства на межі переломної ситуації, зміни цілей існування підприємства на менш масштабні, зменшують наявний

потенціал, що може призвести до критичного стану підприємства чи навіть банкрутства.

Сучасні умови функціонування та трансформаційні перетворення які відбуваються в економіці України вимагають від підприємств машинобудівної галузі швидкого та точного реагування на зміни, а також у деяких випадках впровадження антикризового фінансового управління підприємством. Більшість підприємств потрапляють до кризових ситуацій коли відсутні можливості або умови продуктивного виробництва, реалізації продукції та, як наслідок, обмеженість фінансових ресурсів. Тому необхідними стає розробка та впровадження у процес діяльності підприємства дієвої системи методів управління змінами.

Роблячи висновки за викладеним у статті матеріалом, сучасні методи управління змінами можна уявити системою прийняття певних адміністративних рішень, які відповідають за своєчасну діагностику необхідності проведення змін, подолання ситуації, що склалася, у разі необхідності відновлення фінансової стійкості та рівноваги, а також мінімізують подальший негативний вплив на фінансову систему підприємства. Реалізація такого комплексу дій повинна забезпечити відновлення та досягнення стабільної ситуації та рівноваги у тривалому періоді існування.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Садеков А.А., Гусев О.Ю. Стратегічне управління підприємством. Управління змінами / А.А. Садеков, О.Ю. Гусев. – Донецьк: ДонНУЕТ, 2010. – 414 с.
2. Куценко А.В. Організаційно-економічний механізм управління ефективністю діяльності підприємства: моногр. [Текст] / А.В. Куценко. – Полтава: РВВ ПУСКУ, 2008. – 205 с.
3. Коротков Э.М., Беляев А.А. Антикризисное управление [Текст]: учеб. [для вузов по экон. специальностям] / Э.М. Коротков, А.А. Беляев, Д.В. Валовой и др.; Под ред.: Э.М. Коротков; Гос. ун-т упр. – М.: ИНФРА-М, 2003.
4. Воронков Д.К. Управление змінами на підприємстві: [монографія] / Воронков Д.К. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2010. – 340 с.
5. Помигалов И.А. Менеджмент в России и за рубежом / И.А. Помигалов // Финансы и кредит. – 2005. – № 4. – С. 15.
6. Хаммер М., Чампи Дж. Рейнжиниринг корпорации: Манифест революции в бизнесе. – СПб., 1997. – С. 59-63.
7. Левкин Н.В. Рейнжиниринг и даунсайзинг: сравнительный анализ с позиции организационной культуры компании // Менеджмент в России и за рубежом. – 2006. – № 4.
8. Зарубіжний досвід з управління якістю продукції: зб. наук. праць / наук. ред. Р.І. Лимачівський. – Кіровоград: КДТУ, 2002. – 388 с.
9. Грязнов А.Г. Антикризисный менеджмент / Под ред. проф. А.Г. Грязнова. – М.: Ассоциация авторов и издателей «Тадем»; ЭКМОС, 1999. – 29 с.
10. Иванова В.Н., Выхребцев В.А. Правовые основы антикризисного управления в предпринимательской деятельности / В.Н. Иванова, В.А. Выхребцев. – М.: «Макцентр. Издательство», 1999.
11. Савицкая Г.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия / Г.В. Савицкая. – Минск: ООО «Новое знание», 1999. – 78 с.
12. Юн Г.Б. Формирование механизма антикризисного управления в российской экономике / Г.Б. Юн // Финансы и кредит. – 2002. – № 5. – С. 45.
13. Гуияр Ф.Ж. Преобразование организации / Ф.Ж. Гуияр, Дж.Н. Келли; пер. с англ. – М.: Дело, 2000. – 376 с.

УДК 658.589

Мохонько Г.А.*кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут»***Ткаченко К.Г.***студент
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут»*

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ НА ПІДПРИЄМСТВІ

У статті проведено ґрунтовний аналіз зарубіжного досвіду формування системи управління інноваційною діяльністю на підприємстві. Досліджено теоретичні засади управління інноваційною діяльністю підприємства. Під час проведення дослідження вивчено характерні риси моделей менеджменту в контексті формування та розвитку інноваційної діяльності підприємства. Визначено основні переваги зарубіжних підходів щодо ефективного управління інноваціями на підприємстві.

Ключові слова: інноваційна діяльність, підсистема управління інноваціями, підприємство, іноземний досвід, японський підхід, американський підхід.

Мохонько А.А., Ткаченко К.Г. МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ ФОРМИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ НА ПРЕДПРИЯТИИ

В статье проведен обстоятельный анализ зарубежного опыта формирования системы управления инновационной деятельностью на предприятии. Исследованы теоретические основы управления инновационной деятельностью предприятия. Во время проведения исследования изучены характерные черты моделей менеджмента в контексте формирования и развития инновационной деятельности предприятия. Определены основные преимущества зарубежных подходов к эффективному управлению инновациями на предприятии.

Ключевые слова: инновационная деятельность, подсистема управления инновациями, предприятие, иностранный опыт, японский подход, американский подход.

Mohonko A.A., Tkachenko K.G. INTERNATIONAL EXPERIENCE OF FORMATION OF THE SYSTEM OF INNOVATION MANAGEMENT IN THE ENTERPRISE

This article provides a detailed analysis of foreign experience of forming the system of innovation management in the enterprise. The theoretical foundations of innovation management company. During the study examined the characteristics of management models in the context of the development of innovation and enterprise. The main advantages of foreign approaches to effectively manage innovation in the enterprise.

Keywords: innovation, innovation management subsystem, enterprise, international experience, Japanese approach, American approach.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток технологій та інтенсифікація виробництва товарів у світі мотивують підприємства до вдосконалення та структурних перетворень форм своєї інноваційної діяльності. На даному етапі значна увага науковців приділяється проблемам інноваційного розвитку підприємств у контексті державного регулювання економіки. Концептуальні засади інноваційних процесів у державі із урахуванням накопичення міжнародного досвіду дозволяють підприємствам вирішувати нагальні проблеми свого функціонування. Проте цього недостатньо задля удосконалення процесу управління інноваціями на підприємствах. Тому актуальним є питання формування системи управління інноваційною діяльністю підприємств із урахуванням сучасних тенденцій сталого розвитку та накопичення зарубіжного досвіду із висвітленої проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формуванню системи управління інноваційною діяльністю на підприємствах приділяють увагу провідні вітчизняні науковці. В.В. Красношарпа [4], В.С. Теленчук [7], займаються вивченням структури побудови системи управління інноваційною діяльністю підприємств. Проблемам і методам стимулювання інноваційної діяльності в Україні приділяє увагу О.В. Бойко [1]. Дослідженням інноваційної діяльності підприємств та накопиченню іноземного досвіду

займаються Н.В. Краснокутська [3], Г.С. Черноіванова [8].

Метою статті є аналіз міжнародного досвіду формування систем управління інноваційною діяльністю підприємств. Для досягнення основної мети дослідження встановлено такі завдання:

- 1) обґрунтування теоретичних концептуальних засад формування системи управління інноваційною діяльністю підприємств;
- 2) накопичення іноземного практичного досвіду управління інноваційною діяльністю підприємств;
- 3) систематизація досвіду зарубіжних підприємств з управління інноваційною діяльністю для підготовки його використання у сучасних українських реаліях трансформації економіки.

Виклад основного матеріалу. Термін «інновація» почав використовуватися у вітчизняній управлінській діяльності на початку 90-х років ХХ століття і швидко набув поширення в управлінській сфері діяльності підприємства. Наведемо визначення термінів «інновації», «інноваційна діяльність» та «управління інноваційною діяльністю», які використовуються поряд із понятійним апаратом системи управління інноваційною діяльністю.

У сучасних умовах глобалізації економіки підприємства прагнуть до постійного інноваційного розвитку. Головна мета управління інноваціями як однієї

Таблиця 1

Підходи науковців до визначення термінів «інновація», «інноваційна діяльність», «управління інноваційною діяльністю»

Автор	Сутність		
	Інновація	Інноваційна діяльність	Управління інноваційною діяльністю
Л.А. Пономаренко	Інновація – реалізація матеріалізованого результату, отриманого від вкладення капіталу в нову техніку і технологію, у нові форми організації виробництва, обслуговування й управління [6-11 с.]	Інноваційна діяльність – перетворення наукового знання у нові види продуктів та технологій, у маркетингове середовище, а це також комплекс технологічних, управлінських і організаційно-економічних заходів, які у своїй сукупності приводять до інновацій, до нових інформаційних, консалтингових, соціальних та інших видів послуг [6-15 с.]	Управління інноваційною діяльністю – сукупність організаційно-економічних, психологічно-соціальних методів, форм та способів управління усіма стадіями інноваційного процесу [6-34 с.]
П.П. Микитюк	Інновація – науково-технічна новизна та можливість практичного застосування у виробництві [5-8 с.]	Інноваційна діяльність – спрямована на пошук можливостей, які забезпечують практичне використання наукового, науково-технічного результату та інтелектуального потенціалу з метою одержання нового чи поліпшеного продукту, способу його виробництва та задоволення суспільних потреб у конкурентоспроможних товарах і послугах [5-8 с.]	Управління інноваційною діяльністю – один з напрямів стратегічного керування, що здійснюється на вищому рівні організації [5-9 с.]
О.О. Замула	Інновація – кінцевий продукт інноваційної діяльності у вигляді товару, послуги або технології, що використовується у практичній діяльності [2-4 с.]	Інноваційна діяльність – діяльність, що спрямована на практичне використання комерціалізацію результатів наукових досліджень, випуск на ринок конкурентоспроможних товарів і послуг [2-4 с.]	Управління інноваційною діяльністю – таке управління інноваціями, що порушує організацію, планування, стимулювання, їх контроль на усіх рівнях (національному, регіональному, корпоративному) підприємства або науково-дослідної організації, їх підрозділів та учасників інноваційного процесу [2-12 с.]

Складено авторами

з функціональних сфер управління підприємства полягає у забезпеченні її ефективної діяльності та розвитку у тривалій перспективі за допомогою обґрунтування і вибору перспективних напрямів діяльності, створенню чи залученню тих інновацій, які суттєво відрізнятимуть продукцію чи послуги організації від аналогічних продуктів конкурентів [1, с. 28].

Отже, систему управління інноваційною діяльністю варто охарактеризувати як систему організаційно-технологічного типу. Під системою управління інноваційною діяльністю промислового підприємства варто розуміти систему підготовки та прийняття рішень, спрямованих на підтримку розвитку і перетворення інноваційного потенціалу підприємства у вирішальний фактор його сталого розвитку.

Для успішного функціонування інноваційних процесів на підприємстві, система управління інноваціями має забезпечувати виконання необхідних економічних задач. Підприємство у ході розробки та вдосконалення своєї інноваційної діяльності має залучати такі інноваційні проекти, які можуть забезпечити необхідний прибуток для підприємства. На думку В.С. Теленчук, управління інноваційною діяльністю підприємства має здійснюватися, у першу чергу, спираючись на потенційні можливості інновації у формуванні конкурентних переваг, а також з урахуванням інвестиційних можливостей підприємства [2]. В.В. Красношарпа виділяє такі ключові підсистеми управління інноваціями: інформаційна підсистема, функціональна підсистема, організаційна підсистема, підсистема стимулювання [3].

Наведені підсистеми відображають тісний зв'язок, доводять до згоди умови своєї діяльності із загально-

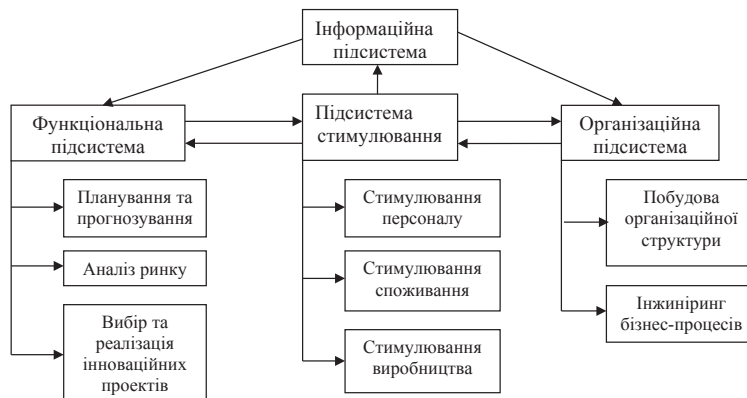

Рис. 1. Зв'язки та функції системи управління інноваціями підприємства [2]

економічними та ринковими цілями на зовнішньому ринку.

Інформаційна підсистема займається організацією пошуку, збору та обробки первинної інформації, яка є доступною для всіх рівнів системи управління інноваціями підприємства. Вона використовує моніторинг стану на зовнішньому ринку для виявлення загроз реалізації інноваційних проектів, здійснює аналіз поведінки конкурентів та реагує на зміни вподобань клієнтів.

Функціональна підсистема є основою системи управління інноваціями підприємства. Ця підсистема відповідає за правильний вибір інноваційного проекту реалізації, досліджує можливості та загрози на ринку, які можуть спричинити негативне зрушення у діяльності підприємства та призвести до погіршення роботи всієї системи управління, контролює всі важелі управління з боку керівництва, а

також виконання важливих цілей та стратегій підприємства.

Прямі зв'язки з системою підтримуються лише у інформаційній та організаційній підсистемах, а також у підсистемі мотивації, завдяки чому можна здійснювати вплив, доповнювати та видозмінювати вже існуючу економічну стратегію, якщо це є необхідним через стан бізнес-середовища або потребу у часі.

Організаційна підсистема посідає важливе місце у системи управління інноваційною діяльністю підприємства. Вона забезпечує побудову та функціонування організаційної структури підприємства, відповідає за технічне або фінансове оснащення підприємства.

За допомогою підсистеми мотивації досягається необхідний рівень стимулювання працівників для подальшого досягнення цілей, завдань та існуючих планів на підприємстві, а також для корпоративного розвитку [3].

Показовим прикладом успішного функціонування й розвитку системи управління інноваційною діяльністю є японська модель інноваційного менеджменту. Японський підхід до інноваційної діяльності підприємства заснований на лідерстві великих корпорацій, які володіють значними ресурсами й інтенсифікують інноваційний процес. Для інноваційного менеджменту Японії визначальними є значна підтримка держави, співпраця державних структур і корпорацій, налагоджена система комунікацій та обміну інформацією, кооперація і конкуренція корпорацій на різних етапах інноваційного процесу [4, с. 17-18].

Японський бізнес розвивається, застосовуючи складну модель інноваційного менеджменту. В Японії винайдено і впроваджено систему «точно в термін», яку повсякденно використовують на виробництві. Також японці славляться своїм «тотальним контролем якості», який поширюється на всі сфери господарювання [5, с. 206].

Нова концепція управління людськими ресурсами стрімко розвивається, завдяки чому досягається участь усіх робітників у розробці й реалізації інноваційних проектів. Основна думка концепції виходить із принципу отримання працівниками необхідних даних про діяльність компанії, знань і навичок, які застосовуються для досягнення цілей бізнесу. З метою розвитку знань підприємства впроваджують спеціально створені навчальні програми («гуртки якості»). Створюються команди (творчі проектні колективи), у яких задіяні фахівці з дослідження ринку, інженери, програмісти і технологи, наукові співробітники. «Гуртки якості» мають велике значення не лише при підвищенні якості продукції та ефективності праці, а й у розвитку удосконалюючих інновацій. Гурток працює кожне півріччя з однією темою, успіхи у розробці якої позначаються на стенді, на якому намальовані піраміди із сімома ступенями. Аналіз теми починається з дискусії (перший ступінь) до практичних результатів реалізації нововведення (сьомий ступінь). Крім того, існує система пропозицій, згідно з якою кожен працівник повинен створити двадцять нових пропозицій за рік. У даному змаганні приймають участь також тимчасові працівники [5, с. 206-208].

Окрім «гуртків якості», використовуються й інші засоби стимулювання малих груп працівників. Таким чином, підприємства «Нісан кемікалс» започаткувала концепцію «Аі», що походить від англійської фрази «all ideas», тобто задіяння всіх пропонуємих до генерації нововведень та цікавих пропозицій.

У результаті колектив із п'яти або шести членів кожного року привносить в середньому три пропозиції, які втілюють у компанії.

Японський бізнес докладає значних зусиль для творчої розробки нової продукції із використанням власних технологій. Важливим фактором вдалого впровадження новітніх товарів на ринок є добре складена організаційна структура, необхідний науковий потенціал, підтримка вищим керівництвом інноваційних проектів.

Японський підхід до розвитку інновацій у підприємствах-гігантах заснований на системі тісної співпраці науки й виробництва. Таким чином, кооперація фахівців фундаментальної та прикладної науки, добре скоординований обмін даними та пропозиціями впливають на швидкий та якісний результат. Також, теоретичні та практичні розробки і їхня реалізація перетворюються завдяки спільній інтеграції працівників у єдиний процес. Японські принципи ставлення до інноваційного процесу мають ще одну характерну особливість: значну роль відіграють не лише власні інноваційні здобутки, але також і поширення винаходів у інші сфери [6].

В Америці невеликі і середні підприємства мають більший успіх у порівнянні із великими підприємствами. Топ-менеджери у бізнесі, який займається інноваційною діяльністю, відіграють значну роль для функціонування інноваційних процесів. Організаційна структура інноваційного підприємства може бути традиційною, формальною, проте з'являються нові відносини, спрямовані на формування ідей. Керівники компанії постійно зустрічаються із підлеглими на засіданнях, де обговорюються можливі розробки і реалізації інноваційних пропозицій. Пошук інновацій потребує окремої організаційної структури поза поточним виробництвом. Тому інноваційна діяльність відокремлюється в окремі організаційні підрозділи [5, с. 210].

Німеччина, як і Америка, володіє великим науковим потенціалом, при цьому витрати на науково-дослідні розробки в даній країні є одними з найвищих у світі. Німеччина – один зі світових лідерів у отриманні патентів на душу населення. Однак тоді як в галузі машинобудування, зокрема в автомобілебудуванні, для організацій характерна підвищена інноваційна активність, нові технологічні напрями, наприклад сфери інформації, комунікації або біологічних досліджень, розвинені слабше, ніж і Америці, Японії, Великобританії. Більшість організацій Німеччини здійснюють управління інноваційної діяльності на основі власних унікальних інноваційних систем. Більше того, спостерігається тенденція об'єднання різних організацій з метою отримання синергетичного ефекту при здійсненні інноваційної діяльності [6].

Багато підприємств широко використовують «розподілений ризик». Основу даного прийому складає твердження, що велике підприємство вкладає свої кошти у проект не одного невеликого підприємства, а здійснює розподіл між кількома проектами різних підприємств. Даний підхід призводить до зменшення підприємницького ризику інвесторів, а також – отримання інвестицій водночас від декількох компаній для малого бізнесу. Менеджмент підприємства ризикового капіталу обережно підходить до вибору інноваційних проектів для подальшого фінансування [6].

Завдяки децентралізації американські підприємства успішно реалізують свої інноваційні ідеї, не зважаючи на складність організаційної структури на підприємстві. Централізації підлягають тільки при-

Таблиця 2

Зарубіжного досвіду застосування системи управління інноваційною діяльністю

Країна	Система управління інноваціями	Особливості
Японія	Модель інноваційного менеджменту	Підтримка держави, співпраця державних структур і корпорацій, налагоджена система комунікацій та обміну інформацією, кооперація і конкуренція корпорацій на різних етапах інноваційного процесу.
Америка	Формування організаційних підрозділів	Інноваційна діяльність відокремлюється в окремі організаційні підрозділи. Топ-менеджер, який займається інноваційною діяльністю, відіграють значну роль для функціонування інноваційних процесів.
Німеччина	Об'єднані інноваційні системи	Спостерігається тенденція об'єднання різних організацій з метою отримання синергетичного ефекту при здійсненні інноваційної діяльності.

Складено авторами

йняття стратегічних інноваційних рішень – інвестування коштів на НДДКР, розроблення нового продукту, нового проекту.

Узагальнений аналіз міжнародного досвіду застосування систем управління інноваційною діяльністю в організаціях представлений в таблиці.

Розглянуті у статті підсистеми управління інноваційною діяльністю мають практичне значення для використання їх у сучасних реаліях українського бізнесу. Найважливішими чинниками вдосконалення інноваційної діяльності вітчизняних підприємств є застосування і вдосконалення інформаційної та організаційної підсистем. Зокрема, впровадження інформаційної підсистеми дозволить вчасно доводити необхідну інформацію до всіх рівнів інноваційного процесу підприємства. Таким чином, налагоджується сфера комунікацій для інноваційного розвитку. Вчасне виявлення потенційних небезпек проекту дасть змогу керівництву оперативного реагувати на негативні зміни для майбутнього удосконалення функцій інноваційного проекту.

Розробка і вдосконалення організаційної підсистеми підприємства дозволять реорганізувати існуючі інноваційні проекти та раціонально впровадити нові. Для цього необхідно зменшити негативний вплив бюрократизації на інноваційні проекти бізнесу, а також вдосконалити функції та структуру дослідницьких підрозділів.

У сучасному бізнес-середовищі для України важливим є засвоєння уроків розвитку інноваційної діяльності зарубіжних підприємств. Для вітчизняних підприємств можливим є застосування синтезу японської та американської моделей інноваційного менеджменту. Так, на українських підприємствах доцільно використовувати японські принципи підвищення якості продукції та створення гуртків для інноваційних проектів, а також американський підхід «розподіленого ризику».

Висновки. Проведені дослідження дозволяють зробити такі висновки:

1. Виділено основні терміни понятійного апарату системи управління інноваційною діяльністю та визначено, що під системою управління інноваційною діяльністю підприємства варто розуміти систему підготовки та прийняття рішень, спрямованих на підтримку розвитку і перетворення інноваційного потенціалу підприємства у вирішальний фактор його сталого розвитку.

2. Наведено основні зв'язки та функції системи управління інноваціями підприємства. За В.В. Красношарпа, виділено такі ключові підсистеми управління інноваціями: інформаційна підсистема, функціональна підсистема, організаційна підсистема, підсистема стимулювання.

3. Проаналізовано застосування систем управління інноваційною діяльністю підприємства у таких країнах, як Японія, Америка та Німеччина. Прикладом успішного функціонування й розвитку системи управління інноваційною діяльністю слід виділити японську модель інноваційного менеджменту.

4. Узагальнено аналіз міжнародного досвіду застосування систем управління інноваційною діяльністю та наведено рекомендації для вітчизняних підприємств.

Подальші дослідження спрямовані на детальний аналіз систем управління інноваційною діяльністю різних країн світу та способи застосування та впровадження таких систем на вітчизняних підприємствах.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- Бойко О.В. Стратегічне управління інноваційним розвитком підприємства як ключовий фактор його успішного функціонування / О.В. Бойко // Економічні науки. Серія «Економіка та менеджмент». – 2011. – № 8. – С. 28.
- Замула О.О. Інноваційний менеджмент [Текст] : консп. лекцій / О.О. Замула, В.С. Пітя. – Харків : НТУ «ХПІ», 2008. – 80 с.
- Краснокутська Н.В. Інноваційний менеджмент : навч. посібник. – К. : КНЕУ, 2003. – 504 с.
- Красношарпа В.В. Формування системи управління інноваціями на підприємстві [Електронний ресурс] / В.В. Красношарпа, Т.В. Пархоменко // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – 2014. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2940>.
- Микитюк П.П. Інноваційна діяльність : навч. посібник [для студ. вищ. навч. закл.] / П.П. Микитюк, Б.Г. Сенін. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 392 с.
- Пономаренко Л.А. Інноваційний менеджмент : курс лекцій / Л.А. Пономаренко, В.А. Паламарчук. – К. : Видавництво Національного авіаційного університету «НАУ-друк», 2009. – 80 с.
- Теленчук В.С. Теоретичні засади управління інноваційною діяльністю підприємства [Електронний ресурс] / В.С. Теленчук // Актуальні проблеми сучасної науки : матеріали шостої Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. – 2010. – Режим доступу : <http://intkonf.org/telenchuk-vs-teoretichni-zasadi-upravlinnya-innovatsiynoyu-diyalnistyu-pidpriemstva/>.
- Черноіванова Г.С. Зарубіжний досвід інноваційної діяльності [Електронний ресурс] / Г.С. Черноіванова // Збірник наукових праць «Вісник НТУ «ХПІ». – 2009. – Режим доступу : <http://archive.kpi.kharkov.ua/View/28970/>.

УДК 631.11/65.016.8

Ткаченко О.С.

викладач кафедри обліку, аудиту
та управління фінансово-економічною безпекою
Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету

НЕПЛАТОСПРОМОЖНІСТЬ ЯК ОЗНАКА ФІНАНСОВОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті проведено аналіз існуючих у наукових публікаціях і нормативно-правових документах підходів до визначення сутності неплатоспроможності, платоспроможності, неспроможності підприємств. Розглянуто залежність взаємозв'язку показників ліквідності, платоспроможності в системній оцінці фінансового стану підприємства. Розкрито теоретичні основи, сутність неплатоспроможності як фінансової нестабільності сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: неплатоспроможність, платоспроможність, ліквідність, неспроможність, сільськогосподарські підприємства, зобов'язання, фінансовий стан.

Ткаченко А.С. НЕПЛАТЕЖЕСПОСОБНОСТЬ КАК ПРИЗНАК ФИНАНСОВОЙ НЕСТАБИЛЬНОСТИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

В статье проведен анализ существующих в научных публикациях и нормативно-правовых документах подходов к определению сущности неплатежеспособности, платежеспособности, несостоятельности предприятий. Рассмотрена зависимость взаимосвязи показателей ликвидности, платежеспособности в системной оценке финансового состояния предприятия. Раскрыты теоретические основы, сущность неплатежеспособности как финансовой нестабильности сельскохозяйственных предприятий.

Ключевые слова: неплатежеспособность, платежеспособность, ликвидность, несостоятельность, сельскохозяйственные предприятия, обязательства, финансовое состояние.

Tkachenko A.S. INSOLVENCY AS A SIGN OF FINANCIAL INSTABILITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

In the article the analysis of existing scientific publications and regulatory documents approaches to determining the nature of insolvency, solvency and insolvency of enterprises. The dependence of the correlation between the indicators of liquidity, solvency in systematic assessment of the financial condition of the company. Describes theoretical basis of the essence of insolvency as the financial instability of agricultural enterprises.

Keywords: insolvency, solvency, liquidity, insolvency, agricultural enterprises, liabilities, financial condition.

Постановка проблеми. Фінансовий стан багатьох сільськогосподарських підприємств України є нестабільним внаслідок глобальної економічної кризи і прорахунків державної аграрної політики, зумовлює високі ризики банкрутства, низький рівень прибутковості сільського населення та негативний вплив на економіку переробних, обслуговуючих та інших галузей і сфер економіки. В умовах вступу України до СОТ фінансова нестабільність більшості сільськогосподарських підприємств створює загрозу продовольчій безпеці держави. Тому здійснення заходів щодо їх фінансового оздоровлення з метою забезпечення платоспроможності, прибутковості і стійких конкурентних позицій в сучасних умовах набуло особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми, пов'язані з неплатоспроможністю сільськогосподарських підприємств, визначенням кризових факторів фінансового стану, є предметом дослідження вітчизняних і зарубіжних учених. Істотний внесок у дослідження даних проблем зробили І.А. Бланка, Л.Т. Чиркова, З.І. Уткін, В.В. Ковальов, Л.Т. Снітко, Л.І. Холод, Л.А. Лахтіонов, Г.А. Александров, Г.В. Савицька, Б.М. Литвин.

Постановка завдання. Завдання статті полягає у з'ясуванні сутності поняття неплатоспроможності, її видів та причин для сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. З переходом до ринкових відносин у вітчизняній економіці виник феномен неплатоспроможності. Це обумовлює необхідність вивчення як самого явища «неплатоспроможність», так і причин його виникнення.

Абсолютно платоспроможним, за твердженням І.А. Бланка [2], є підприємство, капітал якого цілком є власним, а зобов'язання відсутні. Оскільки певні зобов'язання перед контрагентами діючого під-

приємства виникають завжди, то це означає, що свої зобов'язання воно виконує з випередженням, борги відсутні, і питання про його неплатоспроможність просто не виникає.

Суть платоспроможності, за твердженням Л.Т. Гіляровського, М.Б. Чиркової [15] (і ми його поділяємо), полягає у здатності боржника своєчасно і в повному обсязі погашати свої поточні зобов'язання.

Деякі вчені, такі як З.І. Уткін, стверджують, що «одним з найважливіших критеріїв фінансового стану підприємства є оцінка його платоспроможності, під якою розуміють здатність підприємства своєчасно і повністю розраховуватися за своїми довгостроковими зобов'язаннями» [13].

Така точка зору викликає сумнів, оскільки значну частину від загальних зобов'язань займають поточні платежі. Банки не зацікавлені у наданні сільськогосподарським підприємствам довгострокових кредитів при високому рівні ризиків кредитування сільського господарства. Це обумовлено сезонністю виробництва.

Неплатоспроможність, за твердженням Е.С. Мінаєва та В.П. Панагушина, «є деяка змінна характеристика, яка може мати різні градації – від епізодичної до стійкої (хронічної)» [10].

Часто в економічній літературі неплатоспроможність підприємства ототожнюється з його неспроможністю і банкрутством. Водночас ясно, що неплатоспроможність є прямою протилежністю, антонімом платоспроможності, суть якої часто змішують з кредитоспроможністю, фінансовою незалежністю, фінансовою стійкістю, тощо.

Для кращого розуміння всіх взаємозв'язків між показниками фінансового стану і, отже, для правильної взаємозв'язки результатів їх аналізу нами розроблена схема залежностей між ними (рис. 1).

Наведена вище схема характеризує ієрархію показників фінансового стану підприємства щодо платоспроможності. Рентабельність відображає ефективність господарської діяльності, але розмір прибутку не є первинним чинником для забезпечення платоспроможності. Прибуток через збільшення власного оборотного капіталу може використовуватися для збільшення оборотних активів, тобто підвищувати ліквідність підприємства. Оборотність, на наш погляд, на платоспроможність впливає не прямо, а опосередковано, через ліквідність активів, забезпечуючи швидкість їх трансформації в гроші у процесі кругообігу коштів.

Розглянемо головну вертикаль, позначену на схемі стрілкою. Ліквідність як підприємства, так і його балансу обумовлюється в першу чергу його фінансовою стійкістю через ліквідність активів, а також рентабельністю. Основним інтегруючим показником ми вважаємо фінансову стійкість, оскільки її суть «забезпеченість запасів і витрат джерелами формування», тобто здатність підтримувати цільову структуру джерел фінансування.

Ліквідність підприємства характеризується співвідношенням оборотних активів і поточних зобов'язань, причому для забезпечення платоспроможності перші повинні перевищувати другі. Це перевищення можливо тільки в разі формування частини оборотних активів за рахунок власних коштів. Фінансова стійкість якраз і покликана, по-перше, забезпечувати необхідну структуру джерел фінансування і, по-друге, підтримувати прийнятне співвідношення цих джерел.

Смислове навантаження ліквідності балансу, на наш погляд, полягає в деталізації співвідношення джерел з різними термінами їх використання у господарському обороті і рівня ліквідності окремих груп активів. Отже, наші дослідження показали, що вплив фінансової стійкості на ліквідність підприємства має двосторонній характер: з одного боку, фінансова стійкість дозволяє формувати оборотні активи за рахунок певних джерел, а з іншого – дозволяє через ліквідність активів оптимізувати їхню структуру.

На противагу платоспроможності неплатоспроможність знижує або призводить до зменшення гудвілу, тобто знижує ринкову вартість підприємства. У даному контексті неплатоспроможність має деструктивний характер і виступає індикатором для оцінки проблемності, ненадійності сільськогосподарського підприємства.

Ознака неплатоспроможності є ключем для її ідентифікації. Цей момент є важливим для зовнішнього аналітика, не має доступу до внутрішньої інформації конфіденційного характеру. У цьому контексті наявність прострочених боргів в бухгалтерському балансі – сигнал про те, що неплатоспроможність мала місце бути на підприємстві.

Для виявлення фінансово-економічного змісту платоспроможності (неплатоспроможності) доцільно визначити її ознаки.

Здебільшого автори В.В. Ковальов, Віт. В. Кова-

льов [7], Л.Т. Снітко [12], Л.І. Холод [14] сходяться на думці, що основними ознаками платоспроможності є:

- відсутність простроченої кредиторської заборгованості;
- наявність в достатньому обсязі коштів на розрахунковому рахунку.

Виходячи з того, що платоспроможність і неплатоспроможність – діаметрально протилежні за своєю суттю явища, ми зробили висновок, що наявність простроченої заборгованості та недолік коштів слід розцінювати як ознаки неплатоспроможності. Правда, розглядаючи останню ознаку, Г.А. Александров [1], В. Савицька [11] (ми поділяємо їх думку) вважають, що нестача коштів на розрахунковому рахунку цілком може компенсуватися високою швидкістю обороту коштів. Тому ознакою неплатоспроможності для нас є тільки наявність простроченої кредиторської заборгованості.

Л.А. Лахтіонов зазначає, що неплатоспроможність підприємства можна визначити візуально – це відсутність грошей на поточному та інших рахунках у банку, наявність прострочених кредитів банку, позик, заборгованості фінансовим органам, тривале порушення термінів виплати заробітної плати тощо [8].

Аналізуючи стан неплатоспроможності підприємства, необхідно розглянути причини фінансових труднощів і фактори, що роблять негативний вплив на фінансовий стан підприємства. Однією з причин втрати платоспроможності може бути неправильне використання оборотного капіталу: виведення коштів в дебіторську заборгованість, вкладення коштів у наднормативні запаси і на інші цілі, які тимчасово не мають джерел фінансування.

Як зазначають Б.М. Литвин і М.В. Стельмах, неплатоспроможність підприємства – це нездатність підприємства на даний момент погасити свої короткострокові зобов'язання [9].

У Законі України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» дається визначення неплатоспроможності як нездатності боржника виконати після настання встановленого строку грошові зобов'язання перед кредиторами не інакше, як через відновлення його платоспроможності [5].

Згідно із Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про банкрутство»» строк неплато-

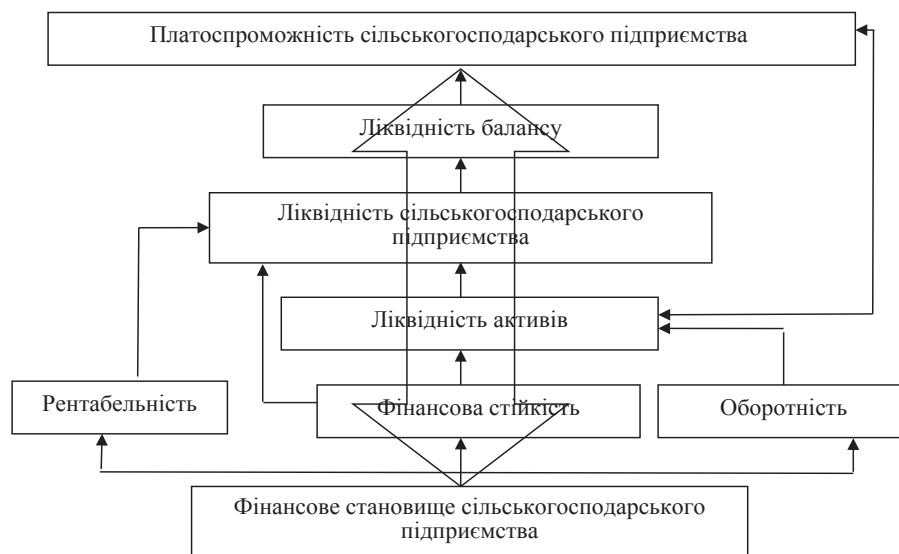

Рис. 1. Схема взаємозв'язку аналізу показників ліквідності, платоспроможності в системній оцінці фінансового стану сільськогосподарського підприємства

спроможності – це неспроможність суб'єкта підприємницької діяльності після настання встановленого строку виконати сплату грошових зобов'язань кредиторам, у тому числі по заробітній платі, а також виконати зобов'язання взяті зі сплати податків і зборів не інакше як через відновлення платоспроможності [6]. Таким чином, підприємство вважається платоспроможним при наявності вільних грошових коштів, якщо для розрахунків з кредиторами воно може реалізувати свої поточні активи.

Дослідники називають дві основні причини неплатоспроможності, такі як зовнішні і внутрішні, які можуть призвести до банкрутства.

Щодо неплатоспроможності сільськогосподарських підприємств практично всі вчені і практики однозначно визначають головну зовнішню причину її виникнення. Це – диспаритет цін. Ми поділяємо думку, що причина диспаритету зводиться до протиріччя між близьким до чистої конкуренції середовищем у сільському господарстві і монополістичним становищем промислових підприємств.

Низка авторів, таких як А.В. Грачов [4], В. Савицька [11], Л.І. Холод [14], в якості зовнішньої причини неплатоспроможності виділяють незадовільну кредитно-фінансову політику. Однак нині держава надає пільги з кредитування сільськогосподарських підприємств, а також щодо оплати частини витрат на добрива, засоби захисту рослин, зі страхування тощо. Таким чином, держава намагається поліпшити умови для сільськогосподарського виробництва. Хоча розмір фінансової допомоги і загальна державна політика в аграрному секторі ще далекі від досконалості, але навряд чи її можна вважати головною причиною неплатоспроможності сільськогосподарських підприємств.

Ми вважаємо, що в якості зовнішньої причини неплатоспроможності можна виділити також відсутність ринку землі і, отже, іпотеки. У результаті сільське господарство не отримує додаткових грошей під заставу землі для подолання неплатоспроможності.

Внутрішні причини. З численних внутрішніх причин неплатоспроможності сільськогосподарських підприємств ми виділили такі: відсутність ефективного власника та неефективність управління.

Ситуація тотальних неплатежів і неспроможності створилася із залежних від боржників (внутрішнім) і не залежних від них (зовнішнім) причин. Про співвідношення цих сукупностей навряд чи можна говорити виразно, тим більше що для кожного боржника це співвідношення індивідуально.

Виходячи з проведеного теоретичного дослідження головних зовнішніх і внутрішніх причин, загальна схема подолання неспроможності і неплатоспроможності сільськогосподарських підприємств припускає, на наш погляд, послідовне вирішення таких проблем:

- проблеми накопичених боргів, полягає як у наявності простроченої заборгованості самої по собі, так і в перешкодах, які вона створює для нормального функціонування господарюючого суб'єкта;

- проблеми неефективності власника, коли засновник безпосередньо не зацікавлений у прибутку і платоспроможності підприємства, співвласником якого він є, не знає своїх прав або не може ними скористатися;

- проблеми неефективності управління, зводяться до неспроможності керівництва і фінансових менеджерів сільськогосподарських підприємств – боржників вести господарську діяльність з тим ступенем

ефективності, який призводить до набуття ресурсів господарюючим суб'єктом.

Висновки. Поділ причин неплатоспроможності на зовнішні і внутрішні призводить до висновку про те, що на зовнішні чинники господарюючі суб'єкти вплинути практично не можуть. Отже, ключ до вирішення проблеми ліквідації неплатоспроможності сільськогосподарських виробників лежить у сфері мікроекономіки, а точніше – у вирішенні проблеми внутрішнього управління взагалі і фінансами зокрема. Якісна постановка цього процесу на підприємстві дозволить, на наш погляд, згладити негативний вплив зовнішніх факторів.

Галузь сільського господарства можна назвати патріархальною, оскільки у неї ледь проникають нові розробки в галузі фінансів, на відміну, скажімо, від банківської діяльності, торгівлі або легкої промисловості. Зворотна залежність між якісною фінансовою роботою на сільськогосподарському підприємстві і рівнем його неплатоспроможності зумовила неоднорідність останньої від разової до стійкої, постійної неплатоспроможності, тобто платіжної неспроможності. Отже, щоб її подолати, необхідно насамперед чітко і конкретно визначити місце і роль економічного аналізу в процесі фінансового оздоровлення сільськогосподарських підприємств.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Александров Г.А. Антикризове управління: теорія, практика, інфраструктура : навчально-практичний посібник / Г.А. Александров [и др.] ; під ред. Г.А. Александрова. – М. : Видавництво БЕК, 2002. – 544 с.
2. Бланк І.А. Концептуальні основи фінансового менеджменту / І.А. Бланк. – К. : Ніка-Центр, Ельга, 2003. – 448 с.
3. Гіляровський Л.Т. Економічний аналіз : підручник для вузів / Л.Т. Гіляровський [та ін.] ; за ред. Л.Т. Гіляровський. – 2-ге вид., доп. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 615 с.
4. Грачов А.В. Аналіз і управління фінансовою стійкістю підприємства / А.В. Грачов. – М. : Финпресс, 2002. – 208 с.
5. Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 14.05.1992 № 2343-XII / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2343-12>.
6. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про банкрутство»» від 30.06.1999 № 784-XIV / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/784-14>.
7. Ковальов В.В. Фінансова звітність та її аналіз (основи балансоведення) : учеб. допомога / В.В. Ковальов, Віт.В. Ковальов. – М. : ТК Велбі, Вид-во Проспект, 2004. – 432 с.
8. Лахтіонов Л.А. Фінансовий аналіз сільськогосподарських підприємств / Л.А. Лахтіонов. – Учеб. допомога. – К. : КНЕУ, 2004. – 365 с.
9. Литвин Б.М., Стельмах М.В. Фінансовий аналіз / Б.М. Литвин, М.В. Стельмах. – Учеб. допомога. – К. : «Хай Тек Прес», 2008. – 336 с.
10. Мінаєв Е.С. Антикризове управління / Е.С. Мінаєв [и др.] ; за ред. Е.С. Мінаєва та В.П. Панагушина. – М. : «Видавництво ПРИОР», 1998. – 430 с.
11. Савицька Г.В. Аналіз господарської діяльності підприємств АПК / Г.В. Савицька. Навчальний посібник. – 6-е вид., стер. – Мн. : Нове знання, 2006. – 652 с.
12. Снітко Л.Т. Управління оборотним капіталом організації / Л.Т. Снітко, Е.Н. Червона. – М. : Видавництво РДЛ, 2002. – 216 с.
13. Уткін З.І. Фінансовий менеджмент : підручник для вузів / З.І. Уткін. – М. : Видавництво «Дзеркало», 1998. – С. 216.
14. Холод Л.І. Критерії визначення платоспроможності сільськогосподарських підприємств та заходи з оздоровлення фінансової ситуації в АПК / Л.І. Холод // *Круглий стіл з питань продовольчої та продовольчої та аграрної політики*, 1996, листопад-грудень. – С. 13-14.
15. Чиркова М.Б. Системний облік і комплексний економічний аналіз операцій кредитування комерційних структур / М.Б. Чиркова. – Воронеж : Видавництво ИЧП Студія «ИАН», 1999. – 256 с.

УДК 339.137.21:637

Тюха І.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності
та логістики
Національного університету харчових технологій

Музичук Д.В.

магістр
Національного університету харчових технологій

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПРОДУКЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ МОЛОКОПЕРЕРОБНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Стаття присвячена теоретико-прикладним аспектам конкурентоспроможності продукції. Виявлено проблеми конкурентоспроможності продукції підприємств вітчизняної молокопереробної промисловості. Запропоновано шляхи підвищення рівня конкурентоспроможності української молочної продукції у контексті нових можливостей освоєння закордонних ринків із імплементацією угоди між Україною та ЄС про зону вільної торгівлі.

Ключові слова: конкурентоспроможність продукції, конкуренція, молоко, якість, молочна промисловість, зовнішній ринок збуту.

Тюха И.В., Музичук Д.В. КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ ПРОДУКЦИИ ПРЕДПРИЯТИЙ МОЛОКОПЕРЕРАБАТЫВАЮЩЕЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Статья посвящена теоретико-прикладным аспектам конкурентоспособности продукции. Выявлены проблемы конкурентоспособности продукции предприятий отечественной молокоперерабатывающей промышленности. Предложены пути повышения уровня конкурентоспособности украинской молочной продукции в контексте новых возможностей освоения зарубежных рынков с имплементацией соглашения между Украиной и ЕС о зоне свободной торговли.

Ключевые слова: конкурентоспособность продукции, конкуренция, молоко, качество, молочная промышленность, внешний рынок сбыта.

Tyukha I.V., Muzichuk D.V. COMPETITIVENESS of PRODUCTS of ENTERPRISES OF MILK INDUSTRY

The article is devoted to the theoretical and applied aspects of competitiveness of products. The problems of competitiveness of products of enterprises of domestic milk industry are exposed. The ways of increase of level of competitiveness of the Ukrainian milk products are offered in the context of new possibilities of mastering of oversea markets with realization of agreement between Ukraine and ES about a free trade zone.

Keywords: competitiveness of products, competition, milk, quality, milk industry, oversea market of sale.

Постановка проблеми. Дослідження проблеми підвищення конкурентоспроможності молочної продукції в умовах загострення конкурентної боротьби на зовнішньому ринку є надзвичайно важливим для вітчизняних виробників і країни в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню різних аспектів конкурентоспроможності продукції присвячені праці таких вітчизняних і зарубіжних авторів: Л.В. Балабанова, П.С. Березівського, О.В. Березіна, С.В. Васильчака, А.П. Гайдучького, М.І. Гельвановського, П.С. Зав'ялова, М.Й. Маліка, Т.Л. Мостенської, О.А. Нужної, В.В. Окрепілова, М.К. Пархомця, П.Т. Саблука, І.Н. Фатхутдінова, С.О. Шевельова, А.Ю. Юданова та ін.

Конкурентоспроможності молочної продукції присвятили свої праці О. Гагуля, І. Кудінова, О. Козак та ін.

Дослідженню стану та тенденцій розвитку світового ринку молока присвячені наукові праці О. Козака, С. Іванова, В. Ладика, О. Маслак, Я. Тивончук, Ю. Колпакової та багатьох інших.

Постановка завдання. Автори наведених публікацій поділяють думку, що, як і раніше, актуальними є тенденції зростання світового попиту на молоко та молочні продукти. Виходячи із цього було б доцільно надати огляд стану конкурентоспроможності вітчизняної молочної продукції та шляхів подолання кризових явищ у контексті нових можливостей освоєння закордонних ринків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема конкурентоспроможності продукції за останнє

десятиліття в Україні стала однією з найбільш обговорюваних, вона є досить актуальною, саме тому існує необхідність її усестороннього дослідження. Конкурентоспроможність продукції є одним із головних чинників, який визначає успіх ринкової діяльності підприємств. А забезпечення конкурентоспроможності та її підвищення належать до найбільш пріоритетних цілей виробників.

Під конкурентоспроможністю продукції розуміють її відповідність запитам і потребам споживачів, здатність забезпечувати прибуткову діяльність.

Конкурентоспроможність продукції є економічною категорією, яка характеризує ступінь привабливості продукції для покупців за результатами суб'єктивного співставлення сукупності якісних та вартісних параметрів, що задовольняють конкретну потребу споживачів і відповідають вимогам ринку на певний період часу [1, с. 144-156].

Споживачі визначають конкурентоспроможність продукції, аналізуючи її переваги за низкою параметрів порівняно з аналогами (рис. 1).

Параметри конкурентоспроможності – це характеристики властивостей продукції, що визначають галузеві особливості оцінки її конкурентоспроможності.

Істотний вплив на забезпечення конкурентоспроможності продукції на зовнішньому ринку здійснюють імідж країни виробника, наявність торгової марки, якість виробу, відповідність вимогам ринку, цінова привабливість.

У цілому фактори конкурентоспроможності продукції умовно можна поділити на ендогенні й екзо-

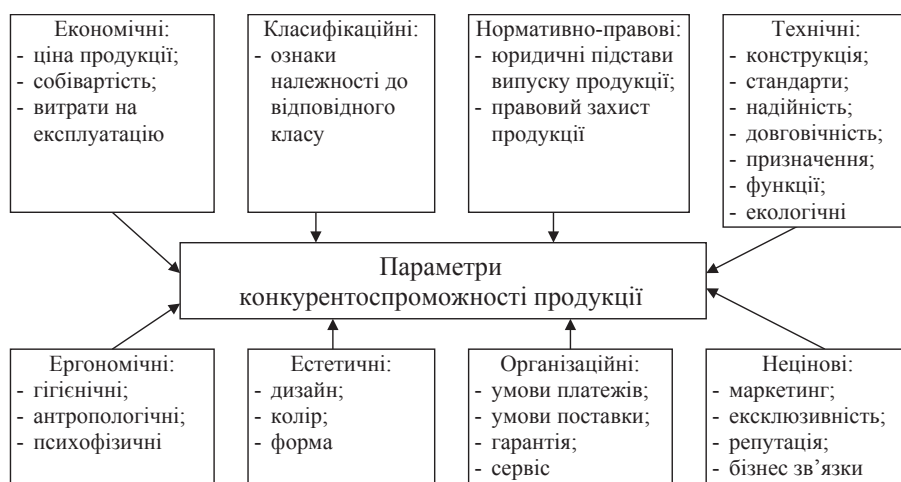

Рис. 1. Параметри конкурентоспроможності продукції [1, с. 198]

генні. Ендогенні фактори характеризують можливості промислового виробництва країни-експортера і впливають насамперед на техніко-економічний рівень експортованої продукції, що істотно впливає на якість продукції, витрати на її створення, встановлення ціни. Екзогенні фактори характеризують потреби зовнішнього ринку країни-імпортера і визначають попит на продукцію даного виду. Це кон'юнктура зовнішнього ринку, що визначає його насиченість товарами-аналогами, регіональні особливості й умови споживання продукції, наявність реклами, а також умови конкретного ринку збуту, що включають в себе протекціоністські заходи, встановлення демпінгових цін на аналогічну продукцію й інші фактори.

Проблема підвищення конкурентоспроможності має декілька аспектів: технічний, організаційний, економічний, соціальний, психологічний, юридичний (правовий), комерційний. І хоча всі вони складають єдину систему забезпечення конкурентоспроможності продукції, існує відповідна черга у вирішенні питань кожного з аспектів з урахуванням їх «вагомості»:

- цінова політика щодо конкурентоспроможності продукції;
- інвестиційна політика держави щодо випуску конкурентоспроможної продукції;
- оподаткування підприємств, які випускають конкурентоспроможну продукцію;
- кредитна політика держави і банківських структур щодо підприємств, які випускають конкурентоспроможну експортну продукцію;
- регулювання імпорту продукції;
- регулювання фінансового обліку;
- антимонопольна політика.

До важливих і ефективних способів цілеспрямованого підвищення конкурентоспроможності продукції на світовому ринку відносять також поліпшення стандартизації як головного інструменту фіксації та забезпечення заданого рівня якості. Адже саме стандарти і технічні умови відображають сучасні вимоги споживачів до технічного рівня та інших якісних характеристик виробів, а також тенденції розвитку науки і техніки.

Досліджуючи конкурентоспроможність продукції молокопереробного сектору України та її здатність витримувати конкуренцію на зовнішньому ринку, варто відзначити, що асортимент вітчизняних виробників молочної продукції становить понад

200 найменувань з незбираного молока, 50 видів сирів, 20 видів масла, сухих молочних продуктів – 48, молочних консервів – 12 найменувань.

Молоко, що надходить на молокозаводи, переробляється на масло, казеїн і сухе молоко – 63%; тверді або плавлені сири – 19%; кисломолочні продукти – 11%; незбиране молоко – 4%; морозиво – 3% [2].

Ринок молочної продукції – один із провідних напрямів харчової промисловості в Україні. Найбільш перспективним молочним продуктом з точки зору збільшення виробництва є сири, йогурти й інші молочні десерти, а також морозиво. Споживання

сиру, особливо кисломолочного, інтенсивно зростає у всьому світі. Так, у країнах ЄС споживання сиру збільшується щорічно на 1,8%, у США – на 2%, у Японії – на 12%. На виробництво сиру у світі зараз витрачається майже 40% молока. Надалі прогнозується збільшення цієї частки до 50%. Оскільки основною сировиною для виробництва сиру є молоко, то головним завданням фахівців є збереження великих потенційних ресурсів, які в ньому закладені природою, при його промисловій переробці, використовуючи нові технології й устаткування.

В Україні відбувається інтенсивне переоснащення молочних підприємств промисловості, що сприяє поліпшенню якості продукції. У зв'язку з підвищенням вимог до санітарного стану на виробництвах впроваджується сучасне лабораторне устаткування й ефективні методики аналізу [2].

Середньорічне споживання молока і молочних продуктів на душу населення України у перерахунку на молоко складало у 2010 році 206,4 кг, у 2014 р. – 222,5, у 2015 р. – 218,6 кг, тобто зросло щодо рівня 2010 р. на 1,06% і впало на 1,75% порівняно з 2014 роком через зниження купівельного попиту населення (рис. 2).

Рис. 2. Споживання молока та молочної продукції в Україні на душу населення у 2010–2015 рр. [3]

Згідно із сучасними дієтичними рекомендаціями, для дорослої людини добова норма споживання молока становить 700 г на день або 255 кг на рік [4]. В Україні спостерігається незначне відхилення від медичної норми в межах 101 г на день (36,4 кг в рік). Середньорічне споживання молока в країнах Західної Європи деяких країн наближене до норми, у деяких значно її перевищує, тоді як у країнах Східної Європи, Африки рівень споживання молока і молочних продуктів критично низький (рис. 3).

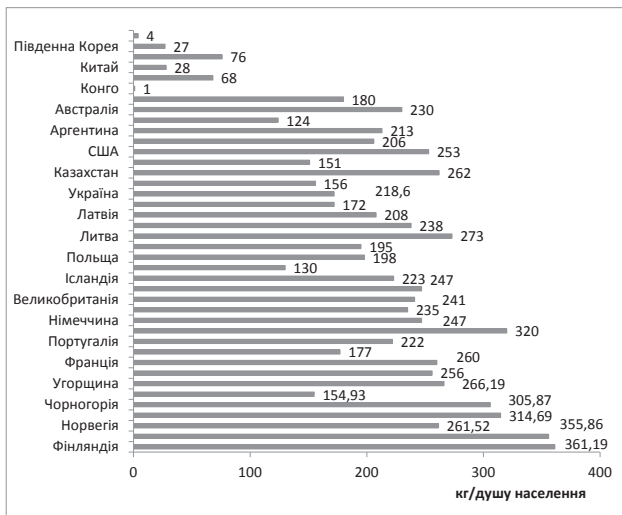

Рис. 3. Споживання молока та молочної продукції у світі на душу населення у 2015 р. [5]

Молочна індустрія і молочний ринок розвиваються відповідно до загальносвітових тенденцій. Зміни у розвитку молочної справи вносять глобалізація, змінюються споживчі ринки, соціальні моделі харчування людей. Усе більший вплив на розвиток вітчизняної молочної індустрії чинять тенденції і досягнення світової науки. На спрямованість технологічних розробок впливають такі фактори:

- зміна відносини людини і науки до їжі;
- посилення проблем біологічної безпеки, внаслідок розвитку науково-технічного прогресу;
- актуалізація проблем енерго- та ресурсозбереження і екології у зв'язку з виснаженням ресурсів Землі.

На ринку харчових продуктів, у тому числі й молочному ринку, протягом тривалого часу домінують дві чіткі тенденції: споживач хоче купувати продукти не тільки корисні для здоров'я, але й смачні. Ці тенденції особливо яскраво проявляються щодо молочних продуктів, особливо з невеликим терміном реалізації.

Загальні технологічні вимоги, висунуті до якості молока в країнах Євросоюзу, – це бактеріальне обсіменіння до $100\ 000$ од./см³ і кількість соматичних кліток до $300\ 000$ од./см³. А деякі молочні заводи в Європі власними стандартами встановили ще більш високу планку, відповідно до якої бактеріальне обсіменіння становить $50\ 000$ або навіть $30\ 000$ од./см³, кількість соматичних клітин $200\ 000$ од./см³, а в деяких випадках $150\ 000$ од./см³ [6].

Основна увага виробників концентрується на розробці продуктів з функціональними властивостями. Цю проблему неможливо вирішити тільки за рахунок використання різного роду коригуючих добавок – антиоксидантів, стабілізаторів, консервантів тощо. Тому питання підвищення якості та конкурентоспроможності продукції молока-сировини та інгредієнтів є досить актуальними. Перспективними напрямками досліджень вважаються передтермізація, бактеріофугування, іонний обмін й інші процеси, спрямовані на поліпшення якості молока-сировини. У розроблених технологіях активно застосовуються процеси фракціонування, синтезу, концентрації, криозаморожування, кавітації тощо [7].

Аналізуючи перспективи розвитку молочної індустрії країни і молочного ринку взагалі, варто оцінити, при яких умовах вона буде конкурентоспроможною у світовій системі. До таких умов належать підйом рівня молочно-тваринництва, подальша концентрація переробної промисловості, створення сучасної структури переробки молока і виробництва усієї гами продуктів і напівфабрикатів, включаючи молочно-білкові й сироваткові концентрати, заміники незбираного молока тощо. Розвиток цих завдань неможливо без розвитку інтелектуальної і технічної бази.

Для виробництва якісних кисломолочних продуктів і розвитку молочного ринку, безумовно, важливий вихідний матеріал. Тому сучасна наука на даному етапі займається розробкою нових методів виробництва первинної сировини й усуненням його недоліків, зменшенням витрат матеріалів й інших ресурсів, необхідних для харчового виробництва. Одним із напрямів є виробництво молочних продуктів методами, що відрізняються від традиційних.

Ключовою проблемою вітчизняних експортерів молочної продукції в Україні є пошук нових ринків збуту після закриття російського ринку, зняття тимчасових обмежень на експорт до Казахстану, освоєння ринку Китаю та із початком дії з 1 січня 2016 року угоди між Україною та ЄС про зону вільної торгівлі. У середньо- і довгостроковій перспективі такими ринками повинні стати країни ЄС. Але низька якість молочної сировини і, відповідно, кінцевого молочного продукту, не дає можливості виходу продукції в європейський простір швидкими темпами. Проте з 2010 року поступово збільшується частка виробництва молочної сировини сільськогосподарськими підприємствами, чия якість молока на порядок вища, аніж отриманого в господарствах населення. А деякі українські підприємства вже пройшли перевірку на відповідність нормам ЄС. Окрім того, виходом із кризи молочної галузі є переорієнтація виробництва із сировинного напряму на виробництво масла вершкового і сухого молока, які користуються більшим попитом у країнах СНД, Азії й Африки [8].

Однак освоїти новий ринок не просто: адже кожна країна унікальна і має власну систему сертифікації, фітосанітарних стандартів, вимог до безпеки і якості продуктів. З огляду на це, держава в особі аграрного відомства взяла на себе роль посередника між бізнесом і потенційними країнами-імпортерами. Наразі відбувається активна фаза адаптації законодавства України до європейських вимог.

Висновки. Високий рівень конкуренції на ринку стимулює постійний пошук нових, ще більш універсальних і гнучких способів просування і підвищення конкурентоспроможності молочної продукції.

Молочна галузь має важливе значення для країни. Тому для її розвитку необхідно розробляти надійну законодавчу базу, впроваджувати європейські стандарти якості.

Для інтеграції вітчизняних товаровиробників у світову економічну спільноту необхідна докорінна перебудова державної системи стандартизації. Стандарти, гармонізовані з міжнародними нормами, формують базу для виконання обов'язкових вимог до якості продукції, що сприяє ідентифікації товарів і впровадженню інновацій, а застосування стандартів ISO 9000 створює рівноправні умови виходу на зовнішній ринок і фундамент для побудови менеджменту якості продукції.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку : монографія у 2-х т. / Д.Г. Лук'яненко, А.М. Поручник, Л.Л. Антонюк та ін. – К. : КНЕУ, 2006. – 816 с.
2. Молочный рынок [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://moloko.at.ua/publ/konkurentosposobnost_molochnoj_produkcii/konkurentosposobnost_molochnoj_produkcii/molochnyj_gynok/5-1-0-51.
3. Державний комітет статистики України. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
4. Люди не мають знань з правильного харчування, тому що вони не вважають їх важливими [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lovemilk.info/interviews/lyudy-ne-mayut-znan-z-pravylnogo-harchuvannya-tomu-shcho-vony-ne-vvazhayut-yih-v--4.html>.
5. Статистика потребления и производства молока и молочных продуктов по странам мира [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://syroe.blogspot.com/2015/08/blog-post_41.html.
6. Конкурентоспособность молочной продукции [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bio-x.ru/articles/konkurentosposobnost-molochnoy-produkcii>.
7. Про молоко [Електронний ресурс] / Інформаційно-аналітичний портал про молоко і молочне скотарство. – Режим доступу : <http://www.milkua.info/uk/aboutmilk/>.
8. Міністерство аграрної політики України. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minagro.gov.ua/>.

СЕКЦІЯ 5

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК [502.171:620.9]:332.146

Коломицева О.В.*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економічної кібернетики та маркетингу
Черкаського державного технологічного університету*

ЕНЕРГОЕФЕКТИВНІСТЬ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ЯК ФАКТОР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇЇ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

В статті досліджено поняття «енергоефективності» та «енергозбереження», розглянуто основні ринкові механізми реалізації вимог, що пред'являються безпосередньо до учасників ринку та споживачів енергетичних ресурсів щодо підвищення їх енергетичної та екологічної ефективності. Визначено значущість регіональної політики в сприянні поширенню технологій підвищення енергоефективності та економії енергетичних ресурсів. Визначено ряд програм по підвищенню рівня енергоефективності, що реалізуються на рівні регіонів та міст України. Здійснено класифікацію суб'єктів енергоспоживання із врахуванням специфіки їх діяльності та виділено основні напрями впровадження інноваційних технологій, спрямованих на підвищення рівня енергоефективності відповідно до класифікаційних груп.

Ключові слова: енергоефективність, енергозбереження, енергетична політика, енергоємність, Енергетична стратегія України, інноваційні енергоефективні технології.

Коломицева О.В. ЭНЕРГОЭФФЕКТИВНОСТЬ РЕГИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ КАК ФАКТОР ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЕЕ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ

В статье исследовано понятие «энергоэффективности» и «энергосбережения», рассмотрены основные рыночные механизмы реализации требований, предъявляемых непосредственно участникам рынка и потребителям энергетических ресурсов по повышению их энергетической и экологической эффективности. Определена значимость региональной политики в содействии распространению технологий повышения энергоэффективности и экономии энергетических ресурсов. Определен ряд программ по повышению уровня энергоэффективности, что реализуются на уровне регионов и городов Украины. Осуществлена классификация субъектов энергопотребления с учетом специфики их деятельности и выделены основные направления внедрения инновационных технологий, направленных на повышение уровня энергоэффективности согласно классификационных групп.

Ключевые слова: энергоэффективность, энергосбережение, энергетическая политика, энергоёмкость, Энергетическая стратегия Украины, инновационные энергоэффективные технологии.

Kolomytseva O.V. EFFICIENCY OF REGIONAL ECONOMY AS A FACTOR IN THE MAINTENANCE OF ITS INNOVATIVE DEVELOPMENT

The article explores the concept of "energy efficiency" and "energy saving", the basic market mechanisms for the implementation of requirements directly to market participants and energy consumers to improve their energy efficiency and environmental protection. Determined the significance of regional policy in promoting technology diffusion of energy efficiency and energy savings. There are a number of programmes to improve energy efficiency that realiuetsya or already implemented at the level of regions and cities of Ukraine. Classification of subjects of consumption taking into account the specifics of their activities and main directions of implementation of innovative technologies aimed at improving energy efficiency by classification groups.

Keywords: energy efficiency, energy conservation, energy policy, energy intensity, Energy strategy of Ukraine, energy-efficient innovative technologies.

Постановка проблеми. Актуальною проблемою регіонів, зорієнтованих на інноваційний економічний розвиток, є забезпечення високого рівня енергоефективності, що прямо впливає на рівень інвестиційного та енергетичного потенціалів, які, в свою чергу, активно сприяють процесам регіонального розвитку і високим темпам економічного зростання. Зрозуміло, що проблема зростання енергоефективності економіки в значній мірі визначається продуманістю та органічністю цільових регіональних програм. Можливість реалізації таких цільових програм, спрямованих на інноваційний розвиток детермінується ресурсами, інститутами і структурою економіки, але, найважливіше, наявними технологічними заділами, які можна відтворити, перерозподіливши ресурси, і тим самим вивести економіку на нову в технологічному і конкурентному відношенні траєкторію розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемі енергоефективності присвячено багато наукових праць, що зумовлено актуальністю досліджуваного питання. Серед наукових робіт, в яких висвітлюються питання розвитку ринку енергоресурсів України та її регіонів, споживання та виробництва енергоресурсів, ролі енергетичних ресурсів у загальному розвитку економіки, різних аспектів енергоефективності слід відмітити наукові праці таких вітчизняних та зарубіжних вчених як Б. Коробко, Г. Семенова, С. Маркова, В. Гайдука, А. Дмитрієвського, В. Остальського, М. Юдевича, О. Іванова, О. Бешти, В. Корсуна, Б. Маєвського, В. Баранніка, М. Гнідого, М. Кулик, О. Лапко, О. Маляренка, В. Микитенка, І. Немировського, О. Суходолі, В. Черепанова та ін.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування значущості проведення заходів, спрямова-

них на підвищення енергоефективності регіональної економіки з метою забезпечення її інноваційного розвитку.

Викладення основного матеріалу. Енергоефективність – широко використовуваний термін якісного характеру, що позначає засіб досягнення різних цілей, у тому числі цілей регіональної, національної та міжнародної політики, а також цілей бізнесу, найважливішими з яких є: зниження викидів вуглекислого газу (запобігання зміни клімату); підвищення безпеки енергопостачання (в результаті більш стійкого виробництва); зниження витрат (підвищення конкурентоспроможності бізнесу).

Під енергоефективністю слід розуміти найкращі показники економічно виправданого рівня використання енергетичних ресурсів при існуючому рівні розвитку техніки і технологій. Складовою частиною енергоефективності, вважається енергозбереження, тобто заходи спрямовані на економічне корисне витрачання енергетичних ресурсів. Енергозбереження та енергоефективність – це різні поняття. Енергозбереження – це реалізація організаційних, правових, технічних, технологічних, економічних та інших заходів, спрямованих на зменшення обсягу використовуваних енергетичних ресурсів при збереженні відповідного корисного ефекту від їх використання. Іншими словами – це діяльність з організації ефективного використання енергоресурсів. Енергоефективність – це комплекс характеристик, що відображають відношення корисного ефекту від використання енергетичних ресурсів до витрат енергетичних ресурсів, вироблених в цілях отримання такого ефекту, по відношенню до продукції, технологічного ресурсу, юридичної особи, індивідуального підприємця. Таким чином, енергоефективність представляється техніко-економічним показником, який визначає наскільки висока ефективність використання енергії для того або іншого процесу. На практиці для оцінки енергоефективності застосовуються показники енергоємності.

Підвищення енергоефективності за рахунок економії енергоресурсів на основі інновацій є важливою складовою інноваційного напрямку розвитку регіональної економіки. Так, в Євросоюзі оптимізація процесів енергозбереження приносить реальні результати як з точки зору економіки міст та регіонів, так і з позиції екологічної ситуації (скорочується використання енергоресурсів, що веде до скорочення їх виробництва і, як результат, скорочуються викиди, що виникають в процесі виробництва енергоресурсів) [1].

Рациональне та екологічно відповідальне використання енергетичних ресурсів є одним з головних пріоритетів енергетичної політики більшості держав світу. На відміну від України, в європейських державах питання охорони навколишнього середовища є невід'ємною складовою енергетичної політики, що, так чи інакше, позначається на заходах державного регулювання. Крім вимог до енергетичних та екологічних характеристик будівель, будов, споруд, побутових енергоспоживаючих пристроїв та інженерного обладнання, в даний час також отримують розвиток вимоги, що пред'являються безпосередньо до учасників ринку та споживачів енергетичних ресурсів щодо підвищення їх енергетичної та екологічної ефективності.

У Європейському співтоваристві реалізація таких вимог все частіше пов'язана з використанням різних ринкових механізмів. Серед них можна назвати наступні [2]:

- торгівля викидами (European Emissions Trading Scheme), спрямована на стимулювання скорочення викидів вуглекислого газу;

- система «зелених» сертифікатів (Tradable Green Certificate), спрямована на стимулювання компаній, які є основними генераторами електричної енергії до використання поновлюваних джерел енергії;

- система «білих» сертифікатів (Tradable Certificates for Energy Savings), яка об'єднує в собі прагнення до скорочення споживання енергетичних ресурсів та викидів парникових газів.

Система сертифікації у сфері підвищення енергетичної та екологічної ефективності дозволяє вирішити комплекс взаємопов'язаних завдань:

- зниження споживання енергетичних ресурсів та енергоємності валового внутрішнього продукту країни, скорочення шкідливих викидів;

- розвиток генерації на основі використання відновлюваних джерел енергії для підвищення енергетичної безпеки та забезпечення екологічної ефективності;

- стимулювання розвитку ринку енергосервісних послуг та інвестиційної діяльності у сфері енергозбереження та підвищення енергетичної ефективності;

- створення механізму об'єктивного підтвердження ефекту від реалізації заходів з енергозбереження та досягнення цільових показників в області підвищення енергетичної ефективності.

Необхідно відзначити, що прагнення кожного регіону підвищити енергоефективність, знизити енергоємність продукції (послуг), забезпечити реальне енергозбереження потребує впровадження механізмів підвищення енергоефективності за активної підтримки регіональних органів влади.

Регіональна політика, що проводиться урядом і регіонами України, спрямована на підтримку і розвиток регіональної економіки шляхом підвищення енергоефективності та економії енергетичних ресурсів суб'єктами господарювання. Регіональна політика розглядається як сфера діяльності з управління економічним, соціальним та екологічним розвитком регіонів в просторовому і регіональному аспекті, відображає взаємовідносини між державою і регіонами в галузі ефективного споживання енергетичних ресурсів [3, с. 10]. Регіональну політику в галузі енергозбереження можна визначити як комплекс законодавчих, адміністративних і економічних заходів, що сприяють найбільш раціональному використанню енергетичних ресурсів.

Основи державної політики у сфері енергозбереження та підвищення енергоефективності визначені в Енергетичній стратегії України на період до 2030 року та в Проекті Енергетичної стратегії України на період до 2035 року (Біла книга енергетичної політики України «Безпека та конкурентоспроможність») [4; 5]. За останні роки реалізовані і продовжують розроблятися різні програми енергозбереження як на державному, так і на регіональному рівнях. Так, на даний момент функціонують наступні національні програми та урядові проекти: Урядова програма відшкодування частини суми кредиту на придбання енергозберігаючого обладнання та/або матеріалів (Постанова КМУ від 17 жовтня 2011 р. №1056 «Деякі питання використання коштів у сфері енергоефективності та енергозбереження») та програма держенергоефективності: компенсація фізичним особам, ОСББ та ЖБК вартості проведення енергоефективних заходів (відповідно до Постанови КМУ №231 «Про внесення змін до Постанов Кабінету Міністрів України від 1 березня 2010 р. №243 і від 17 жовтня 2011 р. 1056» №231 від 8.04.2015).

На рівні регіонів та міст України реалізуються (реалізовано) наступні програми по підвищенню рівня енергоефективності [6]:

- Регіони: Волинський регіон – програма сприяння діяльності об'єднань співвласників багатоквартирних будинків на 2013-2015 роки; Львівський, Черкаський та Івано-Франківський регіони – місцеві органи влади за домовленістю з Ощадбанком частково відшкодовуватимуть мешканцям суми кредитів, залучених на придбання енергоефективного обладнання, матеріалів та негазових котлів

- Міста: м. Вінниця – Програма стимулювання впровадження енергозберігаючих заходів у будинках ОСББ "Енергоефективний будинок. Крок за кроком" на 2012-2020 рр.; м. Дніпропетровськ – конкурс міні-проектів з енергоефективності та енергозбереження для ОСББ та ЖБК в рамках Програми сприяння громадянській активності в розвитку територій на 2012-2016 рр.; м. Івано-Франківськ - Програма теплової модернізації житлового фонду м.Івано-Франківська на 2013-2015 роки; м. Кам'янець-Подільський – Програма енергозбереження в житлових будинках "Теплий дім"; м. Кривий ріг – Програма "Теплий дім" щодо виконання капітального ремонту з утеплення зовнішніх стін житлових будинків, у яких створено ОСББ, на 2012-2017 рр.; м. Рівне – Програма облаштування багатоквартирних будинків сучасними засобами обліку і регулювання води та теплової енергії в місті Рівному на 2014-2017 роки, Програма утеплення житлових будинків Рівненської міської ради на 2015-2019 рр.; м. Луцьк – Програма відшкодування відсоткових ставок за залученими в фінансових установах короткостроковими кредитами, що надаються об'єднанням співвласників багатоквартирних будинків та житлово-будівельним кооперативам на реалізацію енергозберігаючих проектів в житлово-комунальному господарстві на 2012-2014 рр.; м. Львів – Програма відшкодування частини кредитів, отриманих ОСББ, ЖБК на впровадження заходів з енергозбереження, реконструкції і модернізації багатоквартирних будинків у м. Львові на 2015-2018 роки ("Теплий дім"), Програма енергозбереження для населення Львівщини на 2013-2016 рр.; м. Тернопіль – Програма енергоефективності, енергозбереження та термомодернізації будівель житлового фонду м. Тернополя на 2015-2020 роки, м. Черкаси – Програма підтримки ОСББ в м. Черкаси на 2015-2017 роки "Формування відповідального власника житла"; м. Хмельницький – Програма часткового відшкодування відсоткових ставок за залученими кредитами на заходи з підвищення енергоефективності на 2015-2017 рр.

У цих програмах важливу роль займають заходи, спрямовані на підвищення енергоефективності. Впровадження інноваційних енергоефективних технологій - одна з провідних світових тенденцій.

Політика щодо підвищення енергоефективності регіонів України передбачає комплекс інноваційних заходів, спрямованих на заощадження енергії, що реалізуються суб'єктами господарювання регіону в економічній і соціальній сферах. Основні споживачі енергоресурсів концентруються в містах. У зв'язку з цим рівень та характер територіального енергоспоживання змінюється в залежності від прийнятих державних рішень щодо просторової структури поселень і розташування об'єктів господарювання на території поселень, які формують просторові енергетичні взаємозв'язки [7, с. 511]. Між тим, в більшості випадків проблеми енергозбереження в містах сьогодні розглядаються лише в контексті загаль-

них питань економії паливно-енергетичних ресурсів (ПЕР). Необхідно враховувати специфіку різних суб'єктів енергоспоживання і диференціювати заходи з підвищення енергоефективності у відповідності з цією специфікою.

Класифікація вищевказаних суб'єктів може бути виконана на основі групування цих суб'єктів: адміністративні, соціальні, виробничі. При більш глибокому розгляді суб'єкти соціальної сфери можна ранжувати на соціально-культурні (поліклініки, лікарні; театри, музеї, спорткомплекси і т. д.), житлово-комунальні (керуючі компанії, ОСББ, ЖКГ) і освітні (середні освітні школи, дитячі садки і т.д.).

Загальна концепція підвищення енергоефективності повинна враховувати специфіку енергозберігаючих заходів для окремих груп суб'єктів господарювання відповідно до вказаної вище класифікації.

До числа найбільш ефективних інновацій у сфері енергозбереження можуть бути виділені наступні.

Для житлового фонду: установка блочних індивідуальних теплових пунктів з функцією погодного регулювання, організація незалежної системи опалення таких об'єктів. Дані заходи дозволяють оптимально і оперативно забезпечити комфортне і економічне споживання теплової енергії в залежності від зовнішніх кліматичних факторів - максимально швидко реагувати на зміну температури зовнішнього середовища.

Для виробничих підприємств: вимірювання витрат ресурсів на виконання конкретної виробничої задачі, постійний моніторинг і регулярний аналіз можливостей використання сучасних технологій для ресурсозбереження. Таким чином управління виробничих процесів отримують прозору картину повної ресурсної собівартості кожного виробничого процесу окремо, що дозволяє забезпечити оптимальну модернізацію, застосовуючи інноваційні технології збереження ресурсів саме для тих технологічних процесів, де вони найбільш необхідні.

Для соціально-освітніх та соціально-культурних об'єктів: застосування оптимального графіка погодного регулювання дозволяє оптимізувати добове споживання теплової енергії – у зв'язку з тим, що необхідність цілодобового забезпечення теплом і гарячою водою на таких об'єктах відсутня, ефективно застосовувати певний температурний графік, що уможливіє зниження температури енергоносіїв до мінімально можливих значень у вечірній і нічний час.

Оцінюючи вплив комплексних заходів з енергозбереження на основі інновацій на регіональну економіку можна відзначити наступне. Оптимізація використання енергоресурсів на об'єктах ЖКГ призводить в середньому до їх економії в 20-25%. Об'єкти соціальної сфери, де існує можливість забезпечити на ряду з погодним і добове регулювання теплоспоживання дають економію енергоресурсів у середньому на 40%. Виробничі підприємства, на яких проводиться аналіз та оптимізація споживання енергетичних ресурсів, заощаджують до 50% таких ресурсів щорічно. У середньому по регіонах України ефект від проведення заходів по енергозбереженню оцінюється в 35-40% економії енергетичних ресурсів в рік, що свідчить про високу значущість інновацій у сфері енергозбереження та підвищення енергоефективності для регіональної економіки.

Висновки. Побудова енергоефективного суспільства є необхідним етапом у досягненні цілей його розвитку. Більш раціональне, ефективне і економічне виробництво і використання енергії, оновлення інфраструктури виробничих сил та соціального сектору,

інноваційний розвиток є найважливішими засобами зростання економіки і побудови досконалого суспільства. Енергоефективність сама по собі стає найважливішим ресурсом і гарантом формування необхідного потенціалу для подальшого розвитку держави та її регіонів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бараннік В. О. Ефективність енергоспоживання в державі як індикатор конкурентоспроможності. Міждержаві співставлення [Електронний ресурс] / В. О. Бараннік // Економічний вісник НТУУ «КПІ». – № 3. – 2010. – Режим доступу: http://economy.kpi.ua/files/files/3_kpi_2010_7.pdf.
2. International Energy Agency [Electronic resource]. – Access mode : http://www.iea.org/country/m_country.asp?COUNTRY_CODE=ES.
3. Кулик М. М. Основи політики підвищення енергетичної ефективності та головні заходи з енергозбереження в економіці України / М. М. Кулик, М. В. Гнідий, В. Д. Білодід // Проблеми загальної енергетики. – 2007. — № 15. – С. 7-16.
4. Розпорядження Кабінету міністрів України «Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2030 року» від 24.07.2013 р. № 1071-р.
5. Проект Енергетичної стратегії України на період до 2035 року. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1717/>
6. Національні програми та урядові проекти. Фінансування енергоефективних заходів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://teplydim.com.ua/uk/financing_improvements_fw
7. Лапко О. О. Забезпечення ефективності ринків енергоресурсів // Ринки реального сектора економіки України: структурно-інституціональний аналіз [Колективна монографія] / За ред. проф. В. О. Точиліна. – К.: Інститут економіки та прогнозувань НАН України, 2009. – Розд. 5.3. – С. 497-518.

СЕКЦІЯ 6 ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 331.5.024.5

Пожидаєв А.Є.*кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри менеджменту**Луганської державної академії культури і мистецтв імені Михайла Матусовського***Блюм С.О.***аспірант**Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*

СПЕЦИФІКА ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті проведено дослідження специфіки сучасного ринку праці України. Визначено рівень зайнятості та безробіття населення України. Проаналізована динаміка чисельності зайнятого населення і населення працездатного віку. Визначено структуру потреб підприємств у працівниках за професійними групами.

Ключові слова: ринок праці, безробіття, зайнятість, державна політика зайнятості, населення.

Пожидаев А.Е., Блюм С.О. СПЕЦИФИКА ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ РЫНКА ТРУДА УКРАИНЫ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

В статье проведено исследование специфики современного рынка труда Украины. Определен уровень занятости и безработицы населения Украины. Проанализирована динамика численности занятого населения и населения трудоспособного возраста. Определена структура потребностей предприятий в работниках по профессиональным группам.

Ключевые слова: рынок труда, безработица, занятость, государственная политика занятости, население.

Pozhidajew A.E., Blium S.O. SPECIFICITY OF LABOUR MARKET OF UKRAINE IN MODERN CONDITIONS

This scientific work studies the specifics of the modern labor market of Ukraine. The level of employment and unemployment in Ukraine is defined in this work. The dynamics employed population and the working age population in Ukraine is analyzed. Also the authors determine the structure of the needs of enterprises for employees by occupational group.

Keywords: labor market, unemployment, employment, state employment policy, population.

Постановка проблеми. Регулювання зайнятості населення на ринку праці має істотне значення у сфері формування робочої сили, прогнозуванні трудового потенціалу, в обранні пріоритетів зайнятості населення на регіональному ринку праці. Основою забезпечення продуктивної зайнятості в умовах ринкових відносин є державна політика зайнятості, яка будується на сприянні у працевлаштуванні незайнятому населенню, наданні усесторонньої допомоги в підвищенні конкурентоспроможності населення шляхом профнавчання, сприянні самозайнятості і підприємницькій діяльності, створенні нових робочих місць для безробітних, тобто гнучкого, мобільного ринку праці. Регулювання зайнятості населення на ринку праці не буде ефективним за умови здійснення його лише службою зайнятості, до цього мають бути причетні галузеві міністерства, працевдавці, влада, система освіти.

Проте потребують поліпшення якісні чинники структури трудових ресурсів села. Неминучим наслідком тривалої економічної кризи на селі є збільшення масштабів безробіття. Однак показник чисельності безробітних виявляється незначним у порівнянні з наявністю на селі ще великої кількості не зайнятих трудовою діяльністю громадян. Відбулося скорочення частини робочих агропромислового комплексу, мережі сільських шкіл, клубних, медичних і побутових закладів, а також працівників соціальної сфери села. Це є яскравим віддзеркаленням втрати кваліфікованого про-

шарку сільських робітників, які не можуть знайти собі застосування.

Безпосередньо сьогодні наступив той час, коли необхідно готувати кадровий потенціал, який був би конкурентоздатним на ринку праці, міг би швидко адаптуватися в нових умовах господарювання і діяльності підприємств різних форм власності. Актуальним для державної служби зайнятості області є налагодження тісних контактів з керівниками сільськогосподарських підприємств, створених в умовах реформування аграрного сектору економіки, забезпечення ефективного задоволення попиту на робочу силу, професійного навчання безробітних кадрів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Праця як фундаментальне соціальне явище завжди привертала увагу дослідників-економістів, суспільствознавців. Велике значення цього феномена мають класичні твори Платона, Аристотеля, А. Сміта, Дж. Мігеля, Г. Гегеля, В. Джевонса, К. Менгера, К. Маркса, А. Маршалла, Дж.М. Кейнса [1], Д. Кларка та ін.

Мета статті полягає у дослідженні специфіки функціонування ринку праці в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Пропозицію робочої сили для виробництва товарів та послуг на національному ринку праці забезпечує частина всього населення країни обох статей віком від 15 до 70 років – економічно активне населення. Рівень економічної активності населення України протягом останніх десяти років дорівнює 62–63%.

При цьому чисельність економічно активного населення України є достатньо стабільною на фоні загального зменшення чисельності населення країни і у 2013 р. дорівнювала 22 млн. 22,8 тис. осіб, зменшившись у порівнянні з 2000 р. лише на 680,5 тис. осіб.

Встановлено, що починаючи з 2004 р. більш інтенсивно відбувається зростання економічної активності сільського населення у порівнянні з міським населенням. У 2013 р. рівень економічної активності сільського населення становив 67,1%, тоді як рівень економічної активності міського населення є нижчим – 61,8%.

Результати аналізу показників щодо використання наявного трудового потенціалу свідчать про більш повне його використання серед сільського населення. Так, у 2004 р. лише 55,8% міського населення віком 15–70 років були зайнятими, 9,6% – безробітними, а 38,2% – економічно неактивними, тоді як серед сільського населення у цьому віці 62,2% були зайнятими, 7,2% – безробітними, 32,9% – належали до складу економічно неактивного населення [2].

Слід відзначити, що позитивними тенденціями, які сформувались у структурі економічно неактивного населення протягом останніх років, є значне зменшення питомої ваги тих, хто зневірився у пошуках роботи (у 1,93 рази), та тих, хто не знає, де і як шукати роботу (у 2,25 рази). Це є свідченням підвищення ефективності функціонування ринку праці України. Крім того, значною мірою збільшилась частка громадян, зайнятих у домогосподарствах, або тих, хто перебуває на утриманні, що свідчить про підвищення рівня доходів населення, у тому числі нетрудових (відсоткових, від власності тощо) зростання якості життя та ін.

Щодо розподілу економічно активного населення України на зайнятих та безробітних, з моменту набуття чинності Закону України «Про зайнятість населення» і до 2012 р. характерною рисою національного ринку праці є тенденція поступового зростання рівня зайнятості населення – з 55,4% у 2004 р. до 59,3% у 2012 р. та зниження рівня безробіття – з 10,9% до 6,4% відповідно. Лише у 2013 р. унаслідок економічної кризи рівень зайнятості знизився до 57,7%, а рівень безробіття збільшився до 8,8% (рис. 1).

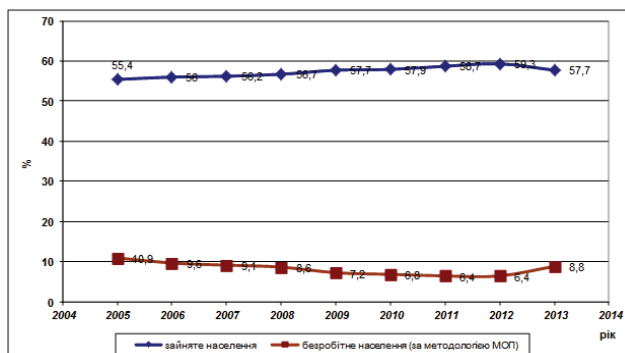

Рис. 1. Рівень зайнятості та безробіття населення України у 2004–2014 рр. [2]

Підвищення рівня зайнятості населення відображає зростання чисельності зайнятих в Україні – з 19971,5 тис. осіб у 2004 р. до 20972,3 тис. осіб у 2012 р., яке відбулось за рахунок збільшення кількості зайнятих осіб працездатного віку на 798,4 тис. осіб протягом 2004–2012 рр. (рис. 2).

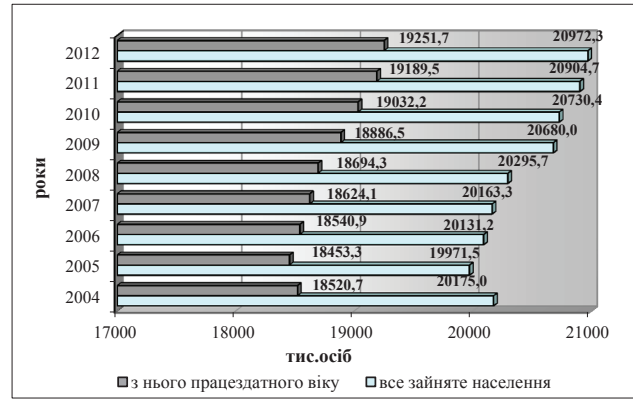

Рис. 2. Динаміка чисельності зайнятого населення і населення працездатного віку в Україні у 2004–2012 рр., тис. осіб [2]

Аналіз статистичних даних стану ринку праці України протягом останніх років виявив, що на фоні збільшення загальної чисельності зайнятого населення поступово зменшується чисельність найманих працівників. Даний процес свідчить про активізацію трудових відносин у неформальному секторі економіки України. Кількість зайнятих у цьому секторі економіки у 2012 р. зменшилась порівняно з 2000 р. на 1,48 млн. осіб і становила 4,5 млн. осіб, або 22,1% загальної чисельності зайнятого населення віком 15–70 років.

Установлено, що неформальний сектор економіки, як і в попередні роки, залишається пріоритетним місцем прикладання праці майже для кожної другої особи з числа зайнятих сільських жителів. Сільськогосподарське виробництво є основним видом діяльності неформального сектору економіки (66,0% зайнятих у цьому секторі, або 73,0% усіх зайнятих у зазначеному виді діяльності). Іншими розповсюдженими видами економічної діяльності населення у цьому секторі економіки є: торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку; діяльність готелів та ресторанів та будівництво [2].

У цілому аналіз динаміки чисельності найманих працівників за видами економічної діяльності дозволив зробити висновок, що в Україні протягом 2004–2012 рр. відбулось зменшення чисельності працівників у таких галузях, як сільське та лісове господарство, мисливство, рибальство та промисловість, при цьому збільшилась чисельність найманих працівників у торгівлі, сферах фінансової діяльності, операцій з нерухомим майном та надання послуг підприємцям.

Останніми роками найвищими темпами чисельність зайнятих скорочувалась у промисловості, будівництві, сфері освіти, культури, науки та сільському господарстві. Це пояснюється специфікою означених галузей, високою мобільністю кадрів, які від початку реформ і ринкових перетворень стали переходити у більш прибуткові сектори економіки.

У всіх інших сферах економічної діяльності збільшилась питома вага найманих працівників, зокрема, у торгівлі, ремонті автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку, а також освіти – на 3,1%; охороні здоров'я та наданні соціальної допомоги – на 1,6%, у фінансовій діяльності – на 1,5%, операціях з нерухомим майном, оренді, інжинірингу та наданні послуг підприємцям – на 1%; трохи меншою мірою збільши-

лась частка працівників у державному управлінні (0,7%), діяльності транспорту та зв'язку (0,5%), наданні послуг, діяльності у сфері культури та спорту (0,4%), будівництві та діяльності готелів та ресторанів (0,1%). Це є свідченням бурхливого розвитку галузей ринкової інфраструктури та зниження престижності праці в матеріальній сфері.

Показники розміру середньомісячної заробітної плати, нарахованої штатному працівнику, за видами економічної діяльності у 2013 р. свідчать, що найвищу заробітну плату отримували працівники сфери фінансових послуг – розмір нарахованої зарплати перевищував середній в економіці у 3,35 рази, також високою була зарплата працівників сфери державного управління (на 31,8% вища за середній рівень), транспорту та зв'язку (перевищувала середній рівень на 26,4%), операціях з нерухомістю та надання послуг підприємцям, промисловості.

Низький рівень заробітної плати спостерігався в галузях діяльності готелів та ресторанів, охорони здоров'я та надання соціальної допомоги, лісового господарства (близько 70% рівня середньої заробітної плати в національній економіці). Найнижчою була заробітна плата у рибальстві, рибництві (на 46% нижча за середній рівень) та сільському господарстві – більш ніж на 36% нижча за середній рівень у національній економіці.

Аналіз динаміки потреби підприємств України в працівниках свідчить, що протягом останніх дев'яти років загальний попит на ринку праці зменшився на 31,1 тис. осіб. Значне зниження даного показника у 2013 р. обумовлене наслідками економічної кризи 2012–2013 рр.

Протягом останніх років найбільшою мірою збільшилась потреба у працівниках найпростіших професій – на 3,3 тис. осіб, або у 1,49 рази у 2013 р. порівняно з 2004 р., питома вага у загальній структурі попиту на робочу силу збільшилась до 15,2 (з 6,9% у 2004 р.); потреба у працівниках сфери торгівлі та послуг за останні дев'ять років збільшилась у 3,2 рази – з 4,8 тис. осіб у 2004 р. до 8,0 тис. осіб у 2013 р., частка в структурі попиту зросла більше ніж у два рази – з 5,0% до 12,2% протягом зазначеного періоду; потреба роботодавців у технічних службовцях зросла з 1,3 тис. осіб у 2004 р. до 2,4 тис. осіб у 2012 р., або у 1,84 рази, підвищення у загальній структурі попиту дорівнює 2,3% (з 1,3% до 3,6% протягом 2004–2013 рр.) [2].

Відповідно до сучасної структури зайнятості населення країни, найбільший попит на робочу силу притаманний промисловості, який, зокрема, протягом майже всього зазначеного періоду демонстрував тенденцію до зростання (з 49,6 тис. осіб у 2002 р. до 57,4 тис. осіб у 2007 р.) і лише з причини економічної кризи у 2012 р. загальна потреба підприємств у працівниках знизилась до 65,8 тис. осіб (у 2012 р. на 46,3% менше, ніж у 2007 р., у 2013 р. на 27,7% менше порівняно з 2012 р.). Попри кризові явища на промисловість припадає найбільша питома вага у структурі попиту на ринку праці – 39% у 2002 р. і 23% у 2013 р. (33% у 2007 р.).

Навантаження на одне вільне робоче місце в Україні, починаючи з 2004 р., поступово знижувалось, сягнувши середнього показника – чотири особи на місце у 2007 р. – порівняно з 11 особами у 1999 р. У 2012 р. відбулось стрімке зростання навантаження не зайнятих трудовою діяльністю громадян на вільні робочі місця, збільшивши даний показник у 2,5 рази – до 10 осіб на місце [2], що обумовлено в першу чергу кризовими явищами в економіці Укра-

їни. У цілому по країні навантаження незайнятого населення на кінець 2013 р. становило 82 особи на 10 вільних робочих місць (вакантних посад) проти 96 осіб у 2012 р. [2]

У результаті аналізу співвідношення попиту та пропозиції робочої сили в Україні у 2004–2013 рр. було з'ясовано, що у 2013 р. найвищий рівень навантаження незайнятого населення на 10 вільних робочих місць (вакантних посад) був характерний для працівників найпростіших професій у сільському господарстві та подібних галузях (1022 осіб); кваліфікованих робітників сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства (284 особи); службовців, пов'язаних з інформацією (244 особи).

У структурі працевлаштування незайнятого трудовою діяльністю населення за видами економічної діяльності найбільша питома вага припадає на промисловість (26,01% у 2013 р.), сільське господарство, мисливство та лісове господарство (21,77% у 2013 р.).

Висновки. Таким чином, результати аналізу стану ринку праці України у 2004–2013 рр. свідчать про наступні тенденції розвитку сфери зайнятості:

- поступове зростання з 2004 р. чисельності економічно активного населення на фоні зменшення загальної чисельності населення за рахунок збільшення саме економічної активності населення;
- зростання більш інтенсивними темпами економічної активності сільського населення порівняно з міським населенням починаючи з 2004 р.;
- поступове зростання рівня зайнятості населення та зменшення чисельності безробітних;
- поступове зменшення чисельності найманих працівників на фоні збільшення загальної чисельності зайнятого населення;
- серед міського населення поширеною є робота за наймом та підприємницька діяльність з використанням робочої сили;
- серед сільського зайнятого населення переважає самостійна зайнятість – 76,3% загальної чисельності самозайнятих осіб (у тому числі роботодавців та безкоштовно працюючих членів сім'ї);
- сільськогосподарське виробництво є основним видом діяльності неформального сектору економіки;
- скорочення зайнятості населення в основних галузях матеріального виробництва (найбільшою мірою у сільському господарстві – на 11,1%), що свідчить про перерозподіл робочої сили на користь галузей сфери послуг – торгівлі, фінансової діяльності, будівництва, освіти;
- диференціація заробітної плати за видами економічної діяльності – заробітна плата працівників сфери фінансових послуг перевищує більш ніж у три рази середній рівень в економіці, заробітна плата у рибальстві, рибництві та сільському господарстві на 40% нижча за середній рівень, що свідчить про економічну непривабливість зайнятості у сільському господарстві;
- на промисловість припадає найбільша питома вага у структурі зайнятості населення та, відповідно, попиту на ринку праці;
- найвищий рівень навантаження на ринку праці характерний для працівників найпростіших професій у сільському господарстві;
- на зареєстрованому ринку праці спостерігаються позитивні тенденції щодо скорочення безробіття, зростання обсягів та рівня працевлаштування, підвищення рівня охоплення безробітного населення заходами активної політики зайнятості;

- значний вплив на стан ринку праці у 2013 р. здійснили наслідки економічної кризи, обумовивши зниження рівня зайнятості, підвищення рівня безробіття, зростання навантаження не зайнятих трудовою діяльністю громадян на вільні робочі місця тощо.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж.М. Кейнс ; пер. с англ. – М. : Прогресс, 1978. – 494 с.
2. Матеріали офіційного сайту Державного кабінету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Матеріали офіційного сайту Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/>.
4. Матеріали офіційного сайту Головного управління статистики у Луганській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lugastat.lg.ua/>.
5. Послання Президента України до Верховної Ради «Україна: поступ у XXI століття. Стратегія економічного та соціального розвитку на 2000–2004 роки». – К., 2000. – 123 с.
6. Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2004 р. // Урядовій кур'єр. – 2002. – 28 грудня. – № 244.

СЕКЦІЯ 7 ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК [330.837:336.13]:330.34(477)

Петрова Т.С.

аспірант кафедри фінансів

Київського національного торговельно-економічного університету

ІНСТИТУЦІЙНА СКЛАДОВА ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

У статті запропоновано основні підходи до трактування економічної сутності фінансової системи, приділено увагу структурному підходу та його інституційній складовій. Визначено основні елементи інституційного забезпечення фінансової системи. Проаналізовано сучасний стан та обґрунтовано необхідність модернізації фінансових інститутів в Україні.

Ключові слова: фінансова система, інституційна складова, інституційне забезпечення, фінансові інститути.

Петрова Т.С. ИНСТИТУЦИОНАЛЬНАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ФИНАНСОВОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ КАК ИНСТРУМЕНТ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

В статье предложены основные подходы к трактовке экономической сущности финансовой системы, уделено внимание структурному подходу и его институциональной составляющей. Определены основные элементы институционального обеспечения финансовой системы. Проанализировано современное состояние и обоснована необходимость модернизации финансовых институтов в Украине.

Ключевые слова: финансовая система, институциональная составляющая, институциональное обеспечение, финансовые институты.

Petrova T.S. THE UKRAINIAN FINANCIAL SYSTEMS INSTITUTIONAL COMPONENT AS A TOOL FOR ECONOMIC DEVELOPMENT

The article proposed the main approaches to the interpretation of the economic substance of the financial system, attention is paid to the structural approach and its institutional component. It shows the basic elements of institutional support for the financial system. It analyzed modern state and the necessity modernization of Ukrainian financial institutions.

Keywords: financial system, the institutional component, institutional support, financial institutions.

Постановка проблеми. В умовах трансформаційних перетворень особливої актуальності набуває економічна стабільність країни, важливим інструментом впливу якої є функціонування фінансової системи. Визначальну роль в ефективному функціонуванні та розвитку фінансової системи як інструменту економічного розвитку країни відіграє її інституційна складова.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вагомих наукових досліджень зарубіжних вчених з питань сутності, розвитку та функціонування фінансової системи можна назвати праці Дж. Б'юкенена, А. Вагнера, Дж.М. Кейнса, П. Кругмана, П. Самуельсона, Дж. Стігліца, С. Фішера, М. Фрідмана, Дж. Хікса. Питанням фінансового регулювання економічного розвитку присвячено праці вітчизняних вчених: О. Василика, І. Запатріної, І. Лук'яненко, І. Луніної, І. Лютого, В. Опаріна, М. Савлука, В. Федосова, І. Чугунова, І. Школьник, С. Юрія та ін.

Разом з тим на сучасному етапі розвитку фінансової науки існує необхідність узагальнення підходів до визначення поняття фінансової системи та її інституційної складової з метою вдосконалення структури фінансової системи як інструмента економічного розвитку.

Мета статті полягає у систематизації підходів до визначення сутності фінансової системи та дослідженні інституційної складової фінансової системи.

На основі вказаної мети вирішуються наступні завдання: узагальнення підходів до визначення поняття фінансової системи, з'ясування ролі інституційної складової фінансової системи у економічному

розвитку суспільства, визначення шляхів модернізації фінансових інститутів України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дієвим інструментом економічного розвитку країни є фінансова система, сутність якої полягає у забезпеченні діяльності та функціонування економіки країни як у цілому, так і в окремих її проявах. Ефективна фінансова система підтримує баланс, який забезпечує динамічний розвиток усіх сфер та ланок господарства країни, а також підтримує виконання соціального захисту на необхідному рівні через діяльність певних інститутів.

На сьогоднішній день у фінансовій науці існує низка підходів до трактування визначення «фінансова система» (табл. 1).

Розглядаючи сутність фінансової системи за економічним підходом, важливо зазначити, що в основі визначення є «фінансова система як сукупність відокремлених, але взаємопов'язаних між собою сфер і ланок фінансових відносин, які відображають специфічні форми й методи обміну, розподілу і перерозподілу валового внутрішнього продукту», проте доповнюється відповідною системою фінансових органів та інститутів [1, с. 25]. Найвну присутність державного управління бачимо у визначеннях: «фінансова система як сукупність відокремлених, але взаємопов'язаних між собою сфер фінансових відносин, що мають особливості в мобілізації та використанні фінансових ресурсів, відповідний апарат управління та правове забезпечення» [2, с. 21], «сукупність фінансових відносин, що відображають форми та методи розподілу та перерозподілу валово-

Таблиця 1

Підходи до визначення поняття «фінансова система»

Підхід	Зміст	Представники
Економічний	Сукупність економічних відносин між інституційними секторами економіки	М.В. Грідчина, В.В. Венгер [1], О. Романенко [2], М. Романовський, Б. Карпінський [3], С. Лушин, В. Слепов, Г.Б. Поляк
Структурний	Сукупність складових компонентів економічного середовища	О. Василик [11], А. Дадашев, Д.М. Дмитренко, Л.О. Миргородська [4], Д. Чернік, В. Федосов, С. Юрій [12]
Ринковий	Сукупність економічних відносин і інститутів на фінансовому ринку	О. Гладчук, О.П. Шитко [5], З. Боді, Р. Мертон [8], нормативно-правове забезпечення [9]

вого внутрішнього продукту» [3, с. 30] – доцільно при розгляді внутрішньої будови фінансової системи.

Проте визначення фінансової системи через поняття сфер фінансових відносин, яке не є аналітичним поняттям першого порядку, потребує уточнень. Фінансова система дійсно включає відносини – фінансові, боргові, податкові та у сфері корпоративних прав, проте її основа – не відносини, а заощадження інституційних одиниць, які є взаємопов'язаними між собою фінансовими відносинами, а системоутворюючими елементами є не сфери фінансових відносин, а інституційні сектори економіки.

Структурний підхід до вивчення фінансової системи є досить поширеним серед вчених, причому до компонентів, окрім фінансових установ, включаються ще й інструменти та механізми, які створюють необхідні умови для перебігу фінансових процесів [4, с. 8] на внутрішньому та зовнішньому ринках. За цим підходом вже більше враховуються міждержавний та глобальний рівні при визначенні особливостей функціонування фінансової системи.

За *ринковим* підходом під фінансовою системою розуміється система економічних відносин і інститутів, пов'язаних процесом перерозподілу грошових накопичень між кредиторами і позичальниками у макроекономічному значенні цих термінів, тобто між економічними суб'єктами, у яких виникають вільні грошові кошти, і економічними суб'єктами, які відчують потребу в грошових коштах. Так, О.П. Шитко розглядає фінансову систему як «сукупність фінансових інститутів і ринків, що оперують різними фінансовими інструментами, за допомогою яких відбувається передача грошей, кредитування та запозичення грошових коштів» [5, с. 66].

Західні вчені виділяють два концептуальних підходи до розуміння сутності фінансової системи в залежності від того, що є відправною точкою чи концептуальною основою фінансових відносин. За одним з них основою фінансової системи є діяльність фінансових інститутів, за другим – фінансові відносини нефінансових корпорацій та домогосподарств. Але, як правило, у більшості випадків фінансова система у західній літературі розуміється у вузькому значенні, тобто як сукупність фінансових інститутів (ринки і посередники), через які домашні господарства, корпорації та уряд отримують фінансування їх діяльності та інвестують свої заощадження [6, с. 44]. Саме в цьому значенні використовується термін *financial system* в англомовній літературі. Наприклад, такий авторитетний дослідник, як Р. Голдсміт визначає фінансову систему (використовуючи термін *financial structure*) як сукупність фінансових інструментів, ринків та інститутів [7, с. 86].

Як система фінансових посередників відображена побудова фінансової системи у публікаціях З. Боді, Р. Мертона, де фінансова система включає ринки, посередники, фірми та інші інститути, які надають фінансові послуги, за допомогою яких домогосподарства, приватні компанії і урядові

організації реалізують прийняті ними фінансові рішення [8, с. 25].

У нормативно-правовому забезпеченні України замість поняття «фінансова система» можемо спостережати визначення «фінансовий сектор», наприклад, у «Комплексній програмі розвитку фінансового сектору України до 2020 року», головною метою якої є створення фінансової системи, що здатна забезпечувати сталий економічний розвиток за рахунок ефективного перерозподілу фінансових ресурсів в економіці на основі розбудови повноцінного ринкового конкурентоспроможного середовища згідно зі стандартами ЄС. Термін «сектор» за тлумачним словником означає частину народного господарства, що має певні соціальні і економічні риси, а «система» – структура, що становить єдність закономірно розміщених і функціонуючих частин, тобто, поняття більш ширше. Це можна пояснити тим що всі операції проводяться безпосередньо на фінансовому ринку інститутами із залученням фінансових посередників, а вже похідні реакції впливають на стан фінансової системи. Так, згідно з «Комплексною програмою розвитку фінансового сектору України до 2020 року», заплановані реформи у банківському секторі, секторі небанківських фінансових установ, на фондовому ринку, ринку капіталів тощо [9], свідчать про ринковий підхід до фінансової системи.

Більш детально варто розглянути фінансову систему за структурним підходом, де за основу взято систему складових, на визначенні яких часто і ґрунтується трактування поняття «фінансова система». Економічна енциклопедія під редакцією С.В. Мочерного визначає систему як «комплекс елементів та їхніх властивостей, взаємодія між якими зумовлює появу якісно нової цілісності» [10, с. 34], тож варто приділити особливу увагу до елементів побудови фінансової системи.

Вивчаючи підходи до побудови фінансової системи, вчені виокремлюють: 1) ланки, 2) сфери, 3) сукупність ланок і сфер фінансової системи, 4) функціональний підхід та 5) сукупність фінансових інститутів, тобто інституційний підхід. Часто зустрічається синтез декількох підходів для більш повного розкриття сутності дефініції.

Розглядаючи визначення фінансової системи за інституційним підходом, наприклад, «як сукупність окремих її ланок, що мають особливості в створенні та використанні фондів фінансових ресурсів, які зосереджені в розпорядженні держави, нефінансового сектору економіки, певних фінансових інституцій, домогосподарств для фінансового забезпечення економічних і соціальних потреб суспільства в цілому, окремих верств населення, господарських структур, окремих громадян» [11, с. 22], варто зазначити, що ефективне функціонування кожної складової дійсно матиме позитивний вплив на економічний розвиток, проте для підвищення результату їх слід враховувати системно.

Визначення фінансової системи з точки зору внутрішнього змісту передбачає врахування специфіки

складових фінансової системи у процесі організації обігу фінансових ресурсів та, окрім нормативно-правової бази, наявності також системи органів управління, які визначають їх функціонування [12, с. 58], таке трактування є дещо обмеженим, тому що в управлінні грошових потоків приймають участь не тільки фінансові органи та інститути, а і держава, і домогосподарства, і підприємства. На нашу думку, з інституційної точки зору фінансова система – це сукупність фінансових інститутів, що сприяють мобілізації, розподілу та використанню фінансових ресурсів.

Ефективне інституційне забезпечення сприяє динамічному економічному розвитку. До інституційного забезпечення фінансової системи можна віднести: інститути (організації), нормативно-правові акти, кадрове забезпечення.

Під інституційно-правовим забезпеченням фінансової системи потрібно розуміти систему нормативно-правових актів, які регулюють правовідносини між суб'єктами фінансового ринку. Інституційно-правове забезпечення поділяється на міжнародні та національні нормативно-правові акти.

Зокрема, в Україні нормативно-правове забезпечення фінансової системи в умовах інтеграції у світовий економічний простір слід формувати з урахуванням норм міжнародного права. До міжнародних нормативно-правових актів, що регулюють функ-

ціонування фінансової системи, належать нормативно-правові акти загального характеру та спеціальні нормативно-правові акти, що регулюють лише фінансовий сектор. Міжнародними нормативно-правовими актами у сфері регулювання діяльності фінансової системи є директиви ЄС, такі як «Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом», «Меморандум про співпрацю з Міжнародним валютним фондом» тощо.

Для створення та реалізації стратегії соціально-економічного розвитку країни, яка б забезпечила нарощування інноваційного потенціалу економіки, цілком відповідала реаліям та потребам трансформаційної економіки, потрібне сильне інституційно-організаційне забезпечення фінансової системи, інститути, що забезпечують нормальну роботу ринкових механізмів.

Ефективна кадрова політика забезпечує якісне функціонування фінансової системи, що є важливим елементом інституційно-кадрового забезпечення фінансової системи.

Інституційний підхід передбачає розгляд економіки не як статичної системи, а як системи, що постійно трансформується. Особливістю країн з перехідною економікою на сучасному етапі розвитку є постійне проходження інституційних змін системи управління державними фінансами, що направлені на посилення її дієвості та адаптації до сучасних тен-

Таблиця 2

Склад інституційного забезпечення фінансової системи

Елемент інституційного забезпечення	Економічний зміст	Вид інституційного забезпечення
Інституційно-правове забезпечення	Система нормативно-правових актів, що регулюють взаємовідносини суб'єктів фінансової системи	Міжнародні та національні нормативно-правові акти
Інституційно-організаційне забезпечення	Система інститутів (організацій), які здійснюють інституційно-організаційне забезпечення фінансової системи	Базові інститути, інститути інфраструктури, інститути регулювання
Інституційно-кадрове забезпечення	Специфічна, повторювана діяльність, яку здійснюють при підготовці кадрів для функціонування фінансової системи	Спеціалізовані навчальні заклади, інститути підвищення кваліфікації, конференції, круглі столи, семінари

Джерело: побудовано за [13, с. 304]

Таблиця 3

Модернізація фінансових інститутів України

Підстава	Назва фінансового інституту	Нова назва фінансового інституту
Указ Президента України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» від 09.12.2010 р. № 1085/2010	Міністерство економіки України	Міністерство економічного розвитку і торгівлі України
Указ Президента України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» від 09.12.2010 р. № 1085/2010	Міністерство праці та соціальної політики України	Міністерство соціальної політики України, Державна інспекція України з питань праці
Указ Президента України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» від 09.12.2010 р. № 1085/2010	Державне казначейство України	Державна казначейська служба України
Указ Президента України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» від 09.12.2010 р. № 1085/2010	Головне контрольно-ревізійне управління України	Державна фінансова інспекція України
Указ Президента України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» від 09.12.2010 р. № 1085/2010	Державна податкова адміністрація України	Державна податкова служба України
Указ Президента України «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг» від 23.11.2011 р. № 1070/2011	Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України	Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг
Указ Президента України «Про Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку» від 23.11.2011 р. № 1063/2011	Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку	Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку
Указ Президент України «Про деякі заходи з оптимізації системи центральних органів виконавчої влади» від 24.12.2012 р. № 726/2012	Державна митна служба України Державна податкова служба України	Міністерство доходів і зборів України, Державна фіскальна служба України

денції розвитку світової економіки. На сучасному етапі економічного розвитку національні фінансові системи є частиною єдиної інтегрованої фінансової системи, що, у свою чергу, має свої переваги та недоліки. Необхідно констатувати, що фінансова глобалізація є динамічним процесом, який супроводжується дерегуляцією, лібералізацією ринків та значними інституційними змінами. Інститути фінансової політики при цьому є результатом інтеграційного розвитку фінансової системи. Інститути можуть формуватися як під дією цілеспрямованого впливу суспільства, так і внаслідок самоорганізації. Важливим є встановлення оптимальної структури фінансової системи, яка б урахувала взаємодію державного регулювання економічних процесів та відповідних механізмів саморегулювання [14, с. 24].

Завдяки інституційному підходу розширюються напрями реформування й розвитку фінансової системи через взаємодію відповідних інститутів. Проте розвиток та трансформації в економіці спричиняють: сегментацію фінансового ринку, що сприяє створенню механізмів та інструментів управління фінансовими й комерційними ризиками; стрімке збільшення кількості фінансових та інвестиційних інститутів, фінансових інструментів й обсягу операцій на фінансовому ринку, передусім на ринку боргових зобов'язань; значну невідповідність інституційної структури регулювання фінансових інститутів рівню їх розвитку, що зумовлює необхідність модернізації фінансових інститутів [15, с. 26].

Таким чином, протягом останніх років процес модернізації фінансових інститутів України набуває особливої ролі, що сприяє більш ефективному розподілу функцій регулювання економікою країни.

Держава, як координаційний центр, має бути центральним суб'єктом процесу модернізації фінансових та економічних інститутів для забезпечення інституційних умов стійкого довгострокового економічного зростання. Для побудови ефективної економіки необхідно впроваджувати системні фінансові інновації, а модернізацію фінансових інститутів варто розглядати як фактор активізації цих процесів.

Висновки. У результаті узагальнення підходів до визначення поняття «фінансова система», можна виділити три основні підходи: економічний – сукупність економічних відносин між інституційними секторами економіки, структурний – сукупність складових компонентів економічного середовища,

ринковий – сукупність економічних відносин і інститутів на фінансовому ринку. Розглянувши більш детально фінансову систему за структурою, варто приділити увагу інституційному підходу до побудови фінансової системи. Слід зазначити, що інституційне забезпечення відіграє вагомий роль у розвитку фінансової системи країни. Існує необхідність удосконалення процесу модернізації фінансових інститутів та посилення впливу інституційної складової фінансової системи на економічний розвиток України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Венгер В.В. Фінанси : [навч. посіб.] / В.В. Венгер. – К : Центр учбової літератури, 2009. – 432 с.
2. Романенко О.Р. Фінанси : [підручник] / О.Р. Романенко ; 4-те вид. – К : Центр учбової літератури, 2009. – 312 с.
3. Карпінський Б.А. Фінансова система : [навч. посіб.] / Б.А. Карпінський, О.В. Герасименко ; 2-ге вид. – Львів : Магнолія Плус, 2006. – 272 с.
4. Миргородська Л.О. Фінансові системи зарубіжних країн : [навч. посіб.] / Л.О. Миргородська. – К : Центр учбової літератури, 2008. – 320 с.
5. Шитко О.П. Фінансова система: підходи до визначення та кількісної оцінки / О.П. Шитко // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 4. – С. 66–73.
6. Олійник О.О. Економічна сутність фінансової системи з погляду вітчизняної та західної науки / О.О. Олійник // Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції – 2013. – № 4. – С. 41–46.
7. Goldsmith R. Financial Structure and Development. New Haven: Yale University Press, 1969.
8. Боди З. Фінанси : [учеб. пособ.] / З. Боди, Р.К. Мертон. – М. : Вільямс, 2007. – 592 с.
9. Комплексна Програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://reforms.in.ua/sites/default/files/upload/docs/kompleksna_programa_rozvytku_finansovogo_sektoru_do_2020_18062015_0.pdf.
10. Економічна енциклопедія : у 3-х т. Т. 3. / Відп. ред С.В. Мочерний. – К. : Академія, 2000. – 864 с.
11. Леоненко П. Теорія фінансів : [навч. посіб.] / П.М. Леоненко, П.Л. Юхименко, А.А. Ільєнко [та ін.] ; за заг. ред. О.Д. Василюка. – К. : Центр навч. л-ри, 2005. – 480 с.
12. Теорія фінансів : [підручник] / За ред. проф. В.М. Федосова, С.І. Юрія. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 576 с.
13. Волосович С.В. Страхування ризиків кредитної сфери : [монографія] / С.В. Волосович. – К. : КНТЕУ, 2013. – 388 с.
14. Державне фінансове регулювання економічних перетворень : [монографія] / І.Я. Чугунов, А.В. Павелко, Т.В. Канєва [та ін.] ; за заг. ред. А.А. Мазараки. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. – 376 с.
15. Базилевич В.Д. Інституційний компонент модернізації фінансових інститутів / В.Д. Базилевич, В.Л. Осецький // Фінанси України. – 2013. – № 5. – С. 19–30.

УДК 368:338:48

Полуляхова О.О.

аспірант кафедри управління та фінансово-економічної безпеки
Української академії банківської справи

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТАРИФНОЇ СТАВКИ У СТРАХУВАННІ ПОСЛУГ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ТУРИСТИЧНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

У статті запропоновано науково-методичний підхід до формування тарифної ставки у страхуванні послуг, пов'язаних із туристичною діяльністю, на основі оцінювання рівня ризику як нелінійної функції від ймовірності настання несприятливої події та коефіцієнту ймовірності настання страхового випадку. Це дозволить зменшити рівень збитковості страхового портфеля компанії та підвищить рівень її фінансової стійкості.

Ключові слова: страхова компанія, страхова послуга, тарифна ставка, туристична діяльність, ризик.

Полуляхова А.А. НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ТАРИФНОЙ СТАВКИ В СТРАХОВАНИИ УСЛУГ, СВЯЗАННЫХ С ТУРИСТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ

В статье предложен научно-методический подход к формированию тарифной ставки в страховании услуг, связанных с туристической деятельностью, на основе оценки уровня риска как нелинейной функции от вероятности наступления несчастного случая и коэффициента вероятности наступления страхового случая. Это позволит уменьшить уровень убыточности страхового портфеля компании и повысит уровень ее финансовой устойчивости.

Ключевые слова: страховая компания, страховая услуга, тарифная ставка, туристическая деятельность, риск.

Polulyakhova O.O. SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF FORMING TARIFF RATES IN INSURANCE SERVICES RELATED TO TOURISM ACTIVITIES

In the article a scientific and methodical approach to the formation of tariff rates for insurance services related to tourism activities. This approach is based on the estimation of the level of risk as a nonlinear function the probability of accident and the probability of the insured event.

Keywords: insurance company, insurance service, tariff rate, tourist activities, risk.

Постановка проблеми. Останнім часом страхові компанії значну увагу приділяють диверсифікації страхового портфеля та намагаються зменшити ту частину ризику в його структурі, яка займає значну питому вагу. Зважаючи на поступальний розвиток туристичної галузі та значний потенціал до її зростання, з огляду на обраний європейській вектор руху України, перспективним вбачається страхування ризиків, пов'язаних з наданням туристичних послуг. У той же час механізм страхування послуг, пов'язаних з туристичною діяльністю, вітчизняним страховикам необхідно удосконалювати, а основну його складову у вигляді формування тарифної ставки необхідно розробити окремо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми страхування послуг туристичної діяльності широко досліджуються в працях Д.Р. Абрамівної [1], Н.М. Власової [2], О.В. Козьменко [3–5], А. Кошляк [6], О. Охріменко [7], О. Парацак [8] та ін. Проте, проаналізувавши численну кількість літературних джерел, ми дійшли висновку, що питання визначення страхового тарифу для послуг туристичної галузі залишилося малодослідженим серед науковців.

Мета статті полягає у розробці науково-методичного підходу до формування тарифної ставки в страхуванні послуг, пов'язаних з туристичною діяльністю. Новий підхід до розробки тарифної ставки у страхуванні послуг, пов'язаних з туристичною діяльністю, обумовлений необхідністю врахування специфічних особливостей туристичної діяльності безпосередньо та послуг, що надаються в даній сфері саме вітчизняними компаніями, зокрема.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формуючи довгострокову політику розвитку страхування послуг, пов'язаних із туристичною діяльністю, для страховиків актуальності набуває розробка науково-методичного підходу до формування ціни на даний вид послуг, який би гнучко реагував на кон'юнктурні

зміни в туристичній та страховій галузях, а також створював можливості для нарощення клієнтської бази та отримання збільшення прибутку компанії. Саме ціна на страхову послугу виступає вагомим фактором стимулювання попиту та збереження якісної пропозиції. Так, зниження платоспроможності страхувальників вимагає від страхових компаній пошуку балансу між активними продажами за рахунок невисоких цін та забезпечення фінансової стійкості за рахунок включення у тарифну ставку достатнього навантаження.

Таким чином, необхідності набуває розробка методичного підходу до визначення тарифної ставки на послуги, пов'язані з туристичною діяльністю. Так, по-перше, проводиться оцінювання ризику реалізації туристичних послуг як нелінійної функції двох змінних, одна з яких це ймовірності, а друга – коефіцієнт сподіваних збитків настання ризику реалізації туристичних послуг. Математична формалізація даного етапу набуває наступного вигляду:

$$R_{TP} = f(p_{TP}, KZ_{TP}), \quad (1)$$

де R_{TP} – кількісна оцінка ризику реалізації туристичних послуг;

$f(\dots)$ – позначення функції залежності ризику реалізації туристичних послуг від змінних управління;

p_{TP} – ймовірності настання ризику реалізації туристичних послуг;

KZ_{TP} – коефіцієнт сподіваних збитків настання ризику реалізації туристичних послуг.

В основі побудови кількісної оцінки ризику реалізації туристичних послуг є принцип блочної побудови моделі, що передбачає розгляд змінних управління (ймовірності та коефіцієнту сподіваних збитків настання ризику реалізації туристичних послуг) як лінійних (нелінійних) функцій, які мають декілька системовірних елементів, складним чином обумовлюючи одна другу. Виходячи з особливостей вищезазначеного принципу, виникає необхідність роз-

гляду підходів до математичної формалізації змінних функції (1):

- ймовірність настання ризику реалізації туристичних послуг пропонується розглянути як класичну ймовірність, тобто співвідношення кількості несприятливих подій (виникнення ризику реалізації туристичних послуг) до усієї кількості подій (укладених договорів туристичного страхування):

$$p_{TP} = \frac{q}{n}, \quad (2)$$

де n – загальна кількість укладених договорів туристичного страхування;

q – сума договорів туристичного страхування, за якими наступив ризик реалізації туристичних послуг;

- коефіцієнт сподіваної величини, що характеризує страхування послуг, пов'язаних із туристичною діяльністю. Даний показник ураховує обсяг сприятливих та несприятливих відхилень по відношенню до певної величини. Зазначеним показником може виступати будь-яка величина, що описує процес премії, отриманої від страхування послуг туристичної діяльності. Тобто даний коефіцієнт ураховує відхилення обсягу сподіваних премій по відношенню до їх середнього значення, що математично може бути представлено наступною формулою:

$$KZ_{TP} = \frac{|M_z^-|}{|M_z^+| + |M_z^-|}, \quad (3)$$

де Z – заплановане значення премій, отриманих від страхування послуг туристичної діяльності (середнє значення валових страхових премій);

M_z^+ та M_z^- – відповідно, сподівані величини сприятливих та несприятливих відхилень валових страхових премій (по відношенню до середнього значення валових страхових премій), тобто це умовні математичні сподівання щодо відхилень:

$$\begin{aligned} M_z^+ &= M(X - Z / X \in X_z^+); \\ M_z^- &= M(X - Z / X \in X_z^-), \end{aligned} \quad (4)$$

де X_z^+ – множина сприятливих значень економічного показника (більше середнього) по відношенню до рівня Z ;

X_z^- – множина його несприятливих значень економічного показника (менше середнього) по відношенню до рівня Z .

У дискретному випадку, тобто у випадку, коли $X = \{x_1; x_2; \dots; x_n\}$ і відомі ймовірності настання кожної події $P = \{p_1; p_2; \dots; p_n\}$, величини M_z^+ та M_z^- (умовні математичні сподівання) обчислюються за формулами:

$$\begin{aligned} M_z^- &= \frac{1}{P^-} \sum_{i=1}^n \alpha_i^- p_i x_i - Z, \quad P^- = \sum_{i=1}^n \alpha_i^- p_i; \\ M_z^+ &= \frac{1}{P^+} \sum_{i=1}^n \beta_i^+ p_i x_i - Z, \quad P^+ = \sum_{i=1}^n \beta_i^+ p_i, \end{aligned} \quad (5)$$

де α_i^- – індикатор несприятливого (по відношенню до Z) відхилення;

β_i^+ – індикатор сприятливого (по відношенню до Z) відхилення.

По-друге, відбувається визначення форми залежності між досліджуваними параметрами, тобто специфікація нелінійної функції залежності кількісної оцінки ризику реалізації туристичних послуг від двох змінних: ймовірності та коефіцієнту ймовірності настання страхового випадку в туристичній галузі реалізації туристичних послуг. На даному етапі виникає необхідність, ураховуючи проблему від-

сутності статистичної інформації щодо оцінювання зазначеного ризику, розглянути зазначену функція на основі непараметричного моделювання, тобто шляхом визначення сум бінарних показників наявності низького та високого рівнів ймовірності та коефіцієнту ймовірності настання страхового випадку в туристичній галузі за розглянутий проміжок часу. Тобто формується матриця, графам якої відповідають договори страхування послуг, пов'язаних з туристичною діяльністю, відповідно, з високою або низькою ймовірністю настання страхового випадку та договори з високим або низьким рівнем отриманих збитків у результаті настання страхового випадку. Визначення високого та низького рівнів ймовірності або обсягу збитків відбувається на основі середнього їх значення – вище середнього високий рівень, нижче низький.

$$\begin{matrix} \text{низький} \\ \text{високий} \end{matrix} \begin{pmatrix} \sum_{i=1}^n b_{11} & \sum_{i=1}^n b_{12} \\ \sum_{i=1}^n b_{21} & \sum_{i=1}^n b_{22} \end{pmatrix}, \quad (6)$$

де b_{11} – значення бінарного показника, який приймає одиничне значення у випадку прийняття показником ймовірності настання ризику реалізації туристичних послуг низького рівня;

b_{21} – значення бінарного показника, який приймає одиничне значення у випадку прийняття показником ймовірності настання ризику реалізації туристичних послуг високого рівня;

b_{12} – значення бінарного показника, який приймає одиничне значення у випадку прийняття показником коефіцієнту ймовірності настання страхового випадку в туристичній галузі низького рівня;

b_{22} – значення бінарного показника, який приймає одиничне значення у випадку прийняття показником коефіцієнту ймовірності настання страхового випадку в туристичній галузі високого рівня;

$\sum_{i=1}^n b_{11}$, (відповідно, $\sum_{i=1}^n b_{12}$, $\sum_{i=1}^n b_{21}$, $\sum_{i=1}^n b_{22}$) – сума бінарних показників за розглянутими вище коефіцієнтами.

Згортку елементів матриці (6) до єдиного узагальнюючого показника пропонується провести наступним чином:

$$R_{TP} = \frac{\sum_{i=1}^n b_{11} \cdot \sum_{i=1}^n b_{22} - \sum_{i=1}^n b_{12} \cdot \sum_{i=1}^n b_{21}}{\left(\sum_{i=1}^n b_{11} + \sum_{i=1}^n b_{12} \right) \left(\sum_{i=1}^n b_{21} + \sum_{i=1}^n b_{22} \right)}, \quad (7)$$

Після спрощення співвідношення (7) набуває вигляду:

$$R_{TP} = \frac{\sum_{i=1}^n b_{11} \cdot \sum_{i=1}^n b_{22} - \sum_{i=1}^n b_{12} \cdot \sum_{i=1}^n b_{21}}{\left(\sum_{k=1}^2 \sum_{i=1}^n b_{1k} \right) \left(\sum_{k=1}^2 \sum_{i=1}^n b_{2k} \right)}, \quad (8)$$

По-третє, необхідно провести математичну формалізацію безпосередньо тарифної ставки для страхування послуг, пов'язаних із туристичною діяльністю.

$$T_{HC} = R_{TP} \times K_{II} \times 100 =$$

$$= \frac{\sum_{i=1}^n b_{11} \cdot \sum_{i=1}^n b_{22} - \sum_{i=1}^n b_{12} \cdot \sum_{i=1}^n b_{21}}{\left(\sum_{k=1}^2 \sum_{i=1}^n b_{1k} \right) \left(\sum_{k=1}^2 \sum_{i=1}^n b_{2k} \right)} \times K_{II} \times 100, \quad (9)$$

де K_{II} – показник збитковості (відношення суми страхового відшкодування до страхової суми);

T_{HC} – нетто-ставка зі 100 одиниць страхової суми.

$$\Delta = T_{HC} \times \alpha(\gamma) \sqrt{\frac{1}{n \cdot R_{TP}} \left[1 - R_{TP} + \left(\frac{R_B}{C_B} \right)^2 \right]}, \quad (10)$$

де Δ – ризикова надбавка;
 R_B – середнє відхилення страхових виплат;
 C_B – середня виплата на один договір;
 n – кількість угод, віднесених до періоду часу, на який проводиться страхування.

$$T_{BC} = T_{HC} + \Delta, \quad (11)$$

T_{BC} – брутто-ставка.

Ураховуючи той факт, що метою формування тарифної ставки для страхування послуг, пов'язаних із туристичною діяльністю, є врахування особливостей кон'юнктури вітчизняного страхового та туристичного ринків, то, по-четверте, необхідно провести коригування навантаження. Так, корегування навантаження, яке враховується при формуванні тарифної ставки з метою покриття поточних витрат страховика, відбувається на величину розриву між попитом та пропозицією на страхування туристичних послуг.

$$\Delta_{TP} = T_{HC} \times \frac{\sum_i D_{TPi} - \sum_i S_{TPi}}{\max(D_{TPi}; S_{TPi})} = T_{HC} \times \frac{\sum_i D_{TPi} - \sum_i S_{TPi}}{T \cdot \max(D_{TPi}; S_{TPi})}, \quad (12)$$

де Δ_{TP} – величина коригування навантаження тарифної ставки в страхуванні туристичних послуг, яка приймає додатне значення і, відповідно, збільшує тарифну ставку у випадку перевищення попиту над пропозицією, та від'ємне значення і, відповідно, зменшує тарифну ставку у випадку перевищення пропозиції над попитом;

D_{TPi} – попит на страхування туристичних послуг;

S_{TPi} – пропозиція страхування туристичних послуг;

$\frac{\sum_i D_{TPi}}{T}$ – середнє значення (середня арифметична проста) попиту на страхування туристичних послуг;

$\frac{\sum_i S_{TPi}}{T}$ – середнє значення (середня арифметична проста) пропозиції страхування туристичних послуг;

T – загальна кількість років дослідження;

$\max(D_{TPi}; S_{TPi})$ – максимальна величина між попитом і пропозицією на страхування туристичних послуг за t -й рік досліджуваного часового діапазону.

Ураховання попиту та пропозиції при формуванні тарифної ставки для страхування послуг, пов'язаних із туристичною діяльністю, пов'язане з необхідністю прийняття ефективних управлінських рішень в умовах посилення конкурентної боротьби на страховому ринку України. У випадку врахування попиту та пропозиції на страховий продукт принцип гнучкості та адекватності тарифної політики буде досягнутий у повному обсязі.

Завершальною стадією реалізації науково-методичного підходу до формування тарифної ставки у страхуванні послуг, пов'язаних із туристичною

діяльністю, є остаточна формалізація тарифної ставки, ураховуючи всі вище визначені особливості:

$$\begin{aligned} T_{BC} &= T_{HC} + \Delta + \Delta_{TP} = T_{HC} \times K_{II} \times 100 + \Delta + \Delta_{TP} = \\ &= T_{HC} \times K_{II} \times 100 + \Delta + T_{HC} \times \frac{\sum_i D_{TPi} - \sum_i S_{TPi}}{T \cdot \max(D_{TPi}; S_{TPi})} = \\ &= T_{HC} \cdot \left(K_{II} \times 100 + \frac{\sum_i D_{TPi} - \sum_i S_{TPi}}{T \cdot \max(D_{TPi}; S_{TPi})} \right) + \Delta = \\ &= \left(\frac{\sum_{k=1}^n \sum_{i=1}^n b_{ki} \cdot \sum_{k=1}^n \sum_{i=1}^n b_{2k} - \sum_{i=1}^n b_{12} \cdot \sum_{i=1}^n b_{21}}{\prod_{k=1}^n \sum_{i=1}^n b_{hk} \cdot \prod_{h=1}^n \sum_{k=1}^n b_{kh}} \right) \cdot \left(K_{II} \times 100 + \frac{\sum_i D_{TPi} - \sum_i S_{TPi}}{T \cdot \max(D_{TPi}; S_{TPi})} \right) + \Delta \end{aligned} \quad (13)$$

Після спрощення формула (13) набуває вигляду формули (14):

$$T_{BC} = \left(\frac{\sum_{i=1}^n b_{11} \cdot \sum_{i=1}^n b_{22} - \sum_{i=1}^n b_{12} \cdot \sum_{i=1}^n b_{21}}{\prod_{k=1}^n \sum_{i=1}^n b_{hk} \cdot \prod_{h=1}^n \sum_{k=1}^n b_{kh}} \right) \cdot \left(K_{II} \times 100 + \frac{\sum_i D_{TPi} - \sum_i S_{TPi}}{T \cdot \max(D_{TPi}; S_{TPi})} \right) + \Delta, \quad (14)$$

Висновки. Таким чином, розроблений науково-методичний підхід до формування тарифної ставки у страхуванні послуг, пов'язаних із туристичною діяльністю, дозволить менеджменту страхової компанії сформувати раціональний підхід до формування ціни страхової послуги, оскільки враховує рівновагу попиту та пропозиції на даний вид послуг на ринку. Використання даного науково-методичного підходу на практиці створить необхідні умови для формування оптимального страхового портфелю з точки зору його ризикованості та недопущення невиконання зобов'язань перед страхувальниками у випадку настання страхових випадків.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Абрамітова Д.Р. Розвиток страхування туризму в Україні / Д.Р. Абрамітова // Вісник Української академії банківської справи. – 2013. – № 1(34). – С. 134–138.
2. Власова Н.М. Нові технології в індустрії туризму / Н.М. Власова, К.О. Вейнберг // Проблеми матеріальної культури – географіческие науки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/knp/176/knp176_82-84.pdf.
3. Козьменко О.В. Актуарні розрахунки : [навч. посіб.] / О.В. Козьменко, О.В. Кузьменко. – Суми, 2011. – 224 с.
4. Козьменко О.В. Структуризація інвестиційних ризиків страхових компаній / О.В. Козьменко, В.В. Роечко // Вісник Української академії банківської справи. – 2012. – № 2(33). – С. 58–62.
5. Kozmenko, O. Formalization of the «risk» category during the realization of reinsurance operations on the basis of the economic and mathematical apparatus / O. Kozmenko, O. Kuzmenko // Insurance Markets and Companies: Analyses and Actuarial Computations. – 2011. – № 2. – P. 7–13.
6. Кошляк А.В. Страхування ризиків у сфері туристичного бізнесу в Україні / А.В. Кошляк, Є.В. Беляєва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=32314>.
7. Охріменко О. Формування організаційно-економічного простору страхових послуг у сфері страхування / О. Охріменко // Економічний Часопис-XXI. – 2004. – № 7–8.
8. Паращак О. Огляд ринку страхування туристів в Україні / О. Паращак // Страхова справа. – 2004. – № 13. – С. 44–59.

УДК 336.226

Сисоєнко І.А.*кандидат економічних наук,
доцент кафедри податкової та бюджетної політики
Херсонського національного технічного університету***Карлюка Д.О.***кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки та підприємництва
Херсонського національного технічного університету*

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ НЕПРЯМОГО ОПОДАТКУВАННЯ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена оцінці ефективності непрямого оподаткування в Україні. У статті авторами наведено структуру та динаміку непрямих податків, що наповнюють Державний бюджет України.

Ключові слова: державний бюджет, доходи державного бюджету, непрямі податки, податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції, податок на додану вартість, акцизний податок, ввізне мито, вивізні мито.

Сисоєнко И.А., Карлюка Д.А. ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ НЕПРЯМОГО НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ В УКРАИНЕ

Статья посвящена оценке эффективности непрямого налогообложения в Украине. В статье авторами приведена структура и динамика непрямых налогов, которые наполняют Государственный бюджет Украины.

Ключевые слова: государственный бюджет, доходы государственного бюджета, непрямые налоги, налоги на международную торговлю и внешние операции, налог на добавленную стоимость, акцизный налог, ввозная пошлина, вывозная пошлина.

Sisoenko I.A., Karlyuka D.O. AN ESTIMATION OF EFFICIENCY OF INDIRECT TAXATION IN UKRAINE

The article is sanctified to the estimation of efficiency of indirect taxation in Ukraine. In the article authors are bring a structure over and dynamics of indirect taxes that fill the State budget of Ukraine.

Keywords: state budget, profits of the state budget, indirect taxes, taxes on international trade and external operations, tax value-added, excise tax, import duty, exported duty.

Постановка проблеми. Провідна роль у реалізації політики стабілізації державних фінансів належить непрямим податкам. Вони встановлюються до цін товарів і послуг і сплачуються за рахунок цінової надбавки. Їхній розмір для окремого платника прямо не залежить від величини його доходів. Держава використовує непрямі податки як регулятор цін, впливаючи на платоспроможний попит населення та на рівень споживання в суспільстві. При економічному спаді зростає роль непрямих податків, що дає можливість закріпити і стабілізувати базу оподаткування, та при економічному зростанні, навпаки, прямі податки набувають домінуючого фіскального впливу [1, с. 22].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні дослідженням окремих питань непрямого оподаткування та його впливу на макроекономічні та соціальні процеси присвячені праці вітчизняних учених-економістів: В.Л. Андрущенко, С.А. Буковинського, В.В. Буряковського, О.Д. Василика, М.І. Вдовиченко, В.П. Вишневського, О.Д. Данилова, М.Я. Дем'яненка, І.В. Грищенко, В.С. Загорського, І.О. Лютого, П.В. Мельника, В.М. Опаріна, К.В. Павлюк, Г.О. П'ятаченка, А.М. Соколовської, В.М. Суторміної, В.М. Федосова та ін.

Постановка завдання. Основними завданнями наукового дослідження є оцінка ефективності непрямого оподаткування в Україні та вплив непрямих податків на формування доходної частини державного бюджету України.

Виклад основного матеріалу. Доходи державного бюджету є важливим елементом впливу держави на соціально-економічний розвиток суспільства. Саме тому переконливим фактором є те, що цей глобальний показник є ні чим іншим, як фінансовою базою діяльності держави. Його склад, форми мобілізації залежать від системи та методів господарювання, а також від економічних завдань, які вирішує суспільство за певний період. Перш ніж розглянути дина-

міку податкових надходжень Державного бюджету України за 2011–2014 рр., дамо визначення категорії податкових надходження відповідно до БКУ.

Отож, податковими надходженнями визнаються встановлені законами України про оподаткування загальнодержавні податки і збори (обов'язкові платежі) та місцеві податки і збори (обов'язкові платежі) [2].

Проаналізуємо динаміку податкових надходжень Державного бюджету України за 2011–2014 рр. (табл. 1).

Динаміка податкових надходжень Державного бюджету України за аналізовані 2011–2014 роки вони зросли на 18,6 млрд грн, або на 7,1%. Так, у 2012 році обсяг податкових надходжень порівняно з 2011 роком зріс на 13,1 млрд грн, або на 5%, у 2014 році – на 17,5 млрд грн, або на 6,7%. Тільки у 2013 році відбулося зменшення обсягу податкових надходжень до Державного бюджету України на 12,0 млрд грн, або на 4,4%. Щодо непрямих податків, то за аналізований період відбулося зростання їх надходження до Державного бюджету України. Так, за ПДВ – на 8,9 млрд грн, або на 6,8%, з акцизного податку з вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції) – на 3,0 млрд грн, або на 11,9%, з акцизного податку із ввезених в Україну підакцизних товарів – на 9,1 млрд грн, або на 11,7%, з ввізного мита – на 1,9 млрд грн, або на 18,1%. Зменшення надходжень за непрямими податками відбулося тільки за вивізним митом на 1,9 млрд грн, або на 84,6%.

Проаналізуємо структуру прямих і непрямих податків в податкових надходженнях Державного бюджету України за 2011–2014 роки (табл. 2).

Проаналізувавши дані таблиці 2, можна стверджувати, що у структурі податкових надходжень значну частину займають непрямі податки – до 69%. Найбільша їх частка спостерігається у 2014 році – 70,2%, найменша – у 2013 році – 67,4%. Питома

вага непрямих податків за аналізований період 2011–2014 роки зросла на 3,3%. Частка непрямих податків за період з 2011 по 2014 роки зросла на 3,3%. Натомість частка прямих податків в податкових надходженнях Державного бюджету України за 2011–2014 роки зменшилася.

Проаналізуємо динаміку непрямих податків, що наповнюють Державний бюджет України у період 2011–2014 рр. (табл. 3).

Динаміка непрямих податків, що наповнюють Державний бюджет України у період 2011–2014 рр., така: вони зросли на 29,2 млрд грн, або на 13,4%. За аналізований період відбулося зростання непрямих податків до Державного бюджету України. Так, податок на додану вартість з вироблених в Україні товарів – на 5 млрд грн, або на 6,6%, з податку на додану вартість з ввезених на територію України товарів акцизного податку з вироблених в Україні підакциз-

Таблиця 1
Динаміка податкових надходжень до Державного бюджету України за 2011–2014 роки

Показники	Роки				Темп приросту, %		
	2011	2012	2013	2014	2012/ 2011	2013/ 2012	2014/ 2013
Податок на доходи фізичних осіб	6,2	7,0	7,5	12,6	+12,9	+7,1	+68,0
Податок на прибуток підприємств	54,7	55,3	54,3	39,9	+1,1	- 1,8	- 26,5
Збори та плата за спеціальне використання природних ресурсів**	1,9	2,3	13,8	19,0	+21,1	+500,0	+37,7
Податок на додану вартість	130,1	138,8	128,3	139,0	6,7	- 7,6	+8,3
Акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції), включаючи особливий податок на операції з відчуження цінних паперів та операцій з деривативами**	25,2	27,4	26,4	28,2	+8,7	- 3,6	+6,8
Акцизний податок з ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції) **	7,8	9,8	8,9	16,9	+25,6	- 9,2	+89,9
Ввізне мито	10,5	13,0	13,3	12,4	+23,8	+2,3	- 6,8
Вивізне мито	1,3	0,2	0,1	0,2	- 84,6	- 50,0	+100,0
Рентна плата, збори на паливно-енергетичні ресурси**	21,1	17,7	5,7	6,0	- 16,1	- 67,8	+5,3
Інші податки та збори	2,8	3,2	4,4	6,0	+14,3	+37,5	+36,4
Всього	261,6	274,7	262,7	280,2	+5,0	-4,4	+6,7

Складено автором за даними джерел [3-6]

**назва відповідно до прийняття ПКУ № 2577 від 02.12.10

Таблиця 2

Структура прямих і непрямих податків в податкових надходженнях Державного бюджету України за 2011–2014 роки

Показники	2011 рік		2012 рік		2013 рік		2014 рік	
	млрд грн	п.в., %	млрд грн	п.в., %	млрд грн	п.в., %	млрд грн	п.в., %
Прямі податки	86,7	33,1	85,5	31,1	85,7	32,6	83,5	29,8
Непрямі податки	174,9	66,9	189,2	68,9	177,0	67,4	196,7	70,2
Усього податкових надходжень	261,6	100,0	274,7	100,0	262,7	100,0	280,2	100,0

Складено автором за даними джерел [3-6]

Таблиця 3

Динаміка непрямих податків, що наповнюють Державний бюджет України в період 2011–2014 рр.

Показники	Роки				Темп приросту, %		
	2011	2012	2013	2014	2012/ 2011	2013/ 2012	2014/ 2013
Податок на додану вартість з вироблених в Україні товарів	76,2	82,7	84,5	81,2	+8,5	+2,2	- 3,9
Податок на додану вартість з ввезених на територію України товарів	96,0	101,6	96,5	107,3	+5,8	- 5,0	+11,2
Акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції), включаючи особливий податок на операції з відчуження цінних паперів та операцій з деривативами**	25,2	27,4	26,4	28,2	+8,7	- 3,6	+6,8
Акцизний податок з ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції) **	7,8	9,8	8,9	16,9	+25,6	- 9,2	+90,0
Ввізне мито	10,5	13,0	13,3	12,4	+23,8	+2,3	- 6,8
Вивізне мито	1,3	0,2	0,1	0,2	- 84,6	-50,0	+100,0
Всього	217,0	144,7	229,7	246,2	-33,3	58,7	7,2

Складено автором за даними джерел [3-6]

**назва відповідно до прийняття ПКУ № 2577 від 02.12.10

Таблиця 4

**Динаміка надходжень податку на додану вартість до Державного бюджету України
у 2011–2014 роках, млрд грн**

Показники	Роки				Абсолютне відхилення		
	2011	2012	2013	2014	2012/2011	2013/2012	2014/2013
Податок на додану вартість (ПДВ)	130,1	138,8	128,3	139	+8,7	- 10,5	+10,7
ПДВ з вироблених в Україні товарів (робіт, послуг)	76,2	82,7	84,5	81,2	+6,5	+1,8	- 3,3
Бюджетне відшкодування ПДВ	- 42,8	- 46,0	- 53,4	- 50,2	- 3,2	- 7,4	3,2
ПДВ з ввезених на територію України товарів	96,0	101,6	96,5	107,3	+5,6	- 5,1	+10,8

Складено автором за даними джерел [3-6]

Таблиця 5

**Динаміка надходжень акцизного податку з вироблених в Україні підакцизних товарів,
включаючи особливий податок на операції з відчуження цінних паперів
та операцій з деривативами за період 2011–2014 років**

Показники	Млрд грн				Темп приросту, %		
	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2012/ 2011	2013/ 2012	2014/ 2013
Спирт	0,1	0,1	0,1	0,1	-	-	-
Лікєро-горілочна продукція	4,4	4,6	3,9	5,4	+4,5	- 15,2	+38,5
Виноробна продукція	0,5	0,6	0,6	0,8	+20,0	0	+33,3
Пиво	2,0	2,1	2,1	2,5	+5,0	0	+19,0
Тютюн та тютюнові вироби (за ставкою у твердих сумах з одиниці реалізованого товару (продукції))	7,7	8,4	12,1	12,1	+9,1	+44,0	-
Тютюн та тютюнові вироби за ставкою у процентах до обороту з реалізації товару (продукції)	7,0	7,4	4,9	4,4	+5,7	- 33,8	- 10,2
Транспортні засоби (крім мотоциклів і велосипедів)	0,1	0,1	0,1	0,1	-	-	-
Скrapлений газ	0,1	0,1	0,1	0,3	-	-	+200,0
Інші підакцизні товари вітчизняного виробництва	-	0,1	0,3	0,1	-	+200,0	- 66,7
Бензин моторний для автомобілів	2,6	3,2	1,8	1,4	+23,1	- 43,8	- 22,2
Інші нафтопродукти	0,7	0,7	0,4	0,9	0	- 42,9	+125,0
Всього:	25,2	27,4	26,4	28,1	+8,7	-3,6	+6,4

Складено автором за даними джерел [3-6]

Таблиця 6

**Динаміка надходжень акцизного податку з товарів, ввезених на митну територію України,
до Державного бюджету України за 2011–2014 роки**

Показники	Млрд грн				Темп приросту, %		
	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2012/ 2011	2013/ 2012	2014/ 2013
Спирт і лікєро-горілочна продукція	0,3	0,5	0,7	0,1	+66,7	+40,0	- 85,7
Виноробна продукція	0,1	0,1	0,1	0,5	-	-	+400,0
Тютюн та тютюнові; вироби (за ставкою у твердих сумах з одиниці реалізованого товару (продукції))	0,3	0,3	0,7	1,1	-	+133,3	+57,1
Тютюн та тютюнові вироби за ставкою у процентах до обороту з реалізації товару (продукції)	0,3	0,3	0,2	0,4	-	- 33,3	+100,0
Пиво	0,1	0,1	0,1	0,1	-	-	-
Транспортні засоби (крім мотоциклів і велосипедів)	0,8	1,1	1,1	0,8	+37,5	-	- 27,3
Мотоцикли і велосипеди	0,1	0,1	0,1	0,1	-	-	-
Кузови для моторних транспортних засобів	0,1	0,1	0,1	0,1	-	-	-
Скrapлений газ	0,1	0,1	0,1	0,3	-	-	+200,0
Інші підакцизні товари іноземного виробництва	0,1	0,1	0,1	0,1	-	-	-
Бензин моторний для автомобілів	3,7	4,4	3,4	6,3	+18,9	- 22,7	+85,3
Інші нафтопродукти	1,8	2,6	2,3	6,9	+44,4	- 11,5	+200,0
Всього:	7,8	9,8	9,0	16,9	+25,6	-8,2	+87,8

Складено автором за даними джерел [3-6]

Таблиця 7

Динаміка надходжень податків на міжнародну торгівлю та зовнішні операції у період 2011–2014 рр., млрд грн

Показники	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	Абсолютне відхилення		
					2012/2011	2013/2012	2014/2013
Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції	11,8	13,2	13,3	12,6	+1,4	+0,1	- 0,7
Ввізне мито	10,5	13,0	13,3	12,4	+2,5	+0,3	- 0,9
Мито на товари, що ввозяться суб'єктами підприємницької діяльності	8,2	10,4	10,9	10,9	+2,2	+0,5	-
Мито на товари, які ввозяться (пересилаються) громадянами	0,2	0,2	0,2	0,1	-	-	- 0,1
Мито на нафтопродукти, транспортні засоби та шини до них, що ввозяться суб'єктами підприємницької діяльності та громадянами та інші збори з імпорту	2,1	2,4	2,2	1,4	+0,3	- 0,2	- 0,8
Вивізне мито	1,3	0,2	0,1	0,2	- 1,1	- 0,1	+0,1
Мито на товари, що вивозяться суб'єктами підприємницької діяльності	1,3	0,2	0,1	0,2	- 1,1	- 0,1	+0,1

Складено автором за даними джерел [3-6]

них товарів (продукції) – на 11,3 млрд грн, або на 11,8%, з акцизного податку з вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції) – на 3 млрд грн, або на 11,9%, з акцизного податку із ввезених в Україну товарів – на 9,1 млрд грн, або на 116,7%, ввізне мито – з ввізного мита – на 1,9 млрд грн, або на 18,1%. Зменшення надходжень за непрямыми податками відбулося тільки за вивізним митом – на 1,1 млрд грн, або на 84,6%.

Проаналізуємо динаміку податку на додану вартість до Державного бюджету України у 2011–2014 роках (табл. 4).

Аналіз таблиці 4 показують, що надходження від ПДВ до Державного бюджету України у 2011–2014 роках зросли на 8,9 млрд грн, або на 6,8%, ПДВ з вироблених в Україні товарів зросли на 5 млрд грн, або на 6,6%, ПДВ з ввезених на територію України товарів – на 11,3 млрд грн, або на 11,8%.

Акцизи являють собою непрямі податки на окремі товари (продукцію), визначені законом як підакцизні, які включаються до ціни цих товарів (продукції). Проаналізуємо динаміку надходжень акцизного податку з вироблених в Україні підакцизних товарів включаючи особливий податок на операції з відчуження цінних паперів та операції з деривативами за період 2011–2014 років (табл. 5).

Аналіз таблиці 5 показує, що найбільші надходження акцизного податку з вироблених в Україні підакцизних товарів включаючи особливий податок на операції з відчуження цінних паперів та операції з деривативами за період 2011–2014 років спостерігається за такими товарами: лікєро-горілчана продукція – на 1,0 млрд грн, або на 22,7%, пиво – на 0,5 млрд грн, або на 25%, тютюн та тютюнові вироби (за ставкою у твердих сумах з одиниці реалізованого товару (продукції) – на 4,4 млрд грн, або на 57,1%. Загалом надходження з цього податку збільшилися на 2,9 млрд грн, або на 11,5%.

Проаналізуємо динаміку надходжень акцизного податку з товарів, ввезених на митну територію України, до Державного бюджету України за 2011–2014 роки (табл. 6).

Результати дослідження даних таблиці 6 показують, що динаміка надходжень акцизного податку з товарів, ввезених на митну територію України до Державного бюджету України за 2011–2014 роки є позитивною, а саме спостерігається зріст на 9,1 млрд грн, або на 116,7%.

Результати дослідження даних таблиці 7 показують, що динаміка надходжень податків на міжнародну торгівлю та зовнішні операції у період 2011–2014 рр. є позитивною, а саме спостерігається зріст на 0,8 млрд грн, або на 6,8%. Щодо ввізного мита, найбільше надходжень спостерігається за митом на товари, що ввозяться суб'єктами підприємницької діяльності, – на 2,7 млрд грн, або на 32,9%.

Проаналізуємо динаміку надходжень податків на міжнародну торгівлю та зовнішні операції у період 2011–2014 рр. (табл. 7).

Результати дослідження даних таблиці 7 показують, що динаміка надходжень податків на міжнародну торгівлю та зовнішні операції у період 2011–2014 рр. є позитивною, а саме спостерігається зріст на 0,8 млрд грн, або на 6,8%. Щодо ввізного мита, найбільше надходжень спостерігається за митом на товари, що ввозяться суб'єктами підприємницької діяльності, – на 2,7 млрд грн, або на 32,9%.

Висновки. Отже, проведений аналіз показує, що непряме оподаткування в Україні є одним із основних джерел наповнення Державного бюджету України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Безкревна А.В. Перспективи розвитку податкової системи: зарубіжний досвід [Текст] / А.В. Безкревна // Формування ринкових відносин в Україні. – (80) 2010. – № 1. – С. 21-27.
2. Бюджетний кодекс України від 07.10.2010 № 2592-VI [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
3. Річний звіт про виконання державного бюджету на 01.01.2012 [Електронний ресурс] Офіційний сайт Державної казначейської служби України. – Режим доступу : <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=147449>.
4. Річний звіт про виконання державного бюджету на 01.01.2013 [Електронний ресурс] Офіційний сайт Державної казначейської служби України. – Режим доступу : <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=185635>.
5. Річний звіт про виконання державного бюджету на 01.01.2014 [Електронний ресурс] Офіційний сайт Державної казначейської служби України. – Режим доступу : <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=212666>.
6. Річний звіт про виконання державного бюджету на 01.01.2015 [Електронний ресурс] Офіційний сайт Державної казначейської служби України. – Режим доступу : <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=257806>.
7. Наказ Міністерства фінансів України «Про бюджетну класифікацію» від 14.01.2011 № 11 [Електронний ресурс] Офіційний сайт Міністерства фінансів України. – Режим доступу : http://minfin.gov.ua/control/uk/publish/article%3Fart_id=356065&cat_id=35599.

УДК 336.22

Ткачик Ф.П.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри податків та фіскальної політики
Тернопільського національного економічного університету

ТРАНСФЕРТНЕ ЦІНОУТВОРЕННЯ ЯК ОБ'ЄКТ МОНІТОРИНГУ ПОДАТКОВИХ КОНСУЛЬТАНТІВ

Стаття присвячена дослідженню сутності трансфертного ціноутворення та способів контролю за ним. Досліджено методи трансфертного ціноутворення в зарубіжних країнах. Проведено деталізацію контрольованих та неконтрольованих операцій трансфертного ціноутворення в Україні. Висвітлено роль податкових консультантів у мінімізації проблем у сфері трансфертного ціноутворення.

Ключові слова: трансфертне ціноутворення, податкове консультування, методи трансфертного ціноутворення, правила трансфертного ціноутворення, контрольовані та неконтрольовані операції, податкова оптимізація.

Ткачик Ф. П. ТРАНСФЕРТНОЕ ЦЕНООБРАЗОВАНИЕ КАК ОБЪЕКТ МОНИТОРИНГА НАЛОГОВЫХ КОНСУЛЬТАНТОВ

Статья посвящена исследованию сущности трансфертного ценообразования и способов контроля над ним. Рассмотрена методика трансфертного ценообразования в зарубежных странах. Проведена детализация контролируемых и неконтролируемых операций трансфертного ценообразования в Украине. Освещена роль налоговых консультантов в минимизации проблем в сфере трансфертного ценообразования.

Ключевые слова: трансфертное ценообразование, налоговое консультирование, методы трансфертного ценообразования, правила трансфертного ценообразования, контролируемые и неконтролируемые операции, налоговая оптимизация.

Ткачук Ф.П. TRANSFER PRICING AS TAX CONSULTANT MONITORED

The article investigates the nature of transfer pricing and how to control it. The methods of transfer pricing in foreign countries are investigated. The analysis of controlled and uncontrolled transactions transfer pricing in Ukraine is carried out. The role of tax consultants to minimize problems in the area of transfer pricing are outlined.

Keywords: transfer pricing, tax advisory, transfer pricing methods, rules transfer pricing, controlled and uncontrolled transactions, tax optimization.

Постановка проблеми. Роль транснаціональних компаній (далі – ТНК) у світовій торговельній практиці значно зросла за останні роки. Це пов'язано насамперед з активною інтеграцією економічних систем різних країн та технологічним прогресом. У зв'язку зі зростанням кількості ТНК як у податкових органів, так і у самих ТНК виникають проблемні питання щодо оподаткування, оскільки в сучасному світі вже неможливо розглядати систему оподаткування будь-якої країни ізольовано від податкових систем інших країн у контексті визначення податкових зобов'язань ТНК. Передусім ці проблеми пов'язані з практичною складністю під час визначення доходів та витрат компанії чи постійного представництва, що входить до складу групи ТНК, які варто враховувати у межах будь-якої юрисдикції, особливо у тих випадках, коли операції ТНК є більш інтегрованими.

Необхідність дотримання законодавства та адміністративних правил, які є різними у різних країнах, спричиняє додаткові труднощі. Наявність різних вимог призводить до збільшення навантаження на ТНК та, відповідно, до зростання витрат, пов'язаних із дотриманням податкового законодавства, порівняно з аналогічним підприємством, що діє у межах однієї податкової юрисдикції. У контексті цього посилюється роль податкових консультантів у сфері надання роз'яснень транснаціональним компаніям щодо правильності визначення методів та дотримання принципів трансфертного ціноутворення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичними питаннями трансфертного ціноутворення, а також їхньою практичною реалізацією займаються багато вітчизняних та зарубіжних науковців, державних діячів і практиків, фірм та міжнародних організацій. Зокрема, базові поняття трансфертного ціноутворення і приклади його функціонування (у

тому числі з позицій податкового контролю) розглядали Х. Вілмотт, К. Друрі, Дж. Фостер та Ч. Хорнгрен, Ю. Аркатова, П. Дзюба, М. Макаренко, Т. Савченко, Л. Павленко, О. Полянська, О. Терещенко, М. Колдовський та ін. Однак питання формування трансфертних цін, незважаючи на ґрунтовні дослідження в зарубіжних виданнях, є недостатньо вивченими в умовах українських реалій. Значну роль у цьому аспекті можуть відіграти податкові консультанти, які спроможні надавати роз'яснення з актуальних проблем вибору методики та дотримання правил і принципів трансфертного ціноутворення.

Постановка завдання. Основною метою наукового дослідження є висвітлення сучасних проблем у сфері контролю трансфертного ціноутворення на міжнародному та національному рівнях, а також виявлення ролі, місії та завдань податкових консультантів, націлених на мінімізацію проблемних аспектів трансфертного ціноутворення.

Виклад основного матеріалу. Трансфертне ціноутворення – це викривлення цін угод або розподілу прибутків чи витрат задля мінімізації податкового навантаження. Явище трансфертного ціноутворення виникло у зв'язку з появою великих транснаціональних корпорацій та активізацією міжнародної торгівлі у другій половині ХХ століття. Самовільний перерозподіл оподаткованого прибутку корпораціями спровокував активний пошук окремими державами шляхів урегулювання цього питання всередині національних юрисдикцій.

З точки зору етимології, термін «трансфертне ціноутворення» виражає ідею встановлення умовної ціни на традиційно безоплатний рух грошових коштів. Категорії «трансфертна ціна» та «внутрішньофірмова ціна», за своєю економічною сутністю, є тотожними поняттями, деякі відмінності ґрунтуються лише на практичному застосуванні даних термінів

Таблиця 1

Використання методів трансфертного ціноутворення в деяких країнах світу, %

Методи трансфертного ціноутворення	Країна					
	США	Австралія	Канада	Японія	Індія	Великобританія
На основі ринкових цін	30	46	34	34	47	41
На основі витрат	50	45	46	46	53	29
На основі переговорів	18	9	18	19	-	24
Інші методи	2	-	2	1	-	6

у вітчизняній науковій літературі [1, с. 49]. Разом з тим для компаній часто основною метою застосування трансфертного ціноутворення є не бажання зменшити своє податкове навантаження заради максимізації прибутку як такого, а розширення частки на ринку, залучення висококваліфікованих фахівців, ефективніше використання наявних ресурсів, територіальна диверсифікація ризиків, мінімізація валютних ризиків, упровадження та розвиток технологій, поліпшення інвестиційної привабливості компанії, посилення управлінського контролю материнської компанії над дочірніми, а також інші переваги, які буде отримано внаслідок вивільнення частини оборотних коштів [2, с. 93].

Основним міжнародним правовим актом, що регламентує порядок оподаткування при застосуванні трансфертних цін, є Керівництво Організації економічного співробітництва та розвитку (далі – ОЕСР) з трансфертного ціноутворення для транснаціональних корпорацій і податкових органів 1995 р. Керівництво ОЕСР 1995 р. передбачає поширення його положень на міжнародні (зовнішньоекономічні) угоди, тобто регламентує податкові аспекти трансфертного ціноутворення в контексті міжнародного податкового права. Національне законодавство багатьох країн так чи інакше дотримується положень цього документа. Окрім правових актів ОЕСР, питання трансфертного ціноутворення регулюється документами інших міжнародних організацій, зокрема, ООН і Комісією ЄС. Основним нормативним актом, що регламентує порядок оподаткування при здійсненні міжнародних угод, є податкова угода [3].

Правило витягнутої руки (arm's length principle) сформульоване у Керівництві ОЕСР – це принцип оподаткування взаємозалежних компаній. Відповідно до правила витягнутої руки, розрахунок податкових зобов'язань робиться виходячи з ринкових цін по угодах, між взаємозалежними платниками податків, начебто компанії були незалежні (знаходилися «на відстані витягнутої руки»). Цей принцип прийнятий як спосіб захисту держави в отриманні податків [4].

Найбільш розробленими в теоретичному аспекті та такими, що інтенсивно використовуються компаніями у різних країнах світу є підходи до визначення трансфертних цін на базі витрат, на ринковій основі та в процесі переговорів. Як можна побачити з таблиці 1, близько половини підприємств орієнтуються при встановленні трансфертних цін на власні витрати. Це пояснюється відсутністю конкурентних зовнішніх ринків для багатьох проміжних продуктів, що є об'єктами трансфертного ціноутворення [5, с. 13-14].

Більше третини підприємств розробляють системи трансфертного ціноутворення на основі ринкових цін.

Договірні ціни використовують 10-20% підприємств. Інші методи трансфертного ціноутворення використовують не більше 5% компаній. Серед інших методів трансфертного ціноутворення пев-

ного розповсюдження набули математичні моделі, які ґрунтуються на трактуванні трансфертних цін як параметрів оптимізації виробничого плану підприємства.

Відповідно до українських новацій у сфері оподаткування під трансфертним ціноутворенням розуміється система визначення звичайної ціни товарів та/або результатів робіт (послуг) в операціях, визнаних відповідно до Податкового кодексу України контрольованими [6]. Податковий контроль за трансфертним ціноутворенням передбачає коригування податкових зобов'язань платника податків до рівня податкових зобов'язань, розрахованих за умови відповідності комерційних та/або фінансових умов контрольованої операції комерційним та/або фінансовим умовам, які мали місце під час здійснення зіставних операцій, передбачених цією статтею, сторони яких не є пов'язаними особами.

Як можна побачити з таблиці 2, у 6 із 10 проаналізованих країн правила трансфертного ціноутворення діють уже понад 15 років, що дозволяє зробити припущення про достатній рівень розвитку практики трансфертного ціноутворення в країнах-лідерах за легкістю ведення бізнесу [7], тоді як в Україні правила трансфертного ціноутворення почали використовуватися з 2013 року.

Таблиця 2

Рік введення в дію правил трансфертного ціноутворення

Місце в рейтингу «Doing Business»	Країна	Рік введення правил
1	Сінгапур	2006
2	Гонконг, Китай	2009
3	Нова Зеландія	1997
4	США	1994
5	Данія	1998
6	Малайзія	2012
7	Республіка Корея	1997
9	Норвегія	2008
10	Великобританія	1999
11	Австралія	1982

Українська практика свідчить про те, що з 01.01.2015 трансфертне ціноутворення використовується виключно для контролю обчислення податку на прибуток, причому важливо розрізняти контрольовані та неконтрольовані операції (див. табл. 3) [8].

Господарські операції, визнаються контрольованими, якщо одночасно виконуються такі умови:

- загальний обсяг доходу платника податків та/або його пов'язаних осіб від усіх видів діяльності, що враховується під час визначення об'єкта обкладення податком на прибуток, перевищує 20 млн грн за відповідний податковий (звітний) календарний рік;

- обсяг групи таких господарських операцій платника податків та/або його пов'язаних осіб з одним контрагентом перевищує 1 млн грн (без ура-

Таблиця 3

Деталізація контрольованих та неконтрольованих операцій згідно українського законодавства

№	Контрольовані операції	Неконтрольовані операції
1	Господарські операції, які впливають на об'єкт оподаткування сторін (сторони) таких операцій, що здійснюються платниками податків з пов'язаними особами – нерезидентами.	У разі коли ціни (націнки) на товари (роботи, послуги) підлягають державному регулюванню, ціна вважається такою, що відповідає принципу «витягнутої руки», якщо вона встановлена відповідно до правил такого регулювання. Це положення не поширюється на випадки, коли встановлюється мінімальна ціна продажу або індикативна ціна.
2	Господарські операції з продажу товарів через комісіонерів – нерезидентів.	Якщо під час здійснення операції обов'язковим є проведення оцінки, вартість об'єкта оцінки є підставою для встановлення відповідності принципу «витягнутої руки» для цілей оподаткування за умови, що неможливо застосувати методи порівняльної неконтрольованої ціни.
3	Господарські операції, які впливають на об'єкт оподаткування платника податків, однією із сторін яких є нерезидент, зареєстрований у державі (на території), яка включена до переліку держав (територій), затвердженого Кабінетом Міністрів України.	Якщо під час проведення аукціону (публічних торгів) умови, які склалися за результатами такого аукціону (публічних торгів), обов'язковість проведення якого передбачено законом, визнаються такими, що відповідають принципу «витягнутої руки».
4	Операції, що здійснюються між пов'язаними особами із залученням (за посередництвом) осіб, які не є пов'язаними, але: – не виконують істотних функцій, пов'язаних з придбанням (продажем) товарів (робіт, послуг) між пов'язаними особами; – не використовують істотних активів та/або не приймають на себе істотних ризиків для організації придбання (продажу) товарів (робіт, послуг) між пов'язаними особами.	Якщо продаж (відчуження) товарів, у тому числі майна, переданого у заставу позичальником з метою забезпечення вимог кредитора, здійснюється у примусовому порядку згідно із законодавством, умови, сформовані під час такого продажу, визнаються такими, що відповідають принципу «витягнутої руки».

хування ПДВ) або 3% доходу, що враховується під час визначення об'єкта обкладення податком на прибуток, платника податків за відповідний податковий (звітний) рік.

Поряд із цим для комплекснішого розгляду окресленої проблеми необхідно розглянути наслідки порушення правил трансфертного ціноутворення. До країн з найжорсткішими правилами трансфертного ціноутворення належать Індія та Китай, які демонструють стійкі тенденції економічного зростання (середній щорічний приріст ВВП за останні 10 років – понад 10% та 7% відповідно), збільшення обсягів зовнішньої торгівлі, темпів нагромадження капіталу, що підтверджує, що існування таких правил не гальмує розвиток країн та не є перешкодою для її зовнішньоторговельних відносин.

В Україні за неподання Звіту про контрольовані операції тягне за собою штраф у розмірі 300 мінімальних заробітних плат (365400 грн у 2015 році), незадекларована контрольована операція у Звіті про контрольовані операції тягне за собою штраф у розмірі 1% від суми контрольованої операції (але не більше 300 мінімальних заробітних плат за всі незадекларовані контрольовані операції), неподання документації з трансфертного ціноутворення тягне за собою штраф у розмірі 3% від суми контрольованої операції (але не більше 200 мінімальних заробітних плат за всі контрольовані операції) [9].

В країнах, в яких існує регулювання трансфертного ціноутворення часто передбачено певні спрощення для платників податків або операцій, що підпадають під певні критерії, чого не передбачено в Україні.

Розподіл країн за поширеними видами спрощень є таким [10]:

- звільнення від подання документації або спрощення вимоги до неї: Австралія, Бельгія, Китай, Колумбія, Данія, Естонія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Угорщина, Індія, Ізраїль, Італія, Мексика, Норвегія, Польща, Португалія, Словаччина, Іспанія, Швеція і Туреччина;

- спрощене застосування методів трансфертного ціноутворення: Австралія, Австрія, Японія, Мексика, Нідерланди, Нова Зеландія, Сінгапур, Словенія, Південна Африка і Сполучені Штати;

- звільнення від виконання правил трансфертного ціноутворення або від проведення коригувань податкових зобов'язань: Колумбія, Угорщина, Індія, Ірландія, Мексика, Росія та Великобританія;

- спрощена процедура або нижча вартість укладання угод про ціноутворення з податковими органами: Австралія, Канада, Франція, Німеччина, Нідерланди і Сполучені Штати;

- звільнення від штрафів, або їх зменшення: Канада та Іспанія.

Послуги податкових консультантів в Україні охоплюють вирішення проблем у сфері трансфертного ціноутворення, здебільшого характер їхнього надання націлений на наступні аспекти: діагностика наявності контрольованих операцій; підготовка документації з трансфертного ціноутворення; проведення бенчмаркінгу (послуга може бути надана без підготовки документації з трансфертного ціноутворення, у разі самостійної підготовки документації замовником); консультування з питань трансфертного ціноутворення; надання методологічної допомоги для самостійної підготовки документації замовником; розробка політики групи компаній щодо трансфертного ціноутворення; складання звіту про контрольовані операції.

Процес підготовки документації з трансфертного ціноутворення включає наступні етапи [11]:

Етап 1. Загальний аналіз операції та сторін операції:

- загальний аналіз контрольованих операцій;
- аналіз сторін контрольованих операцій, аналіз групи компаній, до якої входять сторони контрольованих операцій;
- аналіз співставних операцій, здійснених однією зі сторін контрольованих операцій, з особами, що не визнаються пов'язаними (за наявності);
- аналіз порядку встановлення ціни в операції, порядку надання знижок, бонусів, тощо і аналіз чинників, які вплинули на формування та встановлення ціни.

Етап 2. Функціональний аналіз та розробка методологічного підходу до економічного аналізу:

- аналіз розподілення функцій, активів та ризиків між сторонами контрольованих операцій;
- визначення сторони контрольованої операції для проведення економічного аналізу;

- вибір методу трансфертного ціноутворення для проведення економічного аналізу;
- визначення часового інтервалу, джерел інформації, ознак порівнянності для проведення економічного аналізу.

Етап 3. Економічний аналіз:

- аналіз рентабельності контрольованих операцій (у разі застосування методів ціни перепродажу, «витрати плюс» або методу чистого прибутку);
- проведення бенчмаркінгу, у тому числі із застосуванням інформаційних баз даних від Bureau Van Dijk (міжнародної компанії – світового лідера з 1970 року зі збору та публікації фінансової інформації, якою розробляються продукти для цілей трансфертного ціноутворення);
- визначення ринкового діапазону рентабельності.

Висновки. Таким чином, мінімізація витрат через трансфертне ціноутворення існує завдяки використанню ефекту масштабу та взаємодії між компаніями у міжнародному масштабі. Глобалізація виступає потужним фактором у розвитку цих процесів. Тому проблематика трансфертного ціноутворення буде залишатися актуальною і надалі як для міжнародних компаній, так і для національних фіскальних органів і податкових консультантів. У контексті цього серед пріоритетних завдань податкових консультантів є розроблення методичних аспектів формування трансфертних цін та організаційних схем застосування трансфертного ціноутворення. При цьому важливо враховувати, що використання того чи іншого методу формування трансфертних цін є складовим елементом стратегії компанії залежно від її фінансового стану, ринкової кон'юнктури й інших чинників.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Макаренко М.І. Трансфертне ціноутворення: концептуальні засади та значення для банківських установ / М.І. Макаренко, Т.Г. Савченко // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 4(48). – С. 44-51.
2. Черевко О.І. Трансфертне ціноутворення: теоретичні аспекти та практичне застосування / О.І. Черевко // Економіка і регіон. – 2014. – № 2(45). – С. 91-96.
3. Трансфертне ціноутворення та контрольовані операції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.interlegal.com.ua/corporate/?p=577>.
4. Настанови ОЕСР щодо трансфертного ціноутворення для транснаціональних компаній та податкових служб (22 липня 2010 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/data/material/000/021/80820/0.pdf>.
5. Аркатова Ю.В. Особливості функціонування систем трансфертного ціноутворення в міжнародному бізнесі / Ю.В. Аркатова // Економічні студії: науково-практичний економічний журнал. – 2014. – № 4(04). – С. 11-15.
6. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI / Редакція від 20.09.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
7. Central and Eastern European Transfer Pricing Review. – KPMG – 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kpmg.com/global/en/issuesandinsights/articlespublications/global-transfer-pricing-review/pages/default.aspx>.
8. Трансфертне ціноутворення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dtk.com.ua/show/0sid0181.html>.
9. Фінансові санкції за неподання звіту про контрольовані операції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kyiv.sfs.gov.ua/okremi-storinki/arhiv1/215568.html>.
10. PwC International Transfer Pricing 2013/14 Report [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pwc.com/gx/en/international-transfer-pricing/assets/itp-2013-final.pdf>.
11. Трансфертне ціноутворення / Консалтингова компанія EBS [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ebskiev.com/ua/podatki-ta-audit/transfertne-tsinoutvorennya.html>.

СЕКЦІЯ 8 БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

УДК 657.1

Ялигіна М.С.
студентка

Національного університету харчових технологій

Осадча Г.Г.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку і аудиту*

Національного університету харчових технологій

УПРАВЛІНСЬКИЙ ОБЛІК В ОБЛІКОВІЙ ПОЛІТИЦІ ПІДПРИЄМСТВА

У статті розкрито сутність, важливість формування на підприємстві облікової політики, її роль у системі управлінського обліку. Облікова політика є одним з основних документів, який встановлює правила ведення бухгалтерського обліку на підприємстві. Кожне підприємство повинно мати свою обрану облікову політику. Вміло складена облікова політика є одним з найважливіших інструментів управління діяльністю фірми і досягнення, поставлених цілей менеджменту.

Ключові слова: облікова політика, управлінський облік, елементи облікової політики, розробка управлінської облікової політики, підприємство.

Ялыгина М.С., Осадчая А.Г. УПРАВЛЕНЧЕСКИЙ УЧЕТ В УЧЕТНОЙ ПОЛИТИКЕ ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье раскрыта сущность, важность формирования на предприятии учетной политики, ее роль в системе управленческого учета. Учетная политика является одним из основных документов, который устанавливает правила ведения бухгалтерского учета. Умело составленная учетная политика является одним из важнейших инструментов управления деятельностью фирмы и достижения, поставленных целей менеджмента.

Ключевые слова: учетная политика, управленческий учет, элементы учетной политики, разработка управленческой учетной политики, предприятие.

Yalyhina M.S., Osadcha H.G. MANAGEMENT ACCOUNTING IN ACCOUNTING POLICIES OF ENTERPRISE

In the article essence, importance of the formation of the company's accounting policies and its role in management accounting. The accounting policies is a fundamental document that sets accounting rules in the enterprise. Every company should have its chosen accounting policies. Skillfully composed accounting policy is one of the most important tools of management of the company and the achievement of management goals.

Keywords: accounting policies, management accounting, elements of accounting policy, the development of managerial accounting policies, enterprise.

Постановка проблеми. Протягом останніх років в Україні все актуальнішою стає проблема формування облікової політики, оскільки від прийнятих облікових оцінок залежить фінансовий результат діяльності підприємства.

Система бухгалтерського обліку (фінансового і управлінського) – це планово-обліково-аналітичний механізм підготовки та відображення у внутрішній та зовнішній звітності інформації про майнове та фінансове становище підприємства. Створення цілісної корпоративної системи обліку передбачає активне застосування специфічного елемента регулювання бухгалтерського обліку та звітності – облікової політики підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження питань облікової політики підприємства здійснили такі вчені, як: М.Т. Білуха, Ф.Ф. Бутинець, І.В. Івченко, Г.Г. Кірейцев, В.Г. Лінник, М.С. Пушкар, В.В. Сопко, В.Г. Швець та ін. У працях даних вчених розкриваються проблеми формування облікової політики, основних аспектів її реалізації в практичній діяльності підприємства.

На основі аналізу публікацій українських і зарубіжних авторів, бухгалтерської нормативно-законодавчої бази можна зробити висновки, що облікова політика має вагомий вплив на побудову бухгалтер-

ського обліку підприємства та потребує постійного дослідження.

Мета статті полягає у дослідженні питань формування облікової політики, її необхідності у процесі управління підприємством. Формування облікової політики є досить складним процесом, оскільки на нього має вплив ряд факторів. Це потребує ретельного вибору запропонованого в законодавстві способу відображення в обліку господарських операцій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування облікової політики – одне з найважливіших питань організації бухгалтерського обліку на кожному підприємстві. Окреме підприємство розробляє облікову політику для ведення управлінського обліку виходячи з інформаційних потреб компанії і специфіки її діяльності. У нормативних документах, які регулюють облік відповідних об'єктів, передбачено декілька варіантів вирішення певних облікових питань [1, с. 26]. Згідно з п. 1.2. Методичних рекомендацій щодо облікової політики підприємства, затверджених Наказом Міністерства фінансів України від 27 червня 2013 р. № 635, підприємство самостійно на основі національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку та інших нормативно-правових актів з бухгалтерського обліку визначає за погодженням з власником (власниками) або уповноваженим ним органом (посадовою особою), відповідно до

установчих документів, облікову політику підприємства, а також зміни до неї [2].

МСБО 8 визначає, що облікова політика – це конкретні принципи, основи, домовленості, правила та практика, застосовані суб'єктом господарювання при складанні та поданні фінансової звітності.

Облікова політика – це не просто сукупність способів ведення обліку, обраних відповідно до умов господарювання, а й вибір методики обліку, яка дає змогу використовувати різні варіанти відображення фактів господарського життя. У широкому розумінні її можна визначити як управління обліком, а у вузькому – як сукупність способів ведення обліку (вибір підприємством конкретних методик ведення обліку) [3, с. 51].

Стосовно до управлінського обліку облікова політика підприємства – це прийнята ним сукупність способів ведення обліку, калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) і складання внутрішньої звітності з метою контролю та управління діяльністю підприємства.

Розробка та затвердження облікової політики підприємства має основну мету:

1. Закріплення вибраних способів ведення управлінського обліку.

2. Регулювання максимально можливої кількості елементів організації управлінського обліку, включаючи організацію документообігу, роботи фінансової служби, організацію горизонтальної (з іншими структурними підрозділами) і вертикальної (з керівними органами та персоналом) взаємодії фінансової служби.

Елементи облікової політики представлено на рис. 1.

Облікова політика застосовується з урахуванням принципу послідовності, що передбачає постійне (із року в рік) застосування прийнятої стабільної облікової політики [4]. Також при формуванні облікової політики необхідно дотримуватись наступних принципів:

- законність – обрані методичні прийоми, способи та процедури ведення бухгалтерського обліку не повинні суперечити чинному законодавству та нормативним документам;
- адекватність – облікова політика підприємства має відповідати особливостям умов його діяльності;
- єдність – облікова політика має бути єдиною для суб'єкта господарювання незалежно від кількості його підрозділів, філій або дочірніх підприємств.

Десятиріччя тому підприємства вели в основному тільки бухгалтерський фінансовий облік, у даний час більшість компаній стали приділяти особливу увагу бухгалтерському управлінському обліку, разом з цим з'явилася потреба і в управлінській обліковій політиці.

Бухгалтерський облік регламентований, а управлінський облік спирається виключно на внутрішньо-фірмові стандарти. Ця відмінність істотно впливає на обсяг і вимоги, пропоновані до бухгалтерської та управлінської облікової політики.

На вибір і обґрунтування облікової політики з управлінського обліку

вирішальний вплив роблять ті ж фактори, що і на облікову політику для цілей бухгалтерського фінансового обліку (організаційно-правова форма організації, галузева приналежність, вид діяльності, масштаби діяльності, управлінська структура підприємства та структура бухгалтерії фінансового та управлінського обліку, фінансова стратегія підприємства, матеріальна база, ступінь розвитку інформаційної системи на підприємстві, у тому числі управлінського обліку, рівень кваліфікації працівників, що займаються управлінським обліком).

Окрім того, беруть до уваги такі завдання, як: рівень розвитку управлінського обліку на підприємстві, наявність обґрунтованих норм і нормативів використання ресурсів, діючі та плановані до впровадження системи контролю використання ресурсів, системи матеріального стимулювання працівників за кінцеві результати їх діяльності та інші особливості діяльності підприємства.

Етапи формування облікової політики наведено на рис. 2.

Облікова політика є основним документом підприємства, що визначає принципи оцінки статей звітності та методи обліку щодо окремих статей звітності.

Основна мета бухгалтерської облікової політики – документально оформити вибраний підприємством спосіб ведення обліку в рамках національного законодавства.

Управлінська облікова політика є багатогранною. При розробці управлінської облікової політики можна використовувати досвід фахівців компанії, що займаються веденням управлінського обліку, а також найкращий світовий досвід, відбитий у між-

Рис. 1. Елементи облікової політики

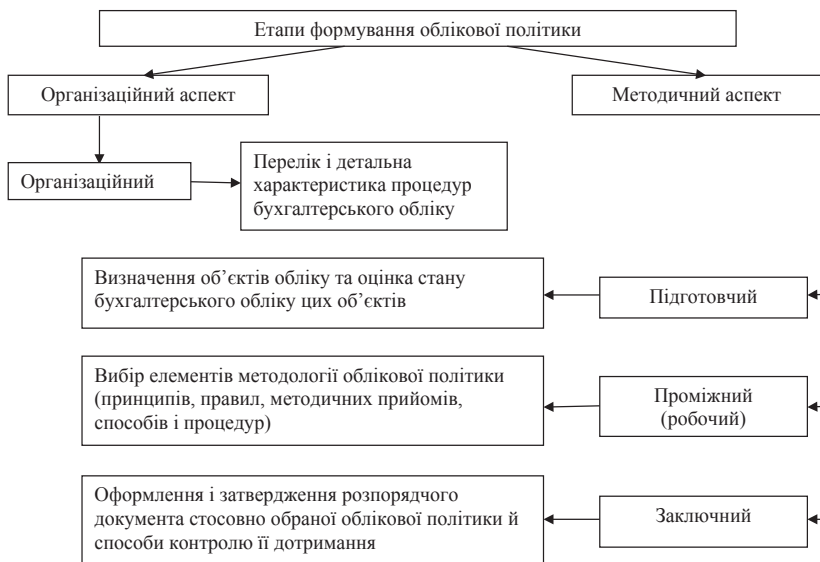

Рис. 2. Етапи формування облікової політики

народних стандартах фінансової звітності, головний принцип якої – «переважання сутності на формою», який підходить цілям управлінського обліку.

Наприклад, при виборі способів оцінки в управлінському обліку може бути використана оцінка за справедливою вартістю, коли до обліку приймається реальна ринкова вартість ресурсу (основного засобу, нематеріальних активів, запасів, зобов'язань), а не його балансова вартість. Або співвіднесення витрат з їх носієм, а не з періодом їх виникнення. Так, у бухгалтерському обліку витрати відносяться до періоду їх виникнення, а в управлінському обліку ми можемо прямо віднести витрати до джерела їх виникнення – або до центру фінансової відповідальності, або до конкретної угоди.

При розробці облікової політики управлінський персонал має обов'язково дотримуватись вимог облікового законодавства щодо забезпечення якісних характеристик усіх форм фінансової звітності та принципів її формування [5, с. 37].

На зміст облікової політики впливають наступні основні чинники: форма власності та організаційно-правова форма підприємства; вид діяльності; організаційна структура управління та наявність структурних підрозділів; обсяги діяльності; чисельність персоналу; наявність відокремлених підрозділів; особливості оподаткування; поточні та довгострокові цілі підприємництва; ступінь матеріально-технічного оснащення; рівень кваліфікації кадрів; технологічні особливості виробництва; взаємини з фінансовими структурами; система звітності перед власниками, а також іншими користувачами фінансової інформації тощо.

У наказі про управлінську облікову політику затверджуються: варіанти обліку та оцінки об'єктів обліку; робочий план рахунків управлінського обліку; форми первинних документів і облікових регістрів, форми звітів центрів витрат і центрів відповідальності; перелік центрів витрат і центрів відповідальності; перелік і склад статей калькулювання виробничої собівартості продукції (робіт, послуг); методи калькулювання собівартості продукції; порядок оцінки незавершеного виробництва; бази розподілу загальногвиробничих витрат; бази розподілу адміністративних витрат та витрат на збут для складання калькуляції собівартості з метою ціноутворення; трансфертні ціни; методи обчислення резерву

сумнівних боргів; перелік створюваних забезпечень майбутніх витрат і платежів; поріг суттєвості щодо окремих об'єктів обліку; переоцінку необоротних активів; періодичність відображення відстрочених податкових активів і відстрочених податкових зобов'язань; правила документообігу і технологія обробки облікової інформації; порядок контролю господарських операцій; інші рішення, необхідні для організації управлінського обліку.

Прийнята облікова політика підлягає оформленню відповідною документацією (наказами, розпорядженнями тощо) підприємства. Даний наказ є розпорядчим та впливає на фінансовий результат господарської діяльності підприємства, йому притаманні такі основні ознаки: формулювання та прийняття даного документу з дотриманням певних правил; має документальне закріплення, визначає правила поведінки для певних осіб, у ньому сформульовано методи оцінки та визначає умови їх реалізації [6].

Що ж стосується якості облікової політики, то необхідно її підвищувати по таких критеріях, як економічна доцільність, повнота, неупередженість облікової політики, несуперечливість законодавчій базі, раціональність методів обліку, відповідність цілям компанії та автоматизації обліку [7].

Способи управлінського обліку, обрані організацією при формуванні облікової політики, застосовуються з 1 січня року, наступного за роком затвердження відповідного організаційно-розпорядчого документа.

Облікова політика підприємства може змінюватися, якщо:

- змінюються статутні умови;
- змінюються вимоги органу, який затверджує П(С)БО;
- нові положення облікової політики забезпечують достовірне відображення подій або операцій у фінансовій звітності.

Не вважається зміною облікової політики інформація, що стосується: подій або операцій, які відрізняються за змістом від попередніх подій або операцій; подій або операцій, які не відбувалися раніше [2].

У сучасних конкурентних умовах, керівники компанії змушені шукати і розглядати альтернативні варіанти рішень проблем, що виникають на шляху розвитку організацій. Важливо, щоб кожне прийняте рішення було обґрунтоване. Тому процес управління підприємством повинен бути не стихійним, а продуманим і спланованим.

Висновки. Умови ринку постійно змінюються, конкуренти спрямовують усі зусилля на досягнення переваг, надаючи споживачам нові послуги, знижуючи ціни, тарифи тощо. Управлінський облік дозволяє формувати і використовувати економічну інформацію для прийняття важливих управлінських рішень, тому розробка облікової політики для цілей управлінського обліку є одним з важливих етапів постановки управлінської облікової системи підприємства.

Отже, паралельне ведення бухгалтерського та управлінського обліку збільшить трудомісткість процесу (необхідно технічно організувати перенос первинних документів з однієї бази в іншу, або вводити їх двічі, регулярно проводити звіряння тощо).

Грамотна бухгалтерська та управлінська облікова політика допоможе оптимально організувати облік і заощадити матеріальні та трудові ресурси підприємства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Маренич Т.Г. Бухгалтерський облік в агроформуваннях : [підручник] / Т.Г. Маренич. – К. : Професіонал, 2005. – 891 с.
2. Методичні рекомендації щодо облікової політики підприємства затверджені Наказом Міністерства фінансів України від 27 червня 2013 р. № 635 [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=382876&cat_id=293536/
3. Бутинець Ф.Ф. Організація бухгалтерського обліку : [підручник для студ. спец. «Облік і аудит» вищ. навч. закл.] / За ред. Ф.Ф. Бутинця ; 3-є вид., доп. і перероб. – Житомир : Рута, 2002. – 592 с.
4. Лист Міністерства фінансів України від 21.12.2005 р. № 3134000-10-5/27793 «Про облікову політику» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukraine.uapravo.net/data/base14/ukr14233.htm>.
5. Рузмайкіна І. Облікова політика як складова загальної стратегії управління підприємством / І. Рузмайкіна // Економіст. – 2010. – № 5. – С. 36–41.
6. Івченко Л.В. Концептуальні засади облікової політики / Л.В. Івченко // Фінанси, облік і аудит : зб. наук. праць. – 2009. – № 14. – С. 246–256.
7. Бондаренко О.М. Проблеми формування облікової політики. Напрями її удосконалення / О.М. Бондаренко, М.П. Білан // Проблеми підвищення інфраструктури : зб. наук. праць. – 2011. – Вип. 31 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/ppei/2011_31/Bilan.pdf.

УДК 657:658.27

Степаненко О.І.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку підприємницької діяльності
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана*

Чернишенко Я.Г.

*студент обліково-економічного факультету
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана*

ТЕОРЕТИЧНО-ПРАКТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРОЦЕСУ ДОКУМЕНТУВАННЯ ОБЛІКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ОСНОВНІ ЗАСОБИ ПІДПРИЄМСТВА: СУЧАСНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

У статті розглянуто теоретичні та філософські підходи до процесу документування як елементу первинної реєстрації облікової інформації. Розроблено модель організації інформаційних потоків, які виникають у процесі документування операцій з наявності, руху та експлуатації основних засобів. Викладено узагальнені результати дослідження діючої практики документування основних засобів, визначено його основні недоліки. Проаналізовано діючі форми первинних документів на предмет їхніх змістовності та інформативності. Обґрунтовано доцільність, напрями та перспективи удосконалення інформаційного забезпечення обліку основних засобів підприємства.

Ключові слова: інформація, документ, облікові дані, основні засоби, інформаційні потоки, документування, інформаційно-аналітичне забезпечення.

Stepanenko O.I., Chernyshenko Y.G. ТЕОРЕТИЧЕСКИ-ПРАКТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ПРОЦЕССУ ДОКУМЕНТИРОВАНИЯ УЧЕТНОЙ ИНФОРМАЦИИ ОБ ОСНОВНЫХ СРЕДСТВАХ ПРЕДПРИЯТИЯ: СОВРЕМЕННОСТЬ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

В статье рассмотрены теоретические и философские подходы к процессу документирования как элементу первичной регистрации учетной информации. Разработана модель организации информационных потоков, которые возникают в процессе документирования операций с наличием, движения и эксплуатации основных средств. Изложены обобщенные результаты исследования действующей практики документирования основных средств, определены его основные недостатки. Проанализированы действующие формы первичных документов на предмет их содержательности и информативности. Обоснованы целесообразность, направления и перспективы совершенствования информационного обеспечения учета основных средств предприятия.

Ключевые слова: информация, документ, учетные данные, основные средства, информационные потоки, документирование, информационно-аналитическое обеспечение.

Stepanenko O.I., Chernyshenko Y.G. THEORETICAL AND PRACTICAL APPROACHES TO THE PROCESS OF DOCUMENTING ACCOUNTING INFORMATION ON FIXED ASSETS OF THE ENTERPRISE: MODERNITY AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT

In the article the theoretical and philosophical approaches to the process of documentation as part of the initial registration of accounting information. The model of organization of information flows that occur in the process of documenting transactions with the presence, movement and operation of fixed assets. Presents the summarized results of a study documenting the current practice of property, its main drawbacks. Analyzes existing forms of primary documents for their consistency and informative. Expediency, trends and prospects of improvement of information support of fixed assets of the company.

Keywords: information, document, accounting information, fixed assets, information flows, documentation, information and analytical support.

Постановка проблеми. Основним завданням господарської діяльності підприємства є виготовлення продукції (виконання робіт, надання послуг)

в результаті поєднання й взаємодії в процесі виробництва трьох його основних елементів: засобів праці (основних засобів), предметів праці (оборотних акти-

вів), праці людини. Економічна сутність і матеріально-речовий зміст основних засобів слугують визначальними характеристиками в окресленні їх значення для здійснення відтворювальних процесів, функціонування та розвитку будь-якого виробництва. Уся сукупність наявних об'єктів основних засобів складає найбільшу за питомою вагою частину національного багатства країни. Вони визначають характер матеріально-технічної бази виробничої сфери на різних етапах її розвитку.

Бізнес в умовах постіндустріального суспільства висуває нові, підвищені вимоги до інформації, що стає поштовхом до перебудови всіх систем, зайнятих її формуванням у різних формах, видах та станах. Визначальне місце у цих змінах займає саме система бухгалтерського обліку, поясненням чому є розвиток інтересів інститутів, що виступають ключовими користувачами облікової інформації. Водночас зміна принципів економічних основ господарських відносин в Україні обумовлює якісно інший підхід до оцінки економічної інформації підприємства щодо обліку основних засобів, а особливо до порядку документального оформлення операцій пов'язаних з їх наявністю, рухом та експлуатацією. І тому одним із найважливіших аспектів удосконалення процесу документування основних засобів є належна його організація, яка повинна відповідати основним принципам діючого законодавства, забезпечувати адаптацію облікових даних до існуючих умов господарювання та передбачати потреби широкого кола користувачів у якісній інформації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд наукових розробок і публікацій показав, що проблемам інформаційно-аналітичного забезпечення обліку загалом та основним засобам безпосередньо (особливо документуванню операцій з їх наявністю та руху) завжди приділялася значна увага.

Питання теоретичних та практичних аспектів методики й організації обліково-аналітичного забезпечення процесу експлуатації основних засобів, документування таких операцій розглянуто в дисертаційних дослідженнях М.М. Матієшин [1] та С.Є. Пиріжок [2].

Крім того, К.В. Безверхий [3] розглядає первинні документи як складову обліково-звітної інформації; виділяє та конкретизує етапи організації процесу документування на підприємстві. Т.О. Шматковська [4] досліджує проблематику застосування типових форм первинних документів щодо організації обліку основних засобів, формування аналітичного облікового процесу поліпшень (ремонт, модернізації) таких об'єктів. Г.С. Осіпчук [5] досліджує роль первинного обліку в системі нарахування амортизації, обґрунтовує рекомендації щодо розробки нових форм первинних документів, які слугуватимуть носіями такої облікової інформації.

Відзначаючи ґрунтовність проведених наукових досліджень в царині основних засобів, варто зазначити, що деякі проблеми (особливо в частині подання інформації в бухгалтерських документах) все ж таки залишаються дискусійними та потребують подальшого наукового опрацювання. Їх вдале вирішення надасть змогу ефективніше розв'язувати завдання управління, збереження, рухом та використанням основних засобів. Адже ефективне керівництво та інвестування неможливе без достовірної інформації, а її може забезпечити лише вдало організований обліковий процес, який ґрунтується на прогресивному практичному досвіді та глибокому теоретико-аналітичному дослідженні.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження існуючі теоретичних та філософських підходів до місця, ролі та значення облікової інформації про основні засоби підприємства, її документування; визначення та відокремлення інформаційних потоків, які виникають в процесі реєстрації даних про наявність, рух, експлуатацію таких об'єктів; побудова оптимальної моделі організації інформаційних потоків, яка стане підґрунтям для розробки нових форм носіїв інформації та більш раціональної схеми документообігу; вивчення діючої практики порядку документування основних засобів на предмет змістовності та інформативності діючих форм первинних документів, доцільності їх удосконалення, уніфікації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Успішне функціонування підприємств у сучасних нестабільних умовах господарювання значною мірою залежить від ефективності інформаційної системи, яка є «... засобом, за допомогою якого користувачі інформації задовольняють свої потреби в зменшенні рівня ентропії (невизначеності) щодо об'єктів спостереження» [6, с. 25]. При цьому найбільш значущою за своєю місткістю є обліково-аналітична інформація, використання якої дає можливість здійснювати ефективне управління господарськими процесами, у т.ч. наявністю, рухом, експлуатацією об'єктів основних засобів. Водночас варто зазначити, що на її формування значний вплив мають галузеві особливості діяльності господарюючих суб'єктів, врахування яких дає змогу отримати на «виході» інформаційної системи якісні обліково-аналітичні дані.

Головним етапом формування обліково-аналітичної інформації є виявлення, накопичення та реєстрація даних в первинних бухгалтерських документах, від якісного виконання якого залежить достовірність показників фінансової звітності. У підтвердження наведеного слушною є думка А.А. Пилипенка, яка викладена у його монографічному дослідженні [7, с. 32]: «... обліковий процес слід організовувати на основі інтеграції, щоб усі складові (об'єкти обліку) були взаємопов'язаними між собою єдиним масивом інформації. Більш того, структура функції обліку повинна бути складовою частиною організаційної структури підприємства».

Для цілей даного дослідження поняття «наука» варто трактувати як найменування організованої сфери професійної діяльності, метою та результатом якої є система знань про закони об'єктивного світу, методи його пізнання та засоби перетворення. У такому контексті вся облікова наука може бути представлена як інтерпретація тих чи інших аспектів документування господарських операцій, оскільки саме документи є тими найменшими неподільними сукупностями, що виконують у рамках бухгалтерської теорії та практики функції пізнання, опису та перетворення окремих фактів діяльності будь-якого суб'єкта господарювання. Саме з позиції облікової науки таке пізнання простирається від глибинних абстракцій до простіших практичних узагальнень, що є вагомим аргументом щоб підтримати позицію професора М.С. Пушкаря та запровадити термін «інформологія» до цієї сфери діяльності [6, с. 53].

Складність понять «документ» та «інформація» полягає в тому, що їх не можна визначити виходячи тільки з теорії бухгалтерського обліку. Вони – міждисциплінарні, загальнонаукові або загальнофілософські [8]. Погляд на облік з такої позиції надає змогу впорядкувати основні функції інформаційної системи та системи управління бізнес-одиноцею взагалі. Більшість дослідників теорії та практики про-

цесів документування класифікували документи відповідно до їхньої виду, форми, змісту, місця в інформаційній системі, а вже потім до розробленої класифікації намагалися притягнути види інформаційних потреб, які дозволяє задовольнити певний документ. При цьому більшість авторів дійшли висновку, що для правильного розуміння процесів документування необхідно значну увагу приділити трактуванню основних термінів та класифікації документів [9, с. 48; 10, с. 95]. Для досягнення основної мети дослідження необхідно спершу виявити основні інформаційні потреби користувачів, а вже потім – класи інформаційних сукупностей, що здатні такі потреби задовольнити (групи документів).

Філософська думка визначає потребу як нестачу чого-небудь необхідного для підтримки основних функцій або внутрішній стимул активності. Тобто потреба є наслідком цілеспрямованої діяльності. Інформаційна потреба передуює виникненню будь-якої іншої потреби, оскільки досягнення будь-якої мети пов'язане з використанням інформації [11, с. 5]. Саме інформаційні потреби є особливими у тому сенсі, що:

- по-перше, хоча діяльність і є їх вихідним пунктом, вони, у свою чергу, стимулюють нову діяльність;

- по-друге, під час задоволення інформаційної потреби об'єкт споживання – інформація, не зникає, а навпаки утворює нові цінності, призначені для використання.

Задоволення інформаційних потреб відбувається в процесі генерації інформації, який традиційно визначається як документування, документно-комунікаційна діяльність, інформаційно-документаційна діяльність, інформаційна робота [10; 12; 13].

Н.І. Парафійник вважає, що основними елементами, які відображають об'єктивні умови діяльності та побудови її суб'єктивного образу – моделі, є суб'єкт, предмет, мета, засоби та методи [11, с. 3]. Окремими вченими до складу елементів системи діяльності віднесено також об'єкт, на який направлена активність суб'єкта, та результат діяльності на виході із системи, називаючи його продуктом діяльності. Згідно іншої точки зору, документи розглядаються в якості предмета процесу документування, а задоволення потреб користувачів – у якості його продукту (результату) [12, 13]. Проте в широкому сенсі в якості продукту (результату) діяльності виступають не самі інформаційні об'єкти, а ті соціально-економічні процеси, в реалізації яких використовувалися інформаційні об'єкти разом з відповідними інформаційними технологіями. У якості продукту процесу документування документ виступає лише на проміжних етапах, коли предмет діяльності та її

результат (продукт) співпадають, тобто коли документ є продуктом діяльності одних учасників та одночасно предметом діяльності інших.

Таким чином, як і будь-яка модель, що носить інформаційний характер, інформаційна потреба, яка формується на стадії побудови ідеального образу, може бути охарактеризована такими основними елементами – суб'єктом, об'єктом, предметом, метою, принципами та засобами. З метою узагальнення обґрунтованих вище теоретичних та філософських положень розроблено концептуальну модель процесу документування інформації про наявність та рух об'єктів основних засобів (рис. 1).

Вивчення потоків облікової інформації про наявність та рух основних засобів підприємства може бути здійснена тільки на основі детального аналітичного дослідження всіх ділянок обліку таких об'єктів.

Обґрунтованою та цікавою є думка М.М. Матієшин [1] щодо побудови інформаційно-облікових потоків для потреб управління. Науковець вважає, що при формуванні такої моделі слід враховувати основні характеристики обліку процесу експлуатації основних засобів, які мають безпосередній вплив на організацію облікового забезпечення:

1) *вартісні* – економічну вигоду від використання; амортизацію, переоцінку, витрати, які виникають у процесі експлуатації;

2) *якісні* – технічні характеристики, термін експлуатації, технічний стан, знос об'єктів основних засобів [1, с. 71]. На рис. 2 наведена модель руху інформаційних потоків про об'єкти основних засобів на етапах їх первинної реєстрації в бухгалтерських документах.

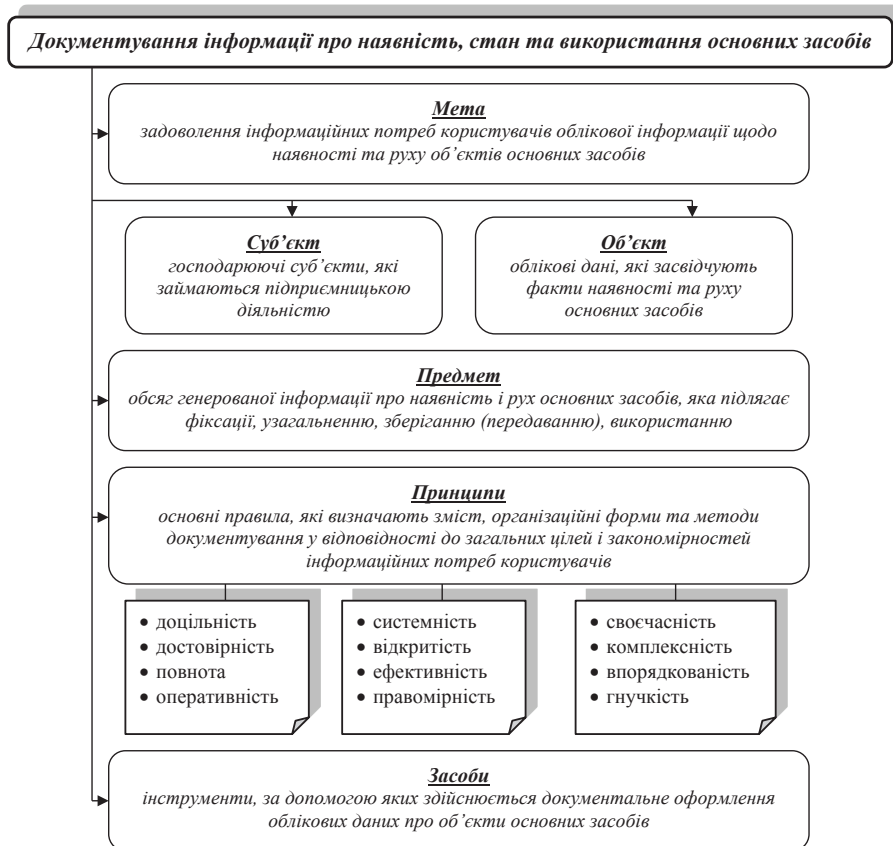

Рис. 1. Концептуальна модель процесу документування облікових даних про наявність та рух об'єктів основних засобів

Авторська розробка

Аналітичне дослідження руху облікової інформації про об'єкти основних засобів дає підстави стверджувати, що тільки чітко продумана та раціонально організована система інформаційно-аналітичного забезпечення надає можливість користувачам отримувати якісні, своєчасні, повні та достовірні дані. Саме документування є початковим етапом у системі облікового перетворення інформації, а документ – носієм цієї інформації. А тому облікова інформація, яка має бути покладена в документ та в подальшому буде використана при формуванні управлінських рішень, повинна:

1) забезпечити отримання з мінімуму первинних даних максимум вторинних, похідних;

2) містити дані не лише про ті процеси і явища, що можна спостерігати і вивчати безпосередньо, але й про ті, що вивчаються побічно;

3) відображати як прямі зв'язки, що йдуть від суб'єкта управління до об'єкта, так і зворотні, необхідні для коригуючих дій;

4) бути своєчасною, тобто надходити в розпорядження осіб, коли ще є час для втручання в діяльність керованого об'єкту;

5) дотримуватися адресності і доцільності, тобто потрапляти саме до тих користувачів, яким дана інформація необхідна для правильності прийняття управлінських рішень;

6) бути точною та неупередженою, ґрунтуючись на конкретних даних, опрацьованих фахівцями.

Отже, документування в системі бухгалтерського обліку є особливою галуззю наукового пізнання, оскільки виступає, з одного боку, об'єктом управ-

Рис. 3. Групування первинних документів з обліку основних засобів

ління, потребуючи управлінського впливу на методику та організацію процесів збирання, реєстрації, зберігання та передавання інформаційних ресурсів, а з іншого, передумовою будь-яких управлінських рішень, забезпечуючи їх інформаційну підтримку.

Розвиток секторів бізнесу в промисловості регіонів за нестабільних політичних та економічних умов сьогодення вимагає все більш детального підходу до інформаційного забезпечення суб'єктів підприємництва щодо обліку основних засобів та, відповідно, вибору обґрунтованих підходів до господарювання. Дуже часто керівники невеликих підприємств певних галузей промисловості підходять легковажно або нехтують питаннями вибору тих чи інших варіантів форм та методів фіксування облікових даних.

Ефективне використання основних засобів зумовлює необхідність впровадження на підприємствах України науково обґрунтованої системи обліку таких об'єктів, яка б відповідала вимогам управління. Система бухгалтерського обліку, особливо в частині документування фактів господарського життя підприємства, виступає джерелом економічної інформації, яка необхідна керівній ланці для своєчасного реагування на вплив зовнішнього середовища.

Зважаючи на безперервність плинності процесу виробництва й безпосередню участь у цьому процесі основних засобів – виникає необхідність їх своєчасного та точного відображення в обліку, з метою ефективного використання, а також контролю за процесом їх руху на підприємстві. Тут варто розглянути засади документообігу в Україні, а також різні підходи до їх трактування з позитивної чи негативної сторони.

Документальне оформлення надходження, наявності та виведення основних засобів, в Україні, регламентується Наказом Міністерства статистики України «Про затвердження типових форм первинного обліку» від 29 грудня 1995 року № 352. Виходячи з положень, що вказані у вище-

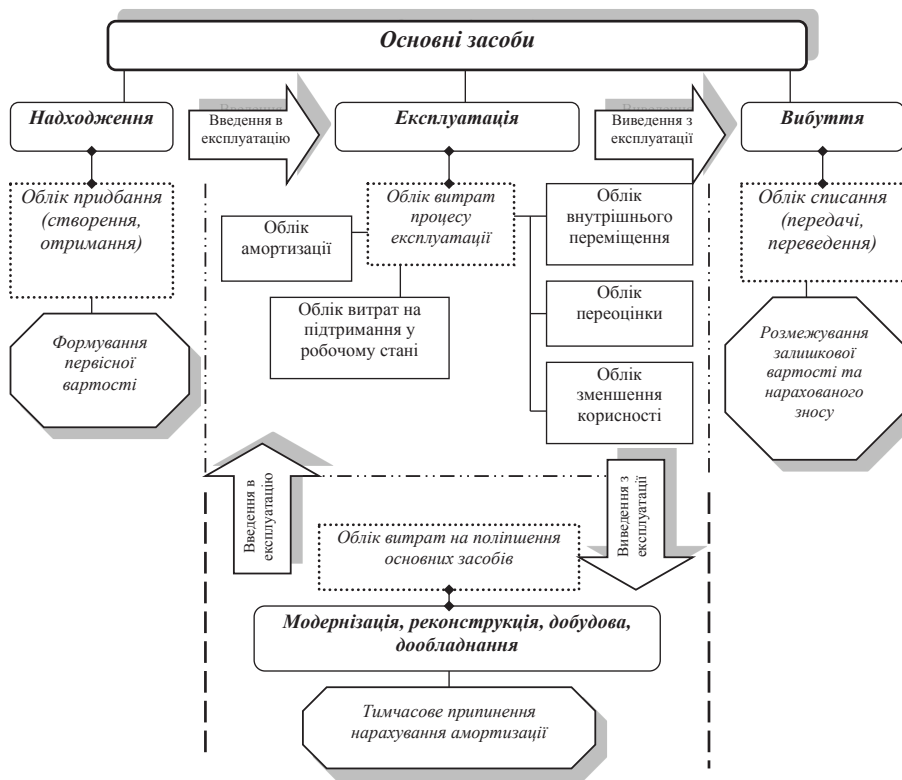

Рис. 2. Модель організації інформаційних потоків в процесі документування наявності та руху об'єктів основних засобів

За джерелом [1] з авторським доповненням

зазначеному Наказі, всі форми первинного обліку основних засобів можна класифікувати за певними критеріями, розділивши їх на конкретні групи, кожна з яких несе змістове навантаження, виходячи з сутності та місця у процесі обліку (рис. 3).

Варто зазначити, що інформація про наявність, стан та використання основних засобів, яка ілюструється в діючих формах первинних документів, уже давно втратила свій сенс та актуальність, оскільки є характерною ще для планової економіки часів СРСР. Реквізити та показники форм не враховують вимоги сьогодення в розкритті облікових даних, зокрема в

частині подання інформації про складові первісної вартості основних засобів, їх ліквідаційної вартості, терміну корисного використання, методу нарахування амортизації, рахунків (субрахунків) обліку об'єктів та обліку витрат, які виникають в процесі експлуатації.

Свідченням зазначеного є проведення опитування бухгалтерів-практиків підприємств України різних форм власності та видів економічної діяльності. Предметом такого дослідження було з'ясування поглядів працівників бухгалтерії щодо змістовності та інформативності діючих форм первинних доку-

Таблиця 1

Результати опитування бухгалтерів підприємств щодо змістовності та інформативності документування основних засобів

Питання анкетування	Варіанти відповідей	Підприємства (юридичні особи)									Результати опитування, (%)
		ТОВ «Самміт-Агро Юкрейн»	ТОВ «Роял-Хауз»	ПрАТ «ФГТ Технофільтр»	ТОВ «Люкс-Комфорт»	Інститут Кібернетики	ПП «ЦН «Козак Мамай»	ПАТ «Карлівський МБЗ»	ДП «Радазвільський КХП»	ТОВ «СП Анатоль»	
Використання підприємством стандартних (типових) форм первинних документів	Так	+	+	+	+	+	+	+	+	+	99
	Ні	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0
	Власні форми	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0
Незручності, які виникають при використанні типових форм первинних документів	Велика кількість старих граф	+	-	-	+	+	+	-	+	+	77
	Мала інформативність	-	+	-	-	-	-	-	-	-	11
	Неприспособленість до електронного документообігу	-	-	-	-	-	-	+	-	-	11
Документальне оформлення переведення об'єкту основних засобів до складу необоротних активів, які утримуються для продажу	Акт приймання-передачі (внутрішнього переміщення) основних засобів	-	+	-	+	+	+	+	+	+	77
	Власна розробка	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0
	Документ з бухгалтерської програми	+	-	-	-	-	-	-	-	-	11
	Документально не оформляються	-	-	+	-	-	-	-	-	-	11
Документ, яким виводиться та вводиться в експлуатацію об'єкт основних засобів, під час модернізації	Документально не оформляється	+	+	-	-	-	-	+	-	+	44
	Відмітка в Інвентарній картці	-	-	+	+	+	+	-	+	-	55
Використання типових форм документів з нарахування амортизації	Так	-	-	-	-	+	+	+	-	+	44
	Ні	-	+	+	+	-	-	-	+	-	44
	Документ з бухгалтерської програми	+	-	-	-	-	-	-	-	-	11
Групування в документах об'єктів основних засобів для потреб нарахування амортизації	У розрізі методів амортизації	-	-	-	+	-	-	-	-	-	11
	У розрізі однорідних груп	-	-	-	-	+	+	-	+	+	44
	У розрізі окремих об'єктів	-	+	-	-	-	-	+	-	-	22
Доцільність розробки та впровадження в практичну діяльність підприємств нових форм первинних документів	Так	+	+	-	+	-	+	-	+	+	66
	Ні	-	-	+	-	+	-	+	-	-	33
	Наявні власні розробки	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0

Джерело: авторська розробка, за результатами анкетування підприємств України різних форм власності та видів економічної діяльності

ментів з обліку основних засобів, доцільності їх удосконалення та уніфікації. А головною метою опитування є виявлення негативних сторін та недоліків в інформаційно-аналітичному забезпеченні обліку таких об'єктів, а також пошуку шляхів їх усунення. Під час анкетування респондентів (бухгалтерів) було охоплено ряд найактуальніших питань, що стосуються процесу документування об'єктів основних засобів (табл. 1).

Згідно з результатами опитування (табл. 1), на 99% підприємствах бухгалтери використовують стандартні (типові форми) первинних документів для обліку основних засобів. Але існують деякі розбіжності у відповідях респондентів, з приводу невдоволеності останніх, тими чи іншими незручностями, з якими вони стикаються при складанні таких документів: 77% опитуваних не задовольняє наявна велика кількість застарілих реквізитів та показників, 11% – низька інформативність діючих форм, відсутність необхідної облікової інформації, 11% – не задоволені формами документів із-за їх непристосованості до електронного документообігу.

Майже 50% респондентів відповіли, що не використовують типові форми для нарахування амортизації об'єктів основних засобів у себе на підприємстві, пояснюючи це тим, що мають власні розробки, більш простіші для розуміння користувачами облікової інформації. А також заповнення їх бухгалтером, за реквізитами, що не обтяжують документ, при цьому в повному обсязі розкриваючи зміст господарських операцій в частині нарахування амортизації.

Більшість бухгалтерів, що були опитані, і гадки не мають, яким документом переводити об'єкт основних засобів до складу необоротних активів, що утримуються для продажу. А тому використовують при цьому стандартну форму – *Акт приймання-передачі (внутрішнього переміщення) основних засобів*, адже не існує окремого конкретного документу, який засвідчив би дану операцію.

Через недосконалість визначеної системи групування в документах об'єктів основних засобів для потреб нарахування амортизації більшість бухгалтерів на підприємствах, коливалися, відповідаючи на дане питання анкети, адже через використання в більшості випадків власних розробок – вони не встановлюють конкретного розгалуження по групах, а записують об'єкти основних засобів по порядку (за інвентарними номерами). Так, один із респондентів у

графі «власна відповідь» зазначив, що використовує групування об'єктів на своєму підприємстві за кімнатами, до яких вони прикріплені.

Велика кількість застарілих та непотрібних сьогодні граф, для відображення інформації в документах первинного обліку основних засобів – основна причина невдоволеності бухгалтерів на підприємствах, їх бажання реформувати, первинний документообіг, шляхом уніфікації та спеціалізації за кожним підприємством, а також більшої пристосованості до електронного документообігу. Про це свідчить переважно погодження опитаних респондентів щодо доцільності впровадження в практичну діяльність нових форм первинних документів (табл. 1).

Таким чином, дослідження організації обліку основних засобів та практичне використання типових форм первинних документів вказують на наявність низки проблем (рис. 4), вирішення яких потребує оновлення алгоритму отримання інформації щодо таких об'єктів, з використанням побажань бухгалтерів-практиків.

Як показало проведене практичне дослідження, важливим напрямом удосконалення організації обліку основних засобів є реорганізація форм первинних документів, а точніше, їх уніфікація і глибша спеціалізація, пристосування як до окремих об'єктів обліку, так і до всіх у сукупності. Такі зміни зможуть позначитися на доцільності, вичерпності та помірній змістовності, достовірності отримання облікової інформації, що позитивно вплине на швидкість, зручність та логічність плинку господарських процесів на підприємстві.

Висновки. Основними шляхами удосконалення організаційних аспектів обліку основних засобів у першу чергу є раціоналізація та уніфікація форм первинних документів як носіїв інформації. Процес документування повинен бути цілісною, єдиною системою взаємопов'язаних, взаємоузгоджених показників, які охоплюють увесь комплекс облікових процедур з виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передачі інформації.

Виходячи з вищевикладеного, варто виділити такі напрями подальших наукових та практичних досліджень у частині інформаційно-аналітичного забезпечення обліку основних засобів:

1) вибір оптимальних за складом та обсягом облікових даних, які забезпечать реалізацію завдань, поставлених у процесі документального підтвердження інформації;

2) розробка та впровадження нових форм носіїв облікових даних, найбільш адаптованих до структури, змісту та характеру інформації;

3) розробка та впровадження повної, раціональної схеми документообігу, що дозволить з найменшими затратами трудових, матеріальних та фінансових ресурсів забезпечити своєчасне виконання поставлених завдань.

Отже, дефіцит облікової інформації в первинних документах з обліку основних засобів, з одного боку, та її перевантаження (зайвисть), з іншого – свідчать про необхідність розробки нових форм, більш уніфікованих, які забезпечать повноцінну реєстрацію фактів господарських опе-

Рис. 4. Основні недоліки документального оформлення наявності, стану та використання основних засобів

Авторська розробка за результатами проведеного опитування

рацій та надаватимуть необхідну, повну й корисну інформацію. А їхнє практичне впровадження забезпечить науково-методичну обґрунтованість та якість здійснення облікових процедур щодо об'єктів основних засобів, які використовує підприємство.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Матієшин М.М. Обліково-аналітичне забезпечення процесу експлуатації основних засобів будівельних підприємств [рукопис] : дис. ... на здобуття наукового ступеня к.е.н. [Електронний ресурс] . – Режим доступу : <http://www.kneu.edu.ua>.
2. Пиріжок С.Є. Бухгалтерський облік і внутрішній контроль операцій з експлуатації та вибуття основних засобів : автореферат дис. ... на здобуття наукового ступеня к.е.н. [Електронний ресурс] . – Режим доступу : <http://www.eztuir.ztu.edu.ua>.
3. Безверхий К.В. Облікові документи як первинна складова обліково-звітної інформації підприємства // Європейський вектор економічного розвитку. – 2013. – № 1(14). – С. 11-18.
4. Шматковська Т.О. Раціоналізація організації облікового процесу операцій з основними засобами в аспекті підвищення ефективності використання цих активів на підприємстві // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, серія: Економічні науки. – 2013. – № 5(254). – С. 124-129.
5. Осіпчук Г.С. Система первинного обліку амортизації як джерела відтворення основних засобів підприємства // Вісник ЖНАЕУ. – 2011. – № 1, т. 2. – С. 343-355.
6. Пушкар М.С. Фінансовий облік у системі управління : монографія / М.С. Пушкар, М.Т. Щирба. – Тернопіль : Карт-бланш, 2006. – 178 с.
7. Пилипенко А.А. Організація обліково-аналітичного забезпечення стратегічного розвитку підприємства: наукове видання / А.А. Пилипенко. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2007. – 276 с.
8. Садовська І.Б. Документування як основна складова інформаційних ресурсів в управлінському обліку // Економічний форум. – 2011. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua>.
9. Пронь Н.О. Документування в Україні: сучасний стан та напрями наступних досліджень // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – 2011. – Вип. 20(Ч. 1). – С. 47-52.
10. Крутова А.С. Облік в системі електронної комерції : монографія / А.С. Крутова. – Х. : ХДУХТ, 2010. – 396 с.
11. Парафійник Н.І. Документально-інформаційні комунікації [текст]: навч. посіб. / Н.І. Парафійник. – Х. : Нац. аерокосм. ун-т ім. М.С. Жуковського «Харк. авіац. ін-т». – Ч. II, 2011. – 52 с.
12. Брадул О.М. Обліково-аналітичне забезпечення менеджменту корпорацій : монографія / О.М. Брадул. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. – 356 с.
13. Івахненко С.В. Інформаційні технології в організації бухгалтерського обліку та аудиту : навч. посіб. / С.В. Івахненко. – 3-тє вид., випр. і доп. – К. : Знання, 2006. – 350 с.

УДК 657.1:664.1

Рибаків Л.П.
здобувач кафедри бухгалтерського обліку
Львівської комерційної академії

КОНТРОЛЬ ТА ОЦІНКА ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРІВ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

У статті проведено аналіз наукових досліджень щодо питань організації контролю за виконанням бюджетів витрат, аналізу відхилень, ухвалення управлінських рішень та його місця у системі управління витратами виробничого підприємства. Узагальнюючи результати проведеного дослідження та вивчення практичного досвіду підприємств з виробництва цукру автором запропонована послідовність проведення контролю за виконанням бюджетів витрат центрів відповідальності.

Ключові слова: управлінський облік, бюджети, аналіз відхилень, центри відповідальності, виробництво цукру.

Рыбакова Л.П. КОНТРОЛЬ И ОЦЕНКА ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЦЕНТРОВ ОТВЕТСТВЕННОСТИ

В статье проведено анализ научных исследований вопросов организации контроля за исполнением бюджетов затрат, анализа отклонений, принятия управленческих решений и его места в системе управления затратами производственного предприятия. Обобщая результаты проведенного исследования и изучение практического опыта предприятий по производству сахара автором предложена последовательность проведения контроля за исполнением бюджетов затрат центров ответственности.

Ключевые слова: управленческий учет, бюджеты, анализ отклонений, центры ответственности, производство сахара.

Rybakova L.P. CONTROL AND EVALUATION OF RESPONSIBILITY CENTERS

The article analyzes research on issues related to the study of control over the implementation of budgets, variance analysis, decision-making and its place in the management costs of the production company. Summarizing the results of the research study and practical experience of enterprises for the production of sugar, the author offers a sequence of control over the execution of budget expenditure responsibility centers.

Keywords: managerial accounting, budgets, analysis of deviations, centers of responsibility, production of sugar.

Постановка проблеми. Удосконалення системи управління витратами на засадах бюджетування дозволяє оптимізувати витрати виробничого процесу та забезпечити одержання запланованих прибутків, за умови розроблення та доведення прогностичних показників бюджетів до виконавців – керівників центрів відповідальності, розроблення процедур контролю за рівнем витрат кожного з них та підприємства загалом.

Погоджуємося з думкою П. О. Куцика, що для здійснення на підприємстві ефективного внутрішнього контролю необхідно: сформувати для кожного

підрозділу набір параметрів, які підлягають перевірці; розробити рекомендації, правила, норми та стандарти для виконання цих параметрів; здійснювати оцінку якості інформації, що видана управлінською інформаційною системою, та проводити управлінське консультування; перевіряти виконання планів (бюджетів); надавати рекомендації з усунення негативних тенденцій та оцінювання ефективності фінансово-господарської діяльності [23, с. 220].

Застосування на вітчизняних підприємствах ефективної підсистеми бюджетування сприяє вирішенню низки існуючих проблем з метою забезпе-

чення раціонального управління ресурсами підприємства, їх цільового використання, вдосконалення управління витратами, прийняття більш обґрунтованих управлінських рішень вимагає формування певних організаційних, методичних, економічних і технічних умов для її запровадження з урахуванням специфіки функціонування підприємства та технології виробництва.

Проте особливої актуальності набуває організація внутрішнього контролю за виконанням бюджетів, аналізу виявлених відхилень та розроблення заходів щодо їх усунення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання теорії і практики бюджетування діяльності підприємств досліджувало багато вітчизняних і закордонних вчених: И.А. Бланк, С.А. Білобловський, С.В. Голов, Л.Гнилицька, В.А. Дерій, Я.В. Догадайло, К. Друрі, А.П. Дугельний, Д.М. Коркуна, М.А. Костів, П.О. Куцик, Ф.Ф. Макарук, Л.Г. Медвідь, Л.В. Нападівська, С.В. Онищенко, В.А. Панков, В.П. Савчук, В.Н. Самочкін, О.І. Судакова, А.Ю. Харко, В.Е. Хруцкий, Чарльз Т. Хорнгрен, С.В. Щеголькова та інші [1; 2; 5; 6; 9; 10; 11; 12; 16; 18; 19; 23; 24; 25; 29; 30; 31; 37-42].

Питання, пов'язані з дослідженням організації контролю за виконанням бюджетів, аналізу відхилень та ухвалення управлінських рішень, у науковій літературі розроблено недостатньо. Водночас важливість дослідження цих питань підкреслюють багато вчених, серед яких можна відзначити С.Ф. Голова [6], С.І. Головацьку [7], О.А. Зоріну [13], Т.В. Ковтуна [14], М.Д. Корінька [15], Р.О. Костирка [18], С.А. Кошкарва [20], Я. Д. Крупку [21], П.О. Куцика [23], О.Г. Мельник [26], Л.О. Меренкову [27], В.А. Панкова [31], Г.О. Партин [32], С.М. Петренко [33], К.І. Редченка [35], В.С. Рудницького [36] та інші. Для підприємств цукрової промисловості властиві певні особливості організації бюджетування, що виявляються у вимогах і принципах, які повинні враховувати технологічні, організаційні та ринкові умови функціонування цієї галузі. Цим же обумовлюється специфіка організації внутрішнього контролю витрат за центрами відповідальності та прийняття управлінських рішень. Проте проблематичним запровадження ефективного методичного інструментарію внутрішнього контролю в системі управління витратами на підприємствах з виробництва цукру присвячено недостатньо наукових напрацювань, що потребує подальших досліджень.

Мета статті. Дослідити особливості організації процесу внутрішнього контролю та оцінювання діяльності центрів відповідальності на підприємствах з виробництва цукру для оптимізації ресурсних потоків, удосконалення управління витратами та забезпечення їх економії, зміцнення фінансової дисципліни, підвищення рівня інвестиційної привабливості й конкурентоспроможності цих підприємств.

Виклад основного матеріалу. Впровадження системи бюджетування обумовлюється необхідністю знаходження внутрішніх резервів зниження витрат, обґрунтування оптимального рівня витрачання ресурсів, оптимізації облікової політики та вирішення інших завдань, пов'язаних із удосконаленням системи управління підприємством [25].

Для ухвалення управлінських рішень на підприємствах цукрової галузі необхідно використовувати різні способи отримання інформації з метою впливу на ефективність роботи центрів відповідальності. Процес управління витратами їх діяльності повинен складатися з трьох послідовних стадій: прогнозу-

вання показників (бюджетування); контроль досягнення прогнозних показників; оцінка досягнення прогнозних (бюджетних) показників.

Звідси постає завдання консолидувати дані, причому потрібно не просто завантажити їх в одну базу, а уніфікувати, очистити, стандартизувати. Після цього можна проводити поглиблений аналіз ситуації, використовуючи своєчасну, достовірну інформацію для підвищення якості прийнятих рішень.

При побудові ефективної системи бюджетування на цукрових заводах варто використовувати інтегрований підхід, який передбачає виконання всіх функцій управління: планування, організації, обліку, контролю, аналізу, мотивації, регулювання, кожна з яких зумовлює формування відповідних підсистем для прийняття дієвих управлінських рішень. Центри відповідальності за цих умов є формою локалізації витрат. Організація та створення центрів відповідальності за витратами передбачає нормування, прогнозування, облік та аналіз витрат з метою здійснення контролю за показниками певного структурного підрозділу, а саме: виявлення, накопичення та аналіз відхилень від бюджетних показників у процесі господарської діяльності такого підрозділу.

Ефективному процесу бюджетування можуть заважати такі методичні проблеми: процес бюджетування не формалізований; відсутня цілісна бюджетна модель або вона є непрозорою; підрозділи не можуть надати дані у строк, що спричиняє асиметрію інформації та неправомірні дії топ-менеджменту; зони відповідальності розподілені нечітко між учасниками процесу.

Бюджетне управління, крім організації роботи щодо формування бюджетів, передбачає також організацію системи щодо збору, накопичення інформації з подальшою її обробкою, аналізом визначення відхилень, аналізом причин і ухвалення рішень на основі результатів аналізу. Управління за відхиленнями забезпечує контроль витрат шляхом порівняння фактичних і прогнозних (бюджетних) результатів, виявлення відхилень та їх усунення.

Оперативний контроль за виконанням бюджетів витрат на підприємствах з виробництва цукру дозволяє ухвалювати обумовлені й функціонально спрямовані рішення щодо ціноутворення, аналізу безбитковості, планування кількості заготовленого цукрового буряка та обсягів випуску цукру, визначення структури витрат допоміжних і обслуговуючих виробництв із урахуванням норм та нормативів, здійснення капітальних вкладень тощо. У науковій літературі розрізняють п'ять основних сфер контролю для керівників (менеджерів): контроль прийнятих допусків; контроль цілей – пріоритетних напрямів роботи; контроль планів; контроль ресурсів; контроль звичайних напрямів роботи [7].

Контроль виконання бюджетів необхідно здійснювати як на рівні управлінського апарату, так і у структурних підрозділах (центрах відповідальності). За допомогою дієвого контролю можна виявити “вузькі місця”, визначити внутрішні резерви та підготувати рекомендації щодо їх усунення. Організація контролю виконання бюджетів витрат передбачає певну послідовність дій: ідентифікацію та узагальнення фактичних даних, аналіз відхилень фактичних результатів від бюджетних, узагальнення та використання результатів контролю, розробку заходів щодо коригування бюджетів і контроль виконання скоригованих бюджетів витрат (рис. 1).

Рис. 1. Послідовність проведення контролю за виконанням бюджетів витрат підприємств цукрового виробництва

Процес контролю виконання бюджету починається з підготовки інформації щодо фактичних показників витрат центрів відповідальності, які підлягають моніторингу зі сторони менеджерів та керівництва підприємства. Ідентифікація фактичних показників здійснюється на основі даних управлінського обліку.

Наступний крок передбачає аналіз відхилень фактичних результатів від бюджетних показників. У науковій літературі виділяють чотири підходи до реалізації системи контролю бюджетів: 1) простий аналіз відхилень, орієнтований на коригування наступних планових показників; 2) аналіз відхилень, орієнтований на наступні управлінські рішення; 3) аналіз відхилень в умовах невизначеності; 4) стратегічний підхід до аналізу відхилень [34; 40, с. 88; 43, с. 6].

Суть простого аналізу відхилень полягає у тому, що контролюється виконання бюджету шляхом зіставлення показників бюджету з фактично отриманими даними. Якщо відхилення має істотний характер, то менеджер приймає рішення про внесення коригувальних дій щодо зміни показників бюджету на майбутні планові періоди. Істотність відхилень обумовлюється характером цих відхилень та впливом на показники діяльності центру відповідальності.

Аналіз відхилень, орієнтованих на наступні управлінські рішення, передбачає більш детальний факторний аналіз впливу встановлених відхилень на результативні показники, що передбачає встановлення всіх факторів, які впливають на результативний показник; формування висновків та рекомендацій щодо управлінських рішень, направлених на виконання бюджетних показників.

Аналіз відхилень в умовах невизначеності здійснюється, як правило, за допомогою імітаційного моделювання. Всі параметри діяльності при цьому задаються інтервалами невизначеності. Якщо фактичне значення результативного показника відповідає обчисленому інтервалу невизначеності, то виконання бюджету є успішним. Для спрощення обґрунтування управлінських рішень за розглянутим підходом рекомендовано використовувати спеціальні програмні продукти.

Стратегічний підхід до аналізу відхилень передбачає вибір процедур коригувальних дій відповідно

до загальної стратегії діяльності підприємства. Для забезпечення контролю виконання бюджетних показників доцільно використовувати методи прогнозу відхилень фактичних результатів від прогнозних, які базуються на методах аналізу (трендового, факторного, кореляційно-регресійного тощо), синтезу, порівняння, групування, огляду, експертних оцінках тощо. При цьому необхідно використовувати методи горизонтального контролю (динамічного оцінювання та порівняння бюджетних показників за декілька періодів), звітно-планового (оцінювання рівня виконання бюджетних показників у порівнянні з запланованими) та вертикального контролю (передбачає оцінювання структури бюджетів за витратною та дохідною частинами).

Нами запропоновано для підприємств з виробництва цукру проводити аналіз відхилень фактичних показників роботи центрів відповідальності від статичних бюджетів та гнучких бюджетів, що розраховуються з урахуванням впливу змін умов діяльності підприємств (проблеми з закупівлею цукрового буряка, якістю закупленого і закладеного у кагати цукрового буряка, технологічні збої та простой, цінні коливання на основну сировину тощо).

У подальшому виникає потреба в обов'язковому оперативному документуванні результатів аналізу відхилень та узагальнення результатів контролю за допомогою спеціальних документів. Наявність такої інформації дозволяє вживати заходи з усунення небажаних відхилень та розробляти заходи, які сприятимуть зниженню рівня витрат.

Розробка заходів щодо коригування бюджету певного виду витрат або центру відповідальності передбачає усунення виявлених відхилень та надає можливість управляти за відхиленнями, при цьому керівник центру відповідальності особливо звертає увагу на суттєві відхилення від бюджету та з урахуванням відхилень у межах допустимих норм.

Ключовим завданням контролю виконання бюджету є привертати увагу керівництва до тих відхилень від бюджету, які вимагають його оперативного реагування, тобто прийняття певних управлінських рішень та корегування бюджетів витрат. Завершальним етапом контролю є виконання скоригованих бюджетів, що здійснюється у послідовності, що викладена вище.

Однією з найбільш значимих функцій ефективно реалізованої методики бюджетування на підприємстві є, перш за все, функція аналізу відхилень фактичних показників від планових, у процесі якого виявляються величини відхилень і причини їх виникнення. Виявлені відхилення між бюджетними показниками та фактичними є базою для оцінки діяльності кожного центру відповідальності за підсумками бюджетного періоду і прийняття відповідних заходів.

Слід зазначити, що важливість обліку та аналізу відхилень зумовлена тим, що нормативні показники встановлюються з урахуванням існуючої технології та організації виробництва, динаміки цін тощо, а фактичні витрати виникають у процесі господарської діяльності. Облік відхилень забезпечує керівників виробничих центрів відповідальності своєчасною інформацією про обсяги, причини, винуватців, не передбачених нормами витрат. Тому виникає потреба групування цих відхилень для потреб внутрішнього контролю, яка нами зроблена на підставі узагальнення наукових джерел:

– за характером оформлення: документально оформлені; розраховані; невраховані;

– за суб'єктивністю оцінки: позитивні; негативні;
– залежно від сфери повноважень керівника центру відповідальності: контрольовані; неконтрольовані;

– для прийняття управлінських рішень: суттєві; несуттєві [4, с. 53; 8, с. 35; 17].

Аналіз відхилень фактичних даних від бюджетних залежно від потреб керівників може мати різний ступінь деталізації. Він необхідний як для оцінки результатів діяльності центрів відповідальності й підприємства загалом, так і для вироблення управлінських рішень, спрямованих на вдосконалення їх роботи.

Аналіз відхилень проводять у такій послідовності. Спочатку порівнюють фактичні дані із показниками статичного бюджету. За даними таких порівнянь одержують більш детальну і коректну інформацію, а керівник центру витрат може її деталізувати і виявити характер, причини і винуватців відхилень, щоб усунути їх у майбутньому. В подальшому порівнюють фактичні дані з інформацією гнучкого бюджету. Гнучкий бюджет передбачає перерахунок планових показників на фактичний обсяг виробництва і допомагає менеджерам виключити при проведенні аналізу вплив чинника обсягу. На цьому рівні аналізу здійснюють порівняння фактичних даних із інформацією гнучкого бюджету, причому при порівнянні фактичних і бюджетних даних краще використовувати нормативний рівень планованих витрат як більш точних, що дозволяють отримувати об'єктивні гнучкі бюджети.

Облік відхилень від норм потребує їх обліку на всіх етапах і фазах технологічного процесу від моменту виявлення відхилень і реєстрації у первинних документах до включення їх до собівартості одиниці продукції (цукру). Проведення такого аналізу є необхідним для подальшого планування, нормування, розробки методики усунення негативних відхилень.

Для побудови обліку витрат за центрами відповідальності з урахування відхилень від норм потрібно регламентувати: методику обліку відхилень за центрами затрат та облік відхилень у системі рахунків управлінського обліку; класифікатор видів, причин і винуватців відхилень; методи виявлення відхилень; перелік носіїв інформації про відхилення від норм.

Варто зазначити, що при організації обліку витрат за центрами відповідальності з урахування відхилень від норм варто проводити оцінку ступеня виконання бюджетів. Необхідно слідкувати за дією чинників та постійно коригувати бюджети залежно від їх впливу. Поточне коригування бюджету повинно бути описане відповідним регламентом і не виходити за рамки прийнятих стратегій розвитку підприємства. Регламент поточного коригування бюджетів визначає порядок проходження та оформлення документів чи усних розпоряджень, на підставі яких здійснюється коригування бюджетів (включаючи перелік документів), дій посадових осіб, які мають право на коригування (включаючи перелік посад), а також порядок передачі інформації про коригування бюджетів (включаючи формат і спосіб передачі інформації, перелік посад/інстанцій – одержувачів).

Таким чином, алгоритм процесу управління витратами на основі контролю за відхиленнями передбачає: розрахунок рівня витрат за складовими; зіставлення нормативного показника рівня витрат із фактичним; формування звіту щодо відхилень для керівника підприємства та керівників підрозділів; визначення причин відхилень та їх взаємозв'язок

між підрозділами; формулювання і розгляд пропозицій керівників підрозділів для запобігання негативним відхиленням.

Висновки. Облік і аналіз відхилень є дієвим інструментом контролю за витратами, способом їх оптимізації, базовим елементом системи обліку витрат за місцями виникнення та центрами відповідальності. Контроль за відхиленнями дає можливість виявити відхилення фактичних від достатніх рівнів витрат підприємства та його складових, а також дає можливість з'ясувати причини їх виникнення.

Таким чином, використання системи управління за відхиленнями дозволяє істотно скоротити обсяг інформації для керівника підприємства та підвищити якість прийняття управлінських рішень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Білобловський С. А. Бюджетування виходячи з потреб ринку (ABB-технологія) – новітні управлінські технології / С. А. Білобловський // Економіка. Фінанси. Право. – 2002. – № 5. – С. 11-12.
2. Бланк И. А. Словарь-справочник финансового менеджера / И. А. Бланк. – К : "Ника-Центр", 1998. – 480 с.
3. Бюджетирование: теория и практика (+ CD) : [учебное пособие] / Л. С. Шаховская, В. В. Хохлов, О. Г. Кулакова и др. – М. : КНОРУС, 2009. – 400 с.
4. Гладчук Г. Г. Управління витратами виробництва як необхідна ланка ефективного господарювання / Г. Г. Гладчук // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 5. – С. 52-57.
5. Гнилицька Л. Контроль та аналіз у бюджетуванні / Л. Гнилицька // Бухгалтерський облік і аудит – 2009. – № 7 – С. 12-24.
6. Голов С. Ф. Управлінський облік : [підручник] / С. Ф. Голов. – К. : Лібра, 2003. – 704 с.
7. Головацька С. І. Організаційно-методичні моделі внутрішнього контролю витрат підприємств / С. І. Головацька, Н. С. Хаймьонова // Економічні науки : збірник наукових праць; Луцький національний технічний університет. – 2015. – Вип. 12 (45). – С. 75-81. – (Серія "Облік і фінанси").
8. Горобець О. Організація управління витратами на підприємстві / О. Горобець // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – 2002. – №7/2.
9. Дерій В. А. Витрати і доходи підприємств у системі обліку та контролю : [монографія] / В. А. Дерій. – Тернопіль, ТНЕУ, Екон. думка, 2009. – 272 с.
10. Догадайло Я. В. Теоретичні основи бюджетування на підприємстві / Я. В. Догадайло : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sworld.com.ua>.
11. Друри К. Управленческий и производственный учет / К. Друри ; [пер. с англ., под ред. С. Л. Табалиной]. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – 1071 с.
12. Дугельный А. П. Бюджетное управление предприятиям : [учеб.-практ. пособие] / А. П. Дугельный, В. Ф. Комаров. – М. : Дело, 2003. – 432 с.
13. Зоріна О. А. Проблематика трактування контролінгу / О. А. Зоріна // Статистика України : наук.-інформ. журнал. – К. : НТК статистичних досліджень, 2011. – № 1 (52). – С. 40-44.
14. Ковтун Т. В. Система внутрішнього контролю як невід'ємний елемент операційної системи підприємства / Т. В. Ковтун // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 6. – Т. 1. – С. 65-170.
15. Корінько М. Д. Контроль та аналіз діяльності суб'єктів господарювання в умовах її диверсифікації: теорія, методологія, організація : монографія / М. Д. Корінько. – К. : Інформат-аналіт. агентство, 2007. – 429 с.
16. Коркуна Д. Бюджетування у системі фінансового планування підприємства / Д. Коркуна // Формування ринкової економіки в Україні – Львів: Вид-во НУ ім. І. Франка, 2009. – Вип. 19. – С. 330-334.
17. Костецька Н. І. Стратегічне управління витратами як засіб забезпечення конкурентоспроможності підприємства [Електронний ресурс] / Н. І. Костецька // Інноваційна економіка : Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2012. – № 5 (31). – Режим доступу до журн.: http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/inek/2012_5/81.pdf.
18. Костирко Р. О. Організація внутрішнього контролю в управ-

- лінні витратами машинобудівного підприємства : монографія / Р. О. Костирко, С. В. Щегольова. – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2009. – 296 с.
19. Костів М.А. Бюджетування як аспект контролю доходів і витрат на підприємствах електротехнічної галузі / М. А. Костів, Л. Г. Медвідь // Вісник Львівської комерційної академії : зб. наук. пр. / [ред. кол. Башнянин Г. І., Аполій В. В., Вовчак О. Д. та ін.]. – Львів : вид-во ЛКА, 2009. – (Серія: Економічна). – Вип. 31. – С. 92-97.
 20. Кошкарів С. А. Внутрішньогосподарський оперативний облік і контроль у системі управління діяльністю виробничих підприємств : монографія / С. А. Кошкарів, П. О. Куцик, В. І. Бачинський. – Чернівці : Золоті литаври, 2012. – 259 с.
 21. Крупка Я. Д. Облік як основа контролю витрат за місяцями їх виникнення та сферами / Я. Д. Крупка, В. Я. Фаріон [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/prvse/2010_4/19.pdf.
 22. Куцик В. І. Роль бюджетування в управлінні підприємством / В. І. Куцик, Ю. О. Коляса // Інноваційна економіка. – 2012 – № 4 (30). – С. 137-139.
 23. Куцик П. О. Обліково-аналітична концепція управління загально-виробничими витратами підприємства : монографія / П. О. Куцик, О. М. Мазуренко. – Львів : Видавництво "Растр-7", 2014. – 288 с.
 24. Макарук Ф. Ф. Бюджетування у системі контролю діяльності підприємства: теоретичний аспект / Ф. Ф. Макарук // Проблеми теорії і методології бухгалтерського обліку : міжнар. зб. наук. праць / [ред. кол. : Ф. Ф. Бутинець, О. В. Олійник, Н. М. Малюга та ін.]. – Житомир : ЖДТУ, 2010. – № 3 (18). – С. 212-217.
 25. Медвідь Л. Г. Бюджетування в мисливських господарствах: методичні підходи / Л. Г. Медвідь, Г. А. Говда // Економіка Криму. – 2012. – № 4 (41). – С. 310-315.
 26. Мельник О. Г. Методи бюджетного планування / О. Г. Мельник // Фінанси підприємств. – 2003. – С. 37-46.
 27. Меренкова Л. О. Види центрів відповідальності в системі бюджетування на підприємстві / Л. О. Меренкова // Научно-технический сборник. – 2008. – № 80. – С. 180-184.
 28. Мягков Є. Бюджетування на промисловому підприємстві : досвід ВАТ "Дніпроспецсталь" / Є. Мягков, С. Кийко, В. Баликін // Бухгалтерський облік і аудит – 2005, № 3 – С. 23-31.
 29. Нападівська Л. Управлінський облік: суть, значення та рекомендації щодо його використання в практичній діяльності вітчизняних підприємств / Л. В. Нападівська // Бухгалтерський облік і аудит. – 2005. – № 8-9. – С. 50-63.
 30. Онищенко С. Бюджетування в системі фінансового управління підприємством / С. Онищенко // Бухгалтерський облік і аудит. – 2006 – № 6. – С. 42-51.
 31. Панков В. А. Контролінг і бюджетування фінансово-господарської діяльності підприємства : [навч. посібник] / В. А. Панков, С. Я. Єлецьких, Н. М. Михайличенко. – К. : ЦУЛ., 2007. – 112 с.
 32. Партин Г. О. Управління витратами підприємства: концептуальні засади, методи та інструментарій : монографія / Г. О. Партин. – К. : УБС НБУ, 2008. – 219 с.
 33. Петренко С. М. Концептуальні засади контролю : сучасна інтерпретація / С. М. Петренко // Сталый розвиток економіки. – 2012. – № 12. – С. 17-21.
 34. Петришина Я. О. Етапи бюджетування в системі фінансового управління підприємством [Текст] / Я. О. Петришина [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://udau.edu.ua/library.php?pid=1076>.
 35. Редченко К. І. Контроль і аудит на стратегічному рівні управління підприємством : монографія / К. І. Редченко. – Львів : Видавництво Львівської комерційної академії, 2011. – 360 с.
 36. Рудницький В. С. Шляхи вдосконалення діючої системи контролю та пошуку її ефективних форм і методів / В. С. Рудницький // Становлення та розвиток обліку, контролю і аналізу в Україні : матер. Міжнар. наук. конф. – К. : КНЕУ, 2006. – С. 363-367.
 37. Савчук В. П. Финансовый менеджмент предприятий: прикладные вопросы с анализом деловых ситуаций / В. П. Савчук. – К. : Издательский дом "Максимус", 2001. – 600 с.
 38. Самочкин В. Н. Гибкое развитие предприятия. Анализ и планирование / В. Н. Самочкин. – М. : Дело, 1999. – 336 с.
 39. Судакова О. І. Особливості бюджетування українських підприємств / О. І. Судакова : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rusnauka.com>.
 40. Харко А. Ю. Бюджетування у процесі управління фінансовою діяльністю підприємства / А. Ю. Харко // Фінанси України. – 2001. – № 9. – С. 82-91.
 41. Хорнгрен Чарльз Т. Бухгалтерский учет : управленческий аспект : [пер. с англ.] / Чарльз Т. Хорнгрен, Дж. Фостер / [под ред. Я. В. Соколова]. – М. : Финансы и статистика, 2005. – 416 с.
 42. Хруцкий В. Е. Внутрифирменное бюджетирование : [настольная книга по постановке финансового планирования] / В. Е. Хруцкий, В. В. Гамаюнов, Т. В. Сизова. – М. : Финансы и статистика, 2005. – 400 с.
 43. Черненко М. Бюджетное планирование – инструмент оперативной реализации стратеги / М. Черненко // Корпоративные системы. – 2006. – № 1. – С. 5-10.

Наукове періодичне видання

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Випуск 15

Частина 3

Коректура • *О.А. Скрипченко*

Комп'ютерна верстка • *Н.М. Ковальчук*

Формат 64x90/8. Гарнітура SchoolBook.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 19,76.
Замов. № 26/16. Наклад 100 прим.

Видавничий дім «Гельветика»
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4392 від 20.08.2012 р.